

HLC Library

B HLC

51 2

821.163.41-94

000000951

COBISS

Svedočanstvo o Kosovu

Svetlana Đorđević

Svedočanstvo o Kosovu

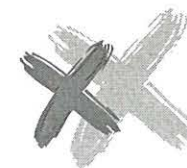
Pod lupom

- Ljudska prava 1991–1995, 1997 (srpski, engleski)
Postupanje organa, 1997 (srpski, engleski)
Policija protiv protesta, 1997 (srpski, engleski)
Ljudska prava na Kosovu, 1998 (albanski)
Obrazovanje na albanskom jeziku, 1998 (srpski, engleski, albanski)
Kosovo – Ljudska prava u vreme oružanog sukoba, 1998 (srpski, engleski, albanski)
Kosovo – Nestanci u vreme oružanog sukoba, 1998 (srpski, engleski, albanski)
Suđenja za ratne zločine, 2000 (srpski, engleski)
Otpor u nadležnosti policije, 2001 (srpski, engleski)
Otmice i nestanci ne-Albanaca na Kosovu, 2001 (srpski, engleski)
Vreme kada je narod govorio, 2001 (srpski)
Otmica u Štrpcima, 2003 (srpski)
Bukovica, 2003 (srpski, engleski)
Albanci u Srbiji, 2003 (srpski, albanski, engleski)

Dokumenta

- Haški tribunal I, 1997 (srpski)
Politička prava i slobode –
Izabrane presude Evropskog suda za ljudska prava, 1997 (srpski, engleski)
Pravo na život i slobodu –
Izabrane presude Evropskog suda za ljudska prava, 1998 (srpski, engleski)
Dečija prava, 2000 (srpski, albanski, romski, turski)
Pravično suđenje, priručnik, Amnesty International Publications, 1997,
prevedeno i objavljeno na srpskom, 2000, reprint 2001
Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno I OSCE/ODIHR, 1999,
prevedeno i objavljeno na srpskom, 2001
Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno II, OSCE/ODIHR, 1999,
prevedeno i objavljeno na srpskom, 2001
Haški tribunal II, Optužnice 2001 (srpski)
Haški tribunal III – Osnovna dokumenta, 2001 (srpski, engleski, albanski)
Haški tribunal IV – Presude/Duško Tadić, 2002 (srpski)
Haški tribunal V – Presude/Dražen Erdemović i Goran Jelisić, 2002 (srpski)

Edicija: Dokumenta

Fond za humanitarno pravo

Svetlana Đorđević

Svedočanstvo
o
Kosovu

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Izdavanje knjige omogućio je Švedski helsinški komitet za ljudska prava

Životna priča – pre Kosova

— Rođena sam u jednom malom selu, na jugu, kao prvo dete roditelja koji me nisu hteli, ili, najblaže rečeno, nisu bili spremni za roditeljstvo. Moj otac je bio siromašan, nepismen, znao je samo slova, ali ni jednu reč ne napiše kako treba, obavezno neko slovo zaboravi ili doda. Bio je tvrdoglav, bezobrazan, mrzeo je „do podne ceo svet, a od podneva i samog sebe“.

Moja majka je bila veoma bogata pre nego što se udala za mog oca, ali je zbog svađa u porodici, i zbog načina ponašanja mog oca, ostala puka sirotica. Bili smo među najsiromašnijima u selu, ali majka je znala ni od čega da napravi izuzetno ukusan ručak. Koliko god je bila dobar radnik za najteže fizičke poslove, isto toliko je bila spremna i sposobna domaćica. Otac je ponajviše radio izvan kuće, u nekoliko mahova je majka saznala da je imao veze sa drugim ženama, ali o tome nije smela sa njim da raspravlja. Nikada joj nije davao novaca, morala se snalaziti i zarađivati radeći na tuđim njivama, kako bi prehranila mene i brata koji je rođen posle mene. Otac je tukao majku, tukao je i mene i brata. Odrasla sam u plašljivo dete, koje je mokrilo u krevet – opet razlog da me bez prestanka kažnjava. Sklanjala sam se od oca u budžake, a kada sam krenula u školu, to je za mene bila najveća sreća. Odlično sam učila, i premda su me se druga deca klonila zbog mog bednog izgleda

– uvek u pantalonama, sa mnogim zakrpama, često sa modricama i oteklinama od batina – za mene je čitanje i učenje bilo spas.

Kad bi neko sada ušao u kuću, prepoznao bi je po priči iz mog detinjstva. Isti memlivi podrum, iste stare polupolomljene stvari iz mog detinjstva, isti miševi po kući, sve ofucano, osim nekih stvari koje je moj brat „nabavio“ u Bosni u međuvremenu i odložio ih kod njih, ali su i one već buđave i pune nekih gmizućih malih bubica i životinjica. Sve je ostalo isto u toj kući, za podsećanje, za nezaborav. Čak i roditelji su isti, nepromenjeni, isto su se ponašali onda kao i sada, ista mržnja, netrpeljivost, psovke, kletve. Međusobno su se mrzeli a istovremeno dopunjavali i opravdavali jedno drugo, obezbeđivali „alibi“. Nepromenjeno je ostalo i ponašanje u odnosu na okolinu, na druge ljude. Samo su ostarili, majka je mnogo bolesna, a otac više nema snagu da fizički zlostavlja bilo koga.

Sada znam da je moj otac verovatno bio duševno poremećen: jedino to može da objasni šta mi je radio tokom moga detinjstva: sadističko mučenje, premlaćivanje, vezivanje, podsticanje da se ubijem, teranje iz kuće, ponižavanje. Godinama me je premlaćivao u podrumu, sve žešće kako sam sazrevala, dok se na kraju nisam suprotstavila. Majka me nikada nije zaštitila – štitila je brata. A otac mu je od malih nogu govorio kako treba da me bije, jer će mu se inače ruke osušiti... Sticajem okolnosti dozvolio je da posle srednje škole odem na kurs, i da boravim kod rođaka (čika-Gaje i njegove porodice).

Sa malom putnom torbom, bez ikakvog straha od neizvesnosti, stigla sam u Valjevo ujesen '77. Jedino što sam želela bio je miran, moj kutak. I to je sve. Bila sam nenametljiva, povučena, zatvorena u sebe, nepristupačna, sa već usađenim kompleksima. Znala sam da se razlikujem od drugih ljudi, da nikada ne mogu biti kao što su oni. Sve osim zahvalnosti, ljubavi i poštovanja prema čika-Gaji i tetka-Donki bilo je lažno. Lažno sam se smejala, lažno bila vesela, iskrena... Da sam mogla

da nađem posao u tom trenutku, da sam imala krov nad glavom, nikada se ne bih udala. Samo bih živela, šetala, čitala i ništa drugo. Ali ja nisam imala kuda, nisam znala šta drugo da radim. Udala sam se za čoveka koji je uskoro pokazao pravo lice – bio je neizlečivi pijanac. Nisam ga volela, ali mi se činilo da bolje ne zaslužujem. Rodila sam dete, koje je ostalo kod njegove porodice na selu.

Dok je još razvod bio u toku, već sam kupovala stvari za novi stan, za novi život. Često sam tih meseci koristila taksi da bih dovezla do stana što sam kupila ili da bih stigla na posao ako kasnim. Uvek sam koristila isti taksi. Sedela bih skamenjeno na zadnjem sedištu i ćutala. I vozač je ćutao. Pitao bi „kuda“, rekao cenu i na kraju vožnje mi pomogao da iznesem stvari i uljudno bi me na kraju vožnje pozdravio sa kratkim „prijatno“. To mi je odgovaralo, pa bih nekad u potrazi za taksijem, sačekala da se on vrati sa vožnje, da se ne bih vozila sa nekim drugim.

Izgledao je nezainteresovan za bilo šta što se oko njega događa, nikada nije govorio ružno o bilo kome, pogotovo ako osoba nije tu da bi mogla da se brani, nije psovao, nije galamio kad je nešto govorio. Jednostavno i nenametljivo je postavljao norme i distance koje se nisu mogle pomeriti. Ni od koga nije tražio ništa, ali je retko i tražio bilo šta. Pomalo misteriozan, umeren u svemu, sa nekom tada meni nepoznatom setom na licu i u očima, spontano je ušetao u moj život. Nisam imala ništa protiv. Bio je apsolutna suprotnost mojoj slici o muškarcima. Oko dva meseca od poznanstva, Milan je došao do mojih vrata i rekao mi pomalo zbunjeno: „Volim te, teško mi je da te ne vidim jedan dan.“

Naša veza mi je dugo odgovarala: on je bio miran, tih čovek. Ja sam radila, više kod kuće – vezla sam goblene i prodavala. Posle iznenadne bolesti, ispostavilo se da ne može imati decu, ali me to nije pogodilo: njega jeste. Sve se više zatvarao u sebe, i počeo da pije. Zaposlila sam

se, počela više da zarađujem, i zatvarala sam se zajedno sa njim. Kupili smo plac, i zbog njegovoga straha da bi sve moglo pripasti mome sinu iz prvoga braka, prepisala sam ga na njega. Neposredno pred rat, bila sam potpuno zauzeta mnogim obavezama i poslovima, dok je on sedeo, ćutao, i pio...

Bližio se rat, ali to još uvek nije sasvim jasno dopiralo do naših svesti. Posla je bilo sve manje, mitinga sve više. Umro je i čika Gaja, čiju sam smrt teško podnela.

9. mart '91. godine

„Milane, mnogo njih ide u Beograd, ideš li i ti. Ja bih volela da idem.“

„A šta tebi fali pa da ideš? Ti još uvek lepo radiš i imaš gotovinu.“

„Niko ne ide samo zbog sebe, a mnogo njih, ako bi tako razmišljali, nemaju razloga da idu. Svi idu zbog svih. Ja ću ipak ići.“

Ali nisam otišla. Formirala se kolona od mnogo vozila i krenuli su od „Granda“ prema izlazu iz grada ka Beogradu. Videlo se prisustvo mnogo većeg broja policije nego što smo navikli da vidamo na ulicama. Neke su zaustavljali već u gradu, druge na samom izlazu, a one koji su se provukli čekali su u Divcima. Tamo se nije moglo proći. Grupa vozila u kojoj sam bila sa još nekima bila su taksi vozila. Neki su skinuli oznake i nekako prošli, oni sa oznakama su vraćeni, a neki od vozača pohapšeni, odnosno „privedeni“ na informativni razgovor. Nisam bila u blizini i nisam lično čula, ali je kao da je vetar nosi, od jednog do drugog, stigla vest „uhapsiše Nosonju“ i odvedoše ga u stanicu. A on je pokušavao da se izvuče: „Ma ljudi, pa vi znate mene! Vozim ljude, baš me briga gde idu. Cela moja porodica je glasala za „Cobija“. Pustite me!“ Nisu ga pustili: „Sad si naš'o da zarađuješ, koga ti foliraš, a ovaj nož?“ „Nemoj brate, to mi je nož za kobasicu, da seckam. Ma to i nije

nož nego „čekija“ – kukao je Nosonja, ali su ga ipak priveli. Gotovo svi smo se vratili, bar iz one grupe u kojoj sam bila ja. „Jesam ti rekao. Gde ste i pošli?“ – ironično mi je rekao Milan kad sam se vratila.

Gotovo sve firme su slale radnike na plaćena i neplaćena odsustva. Milan je odavno prestao da radi. Ja sam sve češće vozila njegov taksi i preuzimala vožnje od njega. Godinama je bio u taksiju i ljudi su ga još uvek zvali kući da ih vozi. Polako sam ulazila u posao, spontano.

Milošević je brzo, i praćen velikom euforijom, ušao u sve domove, u sve živote. Ispred sebe je gurao „veliku Srbiju“. Sve je bilo veliko, ogromno. Od inflacije, nezaposlenosti, ugroženosti i pod pretnjom ponovnih klanja, nacionalizma, preko šovinizma i nacizma. Mnoge vojske, policije, dobrovoljci, mnogobrojni kovčezi sa izginulima koje su vraćali sa „fronta“ ... U manjku smo bili sa zdravim razumom! Gradovi puni izbeglica, oružja, bombi na pijacama. Televizija ne skida sa ekrana masakrirane i tim nesrećnim ljudima „podiže moral“, „regrutuje“ nove „dobrovoljce“, baca u lice „dezerterima“ nedostatak njihove žrtve za srpstvo.

Možda zemlja i nije bila u ratu. Ali narod jeste! Neko na frontu, neki u pozadini, neki u fri-šopu, ili sa inflacijom, za opstanak – svako se tada borio sa nečim, nekim ili za nešto. Bila je to bespoštedna borba i svi su gubili, osim „ratnih profitera“. Svi smo na neki način bili žrtve rata! Ubrzano, dobrovoljno i prisilno su mobilisali muškarce po Valjevu. Mislim da su u jednom danu vratili desetak kovčega sa poginulima samo u grad. Milana su već pokupili. Predložila sam mu da ne ide, imao je gde da se skloni, ali nije smeo. „Išli su na Tovarnik“. On se priključio onima koji nisu želeli u rat i koji su iskoristili neke „loše vođene“ akcije od vojske, pa se pobunili i „dezertirali“. Nije snosio posledice, bilo ih je dosta i nisu smeli da ih „kazne“.

Zvanična TV je bila agresivna, pozivala je u rat i nije skidala leševe sa ekrana, zloupotrebljavala ih je. Nisam mogla više da gledam iste

scene i „komentare“ i našla sam šemu za antenu preko koje bih mogla da „hvatom“ program „Studija B“.

„Zašto to radiš? Hoćeš da vidi neko, pa da imamo problema?“ – plašio se Milan.

„Ionako imamo dosta muka, još da gledam samo mrtve i patim sa njima, ne mogu više to da izdržim. Zar ne vidiš da lažu? Neću to da gledam“.

Zima 92/93. godine

Marko Janković je vodio neku emisiju koja se zvala „Kompromis“. Redovno sam je gledala. Već sam prestala da šijem, o goblenima više niko nije mislio, i samo par dana bih radila u „St. Filipović“, pa onda išla po tri ili šest meseci na neplaćeno. Ljudi su napuštali posao, bežali iz zemlje, snalazio se svako u skladu sa svojim mogućnostima i idejama. Moja koleginica Goca je bila udata za Muslimana i pobeegli su sa decom u Nemačku.

I Milan je počeo slobodnije da gleda „Studio B“. Jedne večeri smo zajedno sedeli i gledali Jankovića kako počinje emisiju otprilike ovim rečima: „Dobro veče, poštovani gledaoci. Večeras imam posebne goste, Lazu i Lakija iz Kragujevca, otišli kao dobrovoljci u Bosnu i borili se zajedno sa tamošnjim Srbima. Na početku želim da vas obavestim da su oni ovde zato što žele da skrenu pažnju javnosti na svog komandanta Dragana Đorđevića – Crnog iz Vranja koji je uhapšen i u vojnom zatvoru u Banjaluci je, u samici. Tamo ga muče i preti mu likvidacija...“

„To je moj brat!!!“ – vrisnula sam i pala. I Milan se uplašio.

„Ceco, smiri se! Ko zna šta je to? Uzmi malo vode, neka, da vidimo šta je bilo, možda će još nešto reći.“

Čula sam dramatičnu priču o „herojstvima“ slavnog komandanta Crnog, koju nikako nisam mogla da povežem sa hapšenjem i njihovim

objašnjenjem za to. Imala sam samo jednu želju: da ga vidim živog. Setila sam se i njegovog detinjstva, siromaštva naše porodice, majke koja nije preživela ako je slučajno čula ovu priču...

„Smiri se, sad je kasno, sutra ćemo zvati i videti šta se događa.“ Milan je ipak bio prisebniji od mene, ali to nije bio njegov brat, on i ne zna koliko boli.

Morala sam da budem jaka, da sakupljam snagu i sačekam do jutra. Ja tada nisam mogla drugačije da reagujem, a i sada bih isto uradila bez obzira na saznanja do kojih sam dolazila tokom vremena i sticajem raznih okolnosti.

Moj brat

Svoju nasilnost i agresivnost počeo je da pokazuje pre nego što je otišao u vojsku. Okrenuo se rano na roditelje a pogotovo na oca, podigao glas ali i ruku na njih, i oni su začutali, nisu smeli više fizički da ga zlostavljaju. Počeo je da pije i često je ulazio u konflikte pa i fizičke obračune sa drugim ljudima. Pogotovo je uživao da svoj bes iskaljuje na onima koji mu se nisu suprotstavili, jer su bili fizički slabiji. On je pravio „štetu“ i tukao ljude a otac je morao da ide za njim, plaća i zataškava „bruku“. Onda je došao iz vojske, upoznao jednu, pomalo naivnu, ali po svojoj tvrdoglavosti njemu veoma sličnu devojkicu, i oženio se njome. Njeni su se bunili, nisu hteli da se pomire sa tim da njihova ćerka živi u kući mog oca, ali su se smirili kad su shvatili da ne mogu da je spreče. Dobio je troje dece, jedno za drugim, uz put maltretirajući svoju ženu, psihički i fizički. Onda se ona osmelila da pobjegne svojim roditeljima, koji su je podržali i zaštitili. Ali brat nije mogao da se pomiri sa porazom, i otišao je da se osveti. Na prevaru je izveo

njenog oca iz kuće da bi popričali i udario ga mučki, snažno, kako to on ume, metalnim boksom, koji je pripremio za tu priliku, i držao ga svo vreme spremno na ruci koju je držao u džepu, pravo u glavu. Nesrećni čovek je pao dok je krv šikljala iz povrede u predelu lica, pored samog levog uha. Nije ga tužio jer se, shvativši do kraja sa kim ima posla, plašio za celu svoju porodicu, iako je povreda bila tolika da i danas, možda zbog kasnijih komplikacija, iz nje neprestano curi neka ružna sukrvica. Moj brat je veoma „ponosan“ na kvalitet svoje osвете.

U to vreme je otac imao mnogo prijatelja među policajcima u gradu, pa je možda i to bio razlog što nesrećni čovek nije tužio. Bratov razvod je tekao gotovo istovremeno sa pripremanjem zemlje za rat, sa pozivom i regrutacijom dobrovoljaca, nekih milom a nekih silom. Da se ne shvati pogrešno, i da nije bilo razvoda, on bi isto izabrao. Shvatio je da će biti mnogo bolje da ode u dobrovoljce. Gospodin Šešelj ga je regrutovao i poslao da „časno služi i pomaže svom ugroženom narodu“ čisteći i osvajajući srpske teritorije. O tome kakav je bio njegov put od čuvene obuke „knindži“ kapetana Dragana, preko Hrvatske i Bosne, do Bosanskog Šamca i vojnog zatvora u Banjaluci, a povremeno i prilikom čestih, tajanstvenih putovanja „do Bosne“, sa kojih se vraćao sa gomilama, svežnjevim novčanicama u krupnim apoenima, koje su doprinosile njegovoj već potvrđenoj nasilnosti, neko drugi verovatno zna više od mene. Ali i ja sam dosta toga shvatila iz priča kojima je želeo da „ovekoveči svoja herojstva“, iz novina koje su '93. godine bile prepune članaka o njemu, čak i televizija.

Onda je, tako „veliki“, kako je sebe video, imao prava da sebi izabere svoju novu životnu saputnicu. Sticaj veoma ružnih okolnosti u kojima je grad Bosanski Šamac tada živeo, doprineo je da njegov izbor padne na veoma obrazovanu, prelepu ženu, na njenu nesreću, Muslimanku, uz to još i aktivistkinju SDA, pa samim tim „lakšu za obradu“. Prekrstio je, promenio joj ime u srpsko, zlostavljao nekoliko

godina, „prevaspitavao i prevodio u svoju veru“, čak dobio još jednu ćerku, malu Aleksandru. Jednog za tu jednu ženu, lepog dana, on je otišao na sahranu svom saborcu i jednom od „najodanijih“ ljudi, i ona je pobegla sa svojom malom ćerkom, koju nije htela da ostavi pored takvog oca. To je još više podstaklo njegov gnev, i sada, nemajući na kome pogodnijem da se izivljava, usmerio je sav svoj bes na ćerke iz prvog braka, koje su bile sa njim jer njihova majka nije uspela da mu se suprotstavi i uzme ih, što zbog straha od njegovih sklonosti, što zbog njegovih „veza“ u tom malom gradu, ali pogotovo onih u Beogradu, stečenih tokom njegovog pohoda na srpske zemlje. Tako usput, nikad nije prestajao da kinji roditelje, nekad manje, nekad više. Pre nekog vremena je tako, po ko zna koji put izivljavajući se i fizički mučeći svoje male ćerke, stariju toliko povredio, da se to nije moglo „zataškati i sakriti“, a i ona je, kao ja nekad svom ocu, hrabro rekla „dosta je, ne mogu više“, i sa majkom prijavila u SUP. Još jednom se pokazalo da je taj trud uzaludan, i osim što su devojčice prešle da žive kod majke, ništa se nije desilo.

Opet je imao „manjak“ u objektima za svoja izivljavanja, pa je navalio opet na roditelje. I ranije je on njih „lomio“, oni ga prijavljivali nekoliko puta i kad su shvatili da niko ne može ili neće da im pomogne, odustali, mada je majka teško odlučivala da se žali i kaže šta joj je radio, pogotovo ne u službenim prostorijama, jer je njena slepa ljubav prema bratu jača od bilo kakvog bola.

„Samo da ga moje oči gledaju, da mi se šeta po dvorištu, da ne ode u zatvor, neka radi šta hoće“ – odgovarala bi ona na moja pitanja zašto se nisu dovoljno borili protiv njega.

„A šta je sa majkama čiju je decu, kako se sam hvali, pobio, mučeći ih najgorim mukama, kako one da vide svoju decu?“ – pitala bih je ponekad ne mogavši da se obuzdam. Samo bi slegnula ramenima:

„Šta da radim, mene boli za moje dete, ne boli me za tuđe“.

Pametno razmišljanje za nju, ali veoma, veoma bolesno. Teško se ona žali na njega i uvek pronalazi opravdanje za njegove postupke, kao nekad za očeve, ali iz oca prosto kulja sav bes na brata, nemoć, mržnja.

Sticajem nekih ružnih okolnosti, na koje nisam mogla da utičem, ponovo sam se našla pored svojih roditelja. Sada moji roditelji pokušavaju da mi se približe na svoj način, često tražeći pomoć od mene, naročito otac koji je ugroženiji zbog bratovog danonoćnog zlostavljanja i iscrpljivanja. Mržnja između njih ne može da se opiše običnim rečima.

Traženje brata

Već oko pet izjutra krenuli smo za Beograd da pronademo „Studio B“ i čekali Jankovića da dođe na posao. Gledala sam kožne fotelje na kojima smo sedeli. Sve je odisalo siromaštvom, ili mi se činilo tako. U međuvremenu sam pozvala u Vranje neke ljude za koje sam mislila da možda znaju nešto o bratu. Ja nisam znala ni gde je niti šta radi, jer smo se u poslednjih deset godina videli samo dva ili tri puta. Ali sam znala da možda Rista (brat od tetke) može znati više jer se družio sa bratom. Nije znao ništa, osim onoga što je čuo od nekih koji su videli emisiju. Mislim da je tada bratovo ime prvi put procurilo u širu javnost, dotle je bio poznat samo pojedincima po Bosni, nekima koji su ga „stvorili“ iz Beograda i to je sve. Ni roditelji nisu ništa znali – osim da je negde u ratu.

Stigao je Marko Janković i ja sam se, grcajući u suzama, predstavila kao sestra od Crnog. Zamolila sam ga da mi kaže nešto više, ali on je rekao da ne zna ništa osim onoga što je već rečeno u emisiji.

„Koji su to idioti! Šalju ljude tamo pa ih posle hapse, grade svoje pozicije na njihovim životima. Beskrupulozno!“ – besno je prokome-

tarisao. „Nemoj da se plašiš. Sad kad je javnost upoznata neće smeti da dozvole da mu se nešto desi. To je i bila svrha emisije“ – pokušao je da me uteši i smiri.

Ali me je uplašio još više. Tek sad sam počela da drhtim shvativši da je opasnost od „likvidacije“ zaista velika. Nije hteo da mi da adrese niti brojeve telefona ljudi koji su mu bili gosti. Ali ja sam morala da pronadem način da vidim brata po svaku cenu, tim pre što je bio uhapšen od strane VRS.

Nekako sam došla do nekog broja telefona iz RMUP-a i pokušala sam da dođem do neke informacije. Ako je u srpskom zatvoru, onda svakako mogu da ga vidim, ne znam zašto ne bih, i mislim da me ova misao vodila čitavo vreme potrage za bratom.

„Ko vam je dao ovaj broj? Ne smete više da zovete! Tražite ga u „dobrovoljcima“ – bezosećajno, grubo mi je odgovoreno, onako kako i priliči.

Osetila sam nešto malo straha, ali i nekog besa koji me je još više pogurao. Nisam mogla ni da zamislim da neko može tako ružno da se obrati sestri koja traži svog brata. Išla sam dalje, nema stajanja, očigledno je bio u teškoj situaciji i nije imao nikoga ko bi podigao „galamu“ osim mene.

Setila sam se kapetana Dragana i obuke „knindži“. Posle nekog tuaranja, pronašla sam njegovu kancelariju i, kako sam kasnije saznala, njegovu majku koja me primila.

„Tražim brata, mislim da mi možete pomoći?“ – molila sam uplakana.

„Vidite preko puta nas, mi ništa ne znamo. Nismo ni čuli za njega.“ Hladno mi je odgovorila, pomalo nestrpljivo, kao da jedva čeka da me izbaci napolje, ta veoma ružna, i u tom momentu, meni odvratna žena. Lagala je, to sam kasnije saznala, svi su lagali, svi su znali mnogo više od odgovora na moje pitanje „Gde je, je li živ?“

Nekako sam pronašla adresu na kojoj je bila neka kancelarija, ili

štab, „Arkanovih dobrovoljaca“. Duž cele ulice kojom sam hodala, pomalo umorno i izgubljeno, bili su poređani kratko ošišani momci, zlokobnog izgleda, sa nekim radio-stanicama koje su im virile iz džepova kratkih crnih kožnih jakni. U rukama su imali neke kratke puške, ili neke pištolje malo dužih cevi. Nikada se nisam razumela u oružje i plašila sam ga se, bar do tada. Prolazila sam drhteći pored njih. Bili su poređani duž trotoara sa obeju strana ulice, jedan od drugog udaljeni po nekoliko metara, u „špalir“ ili „klin“, nisam sigurna kako se to stručno naziva. Ali je izgledalo impresivno. Nekako sam se dovukla do tog njihovog „štaba“, „sedišta“, puna nade da možda nešto znaju i da će me uputiti dalje. Predstavila sam se „opasnom“ momku koji me zaustavio na ulazu, i on me posle konsultacije sa nekim unutra, pustio da uđem.

„Mi svoje ne ostavljamo ni mrtve, a kamo li žive. Sa nama nije, nas ne može niko da uhapsi. Probajte kod Šešelja“ – mnogo blažim tonom od prethodnih sagovornika mi je objasnio čovek koji me primio.

Izgubljena u bolu, ali i strahu, jedino sam razmišljala da moram uspeti da nađem brata. Nekako nisam mogla da shvatim da niko ništa ne zna. Pronašla sam Ohridsku ulicu i sedište radikala. Primio me ljubazno mlađi čovek, koji mi se predstavio kao Oliver, i pričao sa mnom.

„Zašto niko neće da mi pomogne, zašto su svi grubi i viču na mene? Ja samo hoću da znam kako mogu Srbi da uhapse Srbina koji je došao da im pomogne? I zašto? To je sve. Možda mogu da mu pomognem, možda mu nešto treba“ – plakala sam i on mi je rekao da bi me utešio:

„Sa nama nije. Evo, pregledao sam spiskove. Ako nešto saznam, a trudiću se, javiću vam“ – obećao mi je i ja sam znala da je lagao.

„Da li da pitam u MUP-u?“ – pitala sam ga puna nade.

„Tamo ne smete ni da probate. Mi nemamo ni vojsku ni policiju tamo, pa i dobrovoljaca je sve manje. Samo pojedinačni slučajevi“ – skoro da je viknuo.

Vratila sam se kući i okretala sve brojeve do kojih sam došla. Nije me držalo mesto, nisam mogla da odustanem, nastavila sam da tražim telefonom nekoga voljnog da mi pomogne. Na moju sreću, uspela sam da dođem do broja pejdžera i broja telefona jednog od ključnih ljudi u čitavoj toj misterioznoj priči. Uzalud sam slala poruke na pejdžer, pokušavajući njima da umilostivim vlasnika, da izazovem sažaljenje, da probudim ljudskost, koje nije ni bilo. Na broju koji sam okretala nikoga nisam dobila, telefon je zvonio do kraja i isključivao se. A onda sam, sasvim neočekivano, dobila još jedan broj i okrenula ga, samo da probam, ali ne verujući da više išta mogu da učinim.

„Halo, dobar dan. Ja sam sestra od Crnog, da li mogu da čujem Nikolu Pilipović?“

„Zdravo, ja sam Đura, njegov mlađi brat, mogu li Vam pomoći?“ – veoma ljubazno i uslužno mi je odgovorio pristojan mlađi glas.

U trenutku sam pomislila da sam pogrešila. Posle svih uzaludnih pohoda i pokušaja, grubosti i nemilosrdnosti, nisam mogla da verujem da sam u tom krugu ljudi naišla na pravo ljudsko biće.

„Možete li mi pomoći da pronađem brata, molim Vas, možda mu treba neko?“

„Ne telefonom! Dodite sutra u Novi Sad, neko će Vas sačekati“ – prekinuo je vezu i pitala sam se kako da dođem, kako će znati kada i kojim autobusom dolazim, kako će me prepoznati? Da li uopšte da idem? Šta da radim? Gotovo do zore nisam zaspala razmišljajući šta da radim, ali sam već duboko u sebi znala da ne mogu a da ne probam.

Krenula sam ujutro, hrabro, ali sam u isto vreme i drhtala od straha i nepoznatog. Do Beograda a onda dalje, autobusom. Stigla sam u Novi Sad i klekajućim nogama polagano izašla vani, ne znajući kuda da krenem. Ali čim sam izašla prošao je pored mene nepoznati muškarac i kroz zube prošaputao: „Pođite za mnom.“ Hodala sam iza njega na par metara, ili koraka. Iz jednog parkiranog vozila mi se neko obratio i

ukočio me u pola koraka: „Samo uđite i sedite“ – i ja sam ušla paralizovana od straha, od čitave te skoro filmske priče. Čemu ovakvo ponašanje, šta se dešava, ko su ovi ljudi i ko je moj brat? Šta će mi uraditi? Nisam bila u stanju da razmišljam. Ušla sam, sela na zadnje sedišta, i pre nego što sam uspela da zatvorim vrata, auto je bešumno krenuo. Suvozač se okrenuo i rekao mi ljubazno, sa srdačnim osmehom na licu:

„Ja sam Đura, Nikola nije tu, na zadatku je. Nemojte da se plašite, na sigurnom ste.“

„Izvinite, ja samo hoću da saznam šta se dešava sa mojim bratom. I to je sve.“

„Idemo u Ilok, našoj kući. Sačekaćemo da se iz akcije vrati Nikola pa će vam on sve objasniti i svakako će vam pomoći“ – rekao je Đura.

Ništa više nisam pitala. Brzo smo stigli do njihove kuće, uvezli su auto u garažu i iz nje me povelu unutrašnjim stepenicama na sprat. Dok smo išli stepenicama i hodnikom, čula sam tiho zujanje sa sprata iznad, ili sa potkrovlja, neke tihe šumove koji su dolazili odozgo i nešto što mi se učinilo da bi mogla biti radio-stanica ili više njih. Poslužili su me Đura i Braca, mlađa Nikolina braća. Spremili mi da jedem i onda mi pokazivali slike moga brata. Na slikama jeste bio moj brat, ali ja ga takvog nisam poznavala. Kosa mi se digla na glavi od slika koje sam gledala. Grub, sa povezom preko čela, sa meni nepoznatim oružjem u rukama, u stavu od kojeg sam zadrhtala. Slika je pokazivala mnogo više nego što se moglo videti na njoj, pogotovo meni koja sam poznavala brata iz perioda pre nego što je napravljena. „Ko je zapravo moj brat, šta on radi, čime se bavi?“ – pitala sam se uplašeno u mislima. Đuru su pozvali na sprat. Kada se vratio, rekao mi je:

„Nikola će doći kasno noćas, moli da sačekaš i da se ne plašiš. Ako hoćeš, možemo da odemo kod Marka Karaice, on živi na kraju naše ulice, bio je borac kod Crnog, trebalo bi da ga upoznaš.“

Još više sam se uplašila kada smo stigli kod kapije sa interfonom i kada sam u dvorištu ugledala ogromne iskežene zube najvišeg i najstrašnijeg psa koga sam ikada videla. Pas je jurnuo prema kapiji i u mestu se ukopao kada je čuo glas svog gospodara. Iz kuće prema kapiji kretao se laganim koracima, gegajući se pomalo, crn, korpulentan mlađi muškarac, kratko ošišan i opasnog izgleda. Đura me predstavio i njegovo lice se ozarilo kao da se raduje mojoj poseti.

„Idemo u kuću, ovde ne možemo da pričamo. Imam jednu prostoriju u kući u kojoj može da se govori. Tu smo najbezbedniji, prate me preko snajpera i prisluškuju iz kuće preko puta.“

Otišli smo u tu „prostoriju“, ali Marko Karaica nije propustio priliku da mi pokaže kuću iz koje ga „prate“. „Ovde se nešto čudno dešava, svi imaju fobiju od prisluškivanja, svi se okreću oko sebe, proveravaju da ih neko ne prati, svi su paranoični. Gospode Bože, gde sam to došla i šta je ovo?“ – razmišljala sam paralisana od straha.

A onda je Marko počeo da mi priča o veličini i herojstvu mog brata. Zinula sam u njega i upijala svaku reč. Impresivno, neverovatno, na trenutak sam posumnjala da priča o mom bratu, ali sam se setila slika koje sam gledala.

„Ti ne znaš ko je tvoj brat?! Takav se rađa jednom u sto godina, pravi Srbin. Da nije bilo njega, Šamac bi ostao pod ustašama i Muslimanima. Srbi su ga molili da dođe da ih „spasi“ od klanja, dočekali su ga na jednoj poljani sa popom kao predstavnikom Crkve, sa hlebom i solju, i samo što nisu pali na kolena ispred njega kada je izašao iz helikoptera. Dovezao ga pukovnik iz VJ (mislim da mi je rekao da je to bio Jeremić). Oslobodio je grad, proterao staru i postavio novu vlast. Proterivao je Muslimane i Hrvate, od nekih napravio „lojalne“ i uključio ih u kopanje rovova, svima naredio radnu obavezu, očistio grad za Srbe, a oni ga sada hapse. Mi smo takva organizacija da ne smemo da se borimo za njegovo oslobađanje, ali ti kao njegova se-

stra imaš pravo da digneš galamu do neba. Mi ćemo te paziti iz potaje, brinućemo da ti se nešto ne desi, upućivaćemo te na prava mesta i pravi način borbe. Što više ljudi zna to bolje. Neće smeti da ga likvidiraju – gotovo šapatom mi je objašnjavao situaciju Marko.

Sve to što sam čula me još više uplašilo, ali sam shvatila da je mom bratu zaista potrebna pomoć.

Vraćajući se u kuću u kojoj je bio „centar“, prošli smo pored preterano nabildovanog, očištanog do glave, momka koji je upravo iz prtljavnika automobila izvlačio neku kratku, meni nepoznatu, pušku.

„Rambo, ovo je sestra od Crnog“ – prošaputao je Đura.

„Dobro je da se vidi da ima nekoga ko će dići galamu za njega, da ne misle da nema nikoga“ – istim tihim glasom poverljivo je odgovorio Rambo.

Svi su bili toliko ljubazni prema meni, ali i toliko misteriozni, da su u meni budili istovremeno strah koji mi je paralisao i misli i telo, ali me i terao da idem do kraja iako nisam znala šta ću naći na kraju i da li ću doći do brata. Pokazali su mi kupatilo i sobu u kojoj ću spavati i rekli:

„Mirno spavaj, apsolutno si bezbedna. U kući i oko nje ima dovoljno obezbeđenja. Kada stigne Nikola sa terena, probudićemo te telefonom ili ćeš ga ujutru videti, zavisi od toga kada će doći i koliko će vremena imati.“

Spavala sam, zaista, mirno. Premorena, utonula sam u san pre nego što sam spustila glavu na jastuk. Probudila sam se oko devet sati sledećeg jutra i otišla u kupatilo osluškujući zvuke koji su dopirali iz potkrovlja. Pokucala sam na vrata prostorije iz koje sam čula Đuru i još neke glasove. On mi je otvorio vrata i rekao:

„Dobro jutro, uđi, da li si dobro spavala? Ovo je Nikola.“

Pokazao je rukom na čoveka koji je stajao pored prozora, poluokrenut prema meni. Skamenila sam se, reči su mi zastale u grlu.

Pogledi su nam se sreli i ja sam osetila da mi se krv hladi u venama, da me nešto steže u grlu, u stomaku. Trenutak dug kao večnost. Na kraju te večnosti pokrenuo se, kao da se trgnuo iz misli, prišao mi je gipkim korakom i pružio ruku.

„Dobro došla. Tvoj brat je moj prijatelj. Bili smo zajedno, sama ništa ne možeš da uradiš. Bilo bi dobro da podigneš malo „galame“, mislim da bi to pomoglo. Ali ne previše. Sama ne smeš da kreneš u Banjaluku jer ćeš poginuti sigurno. Idi u RMUP i traži da se vidiš sa Frenkijem ali insistiraj i budi uporna. Traži od njega da ti pomogne da odeš do Bosanskog Šamca. Ako kreneš, nikome se ne predstavljaj. I zaboravi da sam te ja uputio na Frenkija. Ako me neko pita, reći ću da te nikada nisam video. Za sve što ti treba, javi se Đuri.“

Ništa više nije govorio o razlogu zbog koga sam došla. Đura me odveo u Bačku Palanku do nekih zgrada i u malom stanu u potkrovlju smo popili kafu, a odatle me je neka devojka „preuzela“ i odvezla do Novog Sada na autobusku stanicu. Pomislila sam da ti ljudi imaju neke veze sa RMUP-om, ali nisam videla uniforme kakve sam inače viđala, svi su bili u civilu, jedino što me upućivalo na takvo razmišljanje bilo je oružje koje sam viđala. Pomislila sam da su se možda „otrgli“ kontroli, da su neka frakcija ili tako nešto, ali nisam znala šta. Bilo je zastrašujuće.

Vratila sam se u Valjevo, u stvarnost. Nisam mogla da odustanem, nešto mi nije dozvoljavalo. Po svaku cenu sam želela da vidim živog brata i ništa nije moglo da me spreči u tom pokušaju. Malo sam se odmorila i sledećeg jutra, naoružana hrabrošću i odlučnošću krenula sam u Beograd, u RMUP. Bilo je užasno hladno, sneg se otapao i sva sam bila isprskana prljavom vodom, koja se slivala ulicama, a koju su vozila u mlazevima podizala i bacala na prolaznike. Pronašla sam zgradu RMUP-a, ušla sa dvorišne strane i na prijavnici se predstavila, ostavila ličnu kartu i sačekala nekoga od dežurnih starešina. Kada je došao

uniformisani činovnik sa oznakama na ramenima koje nisam prepoznala, rekla sam da želim da razgovaram sa Frenkijem.

„Ima li taj ime?“ – pitao me je ironično, ponižavajući. Verujem da je hteo svojim pogledom i stavom da mi pokaže šta pričam, da me „otkači“.

„Verovatno ima, ali ga ja ne znam, a i ne zanima me. Frenki je sasvim dovoljno da biste znali tačno koga želim da vidim. Vama taj pseudonim govori mnogo više nego meni“ – rekla sam sigurna u ono što pričam.

„Zašto hoćete da ga vidite?“

„Zato što hoću da mi objasni šta se dešava sa mojim bratom. Sigurna sam da on to zna.“

„Dajte mi podatke o bratu pa ću ja da pokušam da nađem odgovor. Vi sedite i sačekajte.“

Uzeo je podatke i otišao da „proveri“. Vratio se nakon petnaestak minuta i rekao mi:

„Pokušajte u Generaštabu VJ, verujem da će tamo moći neko da vam pomogne“, kratko je rekao i završio razgovor.

Odjednom mi je prošlo kroz glavu da sam u Iloku od Marka Karaice čula za pukovnika Slobodana Jeremića, za generala Bajića, za helikoptersku podršku koju je moj brat imao od njih iz Generalštaba VJ.

Uzela sam sa prijavnice svoju ličnu kartu i odvukla se do Generalštaba. Teško hodajući prema Generalštabu pokušavala sam da u sebi suzbijem bes prema svima i svemu što se dešava. Drhtala sam od besa i nemoći, ali još više od straha za brata. Opet sam ušla u zgradu sa obezbeđenjem, vojnicima, uniformama. Još jedna prijavnica. Na pitanje vojnika koji je znatiželjno gledao u moje mokre, isprskane čizme, šta želim, drsko sam odgovorila (ovde se nisam plašila):

„Želim da vidim generala Bajića“.

„Sačekajte momenat“ – rekao je vojnik i ušao u malu prostoriju. Videla sam da je govorio telefonom sa nekim, a onda sa vrata rekao:

„Takav ovde ne postoji“.

„Znam da postoji i hoću da ga vidim! Nazovite ga i recite da neću mrdnuti odavde dok god ne govorim sa njim.“

Ponovo je telefonirao i izašao da me pita zašto hoću da ga vidim.

„Ne mogu vama da kažem.“

Ponovo je telefonirao i pozvao me da uđem u tu malu prostoriju i sačekam. Nakon pola sata došao je neki oficir i pitao me zašto hoću kod generala Bajića.

„Zato što zna gde je moj brat i šta je sa njim i hoću da mi to kaže.“

„Kako znate da on zna gde je vaš brat?“

„Isto tako kao što znam da postoji i general Bajić. Sigurna sam da on to zna!“

„Sačekajte malo, ima goste. Da li ste gladni? Skuvaj kafu, čaj“ – obratio se vojniku.

„Ne, hvala, ne želim ništa.“

Opet čekanje. Prošlo je već nekoliko sati kada je ponovo došao isti oficir i pozvao me da pođem sa njim. Poveo me prema liftu, zatim negde na sprat, pa kroz neke hodnike i uveo me u jednu veliku prostoriju sa ogromnim dugim stolom i mnogo stolica oko njega. Zakucao je na vrata iz te prostorije, ušao u sledeću, najavio me i propustio me da uđem. Zadrhtala sam kada sam ušla u tu kancelariju. Iza stola je sedeo nizak, debeljuškast čovek, naglašeno prijateljskog i blagog izraza lica, i kada sam ušla, on je ustao, odložio u stranu neke papire i prišao da me pozdravi.

„Dobar dan i dobro došli! Ja sam general Bajić, načelnik Vojne bezbednosti.“ (Mislim da je rekao „načelnik“.) „Vi ste na pravom mestu. Znam ko je vaš brat i ja mu se zaista divim. On je veliki borac i najhrabriji čovek koga ja znam. Znam gde je i zašto je tamo. Verujem da mu se ništa loše neće desiti, još držimo konce u svojim rukama“ – rekao mi je.

„Ko ste to vi, ko pokušava sa vama da mu pomogne i zašto mu je potrebna tolika pomoć Srba da bi ga „spasili“ od drugih Srba. Šta se dešava? Ja imam pravo da odem da ga vidim, moram i uradiću to svakako, na neki način.“

„Mi odnosno ja, pukovnik Jeremić i još neki ljudi mu pomažemo i nećemo dozvoliti da mu se desi nešto loše. Da ga vidite nećete moći, i ja ne mogu u tome da vam pomognem.“

„A Frenki?“ – pitala sam ga.

„Moje ime „tamo“ nemojte da pominjete“ – slegnuo je ramenima. Zahvalila sam na „pomoći“ i ponovo se vratila u RMUP.

Već je bilo rano popodne i ponovo sam se našla na prijavnici, ostavila svoju ličnu kartu i rekla odlučno pokušavajući da sakrijem strah:

„Gospodine, recite nekome da želim da vidim Frenkija. Ostaću ovde dok ga ne vidim. Jednostavno moram da ga vidim i neću se pomeriti odavde dok me ne izbacite, ali ću ostati na mestu gde ste me izbacili i ponovo ću tu čekati. Znam da postoji i imam pravo da ga vidim. Čekaću ga dok ne umrem!“

Ni sada ne znam odakle mi hrabrosti i snage da se tako ponašam. Da sam znala koga zapravo tražim da vidim, pobjegla bih verovatno glavom bez obzira. Na putu između Generalštaba i MUP-a kupila sam nekoliko ukrštenica pa sam ih izvadila iz torbe rešena da njima skratim vreme. Svakih pola sata ili sat, neko je dolazio da me ubedi da idem kući, da Frenki ne postoji, nudili su mi čak i hranu. Prihvatila sam samo čaj i čekala. Sa dolaskom mraka promenili su način ubeđivanja i više nisu tvrdili da Frenki ne postoji, već da je „na putu, na terenu“, da dođem neki drugi dan da se najavim.

„Ne, nemam više snage niti novaca da dolazim i šetam. Ovde vam ne smetam i čekaću dok ne bude mogao da me primi.“

Bilo je već kasno uveče kad su ušla dva mlađa muškarca u civilu. Jedan je imao ožiljak na obrazu gotovo do usana. Delovao je

zastrašujuće, i kada sam ih pogledala obojicu, nešto mi se steglo u stomaku od straha. Mislim da sam tada shvatila kakvog je tipa ta „tajanstvena“ organizacija, ali je bilo kasno da se povučem, a i strah za brata i želja da ga vidim prevladali su sva druga osećanja. Čovek sa ožiljkom mi se obratio:

„Zdravo, ja sam Riki. Lično znam tvog brata i mnogo mu dugujem jer je spasio život mom bratu. Pođi sa nama da se vidiš sa Frenkijem.“

„Ne, ja ne mogu da idem nigde, ovde ću ga sačekati.“

„Nemoj se plašiti, sa nama si sasvim bezbedna. Možeš da pođeš sa nama ili da te ponese“ – rekao je pokušavajući da se našali.

Drugi čovek je samo ćutao, nije se čak ni predstavio. Nisam imala izbora, bila sam preplašena, ali sam krenula.

Smestili su me na zadnje sedišta nekog crnog automobila i krenuli smo nekuda. Grad nisam poznavala, ali oni to nisu mogli znati. Verovatno su me vozili po gradu oko sat vremena, možda su kružili da ne bih prepoznala kuda me vode... Najzad smo ušli u neku prilično mračnu ulicu. Parkirali su vozilo i pustili me da izađem u mrak. Jedan od pratilaca je stao ispred a jedan iza mene. Krenuli smo prema nekoj zgradi koja je bila desetak metara dalje od parkiranog auta i iz koga se videlo svetlo. Nisam smela da se okrećem i zagledam okolo. Pogled mi je bio prikovan u leđa čoveka koji je hodao ispred mene. Otvorio je vrata, pogledao je unutrašnjost i zatim ušao, a za njim i ja i Riki. U polumraku prostorije videla sam nekoliko stolova, cveće u žardinjerama kao paravan između dela u kojem smo mi bili i onog drugog, izgledalo je kao frizerski salon ili nešto slično. Nisam se usuđivala ni u šta da gledam, osim u neku zamišljenu tačku ispred sebe. Neko ko sigurno nije bio pravi konobar, došao je i pitao nas šta želimo da popijemo.

„Ako mogu da biram, onda kafu, molim vas“ – odgovorila sam na insistiranje nepoznatog sagovornika.

Pričali su u zagonetkama. Iako me se nije ticao njihov razgovor, ipak nisam mogla a da ne pomislim kako bi dešifrovanje tih zagonetki

dalo ružna rešenja. Htela sam da vidim određenu osobu koje ovde očigledno nije bilo, i činilo mi se da se već bliži ponoć. Poželela sam da nikada nisam ni dolazila tu. Onda su se vrata otvorila i u prostoriju su zakoračila dva muškarca, za njima u razmaku od možda dva koraka još jedan i opet iza njega još dvojica koji su ostali u drugom uglu. Dvojica su prišla i pozdravili su me, ne baš preterano ljubazno. Onaj koji je ušao iza prva dva muškarca je bio Frenki, srednjeg rasta, rošavog lica, neprijatan, zračio je negativnom energijom. Ponovo sam počela da drhtim i uhvatila sam njihov pogled. Ruke nisam uspevala da smirim i uzmem šoljicu sa kafom bez zveckanja.

„Ja sam Frenki. Veoma ste tvrdoglavi i drski. Šta hoćete od mene, i ko vas je uputio na mene?“

Pomislila sam kako mu je glas odvratat, i kako odražava pravo stanje njegovoga duha. Seo je leđima okrenut malom izvoru svetlosti.

„Pronašla sam nešto u notesu mog brata i to me dovelo do vas. Došla sam da vas molim da mi pomognete ili me bar uputite kako da dođem u Banjaluku i da vidim brata. Za mene nije važno šta je uradio i da li nešto uopšte i jeste. On je moj brat, nemam drugog i on nema još jednu sestru. Samo hoću da ga vidim i da mu pomognem ako budem nekako mogla. To je sve. Gde god sam se obratila, svi kažu da ništa ne znaju i peru ruke od njega. A ja znam da lažu. U RMUP-u mi kažu da nema naše vojske i policije u Bosni, a ja znam da ima, svi to znaju. Ali mene se to ne tiče. Ja hoću brata!“ – nekako sam uspela da se ne zbunim i zaboravim šta i kako treba da kažem. To me naučio Marko Karaica u Iloku.

„Vaš brat je bio malo sa nama, ali više nije. Mi ćemo mu pomoći da se izvuče iz Bosne. A vi tamo ne možete da idete, niti da ga vidite“ – za njega je priča o tome bila završena, i ja sam začutala.

Za stolom je sedeo još jedan čovek, čijeg se imena ne sećam, ako se uopšte i predstavio. Sada mi se on obratio prijatnim i nekako poverljivim glasom:

„Znam ja Crnog. Strašan borac, jedan od najboljih, neustrašiv. Mi stojimo iza njega. Ja sam iz Amerike nekim svojim kanalima doneo za njega i njegove borce najsavremenije oružje i pancire. Jednu pancirnu košulju sam u Americi plaćao dve hiljade dolara. Vaš brat je učinio toliko velikih podviga da će u našem narodu ostati upisan kao heroj. Ništa vi ne brinite, biće njemu dobro dok je nas. Sve je to politika, borba za vlast. I u našim redovima ima „Amerikanaca“, koji hoće Jugoslaviju. Dosta je naš narod krvario za Jugoslaviju. Hoćemo Srbiju i tačka.“

Pomislila sam da gledam glupe akcione filmove. Sve mi je izgledalo preterano, misteriozno, prenatlašeno, neverovatno. Frenki je nemirno sedeo u svojoj stolici i češkao se nervozno, kratkim pokretima, naizmenično rukama, po celom telu. Onda je Frenki ustao i svi su skočili za njim. Obratio se Rikiju:

„Odvedite je u hotel i obezbedite sobu.“

„Vi se ujutru vratite svojim obavezama i nemojte više galamiti i baviti se onim što nije vaš posao. Zaboravite sve i smirite se.“

Ove njegove reči su mi zvučale ozbiljno, kao pretnja.

Riki i njegov partner su me odveli u neki hotel, uzeli sobu i uveli me u nju. Nepoznati muškarac je izašao, a Riki je ostao par minuta i dao mi nekoliko saveta i objašnjenja.

„Mirno spavaj. Moj savet je da ne pokušavaš da odeš u Bosnu. Ne možeš da pređeš Raču, a i ako je pređeš neko će te ubiti. Tako ne možeš da mu pomogneš. Nigde nemoj da se predstavljaš kao njegova sestra. Ako se to sazna, nećeš biti bezbedna čak ni u svojoj kući. Dugujem mu mnogo, i zato hoću da te upozorim i da ti pomognem. Kao njegova sestra nisi bezbedna čak ni u svojoj kući, veruj mi, ponavljam ti to. Zaboravi sve, vrati se kući i samo čuti. Previše je ljudi koji njemu žele da se osvete, pa makar i preko porodice. Zato su svi poludeli kad je njegovo ime procurilo na TV i po novinama. Ti si najlakša meta, tako kako se ponašaš i eksponiraš.“

„Ali zašto? Šta je to on uradio i šta ja imam sa tim? Zašto bi neko želeo da mene ubije? I zašto bi me Srbi ubili, pobogu?“ – pitala sam naivno, ne verujući u njegove fantastične priče.

„Ti nemaš pojma šta se dešava u zemlji. Muslimani, Hrvati, naši koji rade za „strane sile“, svi bi te oni povredili da bi mu se osvetili. Zato me poslušaj i čuti.“

Vratila sam se kući sledećeg dana i umorno i tužno gledala preko brda prema Bosni. Nisam znala šta sada da radim... Mogu li da sedim mirno i ne mislim na brata koga je neko uhapsio, a sve je tako komplikovano da uopšte ne mogu da shvatim ništa od svega strašnog što sam čula i videla. Možda mu nešto treba, možda tuguje tako sam i napušten u nekoj „samici“, možda mu prosto treba advokat. U Jankovićevoj emisiji su rekli da su ga mučili... Plakala sam neutešno. A onda sam odlučila da probam da dođem do njega. Sutradan sam otišla u Beograd i nazvala Đuru. Pitala sam da li je moguće i na koji način doći do Banjaluke. Đura je pokušao da me odgovori od tog puta, ali me je uputio da kupim kartu do Crkvine i da tu izađem iz autobusa i nastavim prema Šamcu nekim drugim prevozom. Krenula sam nekim autobusom koji je očigledno bio za „otpisivanje“. Bilo je nekoliko civila i nekoliko vojnika u gotovo praznom autobusu i ja sam sedela ne okrećući glavu prema njima. Došli smo do Rače. Maskirani policajci su pokazali rukom vozaču da se zaustavi. Dvojica od nekoliko njih koji su bili oko kontejnera i ispred njega, su ušli u autobus i zatražili lične karte. Onaj koji mi je prišao i pogledao moju ličnu kartu nekako previše brzo me pogledao i rekao:

„Uzmite svoj prtljag i pođite sa nama.“

Kako je to zlokobno zvučalo, jedva sam uspevala da se pokrenem od straha. Njihova „kućica“, kako je ja zovem, je bila na našoj strani reke, preko koje je bio, ako se dobro sećam, prilično uzan most sa prugom prema suprotnoj strani, bosanskoj. Autobus je nastavio svoj put teško brekćući prema Bosni i pre nego što su me uveli u „kućicu“.

„Izvinite, zašto ste me zadržali? Zašto samo mene, zašto ja samo da ostanem? Platila sam kartu. Hoću da idem u Bosnu kod rođaka.“

„Ne, vi ne možete da idete u Bosnu. Ovde morate da sačekate da vam obezbedimo prevoz nazad do Sremske Mitrovice. Žao mi je“ – lagao je policajac da mu je žao.

Nikome nije bilo žao, baš ih je bilo briga za mene ili mog brata. Zaustavili su prvo vojno vozilo u kome je bilo mesta i vratili me nazad. Prokletnici! Shvatila sam da im je neko naredio da obrate pažnju i ako me primete, obavezno vrate. Ali zašto su pokušavali da me spreče da odem tamo, šta bi njima moglo da znači to što ću otići i videti brata, zašto su se toga plašili? Drugo objašnjenje nisam mogla da pronađem, osim da im je stalo da tamo ne odem. A onu brigu da može nešto loše da mi se desi, uopšte nisam shvatila ozbiljno. Kakvi su to licemeri bili!

Vratila sam se u Valjevo, besna i rešena da pređem skelom reku, ako treba, ali da stignem tamo gde hoću. Bila sam sigurna da ne smem da odustanem. Želela sam da saznam šta se dešava. Ponovo sam kasno uveče nazvala Đuru i ispričala sam mu šta se desilo.

„Nemoj da besniš. Koncentriši se malo, ne smeš da praviš greške, mogu skupo da te koštaju. Napravićemo nešto, pomoći će ti neko. Pusti par dana neka misle da si odustala, a ja ću te zvati kad bude sve u redu. Nemoj da dozvoliš da te zaplaše, blefiraju.“

Već za par dana smo se čuli telefonom i samo mi je rekao da krenem sledećeg dana i nikome ništa ne govorim i ne predstavljam se nipošto, čak da ne pominjem ni mesto rođenja da me ne bi povezali.

„Ako te neko pita gde ideš, ti kaži kod Svetlane i njene mame Gordane.“

Ponovo sam krenula na isti put rešena da idem po svaku cenu. Pitam se da li bih i sada imala toliko smelosti da se inatim sa takvim ljudima, ali tada nisam ni pomišljala na strah.

Na Rači me nisu ni primetili policajci i bila sam sigurna da sam na dobrom putu. Prešli smo na područje Bosne i stali na kontrolnom

punktu (mislim da nije bio fiksni), ali su nas i tu propustili pošto su sa vrata samo pogledali u unutrašnjost autobusa. Više se i ne sećam koliko je trajalo putovanje, ali znam da smo stigli u Crkvine, na raskrsnicu, negde kasno popodne. Na tom mestu je bio punkt sa dosta maskiranih policajaca. Neki su sedeli u kontejneru, neki proveravali vozila, neki samo stajali i osmatrali. Jedan od njih je ušao i samo okrznuo putnike. Nekako sam bila sigurna da je tražio mene. Već sam uzela svoju torbu u ruke i zakoračila da krenem, kad me pogledao ispitivačkim pogledom, uzeo moju torbu i prošaputao: „Ceca? Ni sa kim ništa ne pričaj, ni jednu reč.“ Pošao je prema kontejneru i na ulazu rekao dvojici kolega koji su sedeli: „Izaći ću da javim Svetlani da joj je stigla sestra iz Alibunara, da dođe po nju“, uzeo radio–stanicu i izašao napolje, na ulicu. Videla sam da kratko govori nešto i vraća se brzim korakom unutra. Seo je preko puta mene i nije se pomerio dok nisu stigli po mene oni koje je zvao.

„Hoćete li čaj ili kafu?“, ponudio mi je jedan od njegovih kolega.

„Ne, neće, samo što nisu stigli po nju“, odbio je moj „čuvar“ umesto mene.

Nije prošlo ni desetak minuta, kad sam ugledala dva policijska vozila koja dolaze iz pravca Bosanskog Šamca. Okrenuli su se ispred samog kontejnera i iz prvog vozila je žurno izašla lepa devojkica u civilu, nasmejana. Policajac mi je dao znak očima da uzmem torbu i izađem, i ja sam ga poslušala. On je ostao da stoji na vratima.

„Hej, jesi stigla? Hvala Bogu da te opet vidim!“, malo previše glasno i preterano srdačno mi se obratila devojkica. Zagrlila me kao da se zaista raduje i povelala prema kolima.

„Hvala što si me pozvao“, doviknula je policajcu na vratima i zaverenički mu se nasmešila. On je ljubazno odvratio.

Čim smo ušle u kola, obratila mi se:

„Ovaj policajac se borio sa Crnim. On je naš. Ja sam Svetlana. Bili smo uplašeni za tebe. Stiv nije mogao da dođe da te sačeka zbog iskrsljih

obaveza koje nije mogao da odloži. Ako je završio, sačekaće nas u gradu, ili ćemo mi njega.“

„Ako je ovaj policajac, što me sačekao „naš“, čiji su onda ostali?“

„Oni su Krajišnici“, odgovorila mi je, jasno mi pokazujući netrpeljivost.

„Zar nisu i oni „naši“, pa nose iste uniforme?“, već sam počela da slažem kockice, ali sam bila znatiželjna i htela sam da saznam što više.

„Pa i nisu naši. Njih vode komunisti. Ima nekoliko generala u Banjaluci, i oni upravljaju njima. Oni su nas podelili. Ti ljudi su „Jugosloveni“, a mi ne možemo da se odrekemo „Srbije“.

„Ništa ne razumem“, zaključila sam.

„I bolje je, neću da te opterećujem. Ovde se sve manje razumnih i lako razumljivih stvari dešava. Ne zna se ko za koga radi, ko koga štiti, ko je čiji „špijun“. Svako se svakoga plaši. Zato mora da se čuti i da se pazi šta se pred kim priča. Ti nikome ništa ne govori. Niko osim nas nekoliko ne sme da zna ni ko si, ni šta radiš ovde, nipošto. Reći ćemo da si moja rođaka iz Alibunara. Stiv će ti objasniti sve što bude trebalo, a ja se neću odvajati od tebe, osim kad budem na poslu po nekoliko sati. Niko u gradu ne sme da zna da si ovde. Ne brini, u sigurnim si rukama.“

Stigli smo u Bosanski Šamac. Videla sam da smo prišli kolima parkinga ispred robne kuće, i tu ostavili kola. Izašli smo i krenuli na sporedan ulaz. Vozač mi je pružio ruku kad nas je stigao pošto je parkirao vozilo:

„Ja sam Isajlo (ili Sajlo) i znam ko si ti, i ja sam „naš“, ne brini. Ja ću te voziti kad zatreba, najpoverljiviji sam“ – šalio se taj nizak, debeli čovek.

Krenuli smo uz nekoliko stepenica i vrisnula sam od straha kad sam čula krike koji su dopirali negde iz unutrašnjosti robne kuće, da li iz podruma, magacinskog prostora ili same robne kuće. Uхватила sam se

nesvesno za Svetlanu i stavila sam ruku na usta, jer sam osetila iznenađujuću mučninu. Krici su bili užasni, avetinjski, odjekivali su i odbijali se o zidove. Pogledala sam dole, prema suprotnom zidu i videla krvave tragove. Svetlana i Sajlo su me povukli prema gore, ali sam uspeła da vidim muškarca sa prilično krvi na svojim rukama, koje je držao dalje od tela, trudeći se da ne isprlja uniformu. Odjednom sam postala robot. Mehanički sam pokretala svoje noge koje i nisam osećala, nisam mogla ništa da kažem, ništa da pitam. Gospode dragi, šta rade ovi ljudi, gde sam to došla? Sajlo je samo slegnuo ramenima kao da ga se to ne tiče i nije progovorio ni jednu reč objašnjenja za ono što sam čula i videla. Došli smo do kraja hodnika i Svetlana me odvela u neki toalet da se umijem i osvestim malo, pa me odmah vratila u svoju kancelariju.

Sela sam.

„Ovo je moja kancelarija, ja sam Stivova sekretarica, a ova vrata vode u njegovu kancelariju“ – prišla je tapaciranim vratima, otvorila ih i ušla unutra. Odmah se vratila noseći u ruci papir.

„Stiv je ostavio poruku da ga sačekamo ovde“ – pokazala mi je poruku.

„Ko je Stiv?“ – upitala sam glasom do koga sam jedva došla. Grlo mi je bilo suvo od straha, uvek mi se tako sušilo i ostavljalo me bez vazduha.

„On je načelnik SUP-a. Mnogo duguje tvom bratu. On ga je postavio na to mesto. Posle su došli Krajišnici i pohapsili svu vlast, a Crni je zatvorio koridor, izveo ljude i tehniku na njega i zapretio: „Ja sam probio koridor, ja ću ga i zatvoriti. Ko ste vi da hapsite moje ljude!“ Bilo je strašno. Uspeo je da ih oslobodi i vrati na funkcije, ali su njega uhapsili. Zato ni u koga nemamo poverenja i plašimo se da ga pominjemo. Ti prati mene, ako uđe neko od „njih“, daću ti znak očima da ćutiš. Shvati ozbiljno, molim te, niko ne sme da te „provali“. Crni je sinonim za slobodu. On je bio po Hrvatskoj i proslavio se tamo.

Slušali smo ovde legende o njemu i nismo mogli da verujemo kad je došao. Tada je u gradu bila „druga“ vlast, a sam grad je bio pod opsadom. Očistio je grad brzo, uveo radnu obavezu za one koji nisu hteli da napuste grad, neke su poslali u logor, tu, nedaleko odavde i menjali za naše zarobljene. Nekima se zamerio iako su Srbi. Nisu hteli u rat, neće da rade, neće da kopaju rovove. Prema njima je bio gori nego prema ustašama i Muslimanima. Hapsio je one koji su nađeni u „fri-šopu“, odnosno krađi. U našoj vojsci ima dve struje. Ona koja upravlja iz Beograda, gde pripada tvoj brat. On je primao i priznavao komande samo iz Beograda, zato žele da ga smaknu, jer se zamerio onima u Banjaluci. On je bio u stalnoj vezi, dvadeset i četiri sati dnevno, sa Frenkijem i Beogradom. Iz Banjaluke su poslali ljude da ga hapse zajedno sa svima koji su uz njega. Pukovnik Jeremić i još neki ljudi organizovali su njihovo „izvlačenje“, poslali su autobus za njih, ali je Crni poslao svoje ljude, sam nije hteo da beži, nego je otišao u Banjaluku. Nekoliko najvernijih boraca nije htelo da ga pusti samog, pa su i oni otišli sa njim tamo. Svi su pohapšeni. Neki su uspeali da prebegnu preko Drine u Srbiju.“

Priču u koju se toliko uživala prekinuo je visok, debeo čovek, ružnog lica, nekako mi nije odgovarao njegov izgled funkciji koju je obavljao.

„Stigla gošća! Ja sam Stevan Todorović, drago mi je što ste tu, ali bi bilo dobro da okolnosti nisu tužne.“

Izgledao mi je nekako nezgrapno i neiskreno. Nije mi se dopala njegova pojava.

„Znam da ste došli zbog posete bratu. Ali to nije moguće dok se iz Beograda ne vrati jedan naš čovek. On živi i radi u Banjaluci, u Vojnom tužilaštvu, i otišao je poslom u Beograd. Jedino on može da obezbedi posetu u tajnosti i pratnju. Moramo pažljivo da isplaniramo i put tamo i samu posetu, i da uskladimo oboje, kad to bude moguće.

Možemo samo kad na svim ključnim mestima budu „naši“ ljudi. Ja ne smem tamo da idem, ali će sa tobom ići Svetlana i još neki ljudi, i neki oficiri, zbog prolaza, njih ne moraš da znaš, oni neće ulaziti tamo, samo će vas pratiti i obezbeđivati prolaz. Svetlana, vodi je kod Dijane i Fikreta, tamo je najbezbednija, ali oni ne smeju ipak da znaju ko je ona. I ti ćeš biti sa njom čitavo vreme.“

Stiv „Čizma“, kako sam kasnije saznala da ga zovu iza leđa, je otišao i ubrzo po njegovom odlasku ponovo je došao Sajlo, da nas odveze do Dijane.

Dijanin stan bio je skoro u centru grada, blizu robne kuće, i nalazio se u nekoj zgradi, na drugom spratu. Nisam imala nikakva osećanja, pogotovo ne negativna, prema bilo kome iz drugog naroda, druge vere ili nacije, druge boje kože, jezika ili bilo čega što bi se moglo nazvati različitim. Ljude sam uvek delila isključivo na dobre i zle. Jedne sam volela i poštovala, one druge, zle, mrzela sam, plašila ih se i zazirala sam od njih. Zato me je pogodilo ono što se tu dešavalo.

Dijaninu i Fikretovu porodicu su označili kao „lojalnu“, ostali su u gradu i Fikret je kopao rovove i bio na straži, u smenama od po dvanaest sati, dnevnoj i noćnoj, naizmenično. Imali su sina i ćerku, i živeli su u dvosobnom stanu. Primili su nas srdačno, spremni da meni i Svetlani ustupe jednu sobu za spavanje. Nisu imali struje, kao i ceo grad, osim zgrada kao što je robna kuća, gde su verovatno koristili aggregate. Na prozorima nije bilo stakala i zamračivani su ćebadima, a ispod njih je umesto stakala bio razapet najlon. Ja i Svetlana smo dobile sobu koja je gledala na ulicu, i svi su mi skrenuli pažnju na to da treba da se klonim prozora zbog slučajnih ili namernih metaka. Zastraujuće! U predsoblju, pored samih vrata kupatila, postavili su šporet na drva i tu su kovali i grejali ceo stan.

Putem od kola do ulaza u zgradu, nekih dvadesetak metara, Svetlana je u ruci nosila „otkočen“ pištolj, a Sajlo pušku. Ispred zgrade je bio

neko, takođe sa oružjem i zatražio je lozinku. Sajlo mu je odgovorio, i onda su u prolazu izmenili nekoliko reči. Niko nije mogao da prođe ako nije znao lozinku, koja se menjala na nekoliko sati. Ponudili su nas večerom i odveli nas u sobu da spavamo.

„Htela bih malo da „provirim“ kroz prozor, mogu li?“ – zamolila sam.

„Ako ti se nešto desi, ja sam gotova“ – odgovorila mi je Svetlana i provirila zajedno sa mnom u mrak. Sveću unutra nismo smele da palimo, a plamen upaljača smo morale rukom da zaklonimo od prozora, „za svaki slučaj“. Sve je bilo u mraku, osim ponekog slabašnog izvora svetla. Avetinjski, mrtav grad. A ipak su se čula tiha dovikivanja, odjeci koraka u čizmama, pucnji u daljini. A onda se začuo rafal iz automatskog oružja, tu negde u sledećoj ulici, kako mi je objasnila Svetlana.

„Da niste malo previše paranoični?“ – pitala sam želeći da započnem razgovor.

„Ti dolaziš iz Srbije, pa ti se samo tako čini. Kad bi provela sa nama malo više vremena, i ti bi se plašila svoje senke. Ovde ljudi padaju kao klade, gube život u trenutku, neki ni krivi ni dužni. Dobri smo dok Beograd stoji iza nas. Imamo i pomoć u ljudima, oružju i hrani. Sad su izbori, mnogo se plašimo. Zavisimo od rezultata glasanja.“

„Svetlana, možeš li da mi objasniš zašto bi mene neko ubio?“

„Ispricaću ti nešto što će ti više kazati, nego da ti ja objašnjavam drugačije, a neke stvari i od mene kriju, tako da nisam sigurna ni ja šta je i kakva prava istina. Crnog su hteli da smaknu sa leđa, a to znači da nisu mogli to da urade ni Hrvati, ni Muslimani, nego naši. Ali život mu je spasio Aleksandar Vuković, mali Vuk, koga je Crni mnogo voleo i štitio, jedinac, iz Pljevalja, Crnogorac. On je poginuo i dao svoj život za Crnog. Tu noć je Crni osedeo od tuge za njim. I tu noć je „Lugar“ sa još nekima poklao u besu mnogo onih koje su izveli iz logora. Bila

je to strašna noć. Svi smo plakali i žalili za Vukom, napravili smo i nekrolog, snimili i slušali na Radio Šamcu. Baja mali-knindža je snimio kasetu sa pesmama o tvom bratu i njegovim dobrovoljcima. Čućeš sve to, odvešću te kod Milana, on radi u radiju, i kod njegove žene. Njima je Crni kum. Sakrili smo sve do čega smo mogli doći što je pripadalo Crnom, čim smo čuli da je uhapšen. Ali kad su njega uhapsili, pretražili su sve kuće u koje su mislili da je ulazio, ispitivali i pretresali sve sa kojima se družio. Kuća u Obudovcu u kojoj je on boravio je bukvalno izvrnuta i oguljena. Skidali su parket, malter sa zidova gde im se učinilo da ima možda nešto.“

„Ali ko, Svetlana? I zašto, šta su tražili, šta ih je zanimalo?“ Slegnula je ramenima kao da ne zna odgovor ili ne sme da mi kaže sve.

„Išli su u Radio Šamac i pokupili čak i kasete. Sve. I onu kasetu su uzeli što smo snimili kad je došao sa nekim ljudima helikopterom. Sve papire, sve šifrovane poruke koje su stizale iz Beograda, i one dešifrovane, od Frenkija što ih je Bosa dešifrovala i ostavljala. Bilo je strašno. Još ne smemo da ga pominjemo, pazimo se. Postavili su Rodu za komandanta odbrane grada (mislim da je bio komandant, tako mi se i sam predstavio), doveli su ga iz Sarajeva, ali on je špijun, mi to znamo. Njega se posebno plašimo. Crni nije smeo da se slika za novine, a dolazili su neki novinari i pokušavali da ga „uhvate“. Tako je došao neki Marić, mislim da je radio za „Dugu“, i snimio ga kamerom. Kad je Crni primetio da ga slika, zalepio mu šamar i zgazio nogom kameru. Mnogo ga je naljutio. On je objavio tekst i sliku do koje je nekako došao u novinama u Beogradu. Digla se velika prašina oko tog događaja.“

Završile smo priču tek posle ponoći i, bez obzira na umor, nisam mogla dugo da zaspim. Bila sam nesrećna zbog svega u šta se uvukao moj brat i počela sam polagano da shvatam šta se dešava oko njega. Prljava, podmukla borba za vlast, novac, privilegije i još prljavija, još

strašnija za teritorije, bez ikakvih pravila, bez poštovanja osnovnog, elementarnog prava svakog čoveka na slobodan život, ma koje vere ili nacije bio. Svetlana je otišla na posao dok sam ja još spavala. Tih par sati dok se nije vratila sa posla provela sam pored prozora gledajući grad sa mnogo vojske, policije, raznih oružja i uniformi, i sa premalo civila. Kroz malo odškrinut najlon na prozoru, naravno. Onda je došla Svetlana i povela me do SUP-a. Ona nije imala određeno radno vreme. Sa nama je u njenoj kancelariji bio i Sajlo, koji je, u stvari, bio vozač u SUP-u, „pri ruci“, kad i kome zatreba.

„Moja žena je Hrvatica (ili Muslimanka), ali još je živa. Mnogo je dobra, inače...“ – hteo je da se „našali“ Sajlo, ali se ukočio kad su se vrata otvorila i unutra ušao visok, mršav muškarac.

„Zdravo, narode, šta radite? O, ovde ima nepoznatih lica. Drago mi je, ja sam Roda, komandant odbrane grada“ – pružio je ruku u pozdrav i zadržao je dugo, gledajući mi pravo u oči. „Da li se mi odnekuda znamo?“

„Moraš li ti da znaš baš svaku žensku osobu koja dođe nekome u posetu u ova teška vremena. To je moja rođaka iz Srbije, i došla je kod mene na nekoliko dana. Posle idemo i ja i mama sa njom u Srbiju, i ko zna šta će sa nama biti, da li ćemo se vratiti ili ne.“

Svetlana mi je poslala svoj pogled upozorenja, ali i bez njega bih ćutala. Te večeri smo sedele kod Dijane i ja sam slušala njihove priče o običnim stvarima, o tome šta je sa kojim njihovim komšijom, poznanikom ili rođakom. Očekivale smo da se sa smene vrati Fikret. Dijana je mnogo brinula za njega sve dok ne stigne kući. Kad je konačno došao, skinuo je uniformu, odložio pušku uz zid i otišao u kupatilo da se okupa.

Neko je na vratima jako zalupao, i Svetlana je zaključila da bi to mogao biti Sajlo, jer se noću malo ko kretao po gradu. Dijana je poslala da mu otvori i mi smo čule kako je vrisnula kad je videla posetioca, verovatno i da bi nas upozorila.

„Miro, pa ti si živ! Ništa o tebi nismo znali, bojali smo se. Hajde uđi, tu je i Fikret, a imam i gošće.“

Svetlana je skočila i prebacila ćebe, koje je bilo spakovano na kauču, preko Fikretove puške, i da bi mi pokazala da je gost više nego nepoželjan i opasan, napravila grimasu i stavila prst na usta. Kad bih progovorila samo par reči, odmah bi se videlo da sam iz Srbije, a to bi moglo biti opasno, objasnila mi je još na početku. Dijana je uvela gosta u kuhinju i predstavila nas nejasno, ali ja sam videla da ni on nije manje uplašen od nas. Onda je snažno zalupala na vrata od kupatila, da i Fikreta upozori na gosta, zbog nekih delova uniforme, koji su još bili na njemu kad je ušao tamo, pretpostavila sam.

„Dijana, molim te da me pustiš da prenoćim kod vas, nemam gde.“

„Ali, Miro, odakle ti ideš, gde si bio do sada?“ – pitala je Dijana svog komšiju, iz susedne zgrade, kako mi je kasnije objasnila.

„Bio sam u logoru, ali sam imao nešto para pa sam ih dao da me puste u razmenu preko Crvenog križa. Rekli su mi i lozinku da bih došao ovde.“

Izašao je Fikret iz kupatila i ostali su da pričaju, a ja i Svetlana smo se povukle u sobu. Ona je „otkočila“ svoj pištolj, i kad sam je pitala zašto to radi, odgovorila mi je:

„Ma kakav Crveni križ?! Ne ide to tako. Kakva razmena? Ko zna odakle ide i šta smera? On je pravi ustaša, možda je nekome i dao novac za lozinku, ali iz logora dovde ne može da prođe, sve da je ptica, a ne čovek.“

Čule smo nedugo zatim ulazna vrata i Fikreta kako odlazi sa Mirom vani. U sobu je ušla preplašena Dijana.

„Jao, odakle on da dođe po mraku? Možda će mi ubiti Fikreta ako zna da je on u srpskoj vojsci? Ne mogu da izdržim dok ne dođe. Bože, što je to strašno kad komšija puca na komšiju, prijatelj ubija prijatelja. Što nam je sve ovo trebalo? Zašto nismo mogli da živimo kao civilizovani ljudi, nego se ubijamo kao divljaci? Svetlana, da li je video pušku? Odvede ga Fikret da spava kod mojih. Tu, malo dalje ulicom prema SUP-u imaju kuću, sami su u njoj. Jao, ako njih ubije noćas, ko zna zašto je došao?“ – plakala je Dijana i kukala na glas.

„Nemoj da se plašiš, nije video pušku. Ja sam je pokrila ćebetom i sela na stolicu ispred nje, a kad sam pošla u sobu ponela sam je pažljivo. Kad živiš u ratnim okolnostima, brzo naučiš da se u momentu snađeš. Moraš da preživiš sve opasnosti, da ih prepoznaš na vreme.“

Fikret se vratio brzo i rekao nam da je Mira ostavio kod svojih da prespava.

„Pobegao je iz logora, neko ga je pustio za novac, kakva razmena!“ Fikretu je ispričao šta se desilo, i on nam je preneo.

Tek smo zaspale, kad nas je probudila lupnjava na vratima. Čula se i žestoka pucnjava negde iz grada. Sajlo je došao sa upozorenjem:

„Stigla neka grupa Šešeljevih. Stiv je rekao da ne izlazite dok ih ne isteraju iz grada ili vide šta će sa njima.“

Povukla sam se zbunjena u sobu dok su on i Svetlana nešto šaputali u predsoblju. Nisam izdržala da je ne pitam kad se vratila:

„Zašto da isterujete iz grada Šešeljove? Zar oni nisu sa vama? Zar nije on slao najviše dobrovoljaca u rat kao pomoć?“

„Da, ali oni obično divljaju i naprave neku glupost ako nisu pod kontrolom. Ako naiđu na Muslimana, ubiju ga. A sada su u gradu samo „lojalni“, zašto da ubijaju njih. Oni su prihvatili našu vlast i uključili se u sve aktivnosti. Znaš li da je Crni imao problema sa Arkanovima? Ima tu nešto kao narodna kuhinja i tu hranu spremaju Muslimani. Ima i restoran, to je u stvari pripadalo fabrici, ali se sad koristi u druge svrhe. Tu može da se jede, a odatle se nosi hrana u opštinu i nekim drugim službama koje sada rade. Ušli tamo u menzu Arkanovi, napili se i postrojili ih kao za streljanje, pa se izivljavali nad njima. Neko od njih je bio ostao dublje u kuhinji i iskrao se napolje,

pa javio Crnom. Kad je uleteo Crni i počeo da ih „šamara“ čizmom, sve im face razbio. Mnogo ih mrzi. Ubrzo posle toga je dobio poruku od Arkana da se čuva da se ne sretnu, ali on se ne plaši njega.“

Svetlana bi mogla celu noć da priča o Crnom, i morala sam da je pitam:

„Ti voliš da pričaš o mom bratu. Da nisi malkice zaljubljena u njega? Da ne preteruješ malo oko njegovih „herojstava“ zbog pristrasnosti?“

„Oh, da. Zaljubljena jesam, ali sve devojke u Šamcu su zaljubljene u njega. Priče o njemu su istinite, i prave su legende.“

„Da li ste bili možda zajedno?“ – upitala sam pomalo indiskretno.

„Da. Malo. Ali to je bilo na početku, kad je došao. Onda su uhapsili Liriju Jusufović, i on je krenuo sa njom. To su mu svi zamerili. Kad su shvatili da će duže biti sa njom i da se veže za nju, svi su pokušavali da ga odvoje od nje, ali on je tvrdoglav, nikoga ne sluša. Radmilo Bogdanović, ministar, lično mu je pripretilo da odmah prekine tu vezu, ali ne vredi, ostao je sa njom. Ona je tu, u gradu i trudna je, nosi njegovo dete, zato je sada svi naši čuvaju. Ako joj se nešto desi, plaše se osvete od Crnog ili nekoga od njegovih. Htela je da napusti grad, ali joj nisu dozvolili, pokušavala je da prekine vezu, ali on nije hteo da je pusti.“

Sledećeg dana sam se setila da pitam za Mira.

„Otišao je u „razmenu“, ko zna gde“ – odgovorila mi je Svetlana. Nekako mi se nije dopao njen odgovor, ali nisam se usuđivala ponovo da je pitam.

„Ceco, večeras idemo u Kruškovo, (mislim da se tako zove selo), kod Blagoja i Milana Simića. Oni tamo žive. I sestra im je tamo. Pozvali su zbog tebe i da se dogovorimo oko puta za Banjaluku. Stigao je „naš“ čovek iz Beograda. Zarić je kontaktirao sa njim (Simo Zarić).“

Otišli smo na tu večeru sa Sajlom koji je došao po nas dve te večeri. U porodičnoj kući Blagoja i Milana Simića bila je njihova sestra sa svojom pudlicom. Na kapiji su šetala dva policajca sa puškama u rukama. Ne sećam se tačno kako je protekla večera na koju sam otišla zato što nisam želela da budem nepristojna, a i zato što je od njih zavisilo mnogo toga vezano za brata. Ponovo sam slušala fantastične priče o bratovima „podvizima“, i da li slučajno ili mi je čitao misli, u jednom trenutku mi se obratio Stiv rečima:

„Ti imaš razloga da se ponosiš bratom, nikako da se plašiš ili stidiš. On je pravi, „veliki“ Srbin. Ti ne znaš šta je sve on radio za svoj narod.“

Te večeri, kad smo se vratili kod Dijane, opet sam malo popričala sa Svetlanom. Ne sećam se tačno kakvi su izbori bili tada, ali znam da ih je jako zanimalo šta će se desiti sa Šešeljom.

„Ti ne znaš šta je taj čovek uradio za nas. I mi se plašimo njegovih ljudi, a zamisli samo šta osećaju Muslimani i Hrvati. Oni su za njihov strah i trepet. Ali pričaj mi šta se dešava u Valjevu, tamo su svi „četnici“ i opozicija. A ti, kojoj stranci ti pripadaš?“

„Ja ne pripadam nikakvoj stranci. Na početku me zamalo „zavede“ propaganda, pa sam osetila izvesne simpatije prema „radikalima“, ali kad sam videla šta rade i kako se stvarno ponašaju, počela sam da ih mrzim. Htela si iskreno i tako sam ti odgovorila, ja sam uvek otvorena i ne lažem. Imam prava na svoje mišljenje. A vi ćete propasti kad vam oni koji su vas iskoristili perfidno – radi svojih, a nikako vaših interesa, okrenu leđa. To će biti prava izdaja! Zloupotrebljavaju svoj narod i desetkuju ga, ali šta da radim, vi ste stvarno zavedeni.“

„Još nije kasno, hoćeš da odemo do Milana i Bose, kod njih je Lirija, trebalo bi da je upoznaš i da vidiš da li hoćeš nešto od stvari koje smo skupili, a koje su pripadale Crnom.“

Sajlo nas je odveo prvo do Radio Šamca kod Milana i on mi je pustio onu kasetu što ju je sakrio kada su pretresali. Obećao mi je da će mi presnimiti kasetu.

Onda smo otišle u njegov stan (uzurpiran), i tu sam upoznala Liriju. Pitala me da li hoću da joj pričam o mom bratu, i ja sam pomalo zbunjeno odgovarala na njena pitanja.

„Koliko ima dece i gde su?“

„Ima troje dece, dve starije ćerke i malog Miloša koji je još beba.“

Primitila sam da su joj se oči napunile suzama, i okrenula je glavu na drugu stranu, ustala i otišla u kupatilo. Za to vreme Svetlana i Bosa su mi rekle da on to njoj nije rekao i da je trebalo da prećutim. Najružnije što može čovek da uradi je da sakrije da ima decu. Uostalom to se ne može dugo kriti, pre ili kasnije se sazna. Mislim da je greh kriti decu, i mislim da je strašno lagati nekoga sa kim si u vezi, a pogotovo ako sa njim nameravaš da ostanješ, i ako je beba na putu, a posebno odvratno je lagati onoga ko te voli.

Pokazale su mi bratove stvari među kojima sam pronašla crni kombinezon, crvenu beretku, notes sa brojevima telefona Raje Božovića, Jovice Stanišića, pukovnika Jeremića, Radmila Bogdanovića, Vojislava Šešelja i još neke sitnice. U međuvremenu je došao Milan iz radija i pitao me da li želim nešto da ponese. Zatražila sam „crvenu beretku“ za uspomenu, ali on me je zamolio da uzmem bilo šta drugo, samo beretku da ostavim njemu. Uzela sam kombinezon i još neke sitnice, i notes sa brojevima telefona.

Ujutru je došao Sajlo (Isajlo) i povikao: „Pokret! Idemo kod Crnog!“ Prepirali su se oko toga ko će da ide. Svi su hteli da ga vide, ali nije bilo dovoljno mesta za sve, a i tamo kod njega moglo je da uđe samo troje. Formirala se kolona od nekoliko vozila. Na čelu kolone jedno vojno vozilo sa meni nepoznatim oficirima, koji su nam obezbeđivali prolaz bez legitimisanja, iza njega još jedno vojno vozilo, zatim vozilo sa civilnim tablicama i u njemu četvoro nepoznatih ljudi, iza njih u istom takvom vozilu Sajlo koji je vozio, pored njega Simo Zarić, ja i Svetlana, i iza nas još jedno vozilo sa Blagojem Simićem i još par ljudi.

Putovali smo kroz opustošena mesta, gledala sam ne verujući u ono što vidim, u ostatke zapaljenih kuća i zgrada. U jednom momentu sam nekontrolisano i iznenađeno uzviknula.

„Bože, pa cela zgrada je izgorela! Da li je tu bilo ljudi, da li je neko nastradao?“

Simo Zarić koji je sedeo na prednjem sedištu okrenuo se prema meni i odgovorio.

„Tu su živeli Muslimani i ustaše.“

Rekao je to kao da nije govorio o ljudima. Osetila sam potrebu da mu kažem da sam upravo to i htela da pitam, jer sam pod ljudima podrazumevala i njih isto kao i nas.

Stigli smo u Banjaluku, u kasarnu u kojoj je bio moj brat. Mislim da je to bila kasarna, jer je na kapiji stajao vojnik, a i unutra je takođe bilo puno vojnika. Zarić je ušao unutra da se javi „vezi“ i da proveri da li je sve u redu, a malo zatim se vratio po nas. Samo nas troje smo mogli da uđemo i odlučili smo da to budemo ja, Zarić i Blagoje Simić. Oficiri koji su nas pratili putem „izgubili“ su se negde u gradu. Nas troje smo ušli kod nekog oficira, u malu kancelariju gde smo seli da sačekamo da dovedu mog brata. Sećajući se reči momaka na televiziji, vrpeljila sam se na stolici od iščekivanja i straha kakvog ću ga videti.

A onda je ušao. Ruke su mu bile vezane liscama, obrazi upali, oči poluugašene. Očekivala sam da će mu biti drago kad me vidi, da će se obradovati da neko misli na njega, ali ne. Ovo nije bio moj brat, takvog ga nisam poznavala. Ko ga je uništio? Ispred mene je stajao stranac, drzak, arogantan, surov...

„Zašto si došla?“ – procedio je kroz zube.

„Da te vidim, naravno. Da vidim da li ti nešto treba, možda advokat, možda mogu nekako da ti pomognem.“

Zatečena onim što vidim i čujem, pobesnula sam, srce mi je tuklo u grudima. Toliko sam se trudila, toliko rizikovala da ga vidim, a on me

pita zašto sam došla. Osetio je da u meni ključa bes i verovatno je zaželeo da ublaži svoje ponašanje.

„Nisam tako mislio. Mnogo si rizikovala. Mogla si da pogineš, mogli su da te kidnapuju – nisi svesna koliko si rizikovala!“

„Sad je gotovo, tu sam. Treba li ti nešto što mogu da uradim ili da kupim u gradu?“

„Ako imaš novac, idi kupi neki tranzistor, čarape, papuče, nešto toplije – dukserice, pidžame, i nešto za čitanje.“

„Koliko vas ima?“

„Deset.“

Zarić je poznao grad i poveo me tamo gde sam mogla sve to da kupim, jer je robna kuća bila potpuno prazna. Kad smo se vratili, više nisam mogla da ga vidim. Oficir je pogledao ono što smo doneli i vratio mi olovke koje sam kupila zbog ukrštenica.

„Olovke ne smem da im dam, takva su pravila.“

„Ali čime će rešavati ukrštenice? Dajte im molim vas“ – molila sam ga kroz suze.

„U redu, neka ostanu, videćemo.“

Vratili smo se u istoj koloni automobila u Bosanski Šamac. Videla sam brata, ali sam bila duboko razočarana njegovim ponašanjem, stavom, „legendarnim podvigom“. Bilo je u njemu nečega zlog, nečega što mi se nije dopalo i što me je plašilo. Iz svega što sam videla i čula zaključila sam da će se izvući iz zatvora. Ali bila sam sigurna da se promenio u negativnom smislu i da više nikada neće biti običan, normalan čovek. Brinulo me mentalno stanje u kome sam ga zatekla, ruke su mu vidno drhtale, pokreti su mu bili nagli, nervozni i odsečni, rečenice isprekidane. Moj brat više nije bio isti kao pre rata – iako ga nikada i nisam dovoljno poznavala. Iako sada nisam provela sa njim više od nekoliko minuta, ipak sam zapazila promene na gore.

Još jednu noć sam prespavala kod Dijane i ujutru sam krenula za Srbiju, zajedno sa Svetlanom i njenom majkom Gordanom, koje su

krenule u Alibunar kod nekih rođaka da se malo odmore. Išli smo nekim vojnim vozilom jedan deo puta, a onda sam ja otišla za Valjevo autobusom, a one su nastavile svoj put.

Iza mene je bio ratni haos koji nisam mogla, niti htela da shvatim. Nozdrve su mi još uvek bile pune mirisa smrti, rata i nesreća. Vratila sam se razočarana u stvarnost svog grada i svog doma. Milan gotovo i nije više izlazio, osim kada je trebalo zameniti praznu flašu alkohola punom. Uskoro je otišao na selo, iz kojeg je retko dolazio. Moj sin, Aca, pogoršavao je moje stanje: bekstva iz škole, traženje novca, dugovi, ucenjivanje. Bavila sam se švercom kada je svaka mogućnost rada nestala, a onda sam počela da vozim taksi. Brata sam videla još dva puta. I dva puta je neko pokušao da me ubije iz nepoznatih kola...

Taksi je postao gotovo jedino prevozno sredstvo, i ja sam to morala da iskoristim, a i volela sam taj posao. Sa Milanom sam se konačno razdvojila. Imovinu smo podelili na moju štetu. Čula sam od žene koju sam jedanput vozila da se na Kosovu sa taksijem odlično zarađuje. Želela sam da započnem novi život.

Dolazak na Kosovo

Leto '95.

Približavala sam se Kosovu pokušavajući da bar malo smirim srce. Nikada nisam bila toliko uplašena, i u isto vreme tako čvrsto rešena da uspem, da nastavim život. Nazad nisam mogla i nisam htela.

Kasno uveče sam stigla do kontrolnog punkta na ulazu u Leposavić.

„Dobro veče, gospođo, izađite iz kola i dajte mi vaša dokumenta!“

„Evo, samo momenat“ – odgovorila sam naizgled mirno.

„Šta imate u kolima?“ – pitao je policajac obilazeći oko auta i zagledajući u natrpane stvari.

„Imam garderobu, nešto knjiga i cveća.“

„Kuda idete?“

„Doseljavam se u Kosovo Polje“ – odgovorila sam.

„Porodično ili sami?“

„Porodično, moj muž je otišao kamionom sa velikim stvarima nešto pre mene. Ja sam ostala da završim neke obaveze“ – lagala sam a nisam bila sigurna zašto to činim. Nisam morala, osim ako se nisam podsvesnno plašila da bi me mogli vratiti nazad.

„Sigurno vam je muž vojno lice ili policajac, jedino oni se doseljavaju, svi drugi idu u suprotnom pravcu“ – rekao mi je policajac i vratio papire. Došla sam do Prištine i malo promašila skretanje za Kosovo Polje. Negde na Čaglavici sam stala i pitala neke prolaznike.

„Vratite se nazad i skrenite desno kod nadvožnjaka, a onda levo ispod njega i pored kasarne. Ne možete da pogrešite“ – uputili su me.

Stigla sam u Kosovo Polje, tamo nisam mogla da pogrešim, stan mi je bio gotovo na samoj raskrsnici. Prišla sam što sam mogla bliže kolima, istovarila stvari iz njih, nabacala ih u ugao, jedne preko drugih, vratila auto na ulicu i ušla u svoj novi stan, umorna i uplašena. Dugo nisam mogla da zaspim iako mi je san bio toliko potreban. Kad god sam bila uplašena, povređena ili bespomoćna, uvek sam bežala u san. Znala sam da prespavam čitav dan i noć ne budeći se uopšte, a ponekad čak i duže. Sledećeg dana sam javila Leli i Sneži da sam stigla i pokušala sam da bar malo dovedem stan u red. Čak sam i uspela da napravim koliko-toliko ugodan i pristojan kutak. Otišla sam ranije u krevet i naspavala se dovoljno da obnovim energiju i „napunim baterije“ koje će mi itekako biti potrebne sledećih dana. Nisam imala ni radio-aparat niti TV. Mogla sam samo da sedim prekrštenih ruku ili da čitam neku od knjiga koje sam donela sa sobom.

Čim sam ustala, krenula sam da pronađem Lakićevića ili Madžunija. Pravo mesto na kome ih treba tražiti je jedna od par kafana ili nekoliko kafića na železničkoj stanici. Obično se na tih nekoliko mesta okupljala „elita“. Pantović se ponudio da pođe sa mnom u potragu za njima i bila sam mu zaista zahvalna na tome. Kad smo ih pronašli, bili su već toliko pod uticajem alkohola da su zaplitali jezikom kad bi pokušavali nešto da kažu.

„Dobrodošlica“

Lakićević, Bislim Madžuni, Nuhija Hodža, Etem ili Ekrem Trošupa, stariji brat Remzi Trošupa i neizbežni Goran Lazić. Svi su bili na okupu, tada kao i svaki dan kasnije. Ljudi „bogom dani“ da rade šta hoće, da povređuju, prete, ucenjaju, špijuniraju, određuju drugima kako će da žive i da li će i šta da rade. Dok smo se približavali, Panta mi je šapatom rekao:

„Ovo su ljudi koji žare i pale ovde, Lakićević im je mentor, duhovni vođa. Njega i Lazića treba da se čuvaš posebno.“

„Snaći ću se, izdržaću“ – promrmljala sam.

„Ooo! Stigla nam nova koleginica, moramo da pokažemo lepo vaspitanje. Ustaj Bislime, oslobodi stolicu. Baš si nevaspitan!“ – vikao je Lazić glasno.

„Neka, hvala. Nemam vremena da sedim. Trebam Lakićevića“ – pokušavala sam da budem pristojna i ljubazna i da odbijem poziv da sedim sa njima. Sedeli su ispred kafića nekog Goranca i bilo mi je neprijatno da ljudi koji prolaze ulicom vide da sedim sa njima. Preglasno su pričali, psovali, smejali se iz čista mira, nečemu što bi pre bilo žalosno.

„A ne! Mi ne prihvatamo odbijanje! Pogotovo što hoćemo da ti poželimo dobrodošlicu i da te ispoštujemo, a ti nas odbijaš. Nemoj da pomislimo da te opozicija u Valjevu nije lepo vaspitala. Izvoli sedi“.

Lakićević je bio najgora karikatura. Da nisam pristala da sednem on bi me gurnuo, već me uhvatio i stegao do bola za nadlakticu u nameri da me gurne u stolicu. A to što je pomenuo opoziciju nisam gotovo ni registrovala niti razmišljala o tome šta je hteo time da kaže.

„U redu, ali nabavite još jednu stolicu za Pantu. Ja sam došla sa njim“ – pomirila sam se sa nametnutom situacijom jer sam zavisila od Lakićevićeve dobre volje.

Možda je trebalo da se okrenem i odem, da se glasno pobunim, ali me nešto u njima, pogotovo u Lakićeviću, skoro paralizovalo. A i da sam otišla, isto bi se ponovilo i kod drugog susreta, s tim što bih ih verovatno razbesnela i izazvala još veći gnev. On je bio takav, a ja sam bila upućena na njega, zavisna od njegove dobre volje. Nekako piskavije nego što je inače govorio, želeći da ponizi Pantu, Lakićević je viknuo:

„O, pa i Panta je tu! Šta je, ti si joj pratilac i „bodi-gard“? Uh, našla je pravog. Što stojiš, Panto, sedi ako ti naše društvo odgovara, i plati.“

Nevaspitano, ružno i arogantno ponašanje Lakićevića nisam mogla da shvatim ali su mu u tome pomogli Lazić i Hodža. Prosto su se utrki-vali da objasne s kim ja imam „čast“ da sedim i razgovaram.

„Zoki je glavni za Kosovo Polje. On odlučuje ko je za šta „podoban“, ko kako može da živi, šta i koliko da radi. Ako on napiše „informaciju“ i pošalje je u Beograd, možeš da se slikaš, pojedete te „mrak“ – objašnjavao mi je drsko Nuhi Hodža.

„Zoki je narodni heroj, na demonstracijama je izgubio oko. Metak mu je probušio glavu. Zato se sad malo luckasto ponaša. Ali je jak kao crna zemlja, zaštićen je kao „beli medved“ – pokušavao je Lazić da me uplaši.

„Samo, znaš šta? Kad naiđe kolima Lakićević, skači i beži u jarak pored puta“ – dodao je Trošupa.

Bila sam sigurna da sam zalutala u „skupinu ludaka i divljaka“, ali je bilo očigledno da im zaista niko ništa ne može ili neće. Jer da je bilo drugačije ne bi se ovako ponašali. Vremenom sam, svaki dan iznova, potvrđivala zaključak do koga sam došla tada.

„Halo, gospodo! Alkohol nikada nisam pila pa nemam nameru ni sada, hvala. Zorane, došla sam kod tebe poslovno. Treba da završimo oko prijave firme.“

„A, nije više sedamsto maraka, kao što je bilo. Baš pre dva dana smo imali sastanak i odlučili da zaustavimo priliv taksista u Kosovo Polje i na aerodrom. Ali, za tebe zabrana ne važi, za tebe se čuva specijalno mesto, na samom izlazu iz „terminala“. Putnici ima da se sapliću o tebe, prvo ti ima da izabereš vožnju, pa tek onda ostali. Pa imamo samo jednu ženu, valjda smo toliko „džentlmeni“. Ali cenu u članjenja moraš da platiš. Idemo u kancelariju, a vi momci idite, treba avion da sleti, i nađite dobru vožnju za nju. Neka napravi neku vožnju na crno, treba da je uvedemo u posao i da joj pomognemo da se uklopi“ – rekao je Zoran spremajući se da krene, i obraćajući se ljudima za stolom.

Učinilo mi se da moja stolica propada u zemlju, nisam mogla da se odlelim od nje, noge su mi otežale, zubi cvokotali. „Šta se ovde dešava?“ – pitala sam samu sebe, jedva vukući noge za Zoranom prema obližnjoj zgradi u kojoj se nalazila kancelarija Udruženja JAT-taksija. Kako uopšte može radnik Ministarstva unutrašnjih poslova, pogotovo Državne bezbednosti, pa makar i ako jeste izgubio oko u demonstracijama, da radi kao predsednik udruženja. Ništa nisam mogla da shvatim osim da on može da se ponaša kako hoće.

Ušli smo u kancelariju i obratila sam mu se što sam mirnije mogla, trudeći se da ne pokažem šta stvarno mislim i osećam. Nisam smela da ga naljutim pre nego što završim te proklete papire, to sam jasno znala, morala sam da ćutim i da se obuzdam.

„Zorane, ja sam platila pre tog vašeg sastanka cenu koja je tada bila važeća. Mislim da bi trebalo to tako i da mi se prizna.“

„Jesi, ali nisi prijavila, a to znači da moraš da uplatiš dve hiljade maraka. Nemoj da se plašiš, zaradićeš ti to za dva dana, to ti ja garantujem!“ – odgovorio mi je samouvereno.

Nisam imala mnogo izbora, brzo sam smišljala šta da uradim i na kraju sam rekla:

„Neka do sutra, da razmislim malo. Prvo je bilo sve u redu, i ništa nije trebalo osim da tamo odjavim firmu i ovde izvadim novo lekarsko uverenje. Kad sam platila sedamsto maraka, onda je ispalo da ne može „zastava“, pa sam morala da kupim „škodu“. Kad sam i to uradila i odjavila firmu i mesto boravka u Valjevu, sad opet treba još novaca. Šta će sutra trebati?“

„Pa sutra može i sve da ti se vrati, zavisi od toga koliko si pametna.“ Pogledao me drsko, bezobrazno, podižući pijano obrve.

Svi su bežali od te grupe ljudi, niko nije želeo da bude blizu njih da ne bi bio „uhvaćen u mašinu“, kako su mi objašnjavali. Bili su dobro uigrani, opasni, bezobrazni i nisu imali nikakvih ograničenja u svom ponašanju. Lakićević je čak upadao ljudima u kuće, vređao ih, maltretirao. Sela sam umorno, iscrpljeno i bez neke velike nade. Tu pored tih običnih ljudi sam bila nekako bezbednija, svi iz hotela bili su dobri prema meni i mogla sam pored njih malo da se opustim. Panta je doneo kafu i za mene i pokušao da mi objasni stvarno stanje u taksiranju, onoliko koliko je bio upućen. Pričali su mi:

„Zorana Lakićevića kad vidiš da naiđe, sakrij se da te ne vidi. On vodi JAT-taksi tako što reketira određenu grupu ljudi, ali preko njih i još neke kojima je dozvolio da rade na aerodromu. Znajući da tamo ima dosta para, pogotovo ako iza sebe imaju Lakićevića, oni mu dobrovoljno guraju marke u džepove. Rade šta hoće, divljaju na aerodromu, na silu uguravaju putnike i sami određuju nenormalno visoke cene za

vožnju i ne može im niko ništa sve dok ih „štite“ Lakićević, Dobrica Lazić i još neki ljudi iz Prištine. Njima ne smeš da se zameriš, jer bi te uništili preko noći. Goran Lazić je, mislim, bratanac Dobrice Lazića i može da radi šta hoće. Druži se sa Hodžom i Trošupom, ali više sa Hodžom. Hasan Hodža, Nuhijin otac, ima takođe „debele“ veze u Prištini, a verovatno i dalje, čim se tako šuška, može da radi mutne i opasne poslove, i niko ga ne dira. Puni su para. Trošupa možda i plaća porezu, ali Lazić i Hodža ne plaćaju ni dinar i niko im ne traži. Samo ovih ljudi moraš da se čuvaš. Svi ostali su mnogo bolji. Lakićević je napravio „selekciju“. Oni koji su kriminalci i saraduju sa njim, mogu da rade na aerodromu. Ostali ne smeju ni da pomisle da odu tamo, oni rade samo ovde na železničkoj stanici, ne smeju ni svoje rođake da idu da sačekaju. Ako pokušaju da uđu na parking, ili ih otera Hodža ili pošalje nekog drugog, ili policija sa aerodroma, kojoj Lakićević daje uputstva koga da isteraju, ili da pišu prijave.“

Imala sam utisak da sam sa neba upala pravo u osinjak, u gnezdo sitnih duša i malih, bednih kriminalaca. Ali sve što je rekao bila je istina i ja sam se uveravala svakodnevno u to.

Srbi – Albanci

„Objasni mi kakav je odnos Albanci – Srbi. Nisam baš upućena i malo znam o tome, ali mi kaži istinu, molim te“ – zatražila sam od Pante da mi priča.

„Albanci su dobri ljudi, ali to ti je Lola već objasnila. Pored njih si bezbedna i sigurna, samo nemoj da ih povrediš ili, ne daj bože, da im dirneš u porodicu. To što su oni složni i imaju zajedničku ideju o Kosovu kao republici je nešto drugo. Ali ako ti je Albanac prijatelj,

onda znaj da te nikada neće ostaviti na cedilu ili izdati. Imaju reč i „besu“. Ova grupa ljudi oko Lakićevića su izrodi i ne verujem da ima takvih mnogo. Čim vidiš Albanca da se ponaša bahato i nosi pištolj, beži od njega, on radi za policiju i mnogo je loš čovek“ – objašnjavao mi je onako kako je znao i koliko je znao.

„Znaš li nešto o Ju-programu?“ – pitala sam.

„Ni slučajno nemoj da probaš! Samo ćeš džabe obijati pragove i blamirati sebe. Ju-program je napravljen za određenu grupu ljudi. Tako sam se i ja zaleteo pa sam došao iz Andrijevice i sad niti mi se vraća tamo niti mi se ostaje ovde. Ako imaš dobru vezu da dođeš do Bube Morine, dobićeš i stan i posao za dva dana, tako se priča.“

„A zašto naši prodaju imanja i kuće i odlaze odavde?“ – pitala sam ohrabrena njegovim iskrenim pokušajem da mi prenese sve što zna.

„Ta priča je malo komplikovana i bolje je da je zaboraviš odmah pošto ti je ispričam. Siguran sam da je bilo mnogo slučajeva prodaje zbog pritisaka i zlostavljanja, uglavnom tamo gde u većini žive Albanci. Ali mi smo „prodane duše“, za novac bi se prodali i đavolu. Neki ljudi prodaju i prikazuju to kao način da pobegnu i spasu sebe i porodicu, a u stvari to rade zbog visoke cene koju dobijaju od Albanaca. Prodaju ovde kuću pa u Srbiji kupe dve, ili lokale, započnu neki posao i baš ih briga za one koji su ostali ovde. A znam i neke koji su kupili kuću u Srbiji i stan u Prištini, neki su prodali ovde pa u Srbiji kupili kuću, a ovde se kao „povratnici“ dočepali stana preko Ju-programa, dobili čak i posao. Malo je ljudi koji su ostali ovde zato što su Srbi i mnogo vole Kosovo. Ostala je sirotinja koja nema šta da proda ili je na takvom mestu da ne može da proda, i ostali su lopovi koji grabe što više mogu, love u mutnom, otimaju iz očiju. Uostalom, videla si kolika je cena stanovima. Videćeš gde ja živim sa ženom i dvoje male dece i šta plaćam sto pedeset maraka mesečno. I ja i žena zajedno nemamo toliku platu. I dobili smo otkaz samo zato što je neko drugi ponudio više.

Samo policajci mogu da plate takvu cenu, i oni su zauzeli sve što je moglo da se izda u zakup, a za cenu ne pitaju. Ili vojna lica kojima vojska plaća stanove. Ovi mali, niži oficirčići nađu stan i po nekoliko njih zajedno žive, često spavaju u krevetima na sprat.“

„Kaži mi nešto o druženju običnih ljudi, normalnih Albanaca i ljudi poput mene i tebe? Ima li normalnog druženja?“ – pitala sam ga dalje.

„Ima, ali toliko malo da se u njih gleda kao u čudo. I oni i mi smo isti. Izbegavamo javno da se družimo. Ako se sazna da se družimo onda kasnije imamo problema mi sa svojim a Albanci opet sa svojim sunarodnicima. Ali ako moramo da kontaktiramo, onda su oni toliko ljubazni, srdačni, uslužni ako im udeš u prodavnicu ili u neki lokal, da te prosto „osvoje“ i zbune.

Opet, opština

Par sledećih dana sam provela u bezuspešnim pokušajima da dođem do predsednika Lazića, ali, ili nije bio tu, ili nije primao stranke. Kad sam napokon uspela da dođem do njega, bila sam još više obehtrabrena.

„Gospodine predsedniče, nadam se da me se sećate. Pre nekog vremena dolazila sam da tražim vašu saglasnost za preseljenje. Bilo mi je stalo da od vas dobijem podršku i tada sam je dobila. Preselila sam se, odjavila iz Valjeva mesto stanovanja i odjavila firmu. Sada mi treba vaša pomoć i podrška još više. Došla sam u konflikt sa Lakićevićem i uplašena sam njegovim ponašanjem“ – objasnila sam u par rečenica o čemu se radi i nestrpljivo očekivala odgovor.

„Sve što sam mogao, ja sam uradio. Naravno da imate moju podršku, ali ja ne znam pravila vaše službe kao što vi ne znate pravila moje službe. Ne mogu i nemam pravo da se mešam u posao koji je u nadležnosti ljudi koji ga rade. Valjda Zoran i Bislim znaju šta, inače ne bi bili na tom mestu. Ali, dobro, sredićemo to. Izađimo negde večeras pa ćemo razmotriti sve i nešto smisliti“ – opet ta odvratna rečenica koju sam uvek mrzela kao što sam prezirala i ljude koji su je izgovarali.

Morala sam da odem u Valjevo i prihvatim cenu koju mi je Milan sam odredio za moj deo kuće. Adresu sam već odjavila iz Valjeva, firmu takođe, i sigurno ne bih mogla ponovo da je prijavim. Već sam potrošila dosta emocija, novaca i vremena za preseljenje. Našla sam se u vakuum prostoru i vremenu. Nazad nisam mogla niti želela, napred sam želela i imala pravo, ali nisam mogla. Ipak, krenula sam napred.

Ostala sam bez kuće koju sam teškom mukom sagradila. Ostala sam bez stvari koje su mi neophodne za život. Aca je tu, takav kakav je. Stalno će me ucenjivati i neću moći ni sa njim ni bez njega. Kola su mi uništili. Čitavog života radim za druge, darujem sebe, svoje vreme i novac i na kraju ostajem sama, praznih ruku, srca, džepova. Prešla sam više od pola puta. Znam da tamo ima posla, a osećam i da bih mogla da uspem. Ne mogu da zamislim da sada dve hiljade maraka odlučuje o mom životu. Znam da me ucenjuju, znam da to nije prava članarina, ali ne smem da im se suprotstavim, nemam kome da se žalim, a i ako se žalim, ili ništa neću postići ili će biti još gore. Po onome što sam videla do sada, mogli bi bilo šta da mi „nameste“. Recimo jednu vožnju, sa koje se neću vratiti, i posle će reći da sam žrtva „terorističkog napada“.

Iz Beograda sam otišla nekim autobusom koji je išao za Peć i prolazio kroz Kosovo Polje. Zamolila sam vozača da stane na raskrsnici i izašla. Otišla sam da se naspavam, umor me savladao toliko da sam se jedva držala na nogama.

Put do prijavljivanja firme se svakodnevno produžavao Lakićevićevim manipulacijama. Nekako sam se uzdržala da ne puknem prilikom tih susreta sa njim koje nisam mogla da izbegnem, ali je bilo jasno i to je on osetio, da me košta mnogo napora to suzbijanje besa. A on je likovao, smejavao mi se u lice. Ponovo sam otišla u Udruženje da ga potražim, a našla sam ga na istom mestu, za stočićem punim alkohola ispred kafića. Bila sam potpuno svesna da sam morala da budem „ulepo“ sa njim koliko to mogu da nateram sebe, ako želim da uspem bez nekih većih problema. Nije hteo da pođe sa mnom do Udruženja, a ja nisam želela da se opet ponižavam toliko da sedim tu sa njima, da bih ga „umolila“ da krene do Udruženja. Otišla sam kući.

Popodne sam izašla da se prošetam i nisam uspela da izbegnem susret sa Bislimom i Zoranom. Išli su belom „zastavom“ prema Prištini i negde kod pošte su me videli i stali. Zoran je izašao i prišao do trotoara, gde sam stala i čekala da vidim šta će uraditi ili reći. Bislim je otvorio prozor malo više, i pijano me pozdravio.

„Zdravo, koleginice, ideš u šetnju?“

Nisam mu odgovorila. Već sam shvatila da je on Zoranov „potrčko“. Uvek sam osećala gađenje prema sitnim „špijunima“. Obavljao je za Zorana prljave, sitne poslove, ali i velike.

„Gde si pošla, hoćeš da te povezem?“ – pitao me Zoran prilazeći mi.

„Taman posla“ – pomislila sam, a zatim rekla: „Ne, hvala! Idem do hotela, ali imam obaveza usput, a i nije daleko.“

„Ceco, izvini ako sam te iznervirao. Mi smo Srbi i ne smemo da se svetimo jedni drugima već da se pomažemo međusobno. Hajde da zakopamo ratnu sekiru i da završimo posao zbog kojeg si došla ovde. U znak pomirenja i prijateljstva, pozivam te na večeru u jedan „šiptarski“ restoran, odmah tu, čim se skrene prema Peći. Nemoj da odbiješ, samo hoću da se izvinim. Prošla si „proveru“ i pokazala da zaslužuješ da se bolje prema tebi ophodimo, i ja ću ti pomoći u tome. Gde da dođem po tebe?“

Bila sam zavisna od njegove dobre volje i morala sam da pokušam da ga odobrovoljim na najbezbolniji način.

„U redu, izaći ćemo na večeru. Sačekaj me na raskrsnici u devet. Moramo da razgovaramo, molim te nemoj da dovedeš Bislima jer sa njim ne mogu da sedim, a ne mogu ni da razgovaram normalno od njegovih nesuvislih, nerazumnih i nerazumljivih upadica i pljuckanja u mlazevima. Izvini, ali takve ljude zaista ne podnosim!“

„Ma kakav Bislim, Šiptar je to. On je bio u zatvoru zbog droge. Sto puta sam mu pomagao i vadio ga iz nekih situacija i sad ima za mene da da desnu ruku. Ali, ima šiptarsku krv. Čim se napije malo više, kao pre mesec dana u „Hercegovini“, traži pečenu srpsku glavu na tanjiru. Ne sekiraj se ti za njega, rođen je za slugu.“

U hotelu sam našla istu grupu ljudi, na istom mestu i istim „aktivnostima“. Pošto nije bilo posla, gotovo svi su sedeli smešteni udobno u svojim stolicama oko dva sastavljena stola, u hladovini ispred hotela. Povremeno bi neko od njih ustao da skuva kafu ili „ohladi“ beton i opet bi se vraćao na svoje mesto. Već sam ih upoznala sve: Lelu, Snežu, Lolu, Pantu, Crnogorca, Vasiljku, Fetiju, Antu... Doneli su i za mene stolicu čim sam stigla i Panta me odmah pitao:

„Šta sad nije u redu? Na kilometar se vidi da nešto ne valja.“

„Imam veliki problem. Stanodavac neće da me prijavi na svojoj adresi, a još sutra moram da prijavim mesto boravka, ne znam šta da radim, i ne znam šta je sa ovim narodom ovde?“

„A zašto neće, kako je mogao da ti izda stan i uzme unapred toliko novca, a neće da te prijavi?“

„Ne znam. Malo smo raspravljali i pristao je da ode do SUP-a sa mnom, ali kad su mu dali izjavu da potpiše, odbio je. Kaže, neće ništa da potpisuje da ne bi mogli da mu, eventualno, naplate porezu. Ne mogu da mu objasnim da ta izjava znači samo da potvrđuje da živim na toj adresi i ništa više. Ovde očigledno svi sve rade, ali nigde nema papira, ni za šta.“

„Sutra ću ja da idem sa tobom, prijaviću te na svojoj adresi. Kako ih samo nije sramota! Jedino što ne mogu da te primim da stanuješ kod mene, nema mesta“ – iz grupe ljudi oko stola, besno je progovorio Ante, Hrvat, želeći da mi pomogne.

Pogledala sam ga zahvalno i rekla:

„Hvala ti mnogo.“

U mojim papirima još uvek stoji njegova adresa kao mesto mog stanovanja, a osim što znam u kom je delu grada stan, ne znam ni kako izgleda.

„Šiptarski restoran“

Izašla sam pešice i spustila se stotinak metara, do raskrsnice na kojoj me Zoran čekao, i pošli smo još stotinak metara dalje, do restorana. Svoju po zlu čuvenu belu „zastavu“ (mislim da je bila službena) je već parkirao vrlo nepristojno, ispred samog ulaza u restoran, pa su oni koji žele da uđu unutra, morali „postrance“ da se provlače da ne bi isprljali odeću od vozila. Bila sam postidena što sam u takvom društvu. Nešto pokvareno, neljudsko, reflektovalo se i lako videlo i po neurednosti, hodu, držanju tela, govoru i bednim grimasama i pokretima kojima se pomagao kad je hteo nekoga da omalovaži. Zver sa značkom, pištanjem, mogućnošću da napiše „informaciju“ i „sahrani“ koga hoće.

Srdačnost, ljubaznost i oduševljenje kojim su nas u restoranu sačekali nisu mogli da me zavaraju. Ti konobari ili vlasnici, morali su tako da se ponašaju. Obilazili su oko stola, služili nas hranom, pićem. Nisam mogla da im čitam misli, ali im se u pogledima koje sam slučajno hvatala, jasno čitalo da bi nas rado izbacili naglavačke, samo kad bi smeli. Nešto kasnije sam apsolutno, naravno u sebi, bila na nji-

hovoju strani. Tokom večere sam se svojski trudila da Zoranu objasnim stvari koliko sam to mogla, ali sam već u toku razgovora znala da je to uzaludan trud. Za mene je to trebalo da bude izuzetno ozbiljan razgovor, a on je kolutao svojim okom, mahao rukama, upadao mi u pola rečenice provokativnim konstatacijama, tvrdnjama, vređajući ljude koji su ga sigurno čuli.

„Vidiš kako „igraju“ oko nas. Stvoreni su da nas služe, a?“

„Zorane, nemoj tako da pričaš, nije u redu. Zamisli kako bi nama bilo da oni tako pričaju za nas? Ti uopšte ne pratiš ono o čemu ja govorim?“

„Ma pratim te! To su divljaci, majmuni! Još se pridržavaju rukama. Skoro su sišli sa drveća, pa nisu još naučili da hodaju a oće republiku, pazi da je ne dobiju!“

Vrpoljila sam se na stolici ne znajući šta da radim i kako da ga prekinem. Suze su mi navirale na oči iako sam se borila da ne zaplačem. Bilo je već deset sati i požurivala sam ga što sam mogla smirenije.

„Zorane, moramo da krenemo. Ako hoćeš, ti ostani još, ali ja moram da krenem odmah, imam nekih obaveza.“

„A ne, nikako. Zajedno smo došli i zajedno idemo.“

Nekako sam uspela da ga nateram da ustane. Smetali su mi sažaljivi pogledi konobara koji je morao videti da su mi oči pune suza, smetali su mi ispitivački, ali i ironični pogledi ljudi koji su sedeli oko nas. Konobar je prišao da nas „otprati“ i ja sam očekivala da donese račun. Pomislila sam da je zbunjen, i dok mi je sklanjao stolicu, nisam izdržala a da ga ne podsetim:

„Račun ste zaboravili.“

„A ne, ja ne plaćam ovde ništa, sve je gratis. Ovo su moji prijatelji.“

„Ne, ne. Onda dajte meni račun, ja ću da platim“ – rekla sam odlučna da ne izađem dok ne platim svoj račun.

„Nemoj da me vređaš i ponižavaš, ja sam tebe izveo a ne ti mene. Možda kod vas u Valjevu jeste običaj da žene plaćaju, ali ovde nije“ – poslednju rečenicu je nekako izgovorio „s visine“, naglasio je kao da je hteo da kaže nešto više njome.

Bes u meni je ključao.

„Izvinite“ – slegla sam ramenima i pogledala konobara zaista se izvinjavajući za svo šikaniranje koje je pretrpeo.

„Prijatno, dođite nam opet“ – ispratio nas je konobar.

Restoran je, naravno, bio albanski, a to je značilo da Lakićević može da se ponaša kako hoće, mada ni u srpskim nije bio mnogo bolji, i Srbi su ga se plašili i bežali od njega. Kad smo izašli, nisam mogla da izdržim a da ne kažem svoj komentar.

„Mislim da nije u redu. Oni ceo dan treba da rade da bi pokrili ovaj račun. A šta ako sutra opet dođeš ti ili neko sličan tebi? Oni mogu da zarade samo za ovakve goste.“

„A ti si došla čak iz Valjeva da štitiš njihova osećanja i poslovne interese? Ako nemaju računa neka zatvore, ko im brani?“

Uvek su me radovale posete ljudi koji su bili obični, normalni, poput mene. Snobove nisam podnosila. Mirni i normalni ljudi, sa svojim obavezanim malim manama, bezazlenim za druge ljude, i vrlinama koje su ih činile ljudima, uvek su mi bili dragi. Sneži sam se posebno obradovala. Otvarala je lokal i došla da me pozove da je povezem i idem sa njom na otvaranje.

„Želim vam da uspete, ako se meni ne da, neka uspe bar neko“ – odgovorila sam.

„Ako hoćeš da ideš sa mnom sutra da vidiš gde je to, doći ću ovde oko deset sati.“

„Snežo, išla bih, ali moram do SUP-a sutra. Doći će Ante zbog adrese. Moram da platim Zoranu još hiljadu trista maraka, za članstvo, da bi mi dali saglasnost da prijavim firmu, a i da mu se javim kasnije u

kancelariju u SUP, da izvrši proveru. Možda bi mogla ti da dođeš ranije pa da završimo moje obaveze i onda bih mogla da idem sa tobom.“

„Kakvu „proveru“, šta će ti to?“ – pitala me.

„Pa aerodrom je granični prelaz, i u principu ne može svako da se šetka.“

„Svašta, pa tamo ne možeš da prideš od kriminalaca! Šta da ti radim? Ali, važi doći ću ovde, ranije, pa ćemo da se organizujemo“ – obećala mi je Sneža.

Ujutro me Sneža probudila nešto ranije i još sa vrata mi zbunjeno rekla:

„Ceco, sve četiri gume su ti izbušene na kolima, sad sam videla. Razumem jedna ili dve, ali sve četiri je baš neverovatno!“

Opet – taksi udruženje

Otišle smo do Udruženja, ali ona nije htela da uđe. U Udruženju je bio Lakićević sa još nekim kolegama i držao im neko „predavanje“. Kad sam ušla, pomerili su se od stola da bih mogla da pridem.

„Zorane, došla sam da uplatim još hiljadu dvesta maraka, sto ću dati od prve vožnje, ne mogu da ostanem bez para, trebaće mi za neke druge papire. Sada je to valjda sve. Kaži mi šta još treba oko te provere i daj mi priznanicu da sam uplatila članarinu.“

„Šta će ti priznanica, taj novac ide u fond za nesrećne slučajeve. Kad se nekome od vas nešto desi, kad imate udes i razbijete auto, onda uzimate iz fonda i pomažete se tim novcem. A ako ubijete nekog ili vas uhvate sa drogom, pa odete u zatvor, onda od tog novca kupujemo rakiju za stražare i cigare, da vas ne biju. Je li tako, momci?“

„Tako je, šefe!“ – gotovo u glas su povikali Lazić, Hodža, Bislim, Čučala Gani i još jedan, čije ime nisam nikada upamtila.

„Dođi ti u SUP čim prijaviš adresu i ponesi ličnu kartu, ništa drugo ne treba, a sad si završila sve.“

Izašla sam besna. Skoro sam ostala bez novca, a trebalo mi je još za ostale papire. I u međuvremenu moram da živim, naravno. Niko ni jednim gestom nije pokazao da nešto zna oko probušenih guma. Ali, kad smo htele da uđemo kod Zorana u kancelariju, Sneži nisu dali da prođe. Ja sam insistirala i rekla tom policajcu da pozove Zorana. Sa vrha stepeništa, Zoran je drsko zakreštao:

„A, nisam zvao Snežu. Ona je „proverena“, možeš samo ti da uđeš.“

„Može li da ostane gore u hodniku, da ne stoji ovde sama, došla sam sa njom“ – zamolila sam ga.

„Ako se toliko plašiš mene, onda može“ – pravio je glupe grimase.

Uzeo je moju ličnu kartu i odneo nekoj kolegici da uradi proveru, dok sam ja sedela na stolici čekajući nestrpljivo da završi i to, ako već tako mora. Vratio se za nekoliko minuta sa ličnom kartom i papirom o proveru. „Hvala Bogu“, pomislila sam. Pružio mi je papire u ruku i krenuo prema meni. Instinktivno sam se izmakla izbegavajući njegovu pacovsku facu, smrdljivu od alkohola, i tim pokretom oborila stolicu na kojoj sam sedela.

„Ima još jedna „provera“ i moram lično da je uradim, bez nje ne možeš ni da se krećeš slobodno, a kamoli da prijaviš firmu. Šta misliš, da je lako doći do aerodroma i zgrtati marke? Skupa je ulaznica i bez mene ne možeš da uđeš na aerodrom ni svoju majku da sačekaš.“

Odgurnula sam ga ohrabrena Snežinim kucanjem na vrata i odbrusila mu besno:

„Ti si običan lešinar. Platila sam ti hiljadu devetsto maraka i nije ti dosta? Šta još hoćeš? Ja znam da taj novac ide u tvoje džepove i opet sam ti dala. Ne dam ništa više i žaliću se nekome.“

„Duguješ još sto maraka, to moraš da platiš. A slomiću te, znam ja takve „fine“ kao što si ti. Šta se tu foliraš i izigravaš „nevinašce“. Došla da vozi „Žuge“, a „fina dama“, pazi da me ne prevariš.“

Ne znam kako sam uspela da se održim na nogama. Ono što sam tada osećala želim da niko nikada ne oseti. Otvorila sam nekako vrata i izašla, teturajući se.

„Ne možeš sama da opstaneš. Sve dok si sama, svako će da ti pravi probleme, da priča svašta. Ali, ako vide da si sa nekim, onda će manje da te ogovaraju. Ovde su ljudi primitivni. Niko ti neće verovati da si sama, pogotovo što se baviš poslom koji je tipično muški. Svi samo gledaju šta onaj drugi radi, kako živi, s kim se druži. Ako nemaš para, onda si bednik, sirotinja, svi te gledaju sa visine, hoće da te zgaze, da te još više gurnu u muku. Ako imaš para, odmah to primete i raspravljaju odakle ti para, nagađaju čime se baviš, za koga radiš. Ludnica je ovde. Za tebe je najbolje rešenje da pored sebe imaš nekog policajca koji će te zaštititi i koji će ti pomoći. Ako se pročuje da si u vezi sa policajcem, onda niko ne sme da te pogleda“ – savetovao me je Marko, momak moje prijateljice Lele.

Sledećeg jutra u Odeljenje za privredu SO Kosovo Polje javila sam se Nadiri, koja je tada radila na izdavanju dozvola za rad. Međutim, nezainteresovano mi je rekla da su prestali da daju nove dozvole za rad, po odluci Udruženja, ali ako uspem da dobijem njihovu saglasnost, za par dana mogu da završim sve ostalo. Bio je to dobar odgovor, taman da me dokrajči. Shvatila sam da sam izgubila bitku sa Lakićevićem. Sad više nije važno da li imam dovoljno novaca i kakav auto vozim, da li je naše ili strane proizvodnje. Od njegovog „može“ ili „ne može“ zavisilo je sve. A pošto mi je uzeo dovoljno novaca, sada njegovu saglasnost mogu da dobijem jedino kroz krevet. Radije bih skapala od gladi. Pa sve i da sam htela da prisilim sebe, ruka bi sama krenula za njegov vrat, toliko sam ga se gadila, a sve i da uspem da uradim to sebi, opet je

pitanje šta bi uradio. Ne!!! Nema te cene, on je za mene bio kriminalac, ološ i tiranin.

Bilo je to vreme haosa, dobre ili loše volje „moćnika“, pare su se gurale „ispod stola“, ali i preko stola, bez straha, jer su svi znali da je to pravilo i da nema izuzetaka. Mnogi su bili prisutni kad se „gura“ novac, ali niko ništa nije video niti čuo. Niko nije bio izuzet, svi su bili učesnici u mitu i korupciji. Ako imate „vezu“, onda ne treba novac, ali je i to samo po sebi ružno i nelegalno. Ako imate samo poznanika, onda se zna, nema novaca, ali mora da se „časti“, i to je opet odvratno. Za popravku zuba, moralo je da se „časti“, za bilo kakav „papir“ u opštini, SUP-u, sudu. To je pravilo i niko ga nije kršio. Svi su znali da sam platila, čak i tačnu cifru, ali niko nije hteo ili smeo da ljuti Zorana. „Koga valja moliti, ne sme ga se srditi.“ Odvratno.

Bilo je to bezvlašće, vreme kad se tačno znalo šta koliko košta, koliko novaca, večera, ili čak kukuruza treba dati za određenu uslugu ili čak i za „veće“ poslove. Sve je imalo svoju cenu, ali ja to nisam znala na vreme. Sad kad sam bila uvučena do grla, bilo je kasno i teško da bih u tom trenutku bilo šta mogla da ispravim. Morala sam da nađem drugi način, neki drugi put, a nisam imala ideju o tome kako i šta da preduzmem. Imala sam oko sto maraka i nisam znala šta prvo da uradim sa njima. Gde i za šta da ih dam? A nije bilo izgleda da bih uskoro mogla da radim nešto. I što je još gore, Zoran je bio tu, kao pravi lešinar, i ko zna dokle bih morala da čekam da se nešto promeni, da ode negde ili bar da se skloni sa tog mesta na kome nije ni imao pravo da bude. Sam je sebe postavio za predsednika, uz mnogo glasova svojih kolega. U sebi sam se predala, a nisam smela da pokažem to. Još jednom sam bila na ivici, još jedan deo mene je uništen.

Kosovo - „slika u malom“

Morala sam da živim nekako i u hodu smišljam šta sutra, kuda i kako? Već sam dovoljno očvrsla, a imala sam zaista još samo malo nade u pravdu. Veoma malo naravno, ali kad se čovek davi, čvrsto se drži za slamčicu. U dnu duše, koliko god sam to krila od same sebe, ipak sam nosila veru da će mi Bog pružiti ruku i pomilovati me, kao znak priznanja da je preterao. Gledajući sada unazad, sigurna sam da sam tako pomalo lažući sebe da negde, nekada mora doći pravda, i pomagala sebi da preživim.

Sledeće večeri sam povezla Snežu i Natašu, koja je pvela i svog momka, i otišle smo na to „otvaranje“. Lela i Marko su bili tamo ceo dan pomažući Anti. Čim smo ušle, pitala sam Lelu:

„Ima li nekih šansi da odnekuda naiđe Lakićević?“

„Ni slučajno. On ne izlazi iz grada po mraku. Danju ode čak i u Glogovac, ali iznenada, da mu ne pripreme „doček“, i ne zadržava se dugo nigde.“

„Odlično, ne bih mogla da podnesem da ga vidim ni na kilometar!“

Ante je u kuhinji pripremao roštilj, a ja sam sedela sa njim, i pomogla mu malo oko salata.

„Dođi ovde da vidiš nešto“ – pozvao me Ante, pošto je provirio u mrak gde su upravo neki „gosti“ parkirali auta.

Dok sam prišla, već su zakoračili u prostoriju. Ulazili su bučno, loše odglumljenim kaubojskim stilom, mlateći se glupo.

„Sve su ovo policajci sa ženama ili devojkama“ – objasnio mi je Ante.

Posle nekih pola sata od njihovog dolaska, Marko me glasno pozvao:

„Ceco, izadi i sedi sa nama. Ne boj se, dok sam ja tu. Može Ante da radi i bez tvog društva.“

Da sam znala da će doći uglavnom policajci, sigurno ne bih dolazila pa makar se i naljutili, ali nisam ni pomislila na tu mogućnost. Izveo me i predstavio u svom stilu. Neke od tih ljudi sam već viđala, ali sam ih teško prepoznavala u civilu. Nisam mogla da ne zapazim kako su vozili svoje automobile, jurili sa njima kao bez glave, pokazujući na svaki mogući način i u svakom momentu svoju pripadnost i svoje duhovno stanje, često jureći ponekog od poznanika ili sugrađana, pogotovo Albance, kao u želji da se „našale“. Odvratno, sve je bilo isto odvratno. Kao i većina, i Marko je bio u pripitom stanju. Nisam baš dobar sagovornik i inače, a pogotovo kad treba da sebe prisiljavam da pričam sa nekim sa kim nemam ama baš ništa zajedničko. Nisam želela da ih upoznajem, bili su mi strani, a još više sam se gadila njihovih priča o tome koliko je koji „Šiptar ušao“ za neki posao, ili za napravljen prekršaj u saobraćaju. Bili su tako puni sebe. Kako su samo živo prenosili svoja iskustva jedni drugima! Malo je bilo onih koji su bili pristojni, i pošto su bili u manjini i nisu verovatno imali slične priče, brzo su otišli. Pitala sam se tada da li je svugde isto, u svakom gradu gde su Srbi na vlasti, i u većini, u svakom poslu? Da li je moguće da je ovo što sam gledala i slušala slika u malom celog Kosova?

Ispred lokala je stao malo bolji i veći auto i svi su pogledali u tom pravcu praveći grimase kao da se gade. Sneža je bila pomalo uplašena, ali je ustala da sačeka svog gosta. Primetila sam da već duže vreme nestrpljivo pogleda prema ulazu očekujući nekoga. Nekoliko minuta, dok je ona bila vani sa svojim gostom, policajci su iskoristili da iskažu svoje negodovanje „pridošlicom“ i prosto su se utrkivali ko će bolje i više da uvredi čoveka.

„Neću da sedim sa Šiptarom za stolom.“

„Ante, daj kremenadle i slaninu!“

„Nije mogla da nađe našeg, nego se vuče sa Šiptarom?“

Nikada nisam imala dovoljno snage da se borim za sebe, pogotovo ne da se odbranim, ali sam čitavog života bila prava „osa“ kad je trebalo drugome pomoći, a još više kad bi to bio neko nemoćan da se odbrani. Onda mi se „dizalo“ nešto u grlu. Bez obzira da li sam znala onoga koga je neko povređivao na bilo koji način, ili ne, i da li ću ga još jednom u životu sresti ili ne. Čak i da sam ga znala i da me povredio, pa nije „zaslužio“ pomoć, isto sam reagovala. To je bilo jače od mene.

„Mogu li ja nešto da kažem?“ – pitala sam Sinišu, Savu i Marka koji su mi bili najbliži a već sam ih znala iz Kosova Polja. Zaćutali su i pogledali me.

„Time što se tako ružno ponašate ne pokazujete svoju veličinu, već svoju malenkost. To je toliko primitivno i pokvareno. Do malo pre ste bili puni priča o doživljajima sa tim istim ljudima, čak i na večerama, ali to vi nazivate „sponzorstvo“ jelda? Ko god da je, on je čovek kao mi. A on je Snežin izbor i njen gost, to je njeno pravo. Ona valjda zna zašto je baš njega izabrala. Ako je već došao, to samo znači da mu je stalo do nje. I sigurno ne razmišlja kao vi, jer inače ni u ludilu ne bi došao među vas. Vi valjda treba da pokažete svoju „veličinu“ tako što ćete ga ispoštovati baš zato što ste većina. Zamislite kako bi vama bilo da je situacija obrnuta, da oni imaju vlast i da se nadete na njegovom mestu.“

„A, nemamo mi ništa protiv njih. Dobri su oni samo za „pod noge“. A dobri su i za neke druge stvari. Puni su para. Ali ti si došla „juče“, pa ne znaš ko je sluga a ko gospodar!“ – drsko me gledajući u oči, Siniša mi je objasnio svoje gledište.

Ništa od onoga što sam videla i čula nisam mogla da nazovem normalnim. Iz kuhinje smo slušali nadvikivanje, provokacije i otvoreno vređanje. Taj čovek, ko god on bio, morao je biti uvređen, ali i uplašen divljanjem ljudi koji su predstavljali državu u nekom smislu, u nekom delu, sprovođili zakone i imali „parčence“ vlasti. Odjeknuli su pucnji.

Skočila sam uplašeno, odbijajući da pomislim da se desilo nešto ružno. Ukočila sam se pored stolice. Ante je bio prisebniji od mene, verovatno već naviknut da prisustvuje ovakvim divljaštvima. Provirio je kroz „šalter“ i prenosio mi situaciju.

„Opet Marko divlja. Dobar je čovek, ali kad popije ne zna šta radi. Verovatno ga je Lela izazvala svojim ponašanjem.“

„Gde je pucao?“ – pitala sam uplašeno.

„U plafon. Pravo pored glave Snežinog gosta. Dobro je, on i Sneža ustaju da krenu, bolje da se sklone od ludaka. Ostali „smiruju“ Marka“ – prenosio mi je Ante razvoj situacije.

Morala sam da pronađem neki način da prijavim taksi ili bar da nekako vratim svoj novac. Ali kako? Živela sam za dan kad ću uspeti da uđem na aerodrom, pogotovo što mi je jednom Zoran rekao: „Novac ti je u vidu „depozita“, na sigurnom. A taksi nećeš prijaviti dok sam ja u Kosovom Polju, a i kasnije teško.“ Izgovarajući „novac“, lupkao se po džepu kao da je tim pokretom hteo da me uveri gde je moj novac, i kao da ja nisam to znala i sama. Ali sama sam kriva, nasela sam, poverovala kao i mnogo puta ranije, slušala na TV kako oni tamo jedva čekaju da im dođu Srbi i uverila se u suprotno. Oni nas nisu želeli, bar ne stvarno. Mi smo za njih bili došljaci i nikada nas nisu prihvatili.

Narednih dana sam, često provodeći vreme sa Snežom i Vasiljkom, upoznala još jednog kolegu, koji se nije vrteo oko meni omražene grupe. Zvao se Popara Ljuba i bio je jedan od trojice Srba koji su radili na aerodromu, a i inače mislim da nije više bilo nikoga srpske nacionalnosti. Goran Lazić, koji nije plaćao porezu, njegov brat Zoran Lazić koji je radio, mislim, u „Obiliću“ ili tako nešto kao čuvar, i posao taksi-ste mu je odgovarao zbog slobodnog vremena koje je imao, ali i onog koje je dobijao kao povlašćeni Srbin zbog veze sa Dobricom Lazićem, i koji takođe nije plaćao porezu, i Popara, koji je imao veze u Prištini pa ga nisu dirali, ali je morao da plaća porezu. Tri Srbina, i ja. Možda su

Srbi na Kosovu „procenili“ da nas je mnogo pa su mi zato uskratili pravo da radim, ko zna. Ali su sigurno imali neku računicu u glavi.

Aerodrom

Kolega Ljuba obećao je da će mi dati po neku vožnju na aerodromu. Dao mi je dve vožnje u razmaku od nekoliko dana, a kad sam došla treći put, na ulazu u parking su me sačekala dva policajca. Uvek pijani lopovčić Petarda i Goran Marinković iz Slivova. Neko od kolega je verovatno obavestio Lakićevića da ponekad dođem na aerodrom i preuzmem od Popare vožnju, i on je naravno, odmah pozvao tadašnjeg komandira Stanimira, a ovaj je, uslužno, odmah poslao dva policajca da me sačekaju. Odmah sam videla da baš mene čekaju i ispostavilo se da sam u pravu. Zaustavili su me, uzeli moja dokumenta koja nisu ni zagledali, i šepureći se u svojim uniformama obavestili me:

„Nemoj više da dolaziš na aerodrom, sad su zvali iz Prištine i rekli da te obavestimo da ćeš biti uhapšena ako još jednom pređeš prugu.“

„Mogu li da pitam zašto?“ – usudila sam se da progovorim, ali mi se nešto steglo u stomaku.

„Nisi podobna, ovo je granični prelaz, ne može svako da se šeta ovuda“ – nadmeno mi je objasnio Goran.

Tada nisam znala kako se zovu, ali sam ih oko godinu dana kasnije dobro upoznala i tada su pokušavali da se opravdaju time što su samo izvršavali naređenje, ali su u meni uvek ostali onakvi kakve sam ih prvi put videla, i kakvi i jesu bili: žalosni i jadni.

Znala sam da to što radim nije legalno, da time nanosim štetu svojim kolegama koji plaćaju porezu. Ali oni nisu bili zaista oštećeni time što sam ja uzela par vožnji da bih preživela, a nije ni država. Jer, ta moja „krađa“ vožnji je bila prava mala šala u poređenju sa onim što su za

Lakićevića radili Hodža, Trošupa i Lazić. Njih trojica su dovodili sve motorizovane muške članove svojih familija i od njih bi formirali red sličan onom na aerodromu ili bilo kojoj taksi-stanici. To i jeste bila taksi-stanica, divlja, Lakićevićeva.

Vozači su sedeli sa Zoranom ispred kafića na samoj raskrsnici u Slatini, nadomak aerodroma. Onda bi ova trojica odlazila preko reda, čak i preko „granice“, „žute crte“, koju lica koja nisu zapošljena na aerodromu nisu smela da prelaze. Pa čak ni radnici sa aerodroma u civilu nisu smeli da koriste taj ulaz. To je bio izlaz sa terminala, gde su putnici iz aviona imali pasošku i carinsku kontrolu. Ali svaki carinik i svaki policajac, osim par njih, imali su svog „taksistu“, sa kojim su saradivali. Prvo bi ova nečuvena „crna trojka“ uzimala putnike i odvozila ih do raskrsnice da obezbedi vožnje članovima familije, i vraćali su se onoliko puta koliko je potrebno da bi podmirili sve, a onda bi naravno uzimali za sebe najbolje vožnje. Samo po sebi se podrazumevalo da se usput morao ostaviti Lakićeviću pozamašan reket. Ali, Lakićević je bio „fer“ i nije zaboravljao saobraćajce koji su kao lešinari stajali na raskrsnici, razočarani njegovim prisustvom, i obavezno su čekali da se on napuni, da bi oni mogli da „rade“.

„Platite ručak za saobraćajce, i oni imaju dušu“ – često je Lakićević opominjao „taksiste“.

Naravno da su saobraćajci znali šta radi Lakićević, kao i obratno. Samo, morala se poštovati hijerarhija čak i kod uzimanja reketa. Moram još jednom da ponovim da je to bio princip na kome su Kosovo i njegovi stanovnici živeli. Pravilo bez izuzetaka.

Kad se podmire svi Lakićevićevi ljudi, njegovi „puleni“, i saobraćajci pored kojih se nije moglo proći a da se ne zavuče ruka u džep, tu su i policajci koji su bili u smeni na aerodromu. Prilikom pasoške kontrole, ugovarajući neki „posao“ za sebe, ugovarali su i vožnju za svog „prijatelja“. Kad ugovore vožnju, izađu do izlaza i rukom, očima poka-

zujući na „obrađenog“ putnika, a često i glasno vičući ime onoga kome je vožnja namenjena, propuste kroz izlaz putnika koji je morao da se vozi sa onim ko mu je nametnut, a ostali taksisti nisu smeli ni da pomisle da ga zaustave i uzmu tu vožnju. Tako policajci obezbede svog „prijatelja“ sa vožnjom, obično je cena astronomska, a sebe sa dvadeset procenata od te vožnje, a ponekad i više, i tako dva–tri ili više puta u toku smene, zavisno od toga koliko prijatelja imaju, koliko se brzo vrata sa vožnje i stignu na sledeći avion i, naravno, zavisno od toga koliko letova ima u toku tog dana. Osim par policajaca koji ovakve stvari nisu radili, pa čak ni slične, svi ostali jesu, ali se nisu trudili da budu bar malo „diskretniji“, naprotiv, sve su javno radili. A i koga bi se plašili? Na aerodrom su da rade dolazili samo oni koji su imali „debele veze“, i bilo je apsurdno žaliti se bilo kome na njih. „Kadija te tuži, kadija ti sudi.“ Toliko o policiji na aerodromu i njihovim aktivnostima, za sada.

Isto to su radili i carinici. Često su se svađali oko toga ko će biti čiji putnik, ko ga je prvi pitao, obarali su cene jedni drugima i mrzeli se. I oni, osim jednog jedinog, su imali svoje „taksiste“ i na isti način su izvodili putnike koje „pronađu“, za sličan procenat od vožnje. U pauzi, između dva leta, i jedni i drugi su izlazili do svojih kola natrpani pake-tima, vraćali se po dva ili više puta, da odlože svoj „plen“ i naprave mesta za sledeći. I zbog eventualne kontrole, za svaki slučaj, mada je obično kontrola izlazila sa po nekoliko boca dobrog „viskija“, ne računajući ono što su strpali u džepove. Svi su sve znali. Ako se neko pita ima li šefova, šta je sa komandirovom Stanimirom, mogu i to da objasnim. Braća Trošupe su bili pod Stanimirovom zaštitom i oni su bili njegovi „informatori“ i „lojalni“ građani, naravno, po njegovom slobodnom izboru. Njima je on lično izvodio putnike, obično one koje je znao i bio obavešten da će stići određenim avionom, pa je i kasno uveče dolazio da ih lično sačeka da ne bi imali problema sa carinom ili

policijom. Njih je on predavao Trošupama da ih razvezu kućama. Preko Stanimira su oni došli do Lakićevića, pa su zato bili nešto malo tiši u odnosu na druge kad su sedeli sa njim. Stanimir je često uzimao auto od starijeg Trošupe i vozio ga, i jednom je čak zaboravio da skinе firmu, pa je ispalo da komandir SP sa aerodroma u uniformi vozi taksi. Jednom sam čak videla da je iz Trošupinog vozila u službeni auto preuzeo džak, po mojoj proceni šećera, i odveo ga, pretpostavljam do kuće, svojoj ženi. Ne smem da zaboravim gospođicu Natašu, koja nije imala prijatelje među taksistima. Bila je jedina žena na carini, Igićeva rođaka. Ona nije iznosila gluposti „što više to bolje“, već samo izuzetno dobre i skupe viskije, parfeme, i boksove najboljih cigareta u neo-graničenim količinama, koje je onda nosila u razne parfimerije i slično, i tamo ih novčila.

Ako čovek zna sve ovo, i ako zna zašto sam ja morala da „kradem“ te vožnje, onda mu te krađe moraju biti smešne, beznačajne u odnosu na ono što se organizovano, uz „oružanu pomoć vlasti“ radilo. A da bih bila jasna do kraja i da bi se shvatilo do kraja sve ovo i zašto se tako radi, moram da kažem nešto više o cenama.

Zavisno od toga ko ugovara vožnju, kakvo mesto ima na aerodromu, koliko je sposoban da ugovara i „zaplaši“ putnika da će se opet sresti tu, bila je određivana i cena. Do okolnih gradova, udaljenih do sto kilometara, cena je bila od dvesta, trista pa i više maraka. I kad se izračuna cena puta broj sletanja aviona, može se doći i do hiljadu maraka dnevno. Neki od putnika znajući, naravno, da na Zapadu slična vožnja košta i deset puta jevtinije, bežali su, šetali po aerodromu kao da čekaju nekog svog, čekaju da dođe po njih, nadajući se da će uporni taksista odustati i potražiti neku drugu žrtvu, a gledala sam takođe i kad su tražili pomoć policajaca da bi se „spasili“ svog napasnika, bezuspešno, naravno. Ali, vraćaću se ovoj temi i kasnije, samo sam htela da što bolje umem, pojasnim prilike na aerodromu. Od pokušaja

da na taj način, kradući poneku vožnju, preživim to veoma teško vreme, odmah sam odustala. Ja im nisam dorasla!

Vozila sam Lelu i Snežu i tako „krpila“ nekako svoje rigorozno redukovane potrebe, ali obzirom na prihode, ništa nisam postigla. One su radile prilično loše, i „topio“ im se novac koji su uložile sve brže. Zato sam bila prinuđena da prihvatim Ljubinu ponudu (Radinovića) u vezi sa poslom i da pokušam da se „uputim“ i probam da uspem.

Dobila sam neophodne podatke, uputstva, spisak i brojeve telefona firmi sa kojima je Ljuba pokušavao da ostvari neku poslovnu saradnju, uredno sam dobijala spiskove sa tačnom količinom robe, vrstom i cenama koje nudimo i imamo na „lageru“. Zvala sam „Avalu“ – fabriku papirne konfekcije iz Beograda, „Merimu“ iz Kruševca, „Paraćinku“ – fabriku stakla, „Zele Veljković“ – fabriku čarapa, brojne „privatne“ firme uglavnom bez adrese, bez magacinskog prostora, kancelarija, sličnih onoj u čije ime sam ugovarala poslove. Bilo je to vreme „lova u mutnom“, i znalo se da će ubrzo proći. Nije moglo da traje predugo. Možda su ljudi, znajući to, tako beskrupulozno, grabeći što su više mogli, pokušavali da što više napune svoje džepove. Tako sam, sticajem tih nenormalnih i nemoralnih okolnosti upoznala Naseru iz Kijeva, koji je imao benzinsku pumpu pored samog puta Priština–Peć, Remziju i njegovog starijeg brata Redžu Kruezijua iz Pupovca kod Kijeva, koji su takođe imali firmu na papiru, Ljubišu Debeljkovića koji je kao i ja, pokušavao da preživi baveći se posredništvom i koristeći svoje znanje iz trgovine. On je radio, koliko se sećam, u robnoj kući u Glogovcu, ali je bio suspendovan jer nije bio podoban, ili je neko podobniji pronašao pravu „vezu“, pa je morao da se bori slično kao ja za svoj opstanak i egzistenciju. Tih dana sam, takođe, sticajem tih „poslovnih“ okolnosti, upoznala i Šabana Muju iz Peći, takođe vlasnika firme na papiru, s tim što je on imao ogroman magacinski prostor pored samog puta, nekoliko kilometara ispred Peći. Ne mogu a da ne

pomenem posebno Šabana i Naseru. Imala sam sreću da nisam morala da ih vidim više od dva ili tri puta ukupno. Bili su veoma loši ljudi, oholi i puni sebe, a kao što sam već pomenula, ako se Albanac tako ponašao u to vreme, morao je imati „debelu vezu“ na nekom od viših nivoa vlasti. Sasvim sigurno znam, jer sam u to vreme bila prisutna, da je preko njih mogla da se nabavi dozvola za uvoz kontigenta neke robe, naravno jer su imali neku vezu i ministra koji je tada mogao odobriti i dati dozvolu za tako nešto. Tačno su određivali cenu određene robe i određene količine, uzimali debele koverta i nosili ih u Beograd da ih proslede na njima poznat način do tog ministra, i vraćali se sa urednim dozvolama. Njih dvojica su vrlo često išli u Beograd, Remzija i Redžu nisu baš mnogo cenili, verovatno zato što im nisu „dorasli“. Ali ja verujem da se nisam prevarila u mišljenju koje sam imala o braći Krueziju. Bli su pristojni, i pogotovu Remzi je bio prostodušan, neiskvaren i pomalo spetljan. Oni svakako nisu mogli biti „informatori“, osim ako su bili toliko vešti i uspeli da me prevare u proceni. Uostalom, pravih „informatora“ je bilo veoma malo, mnogo manje nego što se neupućenom na prvi pogled činilo. Svaki policajac je imao po nekoliko „informatora“, i ako bi se čovek zapitao gde su onda tolike informacije o Kosovu, mora da dođe do zaključka da su većina „informatora“ u stvari bili „sponzori“.

Jednom sam imala priliku da sa Ljubišom i braćom Krueziju idem u fabriku stakla u Paraćin, i jednom u „Zele Veljković“, u Leskovac. U oba slučaja sam išla sa njima da bih vozila njihov auto, jer su se oni plašili da voze kroz Srbiju, a Ljubiša nije hteo da vozi, i naravno meni su platili vožnju. Jednom sam sa Ljubišom otišla u „Zele Veljković“, i uz njegovu pomoć, ako se dobro sećam, uspela sam da sklopim posao vredan pedeset hiljada maraka. Zajedno sa nama stigao je i kamion pun čarapa po izuzetno pristupačnoj ceni. Iako sam imala ovlašćenje da u ime firme „Podgorka“ mogu da sklapam sve vrste poslova, ipak sam

pozvala Ljubu da sam dođe i potpiše papire. Naravno da sam bila zadovoljna obavljenim poslom, jer je to za mene značilo dvadeset posto, odnosno pet hiljada maraka, a pogotovo što ništa nisam potpisala, svesna rizika koji su takvi poslovi nosili sa sobom. Sećam se čak da su Šaban Muja i Naser na neki način sarađivali sa firmom za koju su rekli da se zove „Goma“ i da je vlasništvo Ivana – Marjanovića, sina Velikog Mirka Marjanovića. Račun za telefon je postajao sve veći, a Ljuba nikako da proda svoje čarape i isplati mi bar nešto, bar za telefon. A da nevolja bude još veća, pošto smo koristili isti telefon, „gazde“ su bili obavestene o ciframa koje ja pominjem u razgovorima telefonom. Naravno, prisluškivali su moje razgovore. Pokušala sam da im objasnim da su to samo cifre a nikako novac, ali nisam uspela. Bili su ubeđeni da se preko njihovog telefona sklapaju veliki poslovi i obrće veliki novac.

Već na kraju trećeg meseca došli su kod mene na kafu.

„Znaš, Ceco, juče je zvao neki muški glas i pretio nam je“ – počela je Igićeva sestra.

„Zašto niste prijavili to, vi bar možete da se odbranite? I šta kaže?“

„Priča srpski, ali se vidi da je „Šiptar“, ne može lepo da izgovara neka naša slova. Kaže da će nam baciti bombu ako ti ne damo otkaz.“

„Zašto, valjda je objasnio zašto?“

„Pa zato što se ti družiš sa „Šiptarima“.“

„Zar vam se ne čini malo čudnim što se „Šiptar“ žali da se družim sa „Šiptarima“? Prvo, družim se, i to veoma malo, samo sa dobrim ljudima koje jedva mogu da pronađem ovde. A drugo, to što telefonom pričam i sa Albancima, to je posao a ne druženje. A nikad ne primećujem neku razliku između dobrih Albanaca i dobrih Srba. I jedne i druge isto poštujem, i vi to znate.“

Morala sam to da im kažem iako sam znala da će to shvatiti kao inačenje. Nisam ih podnosila i nisam ih poštovala, samo nisam bila u

situaciji da mogu da ih izbegnem. Jedan sin im je bio oficir u vojsci, a drugi je polagao ispite na nekoj višoj školi uz Igićevu asistenciju.

Posle nekoliko dana ponovo su došli na kafu, a to je uvek značilo da im nešto treba. Ne želim ni da pomenem kako su mi obračunavali struju. Oni su imali uređaje i aparate koji su koristili struju, a ja samo par sijalica i bojler. Struju su proveravali preko kontrolnog sata, i uvek su množili, dodavali, delili, sabirali, sve dok ne ispadne da sam ja potrošila kao i oni. A nisam čak ni kuvala, osim što skuvam kafu i ispržim nešto.

„Ceco, ti si dobra i žao nam je što moramo ovo da ti kažemo. Pošto se baviš „velikim“ poslovima i stan i telefon koristiš kao poslovni prostor, onda je cena dvesta maraka unazad i dvesta pedeset unapred. Toliko se kreću cene zakupa poslovnih prostorija. Ako ti se ne sviđa, ti možeš da nađeš drugi poslovni prostor, a mi ćemo da izdamo oficirima ili policajcima. Oni mogu da plate, svaki dan prolaze i traže stanove. Njih četvoro da primimo po osamdeset maraka, bog da nas vidi. Ljudi se ovde osevapiše. Izdaju celu kuću samcima, a oni žive u pomoćnim zgradama.“

„Pametno“ razmišljanje, mislila sam. Gde god se okreneš, sapleteš se o „vojno lice“ ili „policajca“. Poludela sam. Ovde zaista nema ni trunke morala niti ikakve granice u činjenju ružnih stvari, ili je granica toliko elastična da uvek može još malo da se rastegne, pa ko preživi dobar je, ko ne preživi „laka mu zemlja“, niko se neće preterano žalostiti zbog toga. Bilo kako bilo, šansi da toliko plaćam nije bilo, sve i da sam imala novaca. Počela sam da navaljujem na Ljubu da mi plati bar nešto, da mogu da potražim drugi stan, mada su šanse da ga pronađem bile male.

Prethodnoga dana mi je neko, mada sam znala ko tačno stoji iza tog postupka, izbušio sve četiri gume. Bez nerveze sam pozvala istog vulkanizera iz komšiluka, i on je to sredio. Onda ovoga popodneva, kad sam

htela da odem kolima do Prištine, kod Sneže, videla sam da mi je poklopac od rezervoara za benzin „nestao“. Stavila sam neku kesu i pričvrstila je gumicom za kosu, i unapred sigurna da nema benzina, ipak pokušala da upalim auto. Benzin je bio istočen. I naravno da sam znala da je Lakićević poslao nekoga da mi radi takve stvari. Zatražila sam neku kantu za benzin od komšije vulkanizera, i on je zaustavio nekog poznanika i poslao ga do pumpe da mi donese benzin.

„Komšinice, pričuvaj se malo. Neko ima „pik“ na tebe. Dva puta ti buše gume, sad ti istočili benzin i bacili poklopac. Šta će biti sledeće?“

Odustala sam od odlaska u Prištinu. Znala sam da će se Sneža prevesti autobusom do Vrela ako ja ne dođem po nju, ta vožnja nije bila obavezna. Uveče sam krenula do Vrela da je vratim i na samoj krivini na izlazu iz Kosovog Polja, zaustavila me patrola saobraćajne policije. Jedan od dva policajca je već bio zauzet obilaženjem oko vozila koje je bio zaustavio, a drugi je prišao meni. Prozor je bio otvoren i on je, sagnuvši se, malo „provirio“, izgovorio jedno dugačko „oooo“ i krenuo ispred auta, pa do suvozačevih vrata, otvorio ih i smestio se na sedište, skidajući svoju kapu. Kasnije sam saznala da se zove „Šilja“, odnosno Zoran Tončić.

„Izlazi napolje! Van iz mog auta! Smesta!“ – vrisnulo je nešto iz mene.

Zbunjen i zatečen, ukočeno je izašao iz auta i istim putem se vratio do mog prozora.

„Dobro več, gospodine. Izvolite moja dokumenta“ – mirno sam progovorila kao da je on tek prišao, pozdravio me i zatražio papire. Onako kako je trebalo da uradi. Odmah se videlo da još nije imao dovoljno „iskustva“ u maltretiranju, još je bio nesiguran u sebe, neuk i „zelen“, ali na dobrom putu da stekne iskustvo i izučni zanat, ako bude imao dovoljno vremena.

„Ti si napravila prekršaj, vozila si u naseljenom mestu sigurno oko osamdeset kilometara. Šta ćemo sada?“

„A kako si ti izmerio koliko sam vozila? Od oka? Ako tako misliš, onda mi napiši prijavu, nemam ništa protiv“ – odgovorila sam što sam mirnije mogla.

„Pa, ne moram da pišem. Zavisí od tebe?“ – ljigavio se on.

„A šta treba da uradim da ti ne bi pisao prijavu?“

„Ima tu niže jedan put. Hajde skreni tamo da se dogovorimo.“

„Hoćeš da pišeš ti meni prijavu, ili ja tebi? Biraj, ali požuri, nemam vremena mnogo. Jedna prijava mora da se piše.“

Bilo mi je previše za poslednjih nekoliko dana, a pogotovu za danas. Nije imao radar, naravno.

„Nisam hteo da te uvredim, nemoj da mi pišeš prijavu, neću ni ja tebi“.

„Ne možeš ti da me uvrediš, samo si me razbesneo. A za prijavu ću razmisliti.“

Uzela sam papire i otišla. Bednik, uzme sam sebi pravo da radi šta hoće!

Narednih dana sam zaista počela da se ljutim na Ljubu i jednom sam ga pozvala na razgovor. On je stanovao u kući Dobrice Lazića, pored samog puta prema Kosovskoj Mitrovici, na izlazu iz Babinog mosta, Igićevog rodnog sela.

„Ljubo, račun za telefon ne mogu da platim, za benzin nemam, čak ni za hranu nemam dovoljno. Zbog tvojih „velikih poslova“ su mi podigli stanarinu na dvesta pedeset maraka. Upadam u dugove, mislim da je vreme da „svedemo“ račun.“

„Ceco, novaca nemam. U dugovima sam do grla. Ako ti nešto znači, mogu jedan deo duga da ti isplatim u čarapama, mada mi je pola već otišlo za veće dugove. Zaista ne znam šta drugo da radim?“

„Ali kome ja da prodam tolike čarape?“

„Imaš one Bugarke što ispred mog lokala prodaju robu, nađi još neke Cigane, vidi nešto po buticima u Kosovom Polju.

„Dobro, da probam, ali mislim da je to uzaludan posao.“

Koga god sam pitala, svako mi je nudio cenu koja je bila mnogo manja od nabavne. A i to bi potrajalo. Više bih benzina potrošila razveći čarape i pokušavajući da ih naplatim. Dok sam tako razmišljala šta bih mogla da uradim sa čarapama, stigao je Ljuba sa hiljadu dvesta pari. Dovezao mi ih je sa Nehruom, nekim svojim poslovnim saradnikom iz Uroševca, sa kojim je većito prebijao neke dugove. Čarape su dovezli po mraku. „Šta sad da radim? Stan mi je bio pun kutija sa čarapama! Šta ako dođe policija, inspekcija, tržišna, finansijska... Kako da što pre rasturim čarape?“ – brzo i uplašeno sam razmišljala. Ali, čim su gazde videle da ima robe, odnosno „novca u izgledu“, odmah su mi priskočili u pomoć. Većinu tih punih kutija su odneli kod sebe i „sklonili“. Kako su svi bili spremni da pripomognu, makar to bilo i nezakonito, samo ako je moglo da se „učari“! „Uzalud se radujete, samo da rasprodam ovo i više me nećete ni videti“, mislila sam u sebi dok sam gledala njihova ozarena, halapljiva lica. Kad smo sve istovarili i sredili, oni su otišli u svoju kuću, i nisu čak ni „primetili“ da je Nehru Albanac, niti su i jednim gestom ili bilo čime pokazali da ga ne vole, ili da im smeta.

„Ljubo, duguješ mi nešto više od četiri hiljade maraka. Ne mogu više da ti pomažem na ovakav način. Ja sad moram da prodam kola da bih kako tako stala na noge i imala za hranu. A šta da radim kad i to potrošim? Moramo da završimo nekako ovo do sada a dalje ćemo videti šta ćemo i pod kakvim uslovima.“

„Ceco, ja nemam gotovog novca. Ti znaš koliko puta sam te zvao da dođeš i doneseš mi malo para, za svakodnevne troškove. Imam jedan predlog, ako ga prihvatiš bio bih ti zahvalan. Nehru ima izuzetno dobru „zastavu“, kao novu. Cena je dve i po hiljade maraka. Ja ne

mogu peške da rasprodam čarape niti da uradim bilo šta drugo. Moram da stignem i u Prizren i u Đakovicu, i fizički ne mogu da postignem sve. Meni auto ne treba na neki duži period, ali da bih stigao da pozavršavam sve obaveze, mogao bih od Nehrua da uzmem auto za tebe, ali da mi daš da ga koristim neko vreme, dvadesetak dana, a posle ću ti ga vratiti. Pošto ti imaš nameru da prodaš svoj auto, onda će ti ovaj dobro doći. Slažeš li se da uradimo tako, ili da čekamo i molimo se Bogu da neko sam dođe po robu.“

„Ljubo, ako si siguran da je baš tako, i ako zaista misliš da mi na taj način platiš dug, onda je u redu. Ali moram prvo da vidim kakva su kola.“

Nehru je do ovog trenutka ćutao, a onda se i on ubacio u priču.

„Pošto Ceca kupuje auto, ona mora i da ga vidi. Nema problema, možete da dođete kad hoćete, auto je u garaži. Ako ja ne budem tu, moja žena će vam ga pokazati.“

„Znači ja plaćam čarapama auto, a kad Ceca proda svoj ti ćeš ga preneti na njeno ime. Ja, u stvari, tako plaćam njoj dug koji drugačije ne mogu, i voziću auto samo neko kratko vreme“ – objasnio je Ljuba Nehruu.

„Razumeo sam sve“ – potvrdio je Nehru.

Posle par dana otišli smo da vidimo auto i odmah smo ga uzeli jer je zaista bio „kao nov“. Svoju „škodu“ sam jedva prodala i to opet onome od koga sam je i kupila, sada, naravno, pošto nije „vredela“ više, teško se odvojio od osamsto maraka, (ili devetsto, više nisam sigurna). Istražni sudija Zoran Živaljević je bio jedan od „videnijih“ švercera automobila, dovlačio ih je raznim „kanalima“ iz čitave Srbije, Crne Gore, Belog Manastira i ko zna odakle sve ne. Imao je na „lageru“ auta od petsto do dvadeset hiljada maraka. Ljuba je vozio moju „zastavu“ kad mu je trebala i obično je bila kod njega, osim u par slučajeva kad je meni trebala da bih otišla u obećanu posetu Baji. I Baja je sa svojim

društvom dolazio više puta i izvodio mene i Snežu na večeru i piće. Bilo mi je zaista prijatno u njihovom društvu. Bili su ljudi najbližiji meni po svom ponašanju, razmišljanju, po svojoj iskrenosti. U njima se nisam prevarila. Pošto sam nekako osećala da su mi bliski, sa njima sam pričala otvoreno o svemu, bar o onome o čemu sam želela da pričam. Znali su da privremeno radim posao sa kojim nemam nikakve veze i koji ne poznajem, a nemam ni želju da se bavim time i učim da ga radim. Znali su da imam problema sa Lakićevićem, sa stanom, prijavom firme od koje sam privremeno odustala.

Ponuda za Maguru

„Ceco, ja sam dovoljno smeo da ti otvoreno kažem zbog čega sam večeras došao. Zaljubljen sam u tebe, i ako ne prihvatiš ovo što ću ti ponuditi, biće mi jako teško. Mi smo delegacija, dolazimo ispred Magure i molimo te da razmisliš pre nego što daš konačan odgovor. Pomalo sam sebičan, ali iz sasvim opravdanih razloga, ličnih. Mi smo, gotovo svi, apsolutna suprotnost u odnosu na ljude iz Kosovog Polja. Ti ovde ne možeš da uspeš niti da preživiš baš zato što te je Lakićević uzeo na „zub“. Nudimo ti da dođeš u Maguru, tamo možeš da radiš i niko te neće povrediti. Možeš da prijaviš firmu u Lipljanu, tamo ti niko neće tražiti reket, mi možemo da ti pomognemo, a možeš da radiš i u Lipljanu i u Maguri. Garantujem ti da se nećeš pokajati ako dođeš tamo. A siguran sam da bi ti se dopalo, kad bi htela da dođeš bar na nekoliko dana i vidiš sve. I stan smo našli, potpuno namešten, na ulazu u Maguru, kod jednog našeg komšije. On sa ženom i decom živi kod majke. Kosovo Polje je rupa u kojoj žive „od zla oca i od gore majke“. Javi šta si odlučila.“

Pola u šali, pola sasvim ozbiljno, Baja me ubeđivao. Dragiša Lazić, zvani Brica zbog profesije svog pokojnog oca, kojom se i on pomalo bavio, bio mu je podrška. Fadilj Kastrati, koga sam već videla sa Bajom na otvaranju kod Lele i Sneže, i koji me još tada impresionirao svojim finim ponašanjem, što se nije uklapalo u ambijent koji sam do tada upoznala, takođe je pružao Baji verbalnu podršku.

„U redu, razmisliću, prestanite da me ubeđujete“ – odgovorila sam.

Tih poslednjih dana, dok nisam uspela da svom prodavcu, istražnom sudiji, sada ja prodam ista kola, zaista sam bila u tolikoj krizi. Račun za telefon koji nisam mogla da platim, povećanje kirije retroaktivno, rad koji nisam uspevala da naplatim u novcu od Ljube. Lela i Sneža, zbog neslaganja i „cehova“ koje su Lelini prijatelji policajci ostavljali neplaćenim, već su bile pred zatvaranjem. Ostala sam bez novca i gotovo bez hrane. Beznadežno sam u glavi prevrtala sve mogućnosti koje sam imala, ali nisam čak ni bila sigurna da bilo šta mogu da uradim, sve i da je neka od tih mogućnosti bila prava.

Pojela sam svoj „doručak“ i zurila kroz prozor u prazno. I nisam mogla da poverujem u ono što vidim. Mlateći rukama, zarozan i svakako pijan, upravo je teškom mukom otvarao kapiju Bislim Madžuni. Otvorila sam prozor, sklonila zavese u stranu i vrisnula, trudeći se da ne budem previše glasna:

„Gde si ti pošao? Ko ti je dozvolio da uđeš u moje dvorište?“

„Poslao me Zoki da te pozovem da se pomirite. Rekao mi je da će mi iseći ruku ako te ne dovedem tamo“ – mucao je što zbog pijanstva, što zbog mog tona.

„Izađi mi iz dvorišta odmah! I još jednom ako se usudiš da dođeš, ja ću ti odseći glavu. A njemu kaži da se nosi zajedno sa tobom do đavola.“

Okrenuo se i ispario brže nego što bi se očekivalo obzirom na smetnje u hod.

Plakala sam jer mi doručak nije bio dovoljan, a za ručak nisam imala ništa. I opet moram da ponovim da u svakoj nesreći ima bar pomalo sreće. Tetka Ljubica, ona starija gospođa iz Hrvatske, izbeglica, koja već duže vremena nije više čuvala decu Leli, često je dolazila kod mene. Tako se pojavila i tog sedmog ili osmog dana „gladovanja“ i odmah otrčala po namirnice. Brzo se vratila, spremila mi da jedem i razgovarala sa mnom. Prespavala sam tu noć, jutro će valjda biti nešto pametnije od večeri. Presedela sam ceo dan, jednostavno nisam imala dovoljno snage da napravim ni jedan jedini pokret, kao voštana figura pored prozora.

A onda je došla noć i donela mi u posetu Lakićevića. Bio je već obavешten da sam prodala kola, znao je da mi je Ljuba razbio „zastavu“, jer je Ljuba kontaktirao sa mnogo ljudi iz Kosova Polja, uključujući i Lazića. Verovatno je mislio da sam konačno slomljena i da je vreme za drugi deo reketa. Još sa vrata je bukvalno „nasrnuo“ na mene. Ali onako naizgled ukočena, kakva sam bila ceo taj dan i popodne, samu sebe sam iznenadila. Skočila sam na noge i toliko snažno sam ga gurnula da sam se na trenutak skamenila kad sam videla kako leti u suprotni ugao i udara glavom u debelo, staro drvo od kojeg je napravljen orman. Zgrabila sam svoju torbu i izletela iz stana, ostavljajući ga da leži na podu. Petnaestak minuta pre nego što se pojavio kao sablast na mojim vratima, došla je „gazdarica“. Bila sam sigurna da ga je morala videti jer je ušao na malu kapiju koju koriste uglavnom oni, i znala je da ga mrzim i da ga se plašim. Sad sam molila Boga da nije povređen.

Prespavala sam tu noć kod Lele, budeći se svaki čas iz sna i očekujući da neko lupne na vrata. Bila je to druga teška noć za redom. Ništa se nije desilo. Pijan čovek se teško povredi kad padne, verovatno zbog mlitavosti, nekako „mekše“ pada, to sam čula. Znala sam da više ne smem ni da izađem na ulicu, kad sam ujutro, vireći između nekih kuća, videla „zastavu“ ispred SUP-a. Kasnije sam saznala da je bio užasno

pijan i da je „odležao“ neko vreme, valjda dok se nije dovoljno otreznio ili sakupio snagu da ustane, i oteturao se negde. Imao je malu modricu na čelu, verovatno zato što je udario glavom o orman kad je skliznuo. U svakom slučaju ništa mu nije bilo.

Magura

„Halo, Bajo! Odlučila sam, doći ću. Ali imam „mali problem“. Prodala sam auto, a Ljuba mi je razbio „zastavu“ pre dve noći.“

„Hvala Bogu da si odlučila. Auto te već čeka, nije neki, ali može da se vozi.“

Po mene je došao Fadilj i povezao me u Maguru. Kao rukom su odneta sva ružna osećanja, svi strahovi. „Mora da čovek nekako oseti kad je na sigurnom“, mislila sam. Bila sam uplašena i za Lakićevića, sad je i toga nestalo, mada sam se pomalo bojala njegove osvete. On nije bio čovek koji bi zaboravio to što sam mu uradila. Nadala sam se da ga više neću sresti. Bajin restoran se zvao „Arizona“. Kasnije sam iz priča čula da je bilo problema oko naziva, i da su mu mnogi zamerali. Predlagali su mu da se zove „Srbija“, „Kosovo“, „Šumadija“, bilo kako samo ne „Arizona“. Ali on je ostao pri svome. Njegov deda je radio i živio u Arizoni, čak je Baja imao i neke „tapije“ o vlasništvu njegovog dede nad nekim nepokretnostima tamo, i svom snagom se borio i izborio za „Arizonu“.

Da bi sve što će dalje biti napisano bilo jasnije, moram da naglasim da to nije bio klasičan restoran i da nepoznatih gostiju, kao u nekim sličnim restoranima nije bilo. „Arizona“ je bilo sastajalište za „opoziciju“, i retko mesto gde su dolazili ljudi iz „vlasti“ na organizovane večere, uglavnom iz Lipljana, Prištine, ali nekada iz Kosovog Polja. Za goste iz JUL-a i SPS-a spremene su specijalne večere, i tada su se ovi drugi obuzdavali, izmenjivali poglede pune besa, netrpeljivosti, čak i gađenja,

gutale su se knedle i uglavnom se ćutalo. Ljudi i žene, da nije bilo „Arizone“, morali bi da se sastaju ili na ulici ili po privatnim stanovima. Nisu imali gde da izađu, ni da prošetaju. Udaljeni podjednako i od Lipljana i od Prištine, po mraku nisu smeli slobodno da se kreću, nisu čak ni redovan prevoz imali, a pogotovo posle šest ili sedam sati uveče, bili su upućeni upravo na „Arizonu“. Svi su bili gosti i domaćini. Nekoliko žena, uglavnom žene Bajinih prijatelja, redovno su spremale neke fine kiflice, štapiće ili nešto slično, za grickanje dok se uveče sedi i razgovara.

Fadilj me vozio „mojom“ „ladom“. Pomalo smo pričali, ali se još nismo dovoljno znali, pa smo uglavnom ćutali. Na raskrsnici u Slatini nas je zaustavila neizbežna saobraćajna patrola. Jedan od policajaca je prišao i rekao Fadilju da izađe i otvori gepek. Dok je on otvarao gepek, policajac je uzeo moju ličnu kartu i procedio kroz zube:

„Šta ćeš ti sa Šiptarom u kolima?“

„On se zove Fadilj i jedan je od retkih prijatelja koje imam“ – odgovorila sam što mirnijim tonom. Okrenuo se i otišao do gepeka i onda vratio isprave. Bez ikakvih vidljivih reakcija, Fadilj se vratio u kola i nastavio da vozi. Kad smo prolazili pored nekih zgrada, gde sam na ulaznoj kapiji videla rampu i vojnika, usporili smo zbog pružnog prelaza i Fadilj mi je rekao:

„Vidiš ove zgradice tamo desno? Tu je naš „komandant“, upoznaćeš ga. To su zgrade, kancelarije i komanda vojnog dela aerodroma. Ovaj aerodrom je pola vojni a pola civilni, s tim što se civilni zatvara trenutno ako ima vojnih sletanja ili poletanja. Pukovnik Dragoljub Ilić je komandant vojnog aerodroma. On je naš prijatelj, dopašće se i tebi, videćeš“ – objašnjavao mi je. „Ovo selo se zove Vrelo, tu ima više ratnih vojnih invalida nego stanovnika. Ljudi su prilično loši i mi se malo družimo sa njima.“

Stigli smo do stana koji su mi pronašli. Bile su to male zgradice sa po dva obično dvosobna stana. Svaki je imao poseban ulaz, malu tera-

sicu i malo dvorište ispred stana. Poveo me stazom do stepenica i kad smo prišli, na terasi se pojavila starija, proseda žena, sa osmehom.

„Zdravo, Fadilj. Je li to Ceca? Dobrodošla Ceco, po ceo dan slušam priče o tebi. Ja sam tetka Ljupka, Dragišina mama, ili Bricina, ako ga tako zoveš. Počistila sam ti i sredila stan i spremila ručak, ali moram i ja da ručam sa tobom.“

U odnosu na sve do tog trenutka ovo je zaista bilo iskreno. Nisam navikla na srdačnost, pogotovo ne na iskrenu, a još manje ovde, na ovim prostorima. Njena pojava, dobrota i iskrenost su me zaista dirnule i bila sam oduševljena.

„Hvala na svemu. Fadilj, hoćeš li da udeš i popiješ kafu sa nama?“ – pozvala sam Fadilja koji mi je doneo torbe iz kola, zatim parkirao kola ispred mog ulaza i pružio mi saobraćajnu i ključeve.

Počela sam sa radom sledećeg dana i tek tada upoznala Batu, svog stanodavca. Od mog stana do „Arizone“ je bilo oko dvesta metara vazdušnom linijom. Sa terase sam mogla čuti smeh ili glasnu prepirku oko nečega ako su Baja i Brica sedeli na terasi koja je bila zastakljena, ali su se leti skidala stakla. Tog jutra sam se spustila stazom između samačkih hotela, prepunih izbeglica iz Hrvatske i Bosne, da ne bih obilazila ulicom. Naser je već pio kafu i odmah otišao da skuva i za mene. Od tog dana pa do kraja mog boravka u Maguri, gotovo svaki dan sam dolazila i pila kafu sa Naserom.

„Ceco, eno Bate. On ti je izdao stan. Radi u distribuciji. Samo Šiptarima seče struju kad imaju neplaćene račune. Ali ne svima. Od nekih uzme neku marku da stavi u džep i ne dira ih više. Ramadanu iz komšiluka je isekao pa su se Brica i Baja malo zakačili sa njim oko toga“ – prekinuo je svoje šaputanje kad se Bata dovoljno približio.

„Zdravo, ja sam Bata, Bajin „gazda“. On je ugovorio stan umesto tebe i uzeo ključeve, s tobom nemam ništa. Samo čuvaj mi stvari, ako me istera majka, moram da se vratim u stan. Šalim se, bolesna je, čekam da umre pa da i to nasledim, ja sam sirotinja.“

On je bio jedan od onih koji nisu bili omiljeni u društvu. Prema njemu su svi bili rezervisani i izbegavali su ga kad god su to mogli.

Pre nego što je Bata otišao, Naser je otrčao da probudi Baju. Njegova kuća je bila na nekih dvesta metara od „Arizone“. Bata je bio mrzovoljan, mutan čovek, dvoličan, i to su verovatno bili razlozi zbog kojih su ga izbegavali.

„Šiptare i Cigane ne mogu da podnesem. Baja je dobar čovek, ali se previše druži sa Šiptarima. Ali to je njegova stvar, on će zbog toga imati probleme, ne ja. Nego, da li ti se sviđa stan, imaš i telefon i sve što treba. Mi smo sve ostavili u stanu kad mi se majka razbolela i morali smo da pređemo kod nje. Samo moraš da zameniš crevo na veš-mašini. Struju nećeš plaćati jer te zgrade sada napajaju preko rudnika i uvek ima struje. Možeš i da se greješ na nju, slobodno“ – trudio se Bata da uspostavi neki kontakt sa mnom, ali nikada nismo izmenili više od nekoliko reči.

„JUL“

„Dobro jutro, zašto si tako rano ustala? Samo Naser ustaje i dolazi tako rano. Ja spavam do podne zato što ležem rano ujutro, samo da znaš. I nikad mi nisi potrebna pre podne, tako da možeš nešto drugo da radiš. Ako mi zatrebaš, ili ću te pozvati telefonom ili ću poslati Nasera. Telefon veoma retko ima signal. I vodu često nemamo pa moramo da je dovlačimo iz Vrela, ali nam oni ponekad ne daju pa idemo u jedno albansko selo gde ima česma. Čim popijem kafu, idemo kod Miška u Lipljan da dovezemo neko piće i da ga upoznaš, pošto ćeš često sama da ideš tamo. On ima podrum pića i uglavnom kod njega uzimamo sve, osim u retkim situacijama kad on nešto nema. Onda se snalazimo, kupujemo na drugim mestima ili u prodavnicama“ – objašnjavao mi je Baja.

Miško je bio socijalista, ali je prešao u JUL zbog većih mogućnosti. Jednom smo ga tako isprovocirali i naterali da nam prizna zašto je prešao u JUL. „Ovo je perspektivna stranka, koliko god se vi zezali, iako je manja po broju članova, ipak je iznad SPS. Kad pokažeš člansku knjižicu, svi te respektuju, klanjaju ti se, možeš da otvoriš vrata koja hoćeš, da završiš šta god hoćeš. Samo se vi zezajte, uskoro će to biti stranka koja će vladati bolje nego SPS. Mi polako pripremamo teren, ubacujemo svoje ljude na ključna mesta, od najmanjih do najvećih firmi i institucija, menjamo neposlušne. Videćete vi uskoro šta je JUL.“

Mi smo znali sve to, ali smo hteli da nam prizna da nije tamo zbog nekog drugog razloga nego upravo ovog koji nam je priznao. Sad je glavni u Lipljanu, nema šta ne može da završi. Dolazi ponekad kod nas na večeru, ali uglavnom kad ima podršku, retko svrati sam.

Na samom ulazu u Lipljan, idući iz pravca Magure, sa desne strane ulice, nalazio se podrum pića. Ušli smo tamo i Miško nas je dočekaio veoma ljubazno. Raspitivao se o meni pa mu je Baja kratko objasnio.

„To je Ceca. Htela je da prijavi taksi u Kosovom Polju, zbog aerodroma, ali joj je Lakićević uzeo reket i nije joj dozvolio. Valjda mu je mnogo da ima troje Srba između stotinu Albanaca na aerodromu, ili se plašio da će ona videti šta se sve radi pa da će preneti dalje. Odustala je privremeno.“

Miško se okrenuo prema meni i ponudio:

„Ako hoćeš ovde da prijaviš, samo mi daj papire, ja ću sve da završim.“

„Ne, hvala. Neću ovde, bar ne još, dok ne vidim da li će aerodrom pripasti Lipljanu ili će ostati pod Prištinom.“

„Da, vodi se večiti spor oko toga. Grdne pare odnosi Priština i Kosovo Polje a to je vlasništvo Lipljana“ – prokomentarisao je još.

Kad smo izašli, obratila sam se Baji:

„Čini mi se da je ljubazan i fin čovek.“

„Svi iz JUL-a su „ljubazni i fini“. Na prvi pogled. Zašto se nije ponudio da nazove nekoga i interveniše u Kosovom Polju, a mogao je to da uradi.“

Prvih nekoliko dana sam ustajala ranije, ali sam odustala jer sam shvatila da zaista nema potrebe za tim, pa sam onda spavala i do devet sati. U „Arizonu“ sam odlazila kad me pozovu zbog nekog posla, da odvezem negde nekoga ili ponekad da pomognem nekoj od žena koje bi spremale neku specijalnu večeru. Tada su se vrata za sve ostale zatvarala i dugo se sedelo za prepunim stolom i pričalo o svemu. Već sam upoznala Nenu, Zoricu, Vesnu, a sa tetka Ljupkom sam se viđala svakodnevno. Sve one su bile obavezno prisutne sa svojim muževima na takvim večerama. Zokin muž je bio Hrvat i još je bio sa nama, Fadilj takođe, čak ponekad i njegova žena. To je Srbima bilo jedino mesto gde su mogli da se druže. Pogotovo što nisu bili u vlasti i nisu imali mnogo mogućnosti da se šetaju po mraku, bez sopstvenog vozila, oružja i ostalog što su ljudi iz vlasti imali. Obični ljudi, kakvi su živeli u to vreme u Maguri, bili su upućeni jedni na druge, gotovo izolovani od ostalih stanovnika Kosova, takoreći u getu. Oni su jednostavno znali da su žrtve nekih ljudi, njihovih fiks-ideja, politike sa kojom nisu bili oduševljeni (poput onih u Kosovom Polju), bili su zaplašivani, javno i bučno ili tiho i perfidno kažnjavani za svako druženje sa Albancima. Malo ljudi iz jednog ili drugog naroda je uspelo da probije taj nametnuti obruč, da proširi svoje vidike, i da živi i druži se sa ljudima iz drugog naroda. Ako bi i uspeli, onda su se suočavali sa posledicama. Bili su bojkotovani, ignorisani, pa i otvoreno prikazivani kao „špijuni“, „izdajnici roda svog“, čak i kažnjavani, premlaćivani i slično. Bile su to prilike kakve bih želela da niko nikada ne doživi...

Magura je otprilike na pola puta između Kosovog Polja i Lipljana, možda malo bliže Lipljanu, i blizu Štimlja. Već posle nekoliko dana,

većina ljudi iz Magure me upoznala. Među Albancima se brzo proneo glas da vozim taksi, i odmah su počeli da me zovu na vožnje. Nisam dobro poznavala teren, ali su mi oni pomagali, „skreni levo, desno, pravo, stani“ i nikada nisam imala problema. Čak ni u povratku. Objasnjavali su mi kuda da idem, upućivali me, a ako bih slučajno pogrešila, odmah bih pitala prvu osobu na koju naiđem i uvek su me ispravno uputili dalje. Mislim da nema sela, ili zaseoka, pa možda i familije iz koje nisam bar jednom nekoga vozila. Vozila sam žene kod lekara u Prištinu, do Lipljana, Štimlja, decu takođe. Ako bi neko došao autobusom do Magure, zvao bi da vozim do sela gde živi. U odnosu na ono što sam preživljavala u Kosovom Polju, ovo je bio pravi raj. Nisam naplaćivala skupo svoje vožnje, i ljudi su koristili moje taksi usluge i omogućavali mi da živim sasvim lepo i pristojno.

Jednog dana, ubrzo posle mog dolaska u Maguru, pozvala me tetka Ljupka:

„Ceco, Baja ima goste. Hoćeš li da mi pomogneš malo da pripremimo nešto?“

„Hoću, ali zašto to ne radi njegova majka?“

„Njegova majka je mnogo bolesna. Ona je dvanaest godina bila nepokretna. Zbog toga je Baja napustio fakultet, a imao je još nekoliko ispita, i bio je jedan od najboljih studenata. Posle je otvorio „Arizonu“, zabazao i bilo mu je teško da se vrati na fakultet.“

Sa prvim mrakom, na parking ispred „Arizone“ stao je vojni džip. Naser je požurio da otvori vrata čoveku koji je izašao iz džipa. Svečana, plava uniforma, sa nekim činovima na epoletama. Iz pojave tog čoveka zračilo je nešto ljudsko, prirodno i iskreno. Ušao je sa širokim osmehom na licu. Brica je skočio da ga pozdravi na svoj teatralan način.

„Dobrodošli u „Arizonu“, komandante! Bilo je teško bez vas, hvala Bogu da ste opet ovde. Kad vi napustite Kosovo, i mi idemo sa Vama.“

„Dobro, dobro Brico, sve znam napamet, nema potrebe da mi ponavljaš. I ja sam jedva čekao da se vratim. Naser, idi molim te i pozovi mog vozača da dođe.“

Predstavili su i mene. Na početku je bio pomalo uzdržan, a onda me prihvatio. Nikada nije dozvoljavao da vojnik koji ga vozi sedi u vozilu sam, uvek ga je uvodio sa sobom, ili bi prvo proverio koga ima unutra pa ga onda zvao. Kad nije bio na dužnosti i kad nije imao obaveza, ostajao je sa ostalima do kasno iza ponoći u razgovoru. Voleo je da popije i uvek smo znali koliko je popio po držanju tela i tome koliko je pričao. Jednom ga je Brica pitao:

„Komandante, za par sati letite, a još pijete?“

„Ništa ne brini. Pre nego što poletim, produvaju me kiseonikom i kao nov sam, svež kao da sam spavao ceo dan.“

Policija je u „Arizonu“ retko svraćala. Nekoliko lokalnih policajaca je ponekad svraćalo, ali su uglavnom dolazili široko otvorenih očiju i ušiju, ne da bi nešto popili. Svoje piće su morali da plate i nikada nisu sedeli sa Bajom, Bricom, Iličem ili bilo kim iz tog društva. Jedino Đura, koji je kasnije bio i komandir te male SP, i koji je bio oženjen ćerkom Albanca, ranijeg komandira, je bio nešto manje izbegavan, ali i njemu je bilo teško da balansira između pravila službe i ljudi sa kojima je želeo, ali nije mogao da se druži. Ja ne znam kada je počeo i zbog čega taj raskol između policije i nekoliko ljudi u Maguri, ali je bilo previše očigledno da ga je bilo.

Jednom prilikom, mislim da je to bila zima '95/96, sedela sam na terasi sa Zoricom, njenim mužem i Bajom, kad je pored nas prošao Đura i kucnuo nam na staklo. Naser je izašao i on mu je tiho rekao: „Brica je imao noćas problema sa policijom, možda mu treba pomoć.“ Krenuli smo kod Brice i on nam je objasnio: „Komandant je sleteo sa puta službenim kolima, bio sam sa njim i video sam kako se sve desilo. Onda odnekuda dođe saobraćajci na uviđaj. Ja im kažem da treba da

dođe i vojna policija a oni počеше da me psuju. Prećutao sam. A onda da se naprave dobri, hoće da pišu izveštaj kao da je neki Albanac kriv što je sleteo Ilič. Onda Ilič počе da viče: „Sram vas bilo, sam sam sleteo, niko nije kriv, ići ću kod načelnika da mu kažem kako vi radite i pišete izveštaje“, i onaj što je ćutao, kaže: „Pa mi smo hteli da vam pomognemo“, a onaj drugi se osili, pa gurnu svog kolegu, i unese se Iliču u lice: „Ma ko si ti, bre? Šta vi radite? Svi policajci izgiboše, a vojska pusta Šiptare da slobodno prolaze i naoružavaju se, da nas ubijaju“. Ja nisam mogao da izdržim već počnem da vičem na policajca: „Šta se dereš, on je za tebe gospodin“ i pogurasmo se, pa bogami i dobih jedan dobar udarac. Privedoše me na saslušanje i takve laži su ispričali da bih zaglavio zatvor da to nije bio Ilič i da nije zvao Kerića. Kaže mi onaj što me saslušavao: „Misliš li da ne znamo za tvoje „aktivnosti“ i šta vi tamo u Maguri radite?“

„Ja ne znam stvarno šta hoće? Malo, malo, pa te zovu da daješ izjave. Ti stvarno treba da se smiriš, Brico, uzeli su te na zub“ – savetovao je Zokin muž Bricu.

Baja se sve više vezao i oslanjao na mene i moju pomoć i prisustvo. Često smo išli kod Fadilja u kućnu posetu. I on i njegova žena su nam bili prijatelji. Prilikom jedne takve posete, primetila sam da su bili nekako odsutni i potišteni, pa nisam izdržala da ne pitam:

„Šta je sa vama? Nisam navikla da vas vidim takve. Ili nije dobar trenutak za posetu?“

„Ne, ne. Radujem se što ste došli. Ali imamo mi neke druge muke, Baja zna za to. Fadilj treba da ide u zatvor“ – odgovorila mi je Fadiljova žena.

„Ali zašto? Šta si uradio, Fadilj?“

„Ništa. Radio sam ranije kao tehničar kod zubara. Tada su mnogi otpušteni, neki su i sami raskidali radni odnos. Ja nisam hteo da odem sa posla. Ali hteli su da me otpuste i rekli su da sam ukrao malo nekog

materijala koji se koristi za popravku zuba. Bunio sam se na sav glas, pa sam i pobesneo malo više. Zamerio sam se nekome. Posle toga su me pozivali, saslušavali, čas ovde, čas u Prištini. Znao sam da će nešto da „nađu“. Jednom mi dođe u „pretres“. Sve su ispreturali i na kraju izađe jedan iz kuće i kaže: „Evo, šefe, našao sam drogu“. U ruci je držao nešto što u mojoj kući nije mogao da nađe. Jedino ako žena to koristi da ja ne znam“ – pokušao je da se našali.

Nisu mi izgledali kao ljudi koji bi mogli da urade nešto tako, ali nije moje da o tome prosuđujem. Živeli su u maloj kućici sa dve male sobice, na nekoliko kilometara od Magure prema Lipovici. Veoma jednostavno i siromašno. Kasnije je morao da izdržava zatvorsku kaznu od tri meseca. Preko nekog stražara koga su znali Baja i Brica, redovno smo mu slali cigarete i novine.

1996.

Mislim da sam početkom '96. godine upoznala još jednog oficira sa vojnog aerodroma. On je dolazio veoma retko. Major Miloš Đošan, kad bi i došao, njegov vozač je obavezno ostajao da se smrzava u vozilu, pa ga i zbog toga niko nije voleo. Bio je nekako prepotentan, „bečkog“ ponašanja, pa nam je izgledao smešno. Verovatno je i sam to osećao pa nije dolazio često, pogotovo ne sam. Obično bi dolazio sa Ilićem, jer smo onda svi morali iz poštovanja prema Iliću i njemu da pokazujemo dobrodošlicu. Onda je, jednog dana, došao Ilić i obavestio nas da Đošan odlazi.

„Gde si ti jutros, komandante? Dogovorili smo se da idemo u Lipljan. Rano sam ustao zbog toga. Kad sam prošao ulicom ljudi me gledaju u neverici.“

„Nisam mogao da ustanem. Do zore sam bio u Janjevu“ – odgovorio je Ilić.

„Šta ćeš tamo, pobogu?“ – pitao ga je Baja.

„Uhvatiše me u „mašinu“ i odvukoše me tamo. Ali više neće. I ja mogu da popijem i pojedem, ali kad sam video šta ljudi rade, nisam mogao da verujem. „Elita“ iz Prištine, sa „sponzorima“, skoro svaku noć su u Janjevu. Tamo im je najsigurnije, zatvore se, peku se jagnjići, piju, lumpuju i usput „završavaju“ neke poslove. Šta se sve radi, majku mu, teško da će i Beograd zadržati svoj pašaluk. „Jagnjeća brigada“. Ma, pusti to, ne mogu ja sa njima. Celo veče smo se nešto raspravljali i prepirali. Oni su u većini, morao sam da ćutim i gledam svoja posla. Nego, Đošan ima nekih problema, tražio je premeštaj u Han-Pijesak i treba da ide. Jeste malo „naduvan“, ali nije bio loš. Hoćemo li da i njemu priredimo oproštaj? Nema smisla, on zna da svakome ko odlazi pravimo ispraćaje, i nema smisla da i njega ne ispratimo. Šta kažete, hoćemo li?“

„Važi, samo nam javi kad ide, da se spremimo“ – obećao je Baja.

Zbog ovakvog njegovog ponašanja prema poslu kojim se bavio, zbog čestih „ispraćaja“, „druženja“ ili „večera“ za prijatelje, nikada nije bio u dobroj finansijskoj situaciji. Te troškove je sam snosio, a na kraju takvih večeri bi svako, shodno svojim procenama, mogućnosti ili „obrazu“, ostavljao na stolu nešto novaca, ali po pravilu bi to bilo nedovoljno da pokrije sve troškove. Čak je i sa porezom imao problema, pa su mu pretili zatvaranjem. Slaviša Dukić, iz Uprave prihoda u Lipljanu, inače iz Magure, a tu je i živeo, i vatreni socijalista, mrzeo je sve koji su dolazili kod Baje. „Bajo, plati porezu inače ću da te zatvorim“ – sa visine se Dukić obraćao Baji. „Hoću, Slaviša. U ponedeljak ću doći da platim.“ „Ko ti je kriv? Šta će ti Ilić i kompanija? Izigravaš „majku Terezu“. Okupljaš tu „opoziciju“, izigravate pametnjakoviće“. I ja sam „dobar“ sa Ilićem, ali on ne izlazi odavde. Biće mi zadovoljstvo da zatvorim „Arizonu“. „Pa i red je da je zatvoriš. Ja i ti se dobro znamo, odrasli smo zajedno. Ionako je ružno da zatvaraš samo albanske radnje, neće mi

smetati da im se pridružim“ – Baja je bio impulsivan i često nije uspevaao da zadrži svoje mišljenje za sebe. Zato su ga verovatno i držali nekako „na oku“, a samim tim i one sa kojima se družio.

Dukić se borio oko radnog mesta šefa Uprave prihoda, protiv dečka takođe iz Magure, čijeg se imena ne sećam. Upotrebio je sve svoje „veze“, pripadnost „partiji na vlasti“, ali je i pored svega, izgubio. Koliko god je on teško podnosio poraz, toliko su ga ostali podsećali na njega i razdor je postajao sve veći.

Magura je malo rudarsko naselje, ispod Goleša. Samački hoteli su u to vreme bili prepuni izbeglica. Preko puta „Arizone“ je stajao godinama zapušten hotelski restoran, propadao i ruinirao se sve više. Upravo tih prvih meseci '96. godine, neko se osmelio da ga renovira i otvori. Gledali smo kako ga sređuju, popravljaju, kreče. Svi su bili sigurni da neće biti otvoren duže od par meseci. Tako je i bilo. Ali, jedno večer smo nagovorili Baju da odemo tamo na piće i vidimo kako izgleda iznutra.

Muzika je bila toliko glasna da smo mislili da će nam popucati kapilari u glavi. Ali pošto je Brica već zakoračio unutra, slegli smo ramenima i ušli na kratko. Vlasnik je prepoznao svog kolegu, i u želji da bude dobar domaćin, pozdravio nas je i poveo u najdalji ugao sale, gde je bilo nekoliko stolova lepše postavljenih od ostalih, lepše uređenih, kako sam mogla da zaključim za specijalne goste. Kad sam videla šta se dešava za susednim stolom, ukočila sam se u stolici i pokazala što nisam prvo pogledala unutra pre nego što sam ušla.

Za susednim stolom su sedeli Dobrica Lazić, Bojan Perić (policajac sa aerodroma), Goran Lazić i Nuhija Hodža. Pohvatali se tako „bratski“ za visoko podignute ruke iznag glava, napravili „krug“ i veselili se uz muziku. Muzikanti su najavljivali: „Za Lazića i njegovo društvo, za Boru i Ramiza...“ Na stolu razbacane novčanice od sto i više maraka, samo krupne, da se zna. Pištolj, mislim da je Goranov (isti onaj koji su

mu malo hrabriji policajci iz Prištine oduzimali zbog nereda u alkoholisanom stanju, ali mu se zatim i vraćao, naravno), preko novčanica, na stolu. Razumem Lazića i Perića, njih i možda i „pogađaju“ pesme koje su bile naručene, ali i pored truda, nisam uspela da Hodžu povežem sa njima. „Ko to kaže Srbija je mala“, „Oj, vojvodo Sindeliću“, i još sličnih pesama, najavljivali su muzikanti „za kraljeve sa aerodroma“.

Tog leta je u Maguri otvoren bazen. Svi su bili oduševljeni, skupljali su neke potpise, priloge, jurili direktora rudnika zajedno sa Ilićem koji je zaista pomagao. Ali, to je na kraju bio bazen samo za Srbe, i mislim da je malo ko od Albanaca ušao tamo. Svi su bili razočarani.

Tih dana je Ilić dolazio malo češće i ostajao malo duže. Počeo je da nas priprema za svoj odlazak. Znao je da će biti smenjen.

„Ako vam nešto treba, ako još nešto mogu da učinim za vas, kažite mi dok sam tu. Teško mi je da vas ostavim same ovde. Ni meni nije bilo lako u ovakvim uslovima i među ljudima koji su „gazde“ na Kosovu, i da učestvujem u onome što se ovde dešava, makar i „pasivno“, a da ne mogu ništa da promenim ili poboljšam.“

„Za nas ne možeš ništa da uradiš, dosta je to što si bio sa nama do sada. Ali za Cecu možeš. Idi uhvati onog kriminalca Lazića za uvo i nateraj ga da pomogne Ceci da prijavi firmu. Nije joj mnogo loše ni ovako ali, bolje je da može legalno da radi i bez straha, a ako možeš, pomozij joj da uđe na aerodrom“ – tražio je Baja pomoć za mene.

„Zašto mi to niste rekli ranije? Ja sam bio uveren da je ona odustala i da će se udati za tebe.“

„Eh. Neće da se uda za mene. Uteha mi je što uopšte neće da se uda. Ona pati za poslom i zbog toga što joj je uradio Lakićević, uz Lazićevo znanje.“

„Jesi li se žalila Laziću?“ – pitao je sada mene Ilić.

„Jesam“ – odgovorila sam slegnuvši ramenima.

„I šta je on uradio?“

„Ništa. Samo je, koliko sam razumela, pričao sa Vješticom, komandantom, kako bi trebalo malo obuzdati Lakićevića. Vještica je verovatno razgovarao sa Lakićevićem i samo ga još više „razjario“. Posle toga mi je upao u stan, slao Madžunija da mi buši gume, istače rezervoar benzina i tako. Svi su oni isti, to je začarani krug. Onaj ko je drugačiji, ne može da opstane sa njima, ili ga nateraju da se povuče i ćuti, ili ga sami po „kazni“ pošalju u rizična područja, ili mu nešto „smeste“. Ali ga se reše u svakom slučaju.“

„Dobro, ne brini, završićemo to.“

Nešto ranije sam saznala da je Ljuba Radinović pobegao sa Kosova za Rusiju i odveo sa sobom celu svoju porodicu. On je imao previše dugova i nije mogao da ih vrati. Sećam se jednog razgovora sa njim kad mi se žalio na posao: „Znaš šta mi nikad neće biti jasno? Odem u fabriku i uzmem robu po fabričkoj ceni. Kad dođem i malo bolje pogledam, ista ta roba se u maloprodaji prodaje za mnogo nižu cenu. Ne shvatam šta se dešava? Odakle ta roba dolazi, i da li su ljudi u fabrikama toliko ludi da daju nekome robu toliko jeftinije, ili se nešto drugo dešava?“

Oko mesec dana posle razgovora sa Ilićem, jedne večeri me nazvao.

„Ceco, nemoj više da se plašiš Lakićevića. On više nije ono što je bio i prebačen je u Obilić. Nisi se samo ti žalila na njega, mnoge je uništio. Nije ni imao nikakvo pravo da se petlja u posao oko taksija, sam je sebe postavio za predsednika Udruženja. Ako hoćeš zvanično da ga prijaviš za novac koji ti je uzeo, ja ću da te odvedem i pomognem ti, o tome sama razmisli. Sutra ujutro idemo kod Lazića da prijaviš firmu. Dođi kod mene.“

Dozvola za rad

11. 9. '96.

Preplavio me talas zadovoljstva, ali i straha od „osvete“. Želela sam da prijavim taksu, zbog toga sam došla na ovo proketo Kosovo, zbog toga sam plaćala reket, patila, drhtala od nemoći godinu dana. Mogla sam to da završim još prošle jeseni, možda ovog proleća, ali strah u meni je bio preveliki. Dobro sam znala šta bi mi mogli uraditi, lično ili naručeno, ljudi poput Lakićevića, Lazića, braće Hodža, Trošupe. Sada su oni oslabljeni Lakićevićevim odlaskom, a ja malo ojačana Ilićevom podrškom. Možda i uspem da opstanem, želela sam toliko silno da i ja dođem na aerodrom, da sam ponekad sanjala da već radim. Odlučila sam da nastavim borbu tamo gde sam stala. Celu noć nisam spavala zbog uzbuđenja koje me zahvatilo. Kakva će im lica biti kada me vide na aerodromu, pitala sam se. Svi su ustali ranije i došli da me isprate kad sam pošla kod Ilića da bih sa njim otišla u opštinu kod Lazića. Sakupljala sam energiju da izdržim taj susret. Meni je uvek užasno teško da se ponašam prirodno i sa poštovanjem prema nekome koga prezirem. Koliko god sam se trudila, nisam mogla da sakrijem netrpeljivost. Bilo je dobro što je Ilić bio tu i bila sam mu zahvalna za to.

„O, dobrodošli, komandante. Imao sam nekih obaveza, ali sam ih odložio. Izvolite, šta ćete popiti“ – kao, obradovao se Lazić.

Pravio se kao da nema ništa sa onim što mi se dešavalo, pokušavao je da sam sebe pokaže nekako važnim i punim obaveza; ako je mislio na lokalne kafane, onda je bio u pravu. Sela sam u najudaljeniju fotelju i ćutala.

„Laziću, ovo je moja prijateljica. Želim da se zaboravi sve što sam čuo od više ljudi, a ne samo od nje, šta joj se desilo ovde. Sve nekako mogu da shvatim, ali da se prema ženi neko tako ponaša, to ne mogu.“

Ja ću uskoro otići, ali ću ostati u vezi sa njom. Ako joj se nešto desi, onda će svi Srbi u Srbiji znati šta vi ovde radite i kako dočekujete Srbe koje inače molite da vam dođu. Nije mi se na vreme požalila, nego je ćutala, inače ne bi bilo tako.“

„Iliću, ja nisam znao sve. Kad sam čuo, odmah sam zvao Vješticu i rekao mu za nedolično ponašanje Lakićevićovo.“

Zgrabio je telefon i odmah izdiktirao u slušalicu ozbiljnim tonom:

„Nadira, sad ću da ti pošaljem stranku. Za pola sata da joj izdate dozvolu za rad. Nazovi onog sumlatu Miška, ako nije negde pijan, da joj odmah „primi“ auto. Požuri i sve odmah završite. Ma kakvo Udruženje, dajte joj dozvolu.“

Otišla sam kod Nadire i zaista za nekih sat vremena sam dobila urednu dozvolu za rad. Godinu dana pakla je bilo iza mene, godinu dana patnje, neizvesnosti. Još samo neke sitnice i mogu da stavim firmu na vozilo.

Vratila sam se u „Arizonu“ gde su me svi iz društva čekali. Kakav je to doček bio!

„Hvala vam na podršci, hvala na druženju i svemu lepom što sam imala sa vama. Nikada vas neću zaboraviti, nikada...“

Rasplakala sam se. Sve što sam godinu dana potiskivala u sebi, sva tuga, sav bes, nemoć, strah... Sve se to sada pretvorilo u suze.

I Ilić se pojavio odnekuda:

„Zašto mi niste rekli odmah kakve ona ima probleme? To smo mogli odmah da rešimo. Kakvi idioti, šta sve rade ljudi? A Ceco, jesam li mu održao dobru lekciju?“ – šalio se on.

Za dva dana sam uzela lekarsko uverenje. Naravno, Fadilj me vodio i bio sa mnom dok nisam završila sve. Zatim mi je pokazao gde da kupim i overim PP aparat. Kad smo se vratili u Maguru, sve nas je čekao ručak kod tetka Ljupke.

„Ti ćeš sada otići i više te neću viđati. Jedino ako dođem na aerodrom i uzmem taksi“ – Baja je bio tužan.

„Ne, Bajo, ne odlazim odmah. Stanovaću još neko vreme ovde, ne znam koliko. Još se plašim Lakićevića i ostalih. Moram prvo da se uverim da mi neće nauditi.“

Opet aerodrom – „prijem“ kolega

13. 9. '96.

Nisam mislila da će biti ovako teško voziti od pruge prema parkingu aerodroma. Noge su mi bile teške i jedva sam njima uspevala da dirujem papučice komandi. Dlanovi su mi bili mokri. Vozila sam jedan od najlošijih auta i da su se poštovali zakon i pravila, ne bih ni uspela da prijavim taksi, niti bi saobraćajni inspektor Miško smeo i da pomisli da mi „primi“ takvo vozilo. Ali, ovde je sve moglo i ništa nije moglo da se uradi. Zavisi od novaca, ljudi, situacije, veza...

Prolazila sam polagano pored policajaca koji su me u neverici gledali, pored nekih ljudi koji su došli da sačekaju svoje rođake iz inostranstva, pored nekih kolega koji su u malim grupicama šetali po parkingu ili stajali, „ubijajući“ vreme do sletanja aviona. Videla sam još izdaleka dva slobodna mesta u blizini izlaza sa terminala i krenula sam tamo. Usput sam bacila pogled na retrovizor i videla da se svi okreću za mnom, čak i dovikuju i pokazuju rukom u mom pravcu. Neverovatno! Svi su oni znali šta se desilo i nisu mogli da poveruju svojim očima. Zar me nije uplašio Lakićević, zar nisam odustala? Iz grupe ljudi, na nekoliko metara ispred mene, Lazić, Hodža i Trošupa su se izdvojili i utrčali u svoja vozila. Odmah sam znala šta će da urade, zato nisam požurila i

nisam se „gurala“ da pre njih uđem u prazan prostor. Svojim vozilima su se isprečili i onemogućili mi da parkiram svoje vozilo na jedno od dva slobodna mesta. Produžila sam još malo napred, prema kapiji koja je vodila u krug gde je bila policijska stanica, i otišla iza njihovih vozila, ponovo prema izlazu. Prolazeći polako pored njih, videla sam da su se pomerili da naprave mesto za Ramadana Hodžu, koji tada nije ni imao dozvolu za rad, ali je radio kao da je ima. Pokušala sam još jednom, malo dalje, i ponovo su se isprečili. Slika je užasno ružna. Lazić me pratio i parkirao se gde god bih ja pokušala. Bez ikakvih reakcija, kao i mnogo puta pre toga, gušeći se u suzama i u besu, okrenula sam se i vratila u Maguru. Znala sam da će biti teško, ali ovoliku prostotu i bedno ponašanje, pogotovo pred ljudima i policajcima koji su „uživali“ u prizoru, zaista nisam očekivala.

„Šta je bilo, kako ti se čini? Jesi li imala vožnju?“ – zapitkivali su me.

„Ne, nije bilo ništa. Svaki početak je težak, biće bolje. Strpljenja.“

Ali, ne. Nekoliko dana se ponavljalo isto. Čekali su me, blokirali svojim vozilima, a ako bih negde i stala, onda bi naizmenično, svojim autima blokirali moj, tako da nisam mogla da izađem. Par puta sam se obraćala policajcima sa molbom da im kažu da to što rade nije u redu, ali bezuspešno. „Imam ja druga posla, ne pada mi na pamet da jurim taksiste po krugu“ – bio bi najčešći odgovor, izgovoren sa visine i ironično.

Kad sam prvi put uspela da se parkiram na jedno slobodno mesto, odmah je Lazić, koji je tada bio u dobrim „poslovnim“ odnosima sa Uskokovićem, policajcem koji je radio na aerodromu i bio jedan od najprivilegovanijih, intervenisao kod njega i poslao ga kod mene. Kad sam ja ulazila na parking, oni su stajali ispred ulaza u zgradu aerodroma, i onda su se odvojili, Lazić je otišao unutra, verovatno da viri, a Uskoković je došao kod mene.

„Imaš li ti papire, ili si na „blef“ okačila tu firmu. Daj da vidim, ako nešto nije u redu, odmah napusti parking, da te ne „vodimo“ unutra.“

Mogla sam da pretpostavim šta je mislio taj mali, ljigavi gad kad je rekao „unutra“, a papire sam spremila čim sam videla da je pogledao prema meni. Kroz otvoren prozor sam dala svoju dozvolu za rad, bez i jedne reči. On nije ni imao pravo da mi proverava dozvolu za rad, ili je to pravo koristio samo kad sam ja u pitanju. Pažljivo je pogledao papire, bacio mi ih kroz prozor, okrenuo se i otišao. Doviknula sam za njim:

„Hvala, gospodine, prijatno.“

Malo je zastao, okrenuo se prema meni, i nekako se kolebajući, nastavio da hoda prema zgradi.

Nekoliko dana sam dolazila, trošeći novac i plaćajući ulaz na parking. Čitavo vreme, od prvog dana, obavezno sam plaćala ulaz. Desetak kolega, okupljenih oko Lazića i Hodže, nikada nisu plaćali ulaznice. Oni su bili „pošteđeni“. Već sam počela da se mirim sa tim da sam se prerano radovala, i da neću uspeti, pogotovo kad sam, tog poslednjeg dana, posegnula za još jednom nadom. Auto mi je bio blokiran, a ja sam sedela u njemu i čekala da se smiluju da me oslobode. Videla sam da mi se približava komandir Stanimir i izašla sam iz kola u nameri da mu se obratim za pomoć.

„Izvinite komandire, da li hoćete da mi pomognete i da utičete na Lazića i Hodžu. Blokiraju mi namerno vozilo i ne mogu da izađem po ceo dan.“

Čemu li sam se samo nadala? Pogledao me sa visine i produžio. Čim su me odblokirali, otišla sam rešena da više i ne pokušavam da dolazim i gubim vreme, novac, ali i svoje zdravlje.

Nisam im bila dorasla, to sam morala da priznam. Za lepo ponašanje oni nisu znali. Kolega koji bi svoje vozilo ostavio ispred mog,

dobijao je od svih onih koji su to i organizovali najmanje po dvadeset maraka od svake vožnje koju su oni pravili. Tako su se posle gurali ko će da me blokira jer mu se više isplatilo nego da ide na vožnju. Bili su organizacija. To je bila slika Kosova.

Možda bi mnogi ljudi mogli da prenesu istu ili sličnu sliku iz oblasti, mesta ili okruženja u kojima su oni boravili, ako bi se usudili, ili ako bi savladali stid zbog svega što se tamo dešavalo. Otišla sam u Maguru i tamo našla Bajru, Bricu i Ilića.

„Dođi, sedi malo sa nama. Da nam ispričaš šta se dešava i kako ti izgleda“ – Ilić me video kad sam izašla iz kola i glasno me pozvao.

„Biće dobro. Valjda“ – odgovorila sam kad sam sela kod njih.

„Ceco, zašto si plakala, šta nije u redu?“ – Brica je uvek prvi video na mom licu sve što se dešava.

„Ništa nije u redu! Moram da odustanem, previše su jaki i organizovani. Ako Kosovo zaista ovako funkcioniše, ovako kako ja to vidim i doživljavam, onda je to stvarno zemlja bez zakona. Užas!“

Nisam mogla da izdržim a da ne kažem šta mi je bilo u srcu i na jeziku. Ispričala sam im sve što se događalo prošlih dana, sve što sam videla i doživela, uključujući Uskokovićevu proveru i Stanimirovu „visinu“. Nemo su me gledali neko vreme, a onda se Ilić trgao i viknuo:

„Divljaci, prostaci. U koliko imaš sutra avion?“

„Oko deset izjutra iz Ciriha“ – odgovorila sam mu.

„Dođi kod mene, ja ću te uvesti. Da vidim ko će da te dirne i blokira?“

Onda je ustao i besno rekao:

„Sedite vi, doći ću kasnije, idem kod Stanimira i Steve.“

Otišao je besan. Steva je tada bio direktor aerodroma i mislim, poslanik.

Ujutru sam otišla kod Ilića, malo više uplašena, i krenula sa njim na aerodrom, vozeći iza njega. Ušao je na parking ispred zgrade pre

mene, jer sam se zadržala da bih platila svoju ulaznicu. Kad sam stigla tamo, on je već izašao iz kola i vrištao na Lazića i Hodžu.

„Vi ste bre divljaci, manijaci, vi ste bedni mali gmizavci. Svi sklanjajte svoja vozila na parking iza! Nikoga više da ne vidim ovde! Jasno? Ovo je vojni aerodrom, šta vi mislite? Samo je pipnite ili pogledajte popreko pa ćete videti da li će neko od vas ući više ovde! Ti Laziću, posebno! Baš me briga i za Lakićevića i za tvog Dobricu! Isto važi i za njih! Lopovi jedni, vi ste, bre, kriminalci! Ona je žena, stoko glupa. Treba da je štitite i da joj pomognete, ali šta vi znate šta je žena? Ovo ovde je njeno mesto, samo neka neko proba da se parkira tu, pa će videti šta će biti.“

Nikada ne bih poverovala da Ilić može ovoliko da viče i da se iznervira. Svi oni koji su bili okupljeni oko Lazića i Hodže brzo su pomerili svoja vozila i napravili mi mesto. Nisu ništa komentarisali, nisu se bunili. I nikada više mi nisu blokirali auto. Ali imali su neke druge, perfidnije metode. Kad sam parkirala svoje vozilo, Ilić me pozvao na kafu u restoran. Dok smo mi pili kafu i pričali, za susedni sto su se smestili Lazić, Hodža i policajac Uskoković. U jednom trenutku je Ilić progovorio, okrećući se malo više prema njima:

„Šta buljiš, ti mali. Bolje skini tu uniformu i idi čuvaj ovce ako ti se nisu pogubile. I nemoj više ni da pomisliš da je maltretiraš i zastrašuješ, a pogotovo da joj bacaš papire. Koga ćeš ti da vodiš „unutra“?“

Svi su ćutali. I smišljali nove poteze.

Sledećih dana sam dolazila ćutke, stegnuta srca, parkirala svoje vozilo tamo gde je bilo slobodnog mesta, i ostajala u njemu dok su putnici izlazili iz zgrade. Posmatrala sam prizor i upoređivala ga sa demonstracijama od devetog marta, samo bez suzavca i palica. To bi bilo najpribližnije poređenje, ne znam kako bih drugačije objasnila sav taj haos koji je vladao. Putnici su se teško probijali kroz gužvu, jedva izvlačeći svoje putne torbe, bežali od taksista, krili se jedni iza drugih.

Taj prizor zaista ne može dovoljno verno da se dočara. Prvi taksista koji samo pita putnika „gde ideš“, nastavlja da ide za njim, prati ga u stopu, obrađuje. Često se dešava da se taksisti pokoškaju tvrdeći jedan drugom „ja sam ga prvi pitao“, i uopšte nije važno šta uopšte o tome misli putnik, onaj ko dokaže da je prvi pitao nastavlja da ide za putnikom, a drugi ide da sledećeg putnika prvi pita „gde ideš“ i time stekne pravo na njega. Ako je putnik dovoljno priseban, on iskoristi „gužvu“ i spasi sebe bežeći što ga noge brže nose prema nekom od onih kolega koji su uvek tu negde u pozadini, i čekaju ovakve prilike da dođu do svoje vožnje. Oni su, kao i ja, čekali da svi „jaki“ odu, ili da se posvađaju, pa da dođu do „mrvica“. Ti taksisti koji su u pozadini mirno sedeli i gledali veoma ružan prizor, nisu imali „veze“, bili su od „jakih“ kolega i od policajaca šikanirani, ponižavani, vredani, a i te sitne vožnje do kojih bi slučajno došli, često su im oduzimate. Neko od „jatih“ bi pozvao policajca i on bi presuđivao ko će da vozi putnika i koliko košta „sporna“ vožnja. Cene nisu smele javno da se skidaju. Kad „svoje“ vožnje uzmu carinici, policajci i „jaki“ taksisti, onda mi nekako podelimo to što je ostalo. Ako je ostalo!

Moram da naglasim da kad kažem policajci, zaista ne mislim na sve. Zato ću morati da kažem ko su „loši“ i ko su oni drugi, „dobri“ policajci. Veoma loši, užasno loši, ljudi koji su radili veoma ružne i svakakve „poslove“ bili su: Uskoković, Miljković, Goran Pavlović, Jeftić, debeli Žika taksista, i još neki čijih se imena ne sećam. Najgori među njima, najružnijeg i najkriminalnijeg ponašanja je bio Bojan Perić. Ah, da. Tu su u Goran Marinković iz Slivova i „Petarda“, mali, pijani, sitni lopov.

Moram da pomenem i neke od zaista dobrih policajaca, koji su takođe imali probleme i bili zlostavljani, vredani i ponižavani od „jakih“ taksista, ali i od svojih „sposobnih“ kolega, a neki su čak i batine dobijali i imali druge vrste problema, ali o tome ću nešto kasnije.

Dakle, kad svoje vožnje uzmu carinici, policajci i privilegovane kolege, onda mi obični, mali smrtnici dođemo do svojih, po pravilu slabijih vožnji. Uvek sam sedela u svom vozilu i strpljivo čekala da mi neko od putnika sam priđe. Često sam sa mukom zaustavljala suze, ali sam čekala mirno. Ako bi me neko primetio i pošao prema meni, nailazio bi na „živi zid“ od mojih kolega. Čim bi primetili da mi neko prilazi, odmah su ostavljali „svoje“ putnike koje su vukli i obrađivali, i tako bi obradovali nekog drugog kolegu koji je iz blizine pratio sve i odmah zgrabio ostavljenog putnika koji bi jedva dočeka vožnju i dva puta jeftiniju od one koja mu je nuđena. U takvim prilikama im je bilo važnije da mene spreče da uzmem vožnju, nego da sami odu sa svojim „sigurnim“ putnikom. To je bio još jedan od načina da me slome. Oni su bili tako uigrani da su gotovo neprimetno očima mogli jedan drugome da kažu ono što žele. Ako bi se desilo da je njihova vožnja bila previše krupna i nije za ispuštanje, onda bi na albanskom progovorili putniku koji je krenuo prema meni: „Nemoj sa njom, ona radi za policiju. Predaće te policiji. Misliš li da dođeš još koji put ovde“ – i putnik bi se odmah povukao, ponekad slegnuvši ramenima kao da mi se izvinjava. Ja bih samo odmahнула glavom kao da nije ništa strašno i u sebi bih naravno besnela. Ali, bilo je i hrabrijih, pametnijih putnika. Moja prva vožnja, posle desetak dana, bila je dobijena na moje veliko iznenađenje upravo hrabrošću putnika. Jurili su mršavog, visokog putnika po parking, ali je on promenio pravac čim je video mene u kolima i prišao mi provlačeći se kroz barikade od kolega, naravno na čelu sa Lazićem.

Prva vožnja

„Dobar dan, može li do Kačanika? I koliko košta vožnja?“ – pristojno i ljubazno mi se obratio kad sam, videvši da mi prilazi, bez kolebanja otvorila vrata i stala pored samog vozila.

„Da, izvolite. Vožnja je pedeset maraka“ – odgovorila sam ljubazno.

„Ne, to je malo. Vožnja vredi bar sedamdeset maraka i toliko ću platiti.“

Uhvatio se za vrata i suočio sa dobacivanjima uvređenih i pobedenih kolega. Naravno, oni su koristili albanski jezik, valjda da ja ne bih razumela. Ali, albanski se brzo uči, iako je užasno težak jezik, pogotovo je sve jasno ako se u rečenici upotrebi reč policija i još neke koje su gotovo iste kao i u srpskom jeziku. Odmah može da se shvati o čemu se priča. Lazić se takođe služio albanskim jezikom i kad bi hteo da prevari nekog putnika koji nije hteo da se vozi sa Srbima. A kad krene na vožnju i putnik shvati da je prevaren, onda je teško da prekine vožnju, ali zato sledeći put kad dođe na aerodrom, obavezno beži od Lazića. Ali, da se vratim svojoj prvoj vožnji.

„Sklonite se od mene. Hoću da se vozim sa njom i ništa mi ne možete. Svoj novac ću dati kome ja hoću. Ona radi svoj posao kako treba, a vi radite za policiju, a ne ona. Da ne radite za policiju, ne bi se tako ponašali nego bi sedeli i čekali u svojim vozilima kao ona i ovi ljudi iza vas. A ti nemoj da mi pretiš, za dva dana se vraćam pa me sačekaj ako hoćeš, i to će me ona i dovesti na aerodrom“ – hrabro se moj putnik suprotstavio i izborio za svoj izbor.

Taj putnik, Mejd Koka, iz Kačanika, uvek se vozio sa mnom. Ostavila sam mu i moj i Bajin broj telefona i on bi nazvao par dana ranije i tražio da ga sačekam ostavljajući mi tačno vreme dolaska aviona na aerodrom. Odvezla bih ga obično petkom uveče ili subotom ujutro, i vraćala sam ga na aerodrom nedeljom uveče ili ponedeljkom ujutro. Jednom prilikom nije uspeo da me na vreme obavesti da ga sačekam i ja sam otišla na neku drugu vožnju. Kad je video da me nema, uzeo je taksi do Magure i sačekao me u „Arizoni“. Kad sam se vratila sa vožnje, našla sam ga sa Bajom i Fadiljom u živom razgovoru. Preko njega sam počela da dobijam još poneku vožnju. Svojim poznanicima i kolegama,

tamo u Cirihi, je pričao o pravom stanju na aerodromu i preporučivao me njima. Tako se često dešavalo da putnik, unapred siguran u ono što želi, krči svoj put kroz „barikade“ od grupe divljaka, i samo ponekad, na njihove komentare, odgovori na albanskom: „Ne, ne, hvala.“ Čim bih videla da se putnik probija i nekoga traži očima, znala bih da traži mene, i odmah sam otvarala gepek i uzimala torbe, pakovala ih unutra dok bi putnik često već seo u kola, i čak nisam ni znala gde ide dok ne krenem i izađem sa parkinga. Ali, putnici su znali da je cena vožnje solidna, više puta manja od ostalih kolega koji su ponekad i u toku vožnje podizali cenu, obrazlažući to „skakanje“ reketom koji su usput ostavljali.

Ali da se vratim malo unazad. Već godinu dana nisam kontaktirala ni sa kim iz Valjeva, čak ni sa Slavicom. Nekako mi je bilo teško da priznam da nisam uspela, da sam pogrešila. A i kako bih mogla da objasnim šta se dešava na Kosovu. Tamo su ljudi slušali apele države upućene za naseljavanje Kosova, za povratak Srba koji su se iselili, obećavali su ljudima posao, stanove... Kako ja onda da objasnim da to nema veze sa istinom i sa onim što se zaista događalo. Kako da im kažem da su to samo manipulacije, propaganda, i ništa više. Oni koji su imali „ljude“ uspeali su da dođu do posla i stanova iako su već bili stambeno situirani, a pogotovo ako su imali „prolaz“ do Bube Morine. Odljavljivali su svoje adrese na Kosovu, prijavljivali se u Srbiji, i onda kao „povratnici“ pelješili svoju državu na uštrb onih kojima je stan bio mnogo potrebniji, neki su se čak razvodili, prenosili svoju imovinu na nekog drugog člana porodice. Svako je manipulisao onako kako se dosetio. I svi pomalo, svako prema svojim „sposobnostima“ uništavali su sopstvenu državu i sopstveni narod, rovali po već razrovanom Kosovu, bez milosti. I naravno, kukali na glas da su ugroženi, gubeći iz vida da sami sebi u najvećem delu, čine zlo, pomažući one druge, koji su grabili sve mogućnosti da ostvare svoj cilj. Ja pričam o vremenu u

kome sam živela i čiji sam svedok, ne ulazeći u početke podela i sukoba, u istoriju koju zaista nisam znala. A i ono što sam znala nisam sigurna da je istina.

Tih nekoliko meseci do kraja '96. godine, bilo mi je veoma teško da uskladim troškove i prihode. Svakih nekoliko dana sam „hvatala“ po neku vožnju, i razvlačila novac od jedne do druge. Auto mi je bio u lošem stanju i morala sam u hodu da ga popravljam i sređujem. Još sam stanovala u Maguri i tamo je bio neki majstor koji mi je održavao kola, ali je bilo zaista teško, tek jedan kvar otklonim, drugi je već na pomolu. Ipak sam punim plućima grabila život.

Nekoliko dana pošto sam počela da radim i posle manje od deset vožnji ukupno, sedela sam u svom vozilu i čekala nekog od putnika da me primeti i smiluje se na mene. Kad sam čula Lakićevićev glas, oblio me hladan znoj i skamenila sam se u sedištu. A mislila sam da sam sa njim završila. Nisam videla kad je došao, samo sam čula njegov kreštavi glas. Bio je u pratnji uvek zagrljenih Lazića i Hodže.

„O, da pozdravim koleginicu. Diraju li te ovi Šiptari. Samo mi kaži ako te dirnu.“

Ćutala sam, bio je nekoliko metara udaljen od mene, na pola puta do zgrade. Pošto je video da ćutim i ne gledam u njegovom pravcu, ponovo je zakreštao, glasno, da svi mogu da čuju:

„A što mi duguješ sto maraka, misliš da sam zaboravio?“

Kako mi je u tom trenutku bilo teško. Svi su čuli i okrenuli se prema meni. Bilo je tu putnika koji su čekali poletanje, nekih radnika sa aerodroma. Užas. Poželega sam da propadnem u zemlju. A onda sam se setila kako da ga se oslobodim.

„Može li sedamdeset maraka? Nemam više kod sebe“ – glasno, da svi čuju, pitala sam ga i videla sam da je zbunjen.

„Može, ali mi duguješ još trideset maraka“ – prosiktao je kao zmija.

Izašla sam iz kola, prešla tih nekoliko metara i gurnula mu dve novčanice u ruku. Kreveljio se i gledao me svojim okom. Izmakla sam se unazad i rekla glasno, da svi dobro čuju:

„Ne dugujem ti ništa. A i to je reket a ne dug. Dosta ti je hiljadu devetsto sedamdeset maraka. Više mi se ne obraćaj i ne staj mi na put. Jednog dana ćeš mi sve vratiti, možda sa kamatom. I ne samo meni!“

Nije rekao ništa, samo se okrenuo i zajedno sa svojim „štićenicima“ ušao u zgradu. Njih dvojica su me gledali sa većim iznenađenjem nego sam Lakićević. Verovatno nisu mogli da poveruju da sam bila u stanju da uradim tako nešto pred tolikim ljudima. Eh, da sam ranije mogla i smela da uradim nešto tako. Ali ja sam htela sve tako fino, mirno, verujući da će shvatiti da greši što se tako ponaša prema meni. Sedamdeset maraka nije vredelo ništa u poređenju sa olakšanjem koje sam njima sebi kupila. Nikada više nije stao ispred mene niti mi se obratio. Hvala Bogu!

Nekoliko kolega je pokušavalo da stupi u kontakt sa mnom, svako sa drugačijim razlogom, neki su me gledali sa prezirom, neki samo radoznalo, neki zaista zainteresovani za normalan odnos kao sa kolegom. Prilazili su mi sve češće, postavljali pitanja koja su bila glupa, ili čak bezobrazna, provocirajuća, drska.

„Koleginice, gde ti je „Orao“?“ – pitao me drsko mlađi Trošupa, misleći na Ilića, koji je često pilotirao na „Orlu“.

„Nemam pojma, verovatno negde na nebu“ – odgovorila sam.

„Šta ti je on?“ – nije mogao da izdrži da me ne pita i to.

„Šta ti misliš, šta mi je?“ – to mu je bio odgovor, nisam želela da pričam sa njim o bilo čemu, a pogotovu o onome što ga se nije ticalo i nije smeo niti imao pravo da pomisli da me pita.

„Za koju organizaciju radiš? Priča se svašta“ – Lazić je pokušao da me isprovocira.

„Sve što se priča je tačno. Imaš li još nešto slično da me pitaš?“

„Nemoj da se ljutiš, ali kažu da imaš nekog Šiptara? Ja kažem da to nije moguće i da si ti fina.“

„Ma zašto se ti zamaraš braneci me? Imam dvojicu, imaš li nešto protiv?“

Ubrzo su prestali da pokušavaju da me provociraju, ali sam ipak bila izložena drugim vrstama maltretiranja. Da sam pokušala da pričam sa njima, da sam prihvatila pitanja i odgovorila pravdajući se, braneci sebe, bila bih izložena još gorim stvarima. Ovako sam ih sprečila da mi još jednom prilaze u pokušaju da me uvuku u razgovor i ponize ili uvrede.

Jedne večeri, oko deset sati, vraćala sam se sa vožnje prema Maguri, gde sam još živela. U Vragoliji, na pola puta između Prištine i aerodroma, otkočila mi se sajla za gas. Bespomoćno sam stajala pored kola u mraku i bila sam uplašena time što se nalazim na oko dvesta metara od Trošupine i Hodžine kuće. Iz pravca Prištine je naišao kamion i kad me video, stao je iza mojih kola. Vozač je izašao i progovorio mi nešto na albanskom. Ukočila sam se od straha, ali nisam imala izbora, morala sam da odgovorim.

„Izvinite, ja ne znam albanski, u kvaru sam.“

„Nema problema, ja znam srpski. Ja i brat smo iz Podujeva, idemo po pivo u Peć. Ništa ne brini, brat je dobar mehaničar, pomoći će ti.“

Pozvao je brata, dovikujući mu da ponese alat i baterijsku lampu. On je već konstatovao da se sajla otkočila. Dok su se oni trudili da mi osposobe kola da mogu da dođem do kuće, iz pravca Prištine je naišao taksi, jasno sam videla izdaleka upaljenu firmu. Kad su prolazili pored mene i prepoznali me, stali su i izašli iz kola. Dok su otvarali vrata, videla sam na zadnjem sedištu poveći smotuljak i znala sam da su Lazić i Hodža poneli večeru noćnoj smeni policajaca na aerodromu. Znala sam da obavezno nose pečene piliće u smenu kad su radili njihovi „prijatelji“. Hladno sam ih pozdravila i odgovorila da mi ne treba pomoć

kad su pitali, ne iskreno, naravno. Hvala Bogu da nisu naišli pre nego što su stali ljudi iz Podujeva.

„Znate šta? Nismo mogli da zakačimo sajlu kako treba. Moraćeš da zavučеш nogu ispod papuče za gas i podižeš je više kad hoćeš da dodaš gas, a sutra neka ti neko popravi. Važno je da stigneš do kuće“ – rekao mi je jedan od majstora.

„Hvala vam mnogo“ – zahvalila sam i polako otišla. Već sam shvatila da ne treba da se plašim Albanaca, već samo loših ljudi.

Došla je prava zima. Malo sam radila proteklih meseci i gotovo ništa nisam uštedela. Zbog stanja na aerodromu, malo sam vožnji pravila i jedva sam sastavljala od jedne do druge vožnje, krpeći kola, plaćajući redovno ulaz, iako sam često ostajala bez vožnje. Počeli su poreznici da jure svoju porezu. Ja sam imala zaduženje za nekoliko meseci i to nije bilo mnogo, ali za mene u tom trenutku je bilo previše. Bilo je kolega koji nikada nisu plaćali porezu, ili onih koji su plaćali porezniku bez priznanice i van poreske knjižice. Debeli, uvek pijani poreznik Zorić je, recimo od Ferka, kolege koji nije bio baš jak, bio je od prilike neka srednja „klasa“, naplaćivao u kukuruzu. Ferko je slabo radio i nije redovno plaćao porezu, pa mu se zato gomilala kamata, i zato je morao Zoriću da daje kukuruz za svinje, i ponešto, koliko može, u gotovom, za džep. Neke kolege, koji nisu mogli da plate porezu, bežali su, skidali firme sa kola i peške „vrbovali“ putnike, a zatim ih odvodili do kola koja su krili po parkingu, malo dalje, i tako izbegavali „poresku raciju“. Neki su bili obavesteni o akciji poreznika pa se tih par dana nisu ni pojavljivali na poslu.

Stajala sam mirno pored kola, ne pokušavajući da se sklonim. Došli su do mene, debeli Zorić i policajac Iljaz, Albanac, lojalan svojoj državi.

„Možeš li ti da platiš porezu?“ – pitao me Zorić.

„Ne. Danas ne, ali uskoro ću moći“ – odgovorila sam.

„Iljaz, uzmi joj saobraćajnu dozvolu. Kad plati porezu, neka dođe po nju.“

Iljaz je poslušao Zorića i prišao mi bliže. Izvadila sam bez reči saobraćajnu dozvolu i pružila je policajcu.

„Gospodine Zoriću, smem li da vas pitam nešto?“ – obratila sam se.

„Kaži, šta treba?“

„Kažite mi po kom osnovu je Lazić oslobođen plaćanja poreze, njegov brat koji i nije taksista i već radi i prima platu u državnoj firmi takođe, Hodža i Trošupa delimično, Čučala Gani i još nekoliko njih takođe? Možda mogu i ja da im se pridružim?“

Pobesneo je Zorić, Iljaz začutao i pomerio se malo u stranu. Zbunila sam ih.

„Niko nije oslobođen, svi moraju da plate. Iljaz uzmi i njima dozvole.“

Znala sam da ništa ne postizem, ali nisam mogla da prećutim. Onda se Iljaz „sažalio“ i intervenisao za mene, jureći i kao moleći Zorića:

„Da joj vratimo dozvolu, Zoriću, tek je počela da radi, platiće. Ne može ona da se ravna sa ovim klošarima.“

Umolio je Iljaz Zorića i vratio mi je dozvolu. Možda je očekivao da ću biti zahvalnija, ali ja sam samo rekla:

„Hvala lepo.“

Na aerodromu je radio kao državni bezbednjak Albanac koji se zvao Zumber. Pomislila sam da bi možda vredelo njemu se požaliti na ponašanje i blokiranje kolima od strane nekolicine kolega, pa sam nekako puna nade jednom pokušala.

„Gospodine, treba mi vaša pomoć“ – obratila sam mu se jednom prilikom.

„Kažite šta mogu da učinim?“ – ljubazno mi je odgovorio.

„Lazić, obojica Hodže i mlađi Trošupa mi prave probleme i ponašaju se veoma ružno. Nisam uspela da razgovaram sa njima. Da li biste hteli i mogli da im kažete da sam žena i da nije u redu da se tako ponašaju. Ipak ste vi autoritet i dovoljno je samo da im to kažete.“

„Videću šta mogu da uradim“ – rekao mi je, i znala sam da ništa neće uraditi. Naprotiv.

Iza toga mi se mlađi Trošupa smejaao u lice, a ja sam shvatila da je odmah bio obavešten o mom razgovoru sa Zumberom. Više nisam ni pokušavala, lakše mi je bilo da se sama nosim sa njima nego da samu sebe dovodim u situaciju da mi se još više smeju.

Kosovo Polje

6. 12. '96.

„Bajo, moram da se preselim u Kosovo Polje. Govori se da neću moći da radim na aerodromu ako i dalje stanujem ovde. Ti znaš da su u stanju stvarno da mi zabrane. Žao mi je. Znam da će mi tamo biti mnogo teže, ali moram zbog posla. Došla sam da radim i moram da se izborim za svoje mesto na aerodromu. Ali, dolaziću često.“

„Šta ti u stvari želiš? Za šta se tačno boriš toliko?“

„Želim da zaradim jednu malu garsonjericu. Želim da živim mirno, da ne zavisim ni od čije dobre ili loše volje. Pristojno i sasvim mirno, bez straha od sutra. Ako je to moguće uopšte?“

Odmah posle Nove godine sam nekako pronašla jednu sobu u maloj pomoćnoj kućici, sa kupatilom i predsobljem koje sam morala da delim sa jednim mladim bračnim parom. Oni su takođe imali jednu

malu sobicu, koja je bila toliko vlažna i memliva da se to osećalo još iz dvorišta ako bi vrata bila otvorena. Mlada žena, ja bih pre rekla devojčica još, Svetlana, je bila izbeglica iz Slavonije, a udala se za vodnika Dragana Čairovića, koji je tek završio školu za podoficire i tek počeo da radi u kasarni u Prištini. On je bio iz Smederevske Palanke, i nije hteo da ostavi Svetlanu tamo samu pa je i nju doveo na Kosovo. Samo nekoliko meseci bili su zajedno.

Ja sam taj stan prihvatila kao prelazno rešenje, da bih imala više vremena da potražim neki bolji, sa telefonom. Bilo mi je lakše odatle da idem u potragu za pravim stanom, nego iz Magure. Nisam mogla da verujem koliko još ljudi, osim mene, jedva preživljavaju, i skoro gladuje, čak su mnogi bili u goroj situaciji nego što sam ja ikada bila. Žena koja nam je izdala tu malu kućicu, naplaćivala nam je po osamdeset maraka, a u kući je imala još najmanje četiri samca, koliko smo uspeli da izbrojimo. Imala je sina koji je bio stalno po terenima, inače je sama za njega rekla da je probisvet i propalica.

Dragan i Svetlana su živeli toliko skromno da mi je pomalo neprijatno da uopšte govorim o tome, ali iz nekih, meni bitnih razloga, zaista moram. Ona je jedan dan kuvala ili pekla krompiriće, a sledeći pasulj, naravno prazan. Bila je veoma bolesna, i za tih dvadesetak dana, koliko sam bila u tom stanu, bar pet ili šest puta sam je vodila u bolnicu, i bar isto toliko puta su po nju dolazila kola hitne pomoći, kad ja nisam bila tu. Živela je zatvorena po ceo dan u toj vlazi, bila je mršava, izglednala, anemična, imala je stalne napade bubrega, i još mnogo raznih drugih problema. Sama mi je ispričala da želi da rodi bebu, ali da ima nekih problema i da je nedavno imala spontani pobačaj. „Kako misliš da rodiš bebu u ovolikoj vlazi? Po ceo dan udišeš i iznova prerađuješ tu buđ, nije ni čudo što si bolesna. Treba da promenite stan ako želiš da stvarno rodiš bebu“ – govorila sam joj ono što sam i mislila. A o ishrani mi je bilo neprijatno da bilo šta i kažem.

Plata im je bila mala i veoma neredovna, bar koliko ja znam iz njihove priče. Često je plakala, bila je depresivna, tiha. Pričala mi je o svojoj Slavoniji i o svojim vršnjacima. Saosećala sam sa njom. Tako sam, prepuštajući osećanjima da me vode, polako preuzimala na sebe brigu za tu malu Svetlanu. Počela sam da joj donosim sve više i redovnije voće, povrće, čokolade, sve što je neophodno za ishranu. Teško sam podnosila njenu patnju zbog neuspele trudnoće i straha da li će ikada uspeli. Sve više je vremena provodila sa mnom i vezala se za mene. Znala sam da neću dugo moći da ostanem u tom malom stanu jer mi nikako nije odgovarao i odmah sam počela da tražim bolji. Moje preseljenje je ubrzao incident koji se dogodio jednog popodneva, kad sam se vratila sa posla.

Svetlana je videla da dolazim i sačekala me na vratima predsoblja, pokazujući mi na nešto prema mojoj sobi, iz koje se čuo fen za sušenje kose. Kad sam ušla u predsoblje, još sa vrata sam ugledala nepoznatog muškarca, kako sedi na podu i suši kosu. Zbog Svetlane nisam ni zaključavala. Prišla sam i izvukla kabl iz zida pre nego što je čovek uspeo da progovori.

„Šta ti radiš u mojoj sobi? Ko si ti u stvari?“ – viknula sam na njega.

„Ja sam tvoj gazda. Tamo stanari spavaju, pa sam se ovde kupao i bio sam slobodan da osušim kosu. Ovo je moja kuća.“

„Izađi napolje iz moje sobe. Ti ne možeš da budeš moj gazda nikada u životu. Vreme robova je davno prošlo. A ako ti je malo, što si prodavao prostorije. Napolje!“

Stvarno je ustao i izašao bez reči.

„Jao Ceco, kako smeš tako da vičeš na njega? On dođe i sedi kod nas po ceo dan, do ponoći. Ne možemo od njega ni da jedemo, ni da spavamo, a ne smemo ništa da mu kažemo. Odvratan je, ali srećom, nije stalno tu. Nekad, kad sam sama, zaključam se i ćutim, ne smem ni

tranzistor da uključim da ne bi video da sam tu. A i ne daju nam da uključujemo ništa, pokvarićemo, kažu.

Imala sam sreće da nađem zaista dobar stan, namešten, sa telefonom, mada malo zapušten. I nije bio skup. U jednoj zgradi, iza stanice policije u Kosovom Polju, na drugom spratu, uzela sam stan za mesečnu cenu od sto pedeset maraka. Sve mi je odgovaralo. Vlasnici su bile dve sestre, koje su nasledile stan od svojih roditelja. Jedna je bila udata i živela je negde u Srbiji, a druga je živela u porodičnoj kući svog muža. Njih dvoje sa svojom dvanaestogodišnjom ćerkom živeli su u jednoj maloj sobici te porodične kuće. Ta sobica im je bila sav prostor koji su mogli da koriste. U ostatku njihove kuće je stanovao neki policajac sa porodicom, koji im je pomalo uzurpirao sav prostor u kući i prosto ih sabio u sobicu. Više im nije dozvoljavao da koriste ni kupatilo, ni da se previše šetkaju po inače velikom predsoblju. Zastrašivao ih je, vređao, psovao, nije hteo da se iseli kad su pokušali da ga isteraju. Žena je bila veoma bolesna i pod stalnom terapijom, i još više je policajac pogoršavao njeno stanje. Ali, nije ga bilo briga, imao je silu u odnosu na njih. Nekoliko puta sam im odnela novac za stanarinu i zaista sam bila zaprepasčena koliko su se bojali tog čoveka, hodali su na prstima dok su me pratili kad sam pošla iz njihove sobice.

Polagano sam ulazila u posao, sticala svoje „mušterije“, oporavljala se od svih trauma. Postajala sam samouverenija, sigurnija u sebe. Vreme me naučilo da postanem malo drskija i bezobzirnija prema nekim ljudima, ali sam još uvek bila iznutra ista, osetljiva i osećajna. Ali, naučila sam da ne treba tako otvoreno da pokazujem ono što mislim o ljudima ili o onome što oni rade. Moram priznati da nisam baš uvek mogla da prećutim ili „ne vidim“ nešto ružno, ali sam bar bolje procenjivala da li da kažem svoje mišljenje ili stegnem srce i prećutim. Neke ozbiljne i ružne stvari nisam mogla da prećutim, sve da sam i znala da će mi se desiti nešto loše ako reagujem.

Bila sam prilično zadovoljna time što sam pronašla način da se „branim“ od onoga što ne mogu da promenim. Često sam mislila jedno, a izgovorila nešto drugo, i bilo mi je lakše jer sam se svojim pravim mislima suprotstavljala onome što ne prihvatam na najbezbolniji način.

Jednog jutra sam pošla u zgradu aerodroma i primetila sam neku buku, galamu i gužvu kod stepenica koje su vodile u aerodromske toalete. Gledala sam zabezegnute i šokirane putnike koji su stajali na vrhu stepenica i gledali prema dole. U podnožju stepenica još su se rvali Goran Lazić i policajac Žika koji je upravo izašao iz noćne smene. Žikin pištolj je Lazić nekako izvukao i bacio ga na prvi stepenik, a kapa mu je pala. Još su se vukli. Mirno, kao da se ništa ne dešava i kao da se to njega ne tiče, pored njih je prošao Uskoković, u uniformi kao i Žika, i penjući se stepenicama, viknuo je na putnike:

„Šta je, šta ste zinuli? Sklanjaj se odatle, ne igra mečka.“

Putnici su se kao po komandi razbežali i raspršili na sve strane, kao da nisu ništa videli. Zatim je izašao Lazić, šepureći se kao ćuran, a malo zatim i Žika, pošto se malo „sredio“ u toaletu.

Nešto kasnije sam uzela vožnju za neko selo iza Žura, i setivši se da je Žika izašao iz noćne smene, pitala sam putnika:

„Imate li nešto protiv da povedem svog druga na vožnju? Daleko je, da se ne vraćam sama.“

„Slobodno, ništa mi ne smeta, ionako ima mesta, pošto sam sam“ – odgovorio mi je čovek.

Našla sam Žiku koji je čekao prevoz do Prištine i pozvala ga:

„Hoćeš li sa mnom na vožnju? Do nekog sela iza Žura? Kupićemo sendviče ako si gladan.“

Voleo je da ide sa mnom na vožnje i jedva je dočekao da ga pozovem. Uzeli smo sendviče i banane, podelili sa putnikom i krenuli. Selo je bilo dalje od Žura, na platou nekog visokog brda. Malo sam se

uplašila za Žiku pošto je bio u uniformi, a već su počeli incidenti, priče o napadima na policiju, čak se čulo i za poneko kidnapovanje.

„Da li je u vašem selu bezbedno za mog druga ili da ostane da me sačeka negde u gradu?“ – pitala sam putnika.

„Slobodno neka ide sa nama. Nema nikakvih problema u mom selu. Kod nas ima policije, dolaze često.“

Vrtela sam sumnjičavo glavom, gledajući u vrh brda nebu pod oblake, gde smo morali da se penjemo serpentinama. Nisam verovala da tamo može biti policije. Kad smo se popeli do vrha, ugledala sam malo selo, smešteno na samom vrhu, kao na platou, sa toliko uskim uličicama, da sam morala unazad da se vraćam do malo većeg proširenja gde sam mogla da okrenem kola. Vožnja je prošla bez ikakvih problema.

U povratku, na izlazu iz sela videla sam u retrovizoru dva policajca kako istrčavaju iz neke uličice i mašu za nama. Imala sam dobru naviku da više gledam u retrovizore nego napred.

„Žiko, trče neki policajci, da se vratim da ih uzmem?“

„Stani ako hoćeš. Umreće hodajući dok stignu do podnožja brda.“

Vratila sam se malo unazad i povezla ih, kao što sam uvek radila, gde god sam videla policajce da hodaju pešice ili da čekaju prevoz. Bezbroj puta sam od raskrsnice u Kosovom Polju vozila policajce do Glogovca, kad sam bila prazna, pa čak sam se i vraćala samo da bi njih odvezla.

„Odakle vi, kolega? Ja sam se uplašio i skupio na sedištu, a vi peške?“

„A, pa ovde je mirno, nema ništa. Ujutro dođemo autobusom i čekamo da naleti neko da nas vrati naniže. Do sada nismo primetili ništa.“

Ostavili smo ih negde u Žuru, a mi smo nastavili preko Prizrena, Suve Reke dalje do Prištine.

„Žiko, jesi li se ti svađao sa Lazićem jutros?“ – pitala sam ga.

„Mi se stalno svađamo. Kad radim na ulazu u terminal, svi treba da budu van žute linije. I kako da oteram ostale a Lazića da pustim da uđe unutra? Malo mu je što preko linije dođe do samih vrata, nego ulazi i kod carine. Otima putnicima torbe. Carinici se žale i svađaju sa njim. Još nisu pregledali ljudima torbe, Lazić ih već zgrabi i vuče napolje. Ja i Avramović mu jedini pišemo prijave, ali ih Dobrica Lazić skida. Ili komandir. Pošalje me da radim i druge prijave odu dalje, a Lazićevu skida. I šta da radim?“

Sve sam to znala i sama. Kazne su bile ogromne, to je bio granični prelaz i jasno su zakonom određena pravila ponašanja. Ali, ne za sve. Ne retko su pisali prijave ljudima koji su došli iz raznih gradova da sačekaju svoje rođake i koji nisu bili baš najbolje upućeni u ta pravila, i to samo ako nogom zgaze na tu žutu liniju, potisnuti masom ljudi ili čak gurnuti namerno, s leđa od Lazića ili nekog iz njihove grupe. Da, i to sam često gledala, i ne samo ja. Ispred ulaza obično stoji policajac. Ako je to neko od onih koji se druže i „sarađuju“ sa spornom grupom, onda se njih nekoliko kao slučajno poguraju i sasvim namerno poguraju nesrećnog čoveka koji se slučajno zatekao između njih i policajaca, prema toj liniji. Odmah bi se taj revnosni činovnik kao iznervirao, pobesneo bi, uzimao papire nesrećnom čoveku i uzimao podatke za prijavu, pri tom ga uljudno obavestavajući koliko je visoka kazna. Uplašen i zbunjen, čovek bi jurio za njim i molio da mu ne piše prijavu jer nije znao da to ne sme da se nagazi. Sa teškom „mukom“ bi se policajac i čovek našli negde na sredini te kazne, i tako bi zadovoljan čovek spasio sebe duplo veće kazne, policajac bi dopunio svoj, inače veoma dubok džep, a Lazić i društvo bi se zadovoljno smeškali i gurali, jer su upravo zaradili još jedan poen kod policajca. Svi su bili zadovoljni, osim naravno, onih koji kao ja gledaju sve to i u sebi skupljaju gnev, koji jednom mora da proključa... Ali, koga je briga šta će sutra biti.

„Žiko, zašto si kažnjen od komandira? Nešto sa Perićem?“

„Još ne znam šta će biti! Zamisli ti kopile jedno. Čuo sam kad je prodao opasač Hodži, bio sam tu, kuvao sam kafu i slušao. Radili smo zajedno tu noć kad su Lazić i Hodža doneli večeru, kao i obično. Navalio Hodža da skine Periću opasač, a Lazić mene zagovara u kuhinji da ne čujem. Posle dva dana neko mi provali kasetu i nestane mi opasač. Ja prijavim kod komandira da mi je neko od naših ukrao, a on kaže „Ma ko će da ti ukrade opasač, pogotovo od naših, ti si to izgubio“, i hoće da me kazni. Vidim ja da je Perić promenio smenu i sve nekako beži od mene i ide bez opasača kad sam ja tu, dok ne odem kući sa smene. Bilo mi je sumnjivo. Pridem ja polako i pogledam izbliza i prepoznam svoj opasač. On je svoj prodao Hodži, a moj je ukrao. Ali ja sam levak, i futrola mi stoji na levoj strani, tačno se vidi da je opasač izlizan na levoj strani. Prijavio sam komandiru i rekao da ću se žaliti dalje ako mi ne vrati opasač. Ali sad ne mogu živ da ostanem od te grupe. Smučilo mi se da ih gledam više šta rade, tražiću premeštaj pa neka me pošalju gde hoće.“

„Ima li veze tvoja jutrošnja svađa sa Lazićem sa tim događajem?“

„Ma sve ima veze, ne samo to. Dođu noću Lazić i Hodža pa iznose iz fri-šopa pune kartone cigareta i pića, vraćaju se po nekoliko puta, i to iz kruga, gde ne bi smeli ni da privire, švercuju na veliko. Vlasnik ili neko od radnika sa fri-šopa dođu posle deset uveče, otvore, napune im kola, pa posle dele. A kad sam pitao da uđeš ti da kupiš boks HB za sebe, da ne kupuješ na ulici, onda ne može. I kako da ne poludi čovek?“

Kažem mu na to:

„Nemoj više ni da pitaš za cigarete za mene, nemoj da se zameraš sa njima. I do sada sam kupovala na ulici, mogu i sada, nije strašno.“

To je bio moj drug Žika. Ni on meni ni ja njemu nismo mogli da pomognemo, ali smo bar mogli da se izjadamo i izmenimo „informacije“.

Čitavo jedno pre podne su dva Albanca tražila Bojana Perića i jurila ga po zgradi i oko nje. Jedan od njih se zvao Iljaz, iz nekog zaseoka koje se zove Kukavica, kod Slivova. Perić je pustio da uđe jedan muškarac iz Iljazove porodice sa falsifikovanim pasošem u zamenu za satelitsku antenu i novac kao pozajmicu da pokrije kuću koju je gradio finansirajući je iz sličnih izvora. Čovek je ušao sa falš pasošem, Perić je uzeo svoju antenu i novac, pokrio kuću ali je „zaboravio“ da je to pozajmica i da treba da vrati. Iljaz je par puta produžio rokove za vraćanje novca i na kraju se naljutio i počeo da juri Perića. Ali Perića su vešto krili Lazić i Hodža, pa nije uspeo da ga pronade tog dana. Za onoga ko je znao o čemu se radi i ko koga i zbog čega juri, bilo je zabavno gledati kako se kriju, kao da se igraju „žmure“. I nije Iljaz bio jedini Albanac koji je jurio Perića zbog novca. Jurili su ga i zbog kola koja je uzeo nekome, pa su se čak i tukli po kafanama kad bi neko uspeo da pronade Perića. Kad je Iljaz odustao i otišao, pojavio se Perić i ja sam ga pozvala:

„Periću, traži te Iljaz za neki dug. Poludeo je što bežiš.“

Namerno sam mu to rekla glasno. Bio je prevarant, lopov, kršio je zakon svakog trenutka u toku dana, i svakog dana, u uniformi ili u civilu. Njegov otac je radio u SUP Priština i bio mu je podrška. Išao je neumorno za njim i preko ljudi sređivao nered koji je Bojan ostavljao za sobom. Ako ne bi uspeo nešto da „sredi“, onda bi Perić dolazio u modricama, ali se nije menjao, užasno mu se dopadalo to što je radio. Pretpostavljam da je bio besan što sam bila upućena u nešto takvo, pa mi je odgovorio, pokazujući mi ružnim, primitivnim pokretom svoj lakat:

„Ovo će da dobije, mamu mu žugavu.“

Civili, obično Albanci koji su se zitali slučajno u blizini, kada bi se ovakve psovke, uvrede ili pretnje izgovarale, kao po pravilu bi nastavljali sa kretanjem i pravili se kao da ništa nisu čuli ni videli. Ali sve su videli, čuli i znali. Skupljali su bes i pamtili sve. Kao što sam ja ili bilo

ko drugi, ko je bio duže ugnjetavan od istih ljudi, zbog istih ili sličnih, obično niskih ciljeva. Konstantno, smišljeno, neljudski. Od svih putnika koji su u toku dana stizali ili odlazili avionom, bilo je najverovatnije 99% iz albanskog naroda. Samo poneki slučajni putnik, bio bi Srbin. A često, osim posade u avionu, ako je bio naš, nije bilo ni jednog Srbina.

Nekoliko dana posle ovog mog obraćanja Periću, desila su mi se dva indicenta, i dobro znam da Hodža, Lazić i on imaju veze sa njima. Avion je malo kasnio i otišla sam da popijem kafu sa Slađom, Hajrom i Teutom, koje su radile u restoranu aerodroma. Odmah za mnom došli su i Perić, Hodža i Lazić. Nekako mi se učinilo sumnjivim što se toliko trude da pričaju sa mnom, jer smo se uglavnom pravili kao da se ne vidimo. Retko bismo inače po neku reč izmenili.

Kraj marta '97. godine

Još sam stanovala u zgradi iza stanice policije u Kosovom Polju. „Ladu“ sam parkirala na nekoliko metara od zgrade, tako da mogu da je vidim sa terase. Bila je stara i raspadala se, ali još nisam mogla da kupim ništa bolje. Otišla sam ujutro na aerodrom i odmah uzela vožnju do Suve Reke, ili nekog sela u blizini, više nisam sigurna. „Ladu“ nisam smela da vozim brzo jer nisam imala dovoljno poverenja u njenu ispravnost. Na povratku sa vožnje, na ulazu u Maguru, uplašeno sam nagazila kočnicu i zaustavila se na sredini puta. Sreća je zaista da je put bio toliko izlaskan i pun rupa da sam morala da vozim veoma polako, obilazeći rupe ili prelazeći preko njih polagano. Osetila sam da se sa volanom dešava nešto čudno, jedan krug je išao u prazno. Nagazila sam kočnicu i pokušala još jednom ponovo „prazan“ krug. Volan više nije imao veze sa točkovima niti je upravljao njima. Zadrhtala sam kad sam shvatila šta se desilo: šta bi bilo da mi je volan

„otkazao“ negde na krivini od Štimlja prema Suvoj Reci, dok sam imala troje putnika u kolima, ili da mi se to desilo u trenutku kad sam se mimoišla sa drugim vozilom. Hvala Bogu, još jednom! Naslonila sam glavu na volan i zaplakala. Nisam ni primetila da mi se neki čovek približio i da stoji pored mog prozora, trgla sam se tek kad je kucnuo na njega. Progovorio je na albanskom, a zatim se ispravio na srpskom.

„Šta ti se desilo, zašto stojiš tu na sred puta i plačeš?“

„U kvaru sam, treba mi majstor. Znaš li nekoga?“ – pitala sam ga.

„Daleko je vulkanizer, viđao sam te tamo da pereš kola. Ima jedan stari ovde u blizini, sigurno je tu, u radnji. Hajde da gurnemo kola u stranu, pa ti čekaj a ja ću da ga dovedem.“

Otrčao je i vratio se sa starijim majstorom za desetak minuta.

„Otvori haubu da vidimo šta je bilo?“ – gledao je dugo unutrašnjost oko motora, zagledao sa strane i na kraju me pogledao ozbiljno i rekao:

„Slušaj me, dete. Četrdeset godina radim mehaniku i ovo još nisam video. Samo od sebe nije moglo da se desi ovako nešto. Neću da te plašim, ja sam star čovek, ali tebi je neko namerno odvrnuo šrafove. Hteo je da pogineš. Jer, da ti je volan otkazao kod veće brzine, sigurno bi negde udarila. Od sada pazi gde ostavljaš noću kola, svako može da otvori haubu i ponovo ti odvrne šrafove. Volan ti je odvojen od mehanizma za upravljanje. Slične stvari se rade i oko kočnica kad neko hoće da napravi nekome zlo.“

Pitala sam koliko košta popravka, a on je odgovorio:

„Ništa ne košta, hvala Bogu što nisi poginula.“

Da, hvala Bogu što sam bezbedno odvezla svoje putnike.

Od tog događaja sam često zagledala kroz prozor na terasi, čak sam i izlazila na terasu noću, da proverim da nema nekoga pored kola. A sve dok sam vozila „ladu“, nisam krenula ni na jednu vožnju dok nisam podigla haubu i proveravala šrafove koje mi je majstor pokazao. Ali, nisam pokazala ni jednim gestom bilo kome na aerodromu da mi se

nešto desilo. Ćutala sam. Početkom te '97. godine, sve češće sam vozila i ulazila u suštinu kosovskog života, upoznala puteve, gradove, sela, ljude, njihove naravi i običaje. I policiju. Pogotovo saobraćajnu.

'97. godine je bilo malo autobusa, i iz meseca u mesec sve manje civilnog saobraćaja. Agencije, bar neke, imale su pravo da svojim putnicima obezbeđuju prevoz do aerodroma i nazad. Znači, agencija koja proda dovoljno karata da bi imala računa da obezbedi autobus za njih, mogla je, tim pre što je većina njih naplaćivala i cenu autobuske karte uz avionsku, da svojim autobusom odveze putnike do aerodroma i da ponovo pošalje autobus po putnike da ih vrati sa aerodroma. Ali, u '97. godini, tačnije u prvoj polovini te godine, samo autobus iz Peći mogao je da dolazi i vozi svoje putnike, a to je značilo manje vožnji za taksiste. Osim ovog autobusa, koji je bio privilegovan u odnosu na autobuse iz drugih gradova, pogotovo iz Prizrena i Đakovice, nije bilo drugih, a i oni koji su uporno pokušavali da dođu i uzmu svoje putnike, obično su na kraju odustajali.

Dakle, ja sam videla da saobraćajci, posle pića i dogovora sa grupom taksista (uvek istom), prilaze vozaču autobusa, uzimaju mu papire, prevrću, obilaze oko autobusa i zatim vraćaju vozaču papire. Čovek je ušao u autobus i otišao a policajci su se pomerili u stranu da ga proпустe. Ovaj prizor mi je bio poznat, često sam ga gledala, ali sam viđala slične scene i na prilazima aerodromu. Nisam zainteresovana za sve što se dešava oko mene, pogotovo ako nije usmereno direktno protiv mene: ali prizor je zaista bio toliko očigledan da nisam mogla da ga ne vidim. Prvih nekoliko puta objašnjavala sam to kao akciju policije da proveru ispravnost autobusa ili papira. Međutim, kasnije sam shvatila da se radi o kriminalu, na prvi pogled ne tako krupnom, ali za onoga ko zna prilike na tom graničnom prelazu, i pogotovo koliko novca se tu kreće, onda i nije baš sitan. O slici zemlje u kojoj se takve stvari redovno dešavaju i o istim pravima za sve ljude ma koje vere ili nacije

bili, koja su ovde svaki dan, od istih ljudi, na iste načine, gažena, o reakcijama tih tako povređenih ljudi – zaista ne treba ni govoriti. Pošto je autobus otišao, i vozač sigurno u sebi psovao i besneo, i jedva čekao da dođe kući i ispriča šta mu se dogodilo, Lazić i Hodža, u bratskom zagrljaju, idu od jednog do drugog kolege, pronalaze one koji pokušavaju da se sakriju, i nose sa sobom (krijući od nekih pogleda, recimo od mene) neku tamnu kesicu od slatkiša ili manju kutiju od kekisa, poput onih u crkvi, gde stavljaju priloge. Tu ubacuju po dvadeset ili čak pedeset maraka, zavisno od procene samih aktera, a takođe i od broja taksista koji su prisutni (što više kolega, cena je manja), kao naknadu saobraćajcima za uspešno izvedenu akciju. Ako se zna da na aerodromu uvek ima oko sedamdeset taksista, i još onih koji su legalni „divljaci“, i koji takođe nisu pošteđeni ovakvih akcija, i ako se izračuna da se najmanje dva puta nedeljno ponavljalo isto, onda se dođe do cifre od koje se zaista zavrti u glavi. Ali, to nije predugo trajalo, jer su agencije prvo pokušavale da se izbore sa tim problemom, ali su na kraju jedna za drugom, odustajale. Često su autobusi sačekivani na prilazima aerodromu, na putu prema njemu, ponekad su i sami jednoj patroli „plaćali prolaz“, ali su ipak vraćani sa parkinga, čak i ako bi se probili do njega. To „reketiranje“ autobusa i uzimanje „priloga“ od taksista, bili su recidivi Lakićevićeve vlasti. On se dosetio i uveo tu vrstu „pomoći“ taksistima, od kojih pola nije ni imalo neke koristi jer nije stizalo da dođe na „red“ za vožnju zbog legalnih „divljaka“ koje je takođe „uveo“ on u posao. „I posle Zorana, Zoran“, kako sam čula da govori Madžuni mnogo puta. (Sa nestankom Lakićevića, nestao je i taj Bislim Madžuni i više se nije ni pojavljivao na aerodromu, a i u Kosovom Polju sam ga videla samo par puta, i to u užasnom stanju, pijan i prljav: u blatu mu je i bilo mesto.) Da se ne bi shvatilo da su svi saobraćajci radili i učestovali u ovakvim podlim i kriminalnim aktivnostima, moram da kažem da su neki imali „meru“, ali oni koji su najčešće

to radili bili su predvođeni „Zubom“, Nebojšom. Policajci su bili veoma solidarni u to vreme. Ako se zameriš jednom saobraćajcu, za par dana svi su obavešteni, i kud god kreneš, neko od njih te zaustavi i kazni. Na takav način, usklađenim akcijama protiv „obežanih“ ljudi, prosto su uništavali ljude, i čovek ili mora da parkira svoje vozilo i ne kreće nigde sa njim, ili da pronade onoga kome se zamerio i pokuša da „izgladi“ sukob.

Krenula sam na vožnju prema Klini. Na raskrsnici su već bili „Zuba“ i njegov partner. Kao da ne želi da se „sveti“ ili da ne izgleda da me namerno zaustavio, „Zuba“ je poslao svog kolegu. Zнала sam šta će tačno da urade, već sam znala i kako misle i mogla sam svaku grimasu, i neprimetnu, svaki pokret ili pogled da protumačim unapred. Ali, često sam morala da ćutim. Policajac mi je prišao sa rukama na leđima, zatim pokupio pasoše od mojih putnika i moje papire, dugo je sve to zagledao, i onda otišao kod „Zube“, kao da se konsultuju. On je pogledao u mom pravcu, i kao slegnuo ramenima i ostavio svom kolegi odluku o tome šta će da uradi sa nama. Veoma ružno, prosto, ali i providno. To su radili gotovo svaki dan, i svi su to znali. A pogotovo tu na toj spornoj raskrsnici, gde su „divljaci“, sa već spremnom novčanicom u ruci upravo tako sačekivali „svoje“ vožnje. „Izvini, ali moramo da ti istovarimo putnike, traže se. Ne smem da rizikujem i da ih pustim“ – slegnuo je ramenima kao pravdajući i izvinjavajući se, ali ja sam znala već i po ponašanju „kolega“ koji su sedeli u svojim kolima preko puta, ispred kafića, i čula sam kad su se obratili mom putniku, kao da pričaju jedan sa drugim, misleći da neću shvatiti i neću razumeti o čemu govore. Zato se moj putnik nije ni bunio i nije bio uplašen, samo je slegnuo ramenima, izveo svoje dete iz kola, uzeo torbe i prešao na drugu stranu ulice. Ali me pogledao i ja sam znala da mu nije pravo, ali mora tako da uradi jer ne sme da se zamera policiji. Bože, kad se samo setim šta se sve radilo tim ljudima!

Vratila sam se na aerodrom i ponovo uzela putnike do Prištine, što je značilo da opet moram da prođem pored patrole. Ali, odlučila sam da ne stanem, ako me budu ponovo zaustavili, već da produžim i odem do SUP-a u Prištini, pa makar i pucali za mnom što neću da stanem. Ono što su oni radili na putevima, pogotovo na tom najpogodnijem i najunosnijem mestu, nije imalo veze sa sprovođenjem zakona, već naprotiv, bilo je grubo kršenje zakona i zloupotreba i iniforme i ovlašćenja i države koja stoji iza tih ljudi. To je bio užas! Kad sam prolazila pored njih, isti policajac je napravio pokret kao da se koleba da li da me zaustavi ili ne, ali znala sam da se samo „igra“, odmahнула sam glavom i prošla. Nisu me zaustavili.

Proleće '97.

„Koliko košta vožnja, ona kaže da se niste ništa dogovorile?“ – pitao me čovek čiju sam ženu dovezla.

„Nismo se dogovorile, dajte sto maraka, ako nije mnogo.“

„Evo dvesta, toliko najmanje naplaćuju od aerodroma dovde. A ponekad i do hiljadu. Nije mnogo sto maraka, nego malo. Hvala što si je dovezla. Imaš li telefon da ti javimo kad neko naš dolazi da ga sačekaš?“ – pitao me.

Dala sam svoj broj, i stekla novoga putnika. Tako sam se borila za svoje mesto među „divljacima“, tako su me ljudi upoznavali, zvali na vožnje, poštovali me, pošteno plaćali i bili ljubazni i korektni. A što se tiče komentara o ceni vožnje, moram da kažem da sam sve znala o cenama i onima koji su vozili „rizične“ ture. Uzme taksista vožnju i u toku vožnje podigne cenu sa obrazloženjem da mora da daje patrolama policije novac da bi ih pustili da prođu. Uplašeni putnik ćuti i plaća, taksista možda i da policiji usput neki „reket“, ali to je već naplatio pa nije potrešen. Ali to i nije strašno, koliko je strašno kad policajac vozi

te „rizične“ vožnje i zastrašuje putnike svojim kolegama, takođe policajcima. Opisacu samo jedan primer, a bilo ih je prilično.

Sa jednog aviona je došao čovek, obilazio oko kola, zagledao me i na kraju nekako smogao snage da me pita:

„Vozite li za Đakovicu?“

„Da, zašto da ne? Baš u Đakovicu?“

„U Gusku, odmah pored Đakovice, na dva kilometara od grada. Koliko košta?“

„Sto maraka.“

Odmah je seo, i videlo se da je zadovoljan cenom, ali nekako sumnjičav.

„Zašto voziš tako jeftino? Neki naplaćuju i do hiljadu maraka. Kažu da je opasno, i kad se vrate sa vožnje moraju da plate policiji koja stoji na putu što su ih pustili da prođu.“

„Sto maraka je sasvim dovoljno za vožnju od osamdeset kilometara. Lažu da moraju da plate policiji što ih je pustila da prođu. Ako treba da plate, onda bi platili odmah, a ne kad se vrate sa vožnje. A ko vam je naplatio hiljadu maraka?“ – pitala sam iako sam i to znala. Gotovo sve sam znala.

„Ne smem da ti kažem, bolje da ćutim.“

„Goran Pavlović, policajac? Žika debeli, policajac? Znam. Ali zašto se vozite sa njima, oni nisu taksisti?“

„Pa kad dođemo tamo na carinu, oni se sami nametnu, a ja ne smem da odbijem, jer će posle da bude još gore, kad dođem sledeći put. Kažu, ne sme da ide preko Kline, nego mora preko Prizrena, ali najmanje hiljadu maraka.“

„Objasne li zašto ne sme da se ide preko Kline?“ – pitala sam dalje.

„Kao ima neke akcije, radi se nešto, ima puno policije, i tako. Uplaše te i onda ti uzmu koliko hoće. A mi računamo da smo bezbedniji sa policajcem, i ćutimo. Doduše, čim na putu policija vidi da vozi policajac, ne dira nas, odmah nas puste.“

Maj-jun '97.

Već u osmom mesecu našla sam drugi stan. Opet sam bila blizu raskrsnice, u slepoj ulici koja je izlazila na glavnu ulicu koja je vodila za Peć, stotinak metara od same raskrsnice, tačno prema restoranu „Ara“, preko puta: Cerska br. 14. Vlasnici kuće su bili Radosav i Vera Dumanović, imali su ćerku koja se udala pre mesec dana, i sina Dragana koji je radio u nekoj firmi i upravo tih prvih par meseci, kad sam se doselila, napustio je posao. Bio je padobranac i opsednut „skokovima“. Radosav je bio dobroćudan, pošten i dobar čovek, prilično bolestan. Ali Vera je bila „zlo od žene“. Ona je bila glavna u kući, snalazila se na razne, uglavnom ružne načine da dođe do novca, tukla povremeno jadnog Radosava pa i dvadesetvogodišnjeg sina, koga su svi zvali „seka“, skraćeno od „seka-Persa“. Uvek je bio u senci svoje starije sestre, majkine ljubimice. Vera je bila čak i „politički aktivna“, ali o tome ću kasnije. Išla je na razne sastanke, skupove, javne i tajne, donosila i raznosila po ulici a i dalje informacije iz „prve“ ruke, ali uglavnom loše interpretirane, ili pogrešne, namerno ili slučajno. Njena halapljivost i strast prema novcu prosto su „virili“ iz nje. A i nije ih krila.

U dvorištu je imala malu kućicu sa dve sobe, malim predsobljem i kupatilom, a ispred jednog prozora je bio ogroman orah. Toliko velik i razgranat da je pola krova te kućice bilo pod njegovom krošnjom, a druga polovina je pravila hladovinu gotovo po celom dvorištu. Sa kapije sam mogla da uđem kolima do samog prozora, i da parkiram kola tako da se skoro i ne vide sa ulice. Kućica je bila puna vojnih lica. Po nekoliko njih u svakoj sobi. Spavali su na poljskim krevetima, pa čak i na podu, i plaćali svaki od njih po osamdeset maraka. Vera je često navijala sat da je probudi rano ujutru, dok oni ne odu na posao, da bi ih prebrojala. „Nešto mi se čini da ih ima više?“ ili „Jedan mi je pobegao, nije mi platio. Dobio prekomandu u Đakovicu, ali naći ću ga ja pa

makar peške išla tamo, ima da prevrnem celu kasarnu dok ga ne nađem.“ Često sam slušala ovakve žalbe i pretnje. Sa ljudima poput nje, lako je izaći na kraj. Previše su „ostrlašćeni“ i halapljivi i uvek su na „usluzi“. Zнала sam to kad sam uzela stan, a već sam zarađivala sve bolje, i mogla sam da je „kontrolišem“.

„Ceco, znam ja tebe. Uzmi ti ovu ćerkinu sobu, nećeš se pokajati. A i meni je teško da gledam praznu sobu. Bićeš mi taman umesto nje, kao ćerka. I tebi je lakše da budeš sa nama ove zime, čekaće te topla soba i gotova kafa. A i ja da uzmem još neku marku od ovih vojnih lica u kućici. Na proleće ti pređi u kućicu. Ovde mogu da kuvam i za tebe. Kad kuvam za nas, šta mi je teško i za tebe?“

„Dobro Vero, ali na proleće hoću u kućicu, važi?“ Dogovorile smo se i ja sam se preselila.

Kasnije su, gotovo redovno, osim kada nema mesta ili idem u pravcu Peći i ne prolazim kroz Kosovo Polje, išli sa mnom na vožnje. Naizmenično. Nekad Radosav, ponekad njihov sin Dragan, a najčešće Vera. Od vožnje sam im davala po dvadeset maraka ili franaka, zavisno od toga u kojoj sam valuti naplaćivala. Naravno, svu kafu koju dobijem od putnika, Vera je preuzimala i menjala za bolju; čokolade i sve ostalo što se dobije ulazilo je u „kuću“. Ja sam snabdevala „kuću“ kafom, mesom, suhomesnatim proizvodima, najkvalitetnijim, i plaćala sam ceo račun za telefon. Ali nije mi smetalo iz više razloga. Prvo, zaista sam zarađivala sve bolje, iz meseca u mesec, bili su dobri prema meni, bila sam nekako kao zaštićena, u krugu porodice, tako sam se bar osećala, i što je najvažnije išli su sa mnom na vožnje i tako mi pomagali da prevaziđem strah. Nisam htela da priznam strah, ali sam ga ipak osećala sve više. A vreme straha, oružja, punktova, policije i smrti je upravo počinjalo.

Vraćala sam se sa vožnje jedne večeri i stala ispred prodavnice u Kosovom Polju da kupim neke namirnice i kad sam se vratila do kola, čula

sam Mladena (njegovog se prezimena ne sećam) kako me zove i pokušava da pređe preko ulice do mene. Stala sam da ga sačekam. Mladen je radio u stanici policije u Kosovom Polju, a onda je „unapređen“ u zamenika ili pomoćnika komandira na aerodromu.

„Ceco, gde si ti? Nisam te video dugo. Hajde da sednemo negde da popričamo.“

„Ne, Mladene, idem sa vožnje i mnogo sam umorna. Kaži mi o čemu hoćeš da pričamo“ – izbegla sam da sedim sa njim.

Nisam izlazila nigde, nisam sedela ni sa kim. Mrzim da sedim sa nekim i pretvaram se da mi je drago što smo eto, seli da se ispričamo. Mrzim da lažem i da se pretvaram i teško podnosim situacije kada to moram zaista da radim. Tada se osećam ugnjetenom, prisiljenom na nešto što ne želim i mrzim onoga ko mi to nametne.

„Ceco, znam koliko si se borila da uđeš na aerodrom i da opstaneš. Još se boriš. Znam koliko si imala problema i šta su ti sve radili i „smeštali“ samo da te unište...“

„Sve si to znao?“

„Da, nisam lud. Sve se videlo i znalo.“

„Zašto mi nisi pomogao, ako si baš sve znao? A znam da si znao, i ne samo ti.“

„Bilo je drugo vreme, drugačije okolnosti. Ti imaš dva načina da uspeš, da opstaneš, i ne samo to. Da prvog putnika iz aviona dobiješ, ja mogu da ti ga izvedem. Kad ja nisam tu, mogu da kažem nekom policajcu da ti da najbolju i najdužu vožnju, iz svakog aviona koji sleti, i da niko ne sme da pita „zašto“. Ti vidiš da iz svakog aviona bar po jednog putnika „privedemo“ i „zadržimo“ u stanici po nekoliko sati. Mogu da te obavestim da dođeš po takve putnike, ili da sačekaš da svi odu, pa da uzmeš pravo iz stanice svakoga koga zadržimo. Tako „obrađen“ i uplašen neće ni pitati za cenu. Možeš da budeš broj jedan, od tebe zavisi“ – završio je Mladen svoje „obrađivanje“ i čekao moju reakciju.

Naravno da sam reagovala.

„Kaži mi oba načina da zaradim toliku milost“.

„Prvi i jednostavniji je da udeš u vezu sa nekim policajcem. Tako bi bila „zaštićena“ od svih i od svega. A drugi je da daš neku informaciju. Ti voziš svugde, vidim da ljudi imaju poverenje u tebe i da te poštuju. Siguran sam da bi uz malo „obuke“, mogla da izvučeš i saznaš mnogo toga.“

„Alo, Mladene, dosta je, sad slušaj ti mene. Sa policajcem bih mogla da budem samo ako poludim, ili ako osetim da je to jedini način da spasim svoj goli život, i sigurno ne zbog osećanja, nego „poslovno“. A što se tiče špijunaže, mogu da ti kažem da nema tih para ili te sile koja bi me naterala da uradim tako nešto. Od svih mana, kod ljudi najviše mrzim sklonost prema „špijuniranju“. Sa takvim osobama i zbog njih sam imala problema. Znači, zato Redža, onaj crni sa brkovi-
ma, taksista iz Prištine, dolazi na aerodrom i uzima najbolje vožnje? Znala sam da ima nešto, čim se on onako oholo ponaša. Ne, hvala. Ja sa mojim putnicima ili ne pričam uopšte, ili izmenim po neku reč iz pristojnosti, uglavnom o vremenu ili poslu. Ne pada mi na pamet da ulazim u nešto sa čime nemam nikakve veze, i ne želim da imam. Kao i do sada, boriću se cenama, ljubaznošću, dobrotom. Nikako drugačije. Hvala ti na savetu.“

Sedeći u kolima, ponekad i danima, čekajući na retke vožnje, i rešavajući svoje ukrštenice, naučila sam trikove kojima su se služili policajci dok bi ugovarali neki posao. Tačno sam znala da iz pokreta, „slučajnih“ šetnji, iz očiju čitam šta rade, kome se obraćaju, šta govore. Čak i koliko šta košta.

Pored mog vozila bilo je parkirano civilno vozilo iz Đakovice. U njemu su sedeli mlađi čovek i starija žena, njegova majka. Primetila sam da im je dozvolu da se tu parkiraju dao Miljković, policajac koji je tu radio, a njegova žena Vesna je radila u restoranu. Civili nisu obraćali

pažnju na mene i nisu primetili da sam unutrašnji retrovizor okrenula prema njima. Prišao im je Miljković i kod rukovanja sa vozačem uzeo novčanicu, koju je ne baš uspešno i neprimetno ubacio u džep, kao da slučajno ubacuje stegnutu pesnicu u džep. Pozvao je čoveka na piće u restoran i otišao sa njim. Posle nekoliko minuta, vratio se čovek i nešto šaputao majci. Primetila sam takođe da ona zavlači ruku u torbu, koju je spustila niže prema podu, i iz nje stegnutu ruku gura u sinovljev džep. Ah, ti džepovi! Na aerodromu su bili baš duboki i teško su se punili, uvek je u njih moglo da stane još novca. Znala sam odmah da Miljković nije bio zahvalan i zadovoljan novčanicom koju je dobio i da traži još. Izašla sam i zaključala kola, umešala sam se u gužvu u zgradi i neopaženo prišla Miljkoviću s leđa, dovoljno blizu da mogu da vidim kad novčanica promeni vlasnika, a da on mene ne primeti. I stvarno je čovek došao, stao za šank pored Miljkovića i gurnuo mu novčanicu u ruku, a zatim je on ubacio u džep. Nisam mogla da pogrešim, desilo se pravo ispred mojih očiju. I ne prvi niti zadnji put. Ali, ni to mi nije bilo dovoljno. Pratila sam Miljkovića dalje. Čim je sleteo avion, on je skočio, i pošto sam znala gde ide, i ja sam krenula da zauzmem dobro mesto sa koga sam mogla da vidim unutrašnjost terminala. Ušao je na terminal, stao na izlaznu liniju i čekao svog putnika. Ja sam bila u zgradi i stajala pored ulaznih vrata za terminal koja su služila za ulaz putnicima na pasošku i carinsku kontrolu, kada su odlazili iz zemlje. Tu je bilo dovoljno stakla i mogla sam da vidim lepo šta se sve dešava unutra, a da ne rizikujem da nagazim neku od linija, žutu ili zamišljenu, koje se nisu smele prelaziti. Povremeno je Miljković uzvikivao ime onoga koga je čekao (tako su radili svi, kad bi čekali nekog svog, pogotovo ako ga ne poznaju), i na kraju je putnik prepoznao svoje ime i mahnuo rukom da pokaže da je tu. Miljković ga je pozvao da prođe bez čekanja u redu (takođe su svi preko reda izvodili svoje), uzeo je njegove papire pošto su se pozdravili kao da se poznaju, pogledao ih kao da ih zaista proverava i

Pričali su nešto međusobno, dogovarali se a onda mi se ponovo obratio:

„Hoćeš li da idem i ja sa tobom da njega ostavimo, pa ću se vratiti u Peć.“

„Tako može, ne smem sama da se vraćam.“

Odvezla sam tog dečka do kuće i on je otišao po novac. Iz kuće su izašli njegovi roditelji i počeli da mi zahvaljuju:

„O hvala ti što si ga dovezla. Ako ne smeš da se vraćaš po mraku, spavaj kod nas, slobodno, imam ja ćerke, u njihovoj sobi, sa njima, ne boj se ništa, pa sutra idi kući.“

„Ne, hvala. Vratću se kući sada.“

Dali su mi dvesta maraka, treći putnik koga sam u povratku ostavila u Peći, mi je takođe platio svojih dvesta maraka, i ja sam se bez problema vratila pravo kući. U povratku sam ponovo stala na punkt, i tada mi se ponovo obratio šef punkta:

„Jesu li ti platili, jesi li imala problema?“

„Ne, nikada nemam nikakvih problema sa putnicima. Uvek mi plate pošteno.“

Učinilo mi se da je šef punkta bio korektan i kasnije sam mnoge policajce upoređivala sa njim. Vraćajući se kući, razmišljala sam i odlučila da ne idem više na ovakve „spojene“ vožnje. Bez obzira što mi je novac bio potreban i što sam na jednoj sasvim lakoj i sigurnoj vožnji zaradila petsto maraka.

Uzela sam još nekoliko vožnji iz ovih aviona sa azilantima, ali u drugim, bezbednijim pravcima. Vozila sam za Smederevo jedan romski bračni par, jednu takođe romsku porodicu sa sedamnaestoro dece, verovali ili ne, i još jedno ili dvoje im je ostalo u Nemačkoj, do Kosovske Mitrovice, i to iz pet ili šest tura, što zbog brojnih članova porodice, što zbog kofera. Celu noć sam ih prevozila i čak i policajci koji su nas zastavili više puta, morali su da se nasmeju. Vozila sam takođe i par Muslimana do Tutina, Pazara i Pljevalja.

Jesen je donela nešto više policije, nekoliko punktova, malo više oružja, incidenata, i sve manje saobraćaja, pogotovo u večernjim satima. Sve manje kolega bilo je na poslu. Povremeno su bili odsutni, pa se opet pojavljivali. I sve manje su radili, odbijali su vožnje za Prizren, Đakovicu, Peć, a uzimali samo u drugim pravcima. Čak i danju. Obično bi prišli putniku i pitali ga gde ide, a kad čuju odgovor, onda ga prepadnu: „Skoro će mrak, dok prođemo sve punktove i kontrole, koštaće te deset puta više nego što si došao iz Švajcarske, i to ako nas ne ubiju usput. Zato bolje ti daj sto maraka da te odvezem do Prištine, tamo spavaj kod nekoga pa sutra po danu idi autobusom.“

Jednom sam slušala mlađeg Trošupu kako ovako plaši već preplašenog čoveka i nisam mogla da izdržim a da ne progovorim:

„Zašto lažeš i plašiš čoveka, Trošupa? Zašto bi njega putem pljačkao i maltretirao? Da li si ti lud? Gde idete, gospodine, ako hoćete ja ću vas odvesti?“

„Idem u Peć. Smem li stvarno da idem kući? Smeš li ti da me voziš?“

„I smem i hoću. Ma ko može i sme da vam zabrani da se slobodno krećete svojom zemljom? Što nasedate na ovakve gluposti. Ovo je moja i vaša zemlja i ako hoćemo možemo da se vozimo sve ukруг oko policajaca. Oni neka rade ono što je njihov posao, a mi moramo da živimo kako nama odgovara i da se krećemo i putujemo gde želimo. Zaista ne razumem. Oni hoće samo da vam uzmu pare i zato pričaju gluposti. Ovo je dobro vreme očigledno samo za lopove.“

Trošupa se sklonio kad sam počela da vičem, ali mi je posle toga redovno pokazivao dva prsta, misleći valjda da obraćam pažnju na to i da se nerviram. Sve što sam izgovorila zaista sam i mislila, ali nisam ni slutila koliko nisam bila u pravu. Odvezla sam čoveka bez problema, zadovoljnog što je platio sto maraka do kuće i došao bezbedno. I još nekoliko puta sam vozila njega i još neke iz njegove porodice, ali i neke

kojima me on preporučivao. U povratku sa te vožnje sam na punktu u Kijevu videla Gorana Pavlovića. Bio je iza džakova i valjda je čuo da pričam sa policajcem koji mi je pregledao vozilo, pa je izašao na ulicu da me pozdravi.

Bilo je lepo što je dosta policajaca sa aerodroma premešteno, ali loše što nisu svi oni koji su se bavili nečasnim stvarima otišli, već opet oni sa slabijim vezama, a oni sa boljim vezama su ostali. Taman da „obuč“ i one koji su došli kao zamena, da „uđu“ u posao što pre, i opet je sve bilo isto. Komandir Stanimir je otišao i umesto njega je došao Verijević iz Kosova Polja. Verijević je pokušao da zavede red, i oko mesec dana su svi policajci pazili šta rade i kako se ponašaju, čak su i hodali normalno i fino, nisu se klatili kao kauboji, ali nije mogao da dugo ostane tako „strog“. Brzo je odustao i opet je sve bilo isto.

Bilo je dobro što su gužve na aerodromu bivale sve manje i što mojih kolega nije bilo mnogo. To je značilo da je došlo mojih pet minuta, što se tiče posla. Ali to je značilo i da se bliži katastrofa koja će kao uragan zahvatiti celo Kosovo, mada ja tada nisam ni slutila šta će se sve događati u narednim mesecima. Putnici su se gurali oko mog vozila da prvi zauzmu mesto i budu preveženi do svoje kuće. Dešavalo se vrlo često da odvezem jednu vožnju, a da me nekoliko njih čeka da se vratim po njih, tako da je bila česta situacija da ljudi sede ispred zgrade i čekaju mene.

Te jeseni mi je Vera, zadihana od jurnjave po gradu, ušla u moju sobu i održala jedno od svojih predavanja.

„Ceco, čuvaj se, Šiptari spremaju „bele knjige“.“

„Šta pričaš, kakve bele knjige? Odakle ti to?“

„Sad sam videla Kostu Bulatovića. Znaš li ti ko je Kosta?“

„Ne znam i ne zanima me ko je to. Ali kaži mi šta ti je rekao?“

„On je politički aktivan. Ja sam bila uz njega kad smo podizali srpski narod na noge i organizovali mitinge. Kad je Sloba ovde došao, ja

sam nosila zastavu, bilo je na TV kako se penjem uz stepenice sa zastavom. U prvom autobusu kad se pođe na miting, ja sam bila napred, pored vozača i zastavu sam kroz prozor držala, da se vidi. Stalno smo imali sastanke, sve smo dogovarali. Mora jednom da se zna da je Kosovo srpska zemlja, ima da se očisti od Šiptara za sva vremena. U svakom selu ima da ostavimo po šaku Šiptara, da nam čuvaju stoku kao što su pre. Ostali ima da se proteraju preko Prokletija pravo u Albaniju! Mamu im žugavu! Nakotiše se na srpskoj zemlji, pokupovaše naša imanja i kuće. Ne može više tako. Imamo mi još Obilića! Kad je Kosta pošao na sastanak kod Slobe, Radosav mu je celu noć šio bele pantalone, i još nije platio za šivenje. Ali naplatiću ja to, niko mi nije ostao dužan.“

„Alo, Vero. Udaljavaš se od teme. Vрати se na „belu knjigu“.“

„Bela knjiga se zove spisak za kidnapovanje i ubijanje Srba. Kosta kaže ko god im se zamerio, upisali su u knjigu. Ali, ako. Nema svadbe bez mesa! Posle ćemo imati opravdanje da ih sve poubijamo i prote-ramo.“

„Šta pričaš, bre, Vero! Ti si luda! Pa devedeset i pet posto je Albana a samo pet posto nas ostalih koji živimo ovde! Kako ti pada na pamet da ljudi mogu da se ubijaju, a ceo svet da čuti? Saberi se malo, šta to pričaš?“

„Pljuni ti mene, ako ne bude tako? Ajde da se kladimo u šta hoćeš. Za godinu dana ima da nam budu sluge oni koji ostanu. Kosta zna šta se u Beogradu priča i dogovara. Jednu trećinu ćemo da pobijemo, jednu da proteramo a ono što ostane ima da budu mirni kao bubice.“

„Vero, nemoj to da pričaš nigde više. Čuti i gledaj svoja posla. Imaš decu, misli na njih. Niko ne može da ubija ljude, nema pravo, ne sme. Ni oni nas, ni mi njih.“

○ Ovakvih ostrašćenih priča, informacija i dezinformacija bilo je skoro svaki dan, ako sam mogla i imala snage da ih slušam. Kad nisam mogla, samo bih rekla:

„Vero, evo ti sto dinara, samo čuti.“

Verovali ili ne, uzela bi naglim pokretom novčanicu, prosto bi je zgrabila dok se ne predomislim i odmah bi ustala da skuva kafu. I pored ovakvih razmišljanja i želja, ipak je i dalje, čak sve češće, išla sa mnom na vožnje.

„Dvadeset maraka za dva sata vožnje, pa to nema ni u Americi“ – komentarisala bi srećno i zadovoljno.

„Ah, ta Amerika! Koliko god je mrzimo, uvek se nekako upoređujemo sa njom. Ne brini, Vero, bićemo i mi jednog dana „Amerika“. Kad prestanemo da budemo divljaci.“

Negde u dnu duše, znala je i ona da nije bila u pravu, ali nije mogla da natera sebe, kao ni mnogi drugi, da to prizna i da se promeni.

Nisam sigurna da li je bio septembar ili oktobar, ali u to vreme sam zapazila helikopter parkiran u hangaru pored same zgrade policije na aerodromu. Prvo sam pomislila da verovatno i treba tamo da bude, ipak je to bio vojni aerodrom, a tu je bilo i policije. Ali, letovi su bili sve češći i uvek u istom pravcu. Nekoliko puta sam videla prilično visoke momke, korpulentne, približno istih godina, kako izlaze iz hangara i odlaze u kupovinu na fri-šop. U maskirnim uniformama. Već po načinu ponašanja, hoda, po prepotentnosti, videla sam da nisu obični policajci. Bili su SAJ, Specijalna antiteroristička jedinica. Ne znam da li sam namerno lagala sebe da se ništa strašno neće desiti, ili nisam bila ni svesna toga, tako zatvorena u svoju čauru, ili jednostavno nisam želela da prihvatim istinu: ponašala sam se kao da je stanje sasvim redovno, obično.

Upravo te jeseni, pre SAJ-a, primetila sam dva prilično zanimljiva tipa kako se „muvaju“ po placu ispred zgrade, podižu se na noge, vire u prostor unutar zgrade, obavestavaju jedan drugoga koliko još ima putnika. Onda su me primetili i prišli mi da mi se predstave. Veljko, onaj u nemarno obučenju uniformi, prilično aljkav, radio je u Kosovom Polju, na pratnji vozova, a drugi, debeli, u civilu, Raca, radio je

u SUP Priština na centrali. Kao dopunsku delatnost izabrali su šverc cigaretama, ali nisu bili baš uspešni u tome.

„Poslušaj me, nađi nekog policajca da imaš alibi, da se zna sa kim si. Ali nađi nekoga sa kim ne moraš svaki dan da se viđaš, da ne može da te opterećuje i kontroliše. Vremena su teška ispred nas, a ti radiš opasan posao. Poslušaj me, nemoj da budeš sama.“

„Neka, Vero, još nisam spremna na bilo kakvu vezu. Razmisliću, kad budem osetila potrebu da ne budem sama, videću šta ću da uradim.“

I razmišljala sam. Sve teže mi je bilo da odgovoram na pitanja „S kim si, gde izlaziš.“ I kad bih odgovorila, sumnjičavo su vrteli glavom. Skoro na svakom punktu, svakodnevno sam slušala ista pitanja. Naravno da je moje pravo da budem ili ne budem sa nekim, i da sama odlučujem sa kim, i imala sam pravo da im viknem u lice „Ko ste vi i odatle vam pravo da mi postavljate takva pitanja, šta se to vas tiče“, ali nisam smela da ih ljutim, nisam smela da rizikujem da navučem njihov gnev na sebe. Morala sam da iskoristim vreme za rad. Prvo mi nije dao Lakićević da radim, pa onda Lazić i još neke kolege. Jednostavno sam morala da radim bar sad kad Lazić nije vozio, ostale kolege takođe nisu radile, policajci i carinarnici više nisu imali kome da daju dobre vožnje. Uzalud su birali vožnje, virili na vrata i pogledom tražili „svoje“ taksiste. Njih više nije bilo, i mogli su da vide samo mene, sa osmehom na licu. I još ponekog od kolega, ali i oni su odjednom postali probirljivi. Svi su se plašili policije i punktova, zato su i izbegavali da voze.

U oktobru ili novembru, prvi put sam vozila neke putnike iz Prilepa, odmah pored Dečana. Na placu ispred zgrade aerodroma je stajao čovek i čekao avion koji je već trebalo da sleti, ali je prilično kasnio. Kiša je padala i on se sklonio ispod nekog drveta. Primetila sam da često pogleda u mom pravcu, i pažljivo posmatra ponašanje nekoliko mojih kolega. Zatim mi je prišao.

„Razmišljao sam da li smem da ti pridem. Voziš li za Prilep kod Dečana? Čekam oca i majku, bili su tri meseca kod brata u goste, sad treba da stignu“.

„Kako da ne, gospodine, vozim, to mi je posao.“

I odvezla sam ih do kuće. Ali, na izlazu iz Dečana zaustavila nas je policija. Veoma drsko, grubo i ne znam kako još da objasnim njihovo ponašanje. I do tada sam vozila, zaustavljali su me, proveravali papire, sadržinu torbe, malo se „šepurili“, ali ovako nešto nisam videla i doživela i nisam verovala da uopšte može da se desi.

„Izlazite napolje, šta čekate! Vadi torbe, istresi iz njih sve! Sve! Da vidim šta imate u džepovima? A ti, po mraku voziš Šiptare, a mi ginemo? Ti zarađuješ, a nas ubijaju?“

Gospode dragi, kako sam želela da mu kažem „Nosi se bre, lopove, siledžijo“, ali sam stegla jezik zubima. Kiša je padala kao da je neko proliva kofom sa neba. Sve stvari iz torbi su bile na ulici, u prljavoj vodi. Završili su pretres i pustili nas. Sela sam u kola i krila suze. Nisam mogla da ih zadržim, same su padale niz lice.

„Zašto plačeš, mi smo naučili na ovo. Važno je da nas nisu tukli.“

Kad sam ih odvezla, platili su mi, uzeli moj broj telefona i ja sam se molila Bogu da više nisu tu policajci koji su nas zaustavili. Bili su tu, ali mi je jedan samo mahnuo da prođem. Sad sam znala da zbog ovakvih stvari moje kolege više ne voze nikuda, pogotovo ne po mraku.

Nisam sigurna da je prošlo mesec dana od ovog događaja, i još nisam zaboravila njihove uplašene i ponižene likove, kad je jedne večeri zazvonio telefon.

„Halo, Ceco. Ja sam onaj koga si vozila u Prilep sa majkom i ocem. Možeš li da voziš dve ture u Ulcinj? Ima nas dosta, ne možemo svi odjednom.“

„Da, mogu, naravno.“

Vožnja za Ulcinj. To je bila prva tako duga vožnja. Uzela sam kartu i pogledala kilometražu. U dva dana sam odvezla dve ture: žene, decu,

dva ili tri muškarca, više se i ne sećam tačno. Jedna mlada žena iz iste porodice je ostala u Prištini da sačeka porođaj. Kasnije sam i nju sa bebom od desetak dana, i još dve ili tri devojke, takođe odvezla za Ulcinj. Ljudi iz te porodice, koje sam ranije odvezla, još su bili u malom iznajmljenom stanu. Izašli su da me pozdrave. Otišli smo u obližnji restoran da popijemo kafu, da se malo odmorim, jer me čekala duga i naporna vožnja nazad, i da popričamo.

„Zašto ste došli ovde?“

„Morali smo. Počeli su da tuku ljude, da upadaju u kuće i odvođe ljude na saslušanja, da ih vraćaju pretučene. Traže neke informacije, i ako ne znaš, oni misle da nećeš da kažeš. Plašimo se, teško nam je. Znaš li kako se osećaš kad u svojoj kući ne smeš da spavaš mirno jer ne znaš da li će ti neko zakucati na vrata.“

Ćutala sam, nisam znala šta se stvarno dešava i nisam znala šta da kažem.

Počela sam da štedim novac za bolji auto. Sve moje kolege su već imali bolja kola, ali ja do sada nisam mogla ni da pomislim na drugi i bolji auto. Sad već nisam morala ni da štedim baš mnogo. Nisam imala vremena da novac potrošim, i gomila se polagano uvećavala. Vera me je sve više „volela“ i brinula da dovoljno jedem, spavam, išla je sa mnom na vožnje.

14. XI '97.

Danima sam gledala kako se helikopter diže i odlazi u istom pravcu, vraća se i ponovo sledećeg dana isto. Ponekad su ljudi u maskirnim uniformama bili lepo raspoređeni kad se vrate i krenu u zgradu, ponekad su bili loše volje. Gledala sam im lica, pored mene su prolazili.

„Šta radite na aerodromu? Gde letite i zašto?“ – pitala sam Čvora koji mi je u međuvremenu, sticajem nametnutih okolnosti, postao nešto više od prijatelja.

„Idemo dole u Drenicu, u izvidanje i u akcije. Ima terorista. Ali ne volim da pričam o tome. Nisam baš srećan, ali ne mogu da napustim posao. „Šlepam“ se uz ostale. Pusti to, valjda će se sve dobro završiti.“

Naravno da je imao mana, i to velikih, ali ja sam pronašla one druge dobre strane te veze, da bih imala opravdanje za sebe.

U januaru ili početkom februara, Bane je kupio dobru „opel-asko-nu“. Imao je jednog prijatelja Albanca, Sinana, i preko njega je od nekog njegovog rođaka naručio taj auto. Bio je bar siguran da nije ukraden, a motor je tek urađen u Nemačkoj, i zaista je to bilo izuzetno dobro vozilo. Tada je svako drugo vozilo bilo uveženo i vozilo se na crnogorske tablice, i čekala se prva mogućnost da se preregistruje na naše. Ali je bio ogroman rizik kupovati takva vozila od nepoznatih ljudi, jer je većina bila ukradena. Počela sam i ja da razmišljam da za sebe kupim jedno takvo vozilo, ali sam morala da budem sigurna da nije ukradeno. Čim je dobio kola, Bane me zvao na ručak.

„Koliko si platio kola? Zaista je dobar auto. Pitaj Sinana da li hoće da kaže svom rođaku da i meni dotera ovako nešto.“

„Platio sam pet hiljada i petsto maraka ukupno, sa registracijom na Herceg-Novi. Imam tamo neke rođake, pa sam na njihovo ime registrovao.“

„Ja sam gledala neka kola, ovako izgledaju dobro, ali ne smem da se usudim da kupim ništa, ne znam da li je ukradeno.“

„Ti bar poznaješ Šiptare, što ne naručiš nešto preko njih?“

„Plašim se, nikoga ne poznajem tako dobro da bih imala toliko poverenje.“

„Ustupi ti meni ova kola, a za sebe naruči druga. Tebi se ionako ne žuri.“

„Razmisliću, ionako sam hteo „golfa“. Prvo da vidim da li mogu da mi nađu tamo dobrog i da li hoće da mi opet doteraju. Videćemo.“

Februar '98.

Sve više se primećivala nervoza kod policajaca, sve češće su se pokretni punktovi viđali po putevima. Policajci su bili iz dana u dan grublji prema civilima. Čak i prema onima koji su dolazili avionima iz inostranstva, gde su inače radili i živeli, i nisu mogli imati ili nikako, ili ne baš mnogo veze sa onim što se dešavalo u njihovim selima i gradovima odakle su rodnom i kamo su dolazili na vikende ili odmore. Prolazili su kontrolu granične policije i tu nisu imali nikakvih problema, ali su na putu do kuće ipak doživljavali takve grubosti, vredanja pa čak i fizička maltretiranja, da i pored najbolje volje niko normalan ne bi mogao da shvati – zašto? Stoički su podnosili sve to, ćutali su, ponekad pokušavali da uspostave komunikaciju, da odobrovolje policajce. Ali se nisu žalili. A i kome bi? Ako ja nisam smela niti imala kome da se žalim, kome bi oni?

Kraj februara. Sa Čvorom sam se čula ponekad i dva puta na dan, a viđali smo se jednom u dva ili tri dana. Dvadeset šestog ili sedmog februara me nazvao i zamolio da dođem u Ajvaliju po njega oko sedam sati uveče i tražio da odemo na večeru negde. Primitila sam da je nervozan pa sam pitala.

„Zašto si nervozan, šta se dešava?“

„Nećemo se viđati ni čuti nekoliko dana. Nešto se sprema, neću biti tu.“

„A gde ćeš biti? Ideš negde?“

„Ne idem nigde. Idemo negde u akciju. Nemoj da pričaš nikome i nemoj da me zoveš. Javiću se kad dođem. Ako dođem.“

„Ne lupaj gluposti. Nemoj da ideš ako misliš da ne treba da ideš, i ako ti se ne ide.“

28–29. februar

„Čika Rade, idemo li večeras u Đakovicu? Treba da dovezem neke ljude u Prištinu.“

Ceco, jesi li čula noćas, a i pre pola sata ili sat, da su u tom pravcu otišla vozila puna policije. Otišla je i Oklopna motorna brigada. Ako ti smeš da ideš, idem i ja sa tobom, ali razmisli malo.“

„Da, čula sam tutnjavu i znam da je to policija. Ko bi drugi bio? Ali, ja idem putem, a na putu se ništa ne dešava, već tamo negde u šumi. Moram da plaćam porezu, nisu me pošteđeli zbog „dešavanja“, moram da radim. Nemam nameru da odustanem zato što tolika policija juri šaku „terorista“, kako ih nazivaju, po šumama. A i nemam ništa s tim. To je njihov problem, oni su i iz moje poreze plaćeni za taj posao. Znaš li da su skoro svi policajci na putu od taksista tražili da pokažu poreske knjižice, da vide da li plaćaju porezu. Da, da. I meni su tražili, zato i nosim knjižicu sa sobom. Po nekoj logici bi trebalo da se osećam slobodnije i sigurnije zato što ima toliko policije svugde, a ne obrnuto. Ja vozim isključivo civile, uglavnom žene i decu, i koristim glavne puteve na kojima osim policije nema nikoga drugog u uniformama i sa oružjem. Svaki dan sam na putu i osim njih nikoga nisam videla. A čujem za razne slučajeve kidnapovanja i incidenata. Obećala sam ljudima da ću doći po njih i moram da probam.“

„A ako ti se desi nešto loše?“

„Nikoga nisam povredila na bilo koji način i uopšte i ne razmišljam da neko može imati razloge da me povredi. A ako mi se nešto i desi, onda je to moja sudbina. Ništa strašno.“

Krenuli smo. Tih par meseci je bilo mnogo manje vozila u saobraćaju, pogotovo u večernjim satima. Te večeri je bilo pusto. Sreli smo samo jedno vozilo koje je pokušalo da ode u Peć i vratilo se. Vozač je nervozno blicao i kad sam stala, kroz prozor mi je rekao da se vratim jer su zatvorili put. Tada sam prvi put bila u situaciji da čujem i vidim

da neko može da zatvori put koji je bio glavna komunikacija između gradova. Znala sam da postoji punkt na raskrsnici kod Glogovca i Komorana, i uprkos upozorenju, nastavila sam da se krećem. Znala sam pravila kojih sam se strogo pridržavala – naučio me šef punkta u Kijevu, i ja sam svaki detalj upamtila. Već na nešto manje od kilometra od punkta usporila bih, ali ne previše da opet i time ne bih izazvala sumnju. Zatim bih, čim ugledam znak „stop“ ili neku drugu barikadu, prepreku ili slično, pipnula kočnice da se vidi da usporavam, pa bih odmah uključila desni pokazivač pravca da pokažem da stajem ispred prepreke, sačekala bih mirno da mi se da znak da mogu da priđem, uključila bih oborena svetla da ne bih previše osvetljavala policajce koji su bili na otvorenom prostoru, i obavezno bih držala ruke na volanu tako da se vide. I putnike sam upućivala na slične stvari. Nisu smeli ruke da drže tako da se ne vide, nisu smeli da ih stavljaju u džepove ili torbe. Već na početku vožnje upozoravala sam ih da pripreme papire i sve što im je potrebno. Da, bilo je to teško, ružno, strašno vreme. Najviše su patili oni koji su bili nenaoružani i samim tim laka meta za izivljavanje i plaćanje nekih tuđih računa, patili su civili, žene, deca, stari ljudi. I što je najtužnije i najstrašnije, skoro niko u njima nije gledao civile. Osim nekih Srba, kojih je bilo sve manje, koji nisu imali oružje, svi ostali su bili potencijalni neprijatelji, „teroristi“, doušnici, špijuni i ko zna kako su još nazivali nedužne ljude.

Pošto se te večeri u vazduhu osećala neka napetost, osetilo se to još u Kosovom Polju, još pažljivije sam prišla punktu nego što bih drugom prilikom, pazeći na Radosava koji je ionako bio previše trapav, a kad se uplaši, onda se prosto izgubi u strahu, što inače nije hteo da prizna. Na samom punktu bilo je mnogo više policije nego prošlih dana i svi su bili unezvereni, šetkali su, po nekoliko njih je slušalo jednu radio-vezu, pogledi su im bili uprti u jednom pravcu, negde prema Glogovcu ili pored njega. Jedan od njih se izdvojio iz grupe i prišao nam vičući:

„Gde ste, bre vi, pošli? Vraćaj se nazad! Ne možete dalje!“

Izdvojio se još jedan i takođe krenuo prema nama obraćajući se svom kolegi ne baš ljubazno:

„Šta se dereš na njih. Odakle oni znaju da li ćemo i kad ćemo mi da zatvorimo punkt. Ljudi moraju da idu i završavaju svoje poslove. Ideš li ti da podigneš platu, topli obrok, dnevnicu, kosovski dodatak, nagrade od predsednika opštine do ministra. Pa i ona mora da radi, mora da živi i da plaća porezu.“

Prvi put sam čula policajca da kaže nešto ispravno i da se čak suprotstavi svom kolegi. Verovatno malo uvređen, prvi policajac se vratio nazad, a drugi nam je prišao.

„Dobro veče, gospodo. Dajte mi isprave da pogledam. Večeras ne možete ovuda da prođete, žao mi je.“

„Znate li kada će moći? Zašto ne možemo da prođemo, šta se dešava?“

„Zovem se Šubarić. Razumem da moraš da radiš i voziš, ali bolje se vrati i idi preko Suve Reke i Prizrena za Đakovicu, jer ko zna kada će se put ponovo otvoriti. Večeras sigurno neće. „Radi“ se neko selo u blizini Glogovca, Likošane (mislim da mi je tako rekao). Nije dobro, ima dosta naših povređenih, izgleda da ima i mrtvih. Zato je bolje da se vratite. Svi su sada nervozni i uplašeni i samo čekaju da nađu nekoga da iskale svoj bes.“

I ja sam bila mnogo besna, i još mnogo ljudi bilo je besno, ali nama nikada nije pružena prilika da nekako i mi iskalimo svoj bes.

Iz pravca Glogovca je dojurilo par vozila i samo su projurila, bez zaustavljanja u pravcu Prištine. Okrenula sam se i polako smo se u tišini vratili kući. Tamo nas je Vera čekala sa „informacijama iz prve ruke“:

„Jeste li vi ljudi? Ima nekoliko policajaca mrtvih. Napali su neke kuće u kojima su se krili teroristi.“

„Odakle ti to znaš, ko ti je rekao?“

„Imam ja telefon i svoje izvore, šta misliš?“

Dan ili dva posle te večeri, nisam sasvim sigurna, na istom punktu sam morala da sačekam dok policijska vozila u dugoj koloni ne prođu iz pravca Glogovca prema Prištini. Završili su zadatak i vraćali se u „bazu“. Vozila iz Ajvalije sam prepoznala jer sam ih videla kad dovoze „specijalce“ na aerodrom.

Nekoliko dana su „specijalci“ ostali u Ajvaliji, i ja nisam videla ni čula Čvora sve dok me jedne večeri nije pozvao da dođem po njega, ali mi je rekao da ne prilazim blizu kapiji. Čim sam ga videla, znala sam da mu se nešto desilo. Svakako nešto više od onoga što sam već čula. Kad smo ušli u moju kuću, pitala sam ga:

„Šta je sa tobom? Hoćeš li da mi kažeš?“

„Imam problema. Poginuli su mi kolege, Jara i Cipi.“

„To je moglo bilo kome od vas da se desi. To vam je u opisu posla. Svako ko nosi oružje u rukama je potencijalna žrtva oružja. To je tako.“

„Znam, ali ja sam kriv za njihovu smrt. To mi je teško, a i sada imam problema na poslu zbog toga. Poludeću, ne mogu da izdržim sve to.“

Plakao je. Ljudima poput njega ne treba dati oružje. Dok je bilo dobro plaćeno, dok su mogli da se „okoriste“ na bezbroj načina, ružnih naravno, dok je bilo bezbedno, oni su lako i ležerno nosili i oružje i uniformu i šepurili se. Sada kad moraju da vrata sve što su radili, sve privilegije koje su imali, sad bi da bace oružje.

„Zašto si ti kriv? Šta si uradio? Hoćeš li da mi kažeš ili ne? Ionako ću sve saznati, uostalom.“

„Krenuli smo na kuće u kojima smo imali informacije da se nalaze teroristi. Akcija je bila dobro isplanirana, svaki pokret, svaki korak, sve. Trebalo je da štitim Jaru i Cipija dok se približavaju kući i upadaju u nju. Ali, ja sam se uplašio i nisam mogao da pucam, bio sam kao paralizovan. Iz kuće su pripucali i ubili jednog, a na drugog bacili bombu i digli ga u vazduh. Gledao sam kako ga bomba raznosi.“

„A gde si ti bio u tom momentu?“

„Ja sam se sklonio ispod nekog traktora. Nisam mogao da im pomognem. Ja sam kriv što su oni poginuli. Shvatio sam to odmah, ali je za njih bilo kasno.“

„Šta se posle desilo?“

„Došli su nam u pomoć da nas izvuku Rašković sa PJP i Vuković sa OMB. Pucalo se sa svih strana. Neki su ubijeni, neki su počeli da beže. Pustili smo neke da pobegnu, nismo smeli sve da ih pobijemo.“

„A šta si ti uradio, ostao si ispod traktora?“

„Ne. Pucao sam i ja na njih skoro zatvorenih očiju. Morao sam da se iskupim. Pucalo se u sve što se kretalo.“

„U koga si pucao? Šta to pričaš, jesi li ti pri svesti ili buncaš?“

„Pucali su svi. Jedna mlađa žena ili devojka, nisam je ni zagledao, pala je pogođena i nekako joj se otkacio sat sa ruke i pao pored nje. Sagnuo sam se i uzeo ga.“

Iz džepa je izvadio mali ručni sat. Viđala sam takve i ranije. Svakih nekoliko sati je staklo menjalo boju. To je bio sat neke žene ili devojke koja ga više neće nositi. A možda joj je bio poklon od nekoga, draga uspomena na nešto ili nekoga. Zaplakala sam.

„Izađi iz moje kuće! Van! Ne želim više da te vidim niti da čujem da postojiš! Ti si ubio! Ubio si nečiju ženu, ćerku, sestru! Van!“

Skočio je, podigao sat u vazduh i tresnuo ga o zid. Vrisnula sam.

„Ti si kučka! Oni su Šiptari. Njih braniš! Svi su oni teroristi, sve ih treba pobiti, sve. Žališ ih, njih žališ?“

Nikada više nisam čula da je pomenuo posao ili da je progovorio bilo šta u vezi neke pucnjave, incidenta, kidnapovanja, niti je ikada više prigovorio da nemam razumevanja za njegova opravdanja. Nije išao više na „terene“ i u „akcije“, „sklonjen“ je u dežurnu službu. Polovinom marta je deo njegove jedinice otišao na Brezovicu, na „zasluženi“ odmor i oporavak. I pripreme za neke druge akcije. I on je bio sa njima.

Upravo tih dana me nazvao Bane:

„Ceco, razgovarao sam sa Sinanom u vezi „golfa“. Ako hoćeš „askonu“, onda spremi novac. Hajde da idemo negde na ručak, pa ćemo se dogovoriti, važi?“

„Ne danas. Može li sutra? Pošla sam na aerodrom, žurim.“

Uzela sam dve žene i odvezla ih do neke agencije koja je bila u blizini autobuske stanice u Đakovici. Bile su pristupačne, otvorene i stvarno srdačne. Ispred agencije sam stala i izvadila torbe iz gepeka dok je jedna od njih ušla unutra. Zatim se vratila i pozvala me da uđem na kafu. Devojka koja je radila u agenciji je skuvala kafu i odmah pozvala vlasnika koji je bio negde u blizini. Došao je i srdačno se pozdravio sa ženama.

„Zdravo, ja sam Đok Ćuni, vlasnik sam agencije, živim u selu Dobre Bare, jesi li dolazila tamo? Ovo su moje rođake, zadovoljne su vožnjom. Ostavi neki broj telefona da ti javim kad neko od mojih rođaka ili putnika dolazi da ga sačekaš, ili kad ide da dođeš ovde i da voziš na aerodrom, ionako imamo problema sa prevozom.“

Tada je zaista moj posao krenuo upravo onako kako sam želela i zamišljala. Ustajala sam u dva ili tri sata ujutru a vraćala se u deset ili jedanaest uveče sa vožnje. Postala sam živi leš, nisam stizala da jedem redovno, nisam dovoljno spavala. Sve više ljudi je bežalo iz svojih domova, iz svoje zemlje. Molili su da dođem po njih u Đakovicu ili neka od okolnih sela i da ih prevezem do Ulcinja ili Podgorice, čekali su strpljivo svoj „red“ na vožnju. Gledala sam njihova nesrećna lica, suze, par torbi koje su nosili sa sobom. Uglavnom mi nisu govorili da beže, ćutali su. Gotovo iz svih katoličkih sela oko Đakovice vozila sam ljude koji su odlazili. Kad nisam imala takve vožnje, išla sam na aerodrom.

Od početka marta sam i ja počela da plaćam „prolaz“ gotovo na svim punktovima, kojih je bilo mnogo. Duž puta u šumicama, malo

zaklonjenih od pogleda, bilo je mnogo policije. Fiksni, pokretni, legalni i onih drugih punktova bilo je toliko da se moralo stajati na svakih nekoliko kilometara i prolaziti kroz istu proceduru. Teško sam podnosila sve to, ali nisam ni pomislila da odustanem.

Početak '98. godine sam, igrom slučaja, upoznala jednu Albanku, zvala se Vezire, bila je rodom iz Peći a udata u Prizren. Živela je i radila u Švajcarskoj, imala je dvoje dece i dolazila je bar jednom mesečno, na vikend, da vidi svoju decu, koja su tada bila kod njene svekrve. Prvi put sam je videla kad je izašla iz zgrade aerodroma, i odmah potrčala prema starijem Trošupi, koji je bio u blizini izlaza. Vikala je nešto na njega i „drmusala“ njegov džemper. Kad su završili žučnu raspravu tako što je Trošupa pobjegao, pošto se oteo besnoj ženi, prošetala je ispred zgrade nervoznim koracima, i pošla prema meni pošto me dobro odmerila. Izašla sam iz kola da je sačekam.

„Zdravo, ja sam Vezire. Hoćeš li da me voziš u Prizren?“

Krenule smo. To sam želela, to sam godinama sanjala. Uživala sam da vozim žene i decu, i bila sam toliko srećna tokom takvih vožnji da mi se činilo da mogu da „poletim“ od neke lakoće i sreće.

„Zašto si se svađala sa mojim kolegom?“

„Zato što je lopov! Pre mesec dana su mi deca bila kod moje majke u Peći. Nisam mogla da se otresem njega. Sačekao me na izlazu i navalio da me vozi on. Zamolila sam jednog policajca da ga skloni od mene, a on kaže: „Ne mogu ja da se mešam, on te prvi pitao i on mora da te vozi, takva su pravila ovde“, i nisam imala izbora. Negde na pola puta mu se ugasi auto i on izađe do gepeka kao da uzme alat, a onda se vrati napred, podiže haubu i kao „popravi“ kola. Kad smo stigli u Peć, nije hteo da me vozi do kuće, već me ostavi na početku ulice. Počela sam da vadim kofer iz gepeka i vidim da mi nema najvećeg i najboljeg kofera. Pitam ga gde mi je kofer, a on kaže: „Možda ti je ostao u avionu ili na aerodromu, odakle ja znam“. Odmah sam znala da ga je

on izvadio i ostavio u žbunje kad mu se kao „pokvario“ auto, i da ga je u povratku uzeo. Malopre kad sam videla džemper mog muža na njemu poludela sam. Kako može tako da krade?“

Ja sam znala za sve trikove koje moje kolege redovno izvode, pa i za taj. Tako su se ponašali Lazić, Trošupe, Hodže, Gani Čučala i još par njih. Sećam se kad je jednog dana došao neki čovek sa ćerkom iz Mališeva. Tu njegovu ćerku je vozio neko sa aerodroma, i napao. Svi su rekli: „To je neki divljak, on više ne dolazi ovamo“, a ja nisam smela da kažem ko je to bio. Bilo je priča o silovanjima usput, koja nesrećne žene nisu smele da prijave. Čutale su i patile. Za neke ljude nije bilo posledica šta god da su uradili. Zahvaljujući tome što je Trošupa ukrao ženi torbu, ja sam stekla još jednu redovnu putnicu i čak i prijateljicu. Petkom sam je odvozila u Prizren, a ponedeljkom rano ujutru, oko pet sati, vraćala je na aerodrom. Čak bih ponedeljkom nekad ranije krenula po nju, da bih mogla da popijem kafu sa njom, njenom svekrvom i jetrvom u njihovoj kući, a kasnije, tokom leta u dvorištu. Bila je izuzetna žena i bila mi je veoma draga.

Krenula sam sa aerodroma na vožnju do Mališeva. Na punktu kod Glogovca sam „uredno“ stala i ne verujući svojim očima gledala ružan prizor, a kad sam na dati znak pomerila kola napred, mogla sam i da čujem šta se govori. Nisam smela da pokažem da sam potresena prizorom. Dve žene i jedan muškarac, pedesetih godina, stajali su na ivici puta, u čarapama. Sadržaj njihovih torbi bio je istrešen i pola tih stvari rasuto blizu njih na asfaltu, a jedan deo dalje, skoro u kanalu pored puta. Cipele su bile razbacane pored njih. Žene su se tresle od straha i jecanja. Policajac ih je ošamario bar po nekoliko puta, koliko sam ja videla, kao da se zabavlja. Vikao je na njih i psovao ih:

„Nema kod vas UČK-e, a? Koga vi pravite budalama? Mislite da smo mi ludi? Koliko ste im para doneli? Za oružje, da nas ubijate?“

Moj putnik je bio bez kapi krvi. Prebledeo je, ruke su mu drhtale,

pasoš mu je ispadao iz njih. I ja sam bila uplašena i što je još gore, zaista sam se osećala bedno u situaciji u kojoj sam bila. Policajci se izivljavaju nad ljudima koje su, sigurna sam, istovarili iz nekog taksija, i koji su po svemu sudeći, takođe išli sa aerodroma. Putnika sam ostavila na uzvisini ispred samog Mališeva. Odatle je otišao pešice, da li zato što nije smeo ili nije hteo da sa mnom uđe u grad, ne znam.

Oko 10. 3. '98.

Povezla sam starijeg čoveka do Orahovca. Čak nije ni ušao u grad, kuća mu je bila pored glavnog puta, kod benzinske pumpe, odmah desno, na nekoliko stotina metara i videla se od puta. Retko sam čekala avion iz Turske, jer je dolazio rano, oko šest ili sedam sati ujutro, a iz tog aviona dolazili su ljudi iz fri-šopa, puni torbi, preteških i ogromnih. Ovaj čovek je imao dve ogromne putne torbe, nabijene stvarima kao pod presom. Carina se iz ovog aviona naplaćivala po kilaži torbe. Nekako smo uz pomoć jednog kolege „popeli“ torbe na kola i krenuli. Kad smo došli na punkt i stali, odjednom se okupilo nekoliko policajaca. Jedan je uzeo papire, a drugi je tražio da skinemo torbe sa kola. „Uh“, pomislila sam, „ko će sad ovo da skine i otvori“. Na aerodromu nas je troje jedva podiglo, a sad samo nas dvoje. Nekako smo svalili torbe i čovek je polako otvorio obe. Kako je otvarao rajsfešlus, tako je roba izvirivala i „kipila“ iz torbi. Dva policajca su pogledala jedan u drugog i kao po komandi uzela torbu i istresla iz nje sve, na put iza kola i na travu iza asvalta. Onda su nogama počeli da šutiraju stvari i odbacuju ih dalje, u kanal pored puta. Kad su završili, uzeli su i drugu torbu i uradili isto i sa njom. Ja i čovek smo stajali ukočeno i bez reči posmatrali to što rade. Kad su završili sa šutiranjem i razbacivanjem stvari, nasmejali su se zadovoljno. Vratili su nam papire i rekli da možemo da idemo. Pogledala sam u putnika i šapnula mu:

„Nećemo vraćati u torbe, ne možemo. Hajde da brzo pokupimo i samo nabacamo u kola, ionako je sve prljavo, a naniže nema punktova. Samo brzo.“

Skupljali smo što smo brže mogli razbacane stvari i ubacivali ih u kola.

Pažnju su mi privukli povici policajaca. Pogledala sam i videla dvoje pešaka, starijih ljudi, žena je imala dimije i maramu na glavi. Iz pravca Glogovca su došli i hodali pored same zgrade na uglu, tačno preko puta nas, na par metara. Zatečeni povicima „Ej, stani, gde ćeš, stani pucaću“ ukočili su se pored zida. Dva policajca su preskočili preko kanala pored nas i prišli im. Jedan je udario čoveka i kad je ovaj pao, šutnuo ga je čizmom nekoliko puta. Zamaglilo mi se pred očima od straha. Šapnula sam svom putniku:

„Požurite, molim vas, idemo odavde.“

Ušli smo u kola i krenuli. Još nekoliko stvarčica je ostalo u kanalu, malo dalje, ali se nismo usudili da pređemo na drugu stranu kanala i uzmemo ih.

„Imaš li bombu ispod dimija, šta kriješ? Znamo mi sve vaše fore!“ – čulo se vrištanje policajca.

Otišli smo a da nismo progovorili ni reči. Kod benzinske pumpe nas je čekalo još jedno iznenađenje. Policijska patrola. Gledali su razbacane stvari u kolima, znali su zašto su van torbi. Poznavali su putnika koga sam vozila.

„Moramo da zovemo inspekciju, da vidimo da li si platio carinu ili si samo „častio“? Ovo je sve za šverc, a?“

„Nemoj da zoveš inspekciju, kaži koliko treba da platim?“

„Sto maraka“ – mirno je svoju cenu rekao policajac.

Čovek je izvadio sto maraka i dao ih policajcu. Vratili su nam papire, skrenuli smo na sporedan put i posle par stotina metara, čovek je izašao i otvorio mi kapiju da uđem unutra. Izašle su žene, iznele neke

plajte i u njih natrpale stvari i unele ih u kuću. Jedna od žena mi je ubacila u kola par majica koje sam odbijala da uzmem. Bes i pogled pun mržnje tog čoveka nikada neću zaboraviti.

15. 3. '98.

Koliko se sećam padao je sneg, ili je to bila susnežica. Ali sigurno znam da je bilo veoma vlažno i hladno, a sledećeg dana je, sigurna sam, bilo snega. Otišla sam sa Banetom na ručak u restoran koji su vodili neki njegovi rođaci. Uporno sam odbijala da idem tamo, ali sam ovog puta svratila. Restoran je bio na sto metara od Banetove i Čvorove zgrade. Vodili su ga Aca Žorić, spiker na Radio Prištini i Saša, koji je takođe radio nešto „važno“. Bili su oženjeni dvema sestrama, a one su bile Banetove rođake. Aca Žorić je imao rođenog brata koji je živio u Herceg-Novom, i Bane je na njegovo ime tamo registrovao „askonu“. Ali ne samo on. Ko god je poznavao Acu, znao je i njegovog brata i svi su tamo na njegovo ime registrovali svoja vozila, tako da je koliko sam ja čula imao na desetine auta registrovanih na svoje ime, pa je Banetova „askona“ bila na ime njegove žene.

Nikada do tada nisam tu svraćala, jer sam čula priče da tu dolazi „elita“ iz Prištine, ali i iz Beograda kad dolaze u Prištinu, pa su tada Aca i Saša pripremali „specijalne“ večere i zatvarali vrata za obične smrtnike. Više sam volela za mene fina i pristojna mesta gde dolazi „srednja klasa“, obični, normalni ljudi. Spreмали su nam pastmrke, specijalitet.

„Bolje ih spremaju u „Šaranu“, u Babinom Mostu“ – nisam mogla da zadržim zajedljiv komentar.

„Nisam išao tamo, ne znam. Šta si odlučila za kola? Ako hoćeš da ti ustupim ova, onda ih uzmi. Ja sam rešio da uzmem „golfa“. Ako nećeš ti, daću ih drugome.“

„Hoću, ali nemam dovoljno para sada. Radim puno, ali sam bila prilično u minusu, morala sam prvo da izađem iz njega, pa onda da mislim na auto. Imam sada da ti dam dve i po hiljade maraka, a za ostalo da sačekaš. Dok tebi stigne „golf“, ja ću da sakupim ostatak novca. Ako se slažeš tako, u redu, ako ne možeš da sačekaš, onda ništa. Nemam od koga da pozajmim. Šta misliš?“

„U redu. Donesi mi sutra pola para i uzmi auto. Pozvaću Žorića u Herceg-Novu da ti pošalju ovlašćenje da možeš da voziš. Kad sakupiš ostatak, prenećemo auto na tvoje ime. Pošteno?“

16. 3. '98.

Odnela sam Banetu dve i po hiljade maraka za „askonu“ i otišla na svoju prvu „slobodnu“ vožnju do Brezovice. Tamo je bio Čvoro i otišla sam da ga obiđem i da se prošetam. Kad sam se vratila kući, sela sam i upisala važan događaj u svoj dnevnik. Ovo je bila retka mogućnost da u dnevnik upišem nešto lepo. Kupovina tako dobrog auta koji mi je bio potreban da bih bolje radila je za mene bio izuzetno lep događaj. Pre petnaestak dana sam počela da pišem svoj prvi dnevnik. Svako veče, pre nego što odem na spavanje, upisivala sam u dnevnik sve što sam doživela tog dana, sve što sam videla ili čula, od koga, koliko sam novaca taj dan ostavila na punktu, koga i gde sam vozila. Sve, baš sve. I dobro sam ga krila. Često me Vera pitala:

„Šta to svako veče pišeš, zašto se ne odmarаш?“

„Upisujem dužnike. Jednog dana mi moraju vratiti sve.“

18. 3. '98.

Ovlašćenje na moje ime je stiglo i Bane mi ga je dao. Sad mi je bilo lakše da vozim. Imala sam auto kojim sam mogla brzo i lako da pređem neku „opasnu“ razdaljinu. Jedina opasnost bile su fizičke prepreke na

putu, ili eventualno metak iz snajpera, na šta su me neki „dobro-namerni“ policajci upozoravali. Neki su mi čak nudili da uzmem nešto od oružja! „NE. Nikada!“ Ako mi se nešto desi, onda mi je tako suđeno. Nisam smela mnogo da razmišljam o takvim ružnim i opasnim mogućnostima. Bar 99% mojih putnika bili su Albanci, katolici iz Đakovice i okolnih katoličkih sela. Iz Prizrena i sela oko njega sam veoma retko vozila ljude, nekako i sami nisu hteli da se voze sa mnom, osim nekoliko koji su isključivo sa mnom išli. Prizren ne bih ni viđala često, da nisam morala povremeno da prolazim kroz grad da bih došla do Đakovice.

Sve više ljudi me zvalo da dođem po njih i prevezem ih do Prištine ili do Crne Gore, nisam uspevala sve da prihvatim. Nekoliko puta sam morala da povedem čak i Baneta da mi pomogne. On je vozio „zastavu“, odvela bih njega do mesta gde su me čekali ljudi koje nisam mogla da odbijem jer su se uvek vozili sa mnom, ispratila bih njih a sama produžila do drugih putnika. Da, i to se dešavalo. Važno je bilo da koliko mogu više ljudi prevezem. Vera i Radosav su naizmenično dežurali pored telefona koji nije prestajao da zvoni. Primali su poruke, zakazivali vožnje, proveravali u notes da li i kada imam slobodan termin. Zvonio je telefon čak do ponoći, neki su čekali tako kasno da bi mogli da stupe u kontakt sa mnom... Po sedam dana unapred svaki je sat bio pun, i više od toga nisam smela unapred da planiram. Odlazila sam na aerodrom i uzimala vožnje u onom pravcu iz koga sam imala zakazanu vožnju prema Prištini i tako sam bila uglavnom „puna“ u oba pravca. Tada sam mogla da kažem bilo koju cenu, platili bi preplašeni ljudi. I u „mirno“ vreme moje kolege su naplaćivale i nekoliko puta više nego ja u „ratu“. Vožnja do Đakovice ili nazad je bila dvesta pedeset maraka, naravno zbog „reketa“ i to su moji putnici znali. Od Đakovice do Ulcinja je bilo sedamsto ili sedamsto pedeset maraka, do Podgorice petsto ili šesto. Svi putnici su gledali kako se od jednog do drugog punk-

ta moja zarada topi i nestaje, pa su na kraju vožnje dodavali po sto, dvesta pa i više maraka, zavisno od svojih mogućnosti.

Bežali su, mnogo ljudi je bežalo. Sve manje putnika je dolazilo na aerodrom, ali za mene samu i to je bilo mnogo. Mislim da sam najmanje trideset porodica iz Đakovice i okoline odvezla do Ulcinja i bar isto toliko do Podgorice. U Podgorici sam ih ostavljala kod restorana „Pod hrastom“ ili tako nešto, u jednom delu grada na izlazu prema Tuziju. Svi su bili uplašeni, uznemireni, uplakani. Opustili bi se tek kad dođemo do Ribarića, a i ja bih tada odahnula.

Često se dešavalo da me na punktu izdvoje policajci i pitaju:

„Imaju li para, gde su sakrili?“

„Nemaju, ovo su žene i deca, muškarce sam juče odvezla, kod njih su pare, platiće mi tek kad ih odvezem tamo.“

„Dobro, daj sto maraka, ako hoćeš da ih ne „ostavimo“.“

Nekad su tražili dvadeset, pedeset, nekad čak i više od sto. To je zavisilo od „apetita“, „obraza“, „situacije“ koju bi procenili kao opasnu.

Maj '98.

Već nekoliko meseci Lazić je mobilisan. On je u rezervnom sastavu policije. Pre nekoliko dana sam ga srela na raskrsnici, bio je u maskirnoj uniformi. Izlazila sam iz marketa „Eni“ gde sam obavezno kupovala sve što mi je potrebno. Ljudi koji su vodili market i radili u njemu bili su toliko poslovni, uslužni i ljubazni, da sam zaista volela da kupujem kod njih. Viđali su me svaki dan, od njihovog marketa do mog stana nije moglo biti više od dvesta ili trista metara. Već smo se poznavali, čak i više od toga. Ponekad sam stajala i pričala sa Agronom ili Memom, ili starijim, sedim gospodinom koji je radio na prehrambenim proizvodima. Čak bi mi često mahnuli da stanem i svratim kod njih, ako bi me na vreme primetili, ako su u tom trenutku kuvali kavu

ili ako su imali dobar sir ili pileće džigerice. Znali su da volim i često kupujem i tražim pileću džigericu i ponekad su me obaveštavali kada će je biti ili su mi ostavljali pa mi po nekome poručili da dođem. Bili su mi veoma dragi.

Kada sam izašla iz marketa, naletela sam pravio na Lazića, nisam mogla da ga izbegnem.

„O, gde si ti koleginice? Čujem da „razbijas“ na aerodromu. Ja ratujem a ti zarađuješ? Lepo, bogami.“

„Da. Ja moram da plaćam porezu. Zorić me juri svakih nekoliko dana. Valjda se plaši da ne poginem negde pa da se ošteti država za moju porezu, pre desetak dana sam platila. Za mene nije rat, a niko ga nije ni proglasio, porezu traže, prema tome moram da radim. Niko me neće osloboditi obaveza zato što se negde puca. A tvoje vreme je prošlo i nikada se neće vratiti. Đavo uvek dođe po svoje na kraju. Samo ne razumem kako možeš da ideš u rat protiv ljudi sa kojima si do juče zajedno živeo, čak si se i grlio sa njima – ili protiv njihovih rođaka, svejedno.“

Nisam mogla da mu bar nešto ne kažem, onoliko koliko sam procenila da smem.

„Bogami, jeste rat. Ili mi ili oni! Samo jedan narod može da živi na Kosovu, nikako oba. Čim su uzeli puške u ruke, znali su šta ih čeka.“

„Možda si u pravu, bar u jednom delu.“

Kad sam došla kući, ispričala sam Veri ovaj razgovor. Već kad sam se doselila kod nje, shvatila sam da Vera više mrzi Lazića nego što voli sebe, ali nije htela da mi kaže zašto. Tek onog dana, kad je ona izašla iz kuće, Radosav mi je objasnio odakle tolika mržnja.

„Mrzim ga i ja. Reći ću ti zašto, ali nemoj da pokažeš Veri da sam ti rekao. Pre nekog vremena, moja Dragana (ćerka) je zaustavila taksi, Lazića da se preveze od Prištine dovde. Nije hteo da joj stane da izade na raskrsnici, nego je odvezao van Kosova Polja, ispod Glorije (privat-

na firma). Vadio je i pištolj na nju, maltretirao je, pokušao da je siluje. Kad je došla kući bila je sva otečena od plača, zamazana, raščupana, pocepana. Sva u modricama i ogrebotinama. Bila je u šoku, jedva smo je smirili i „povratili“.

„Jeste li prijavili u SUP? Jeste li ga tužili?“

„Odmah smo otišli u SUP, i Dragana je poslala, nekako smo je nagovorili. Ali on je znao da ćemo ga prijaviti i odmah je „potegao“ veze. Doduše u SUP-u su bili neki šefovi i odmah su zvali patrolu i rekli im da dovedu Lazića, ali dođe i komandir. Odmah smo znali da je „sredio“ sa njim preko Lazića. Kada uđe Lazić i počne da se busa: „Pa šta je bilo, nisam je silovao, što se vozila sa mnom“. Meni se smračilo i odleti mi ruka, udario sam ga u sred SUP-a pravo u lice. Ali posle komandir počne da „smiruje“, da savetuje da ne tužimo, a i Lazić je pretio posle Dragani i ona nije smela da ide dalje, a i zbog bruke, znaš kakvi su ovde ljudi. Zataškalo se sve.“

Setila sam se razgovora koji sam imala sa Verom još pre nekoliko meseci i povezala ga sa ovim što sam čula od Radosava. Već od aprila su neke moje kolege ostajale bez kola, jedan za drugim. Vozili su negde putnike i to danju, a onda pred njih izašli vojnici UČK, zaustavili ih, oteli im novac i kola. Tako su bar pričali sami. Neke od njih sam viđala kad bez vozila dođu na aerodrom, šetkaju po parkingu i žale se na to što im se desilo. Rizik je bio veliki, ali nema stanovnika na Kosovu koji tada nije bio u nekoj opasnosti. Zato sam i ćutala, radila i pokušavala da ignorišem sve opasnosti i sve što se dešava, koliko sam mogla.

1-5. 5. '98.

Tih dana, između prvog i petog u maju, koliko se sećam, čekala sam avion. Nisam imala ugovorenu vožnju, jer da jesam, sigurno ne bih otišla na ovu. Iz aviona su izašla dva muškarca, četrdesetih i pedesetih

godina, sa po jednom putnom torbom, i to manjom. Čim su se pojavili na izlaznim vratima, ponadala sam se da traže nekog određenog. Ugledali su mene i odmah pošli u mom pravcu. Prvi put sam ih videla, znala sam da ih nisam vozila.

„Dobar dan. Jesi li ti Ceca?“ – pitali su skoro u glas.

„Da, izvolite. Odakle znate kako se zovem?“

Jedan je izvadio papirić i pokazao mi.

„Evo, tvoje ime i broj telefona. Ali nismo mogli da dobijemo vezu. Da nisi bila tu, čekali bismo dok ne dođeš. Pre sedam dana si vozila jednog našeg kolegu u Plajnik (mislim da je to neki zaseok) iza Žura, skoro na granicu. Sećaš li se, bio mu se oženio sin, pa je imao nekih problema jer je ukrao devojku iz komšiluka? Preporučio je da se vozimo sa tobom. Svima je u firmi podelio tvoj broj telefona. Idemo u Orahovac, hoćeš li da nas voziš tamo i koliko košta?“

„Naravno, izvolite. Sto maraka.“

Očigledno zadovoljni cenom, odmah su seli. Tih poslednjih meseci sam uvek putnicima davali savete i pitala ih iste stvari. Zbog njih, ali i zbog sebe.

„Ima dosta policije, pregledaće torbe i auto. Da nemate nešto u torbama što ne bi smeli?“

„Ne, samo nešto garderobe, čokolade i malo kafe za kuću.“

„Ako imate novac, morate imati potvrdu da ste ga prijavili kad ste ušli u zemlju?“

„Imamo sve. Znamo pravila.“

Došli smo do punkta kod Glogovca, stali, prišli bliže, sve po „propisu“. Lenjo, gegajući se, došao je do nas jedan od policajaca. Bio je iz Prištine, mislim da je bio saobraćajac. Nizak rastom, veoma tamne puti, ružnog ponašanja. Ni sada ne znam kako se zove, ali su ga tada zvali „Ciga“. Pokupio je papire od putnika koji su sedeli u kolima i rekao mi da otvorim gepek. Uzela sam ključ i otvorila.

„Otvori mi torbe“ – zatražio je od mene.

„Ne mogu ja da otvaram tuđe torbe, pozvaću ljude da sami otvore.“

„Imaju li pare?“

„Ne znam. A i ako imaju, sigurno imaju i potvrdu. Oni tamo rade za novac, svako donosi svojoj kući i ostavlja svojoj porodici, to je normalno.“

„Koliko da im tražim da „uđu“, da ih pustim?“

Pobesnela sam. Možda zato što sam nekako osećala kome i kada smem da se suprotstavim. To se prosto oseti.

„Nemoj da se trudiš. Neće „ući“. To je njihov novac, oni za njega rade odvojeni od svojih porodica, i nemaš pravo to da radiš. Dobro si plaćen za svoj posao, šta hoćeš?“

A onda je i on pobesneo. Naredio je da izađu iz kola i otvore torbe.

„Kilogram kafe ste preneli više nego što je dozvoljeno. Niste ni carinu platili za to. Šta ćemo sada? Hoćete da se vratite na aerodrom da platite carinu za ovu kafu?“

„Nemoj brate da nas vraćaš za kilogram kafe. Bolje da ostavimo ovde da kuvate vi, molim te.“

Pogledala sam Cigu besno u oči i pitala ga, naravno na „blef“.

„Hoćeš li da vratiš ljudima papire, vraćam ih za Prištinu. Pravo kod Lukića, on će im dati potvrdu da su platili carinu za kilogram kafe.“

Ciga se ukočio, možda je pomislio da bih to zaista uradila, možda je pomislio da bih mogla da dođem do Lukića, ko zna. Ali, upalilo je. Odmah me odvuкао u stranu i gurnuo mi papire u ruku.

„Malo sam se šalio, izvini. Ko bi pravio scenu za kilogram kafe? Vozi ih, nema problema, zaboravi.“

Uzela sam papire i krenula, ali sam morala da kažem:

„Zbog takvih i sličnih gluposti od ranije, sada si tu na punktu. Kako te nije sramota da maltretiraš ljude za kilogram kafe?“

Ciga nikada više nije maltretirao moje putnike. Samo bi uradio ono što jeste bio njegov posao, proverio bi isprave i sadržinu torbe i to je sve. Ali, šteta je što nisam smela svima i uvek ovako da podignem glas.

Kod Orlata ili Lapušnika sam skrenula prema Orahovcu, preko Mališeva. Došli smo do benzinske pumpe i spremala sam se da skrenem levo, u Orahovac, ali me putnik zamolio da stanem.

„Mi idemo u Drenovac. Ima oko sedam kilometara, možda i manje. Hoćeš li da nas odvežeš do kuće, da ne idemo u Orahovac pa tamo opet uzimamo taksi do Drenovca. Doplatićemo.“

Gledala sam put koji je zavijao u šumovit kraj. Znala sam, slušala sam razne priče, bojala sam se.

„Ne smem da vas vozim tamo, nemojte da mi zamerite. Tamo ima vojnika UČK, ubiće me ako odem tamo. Ne smem.“

„To je naše selo, tamo nema nikoga. Slobodno nas vozi, kunem ti se da nema ko da te povredi. Ja odgovaram za tebe. Molim te povezi nas do kuće, niko te neće ni pipnuti, nema ko. Mirno je kod nas.“

Pomislila sam da se možda plaše da uđu u Orahovac, možda zbog policije. Molili su me i pristala sam.

Vozila sam možda manje od tri kilometra, više se ne sećem tačno, naišla na raskrtnicu, skrenula sam desno. Levo se išlo za Ratkovac, tako su mi rekli. Sve više mi se nešto stezalo u želucu, u grlu, usne i jezik su mi bili suvi, dlanovi hladni i mokri, klizili su po volanu.

„Bože, nisam trebala da vas povezem, daleko je od puta, šumovito, ovde sigurno ima vojnika. Mislim da mi je ovo zadnji dan.“

„Ne boj se, nema nikoga, mi smo tu. Niko nema razloga da te povredi.“

Penjala sam se putićem naviše, i kako sam se približavala najvišoj tački, tako se ispred mojih očiju otkrivao prizor, za koji sam pomislila da je poslednja slika koju ću videti. Sa druge strane te uzbrdice, na nizbrdici sa obe strane puta otkrivala mi se slika pred očima: videla sam

prvo glave ljudi, onda ramena, ruke i oružje okrenuto prema meni, pantalone i na nogama obične, civilne cipele. I da sam htela, da sam mogla nešto da uradim, ne bih mogla da se pokrenem. Bacila sam pogled na retrovizore i videla iza slične ljude koji su verovatno izašli iz šumice čim sam ja prošla. A i da nije bilo njih, nazad ne bih mogla da pobegnem zbog lošeg i uskog puta. Čovek pored mene je, bar sam tako pomislila, takođe bio uplašen. Ne pomerajući usne mi je šapnuo:

„Ne plaši se, mi smo tu.“

Kad smo sišli na ravan deo puta, iz grmlja je izašao visok, mlađi muškarac, crn, mislim da je imao uredno ošišanu bradu. Pokazao mi je da stanem i ja sam stala i otvorila do kraja prozor koji je pre bio polu-otvoren. Istovremeno je sa druge strane prozoru prišao drugi čovek, čiji lik tada nisam videla, nisam smela da se okrećem, i tiho je razgovarao sa mojim putnikom. Čovek sa crnom bradom me pozdravio na albanskom. Bila sam kao robot, mašina, ne ljudsko biće, ili bar ne potpuno. Obavljala sam sve radnje nesvesno, ali mi je ipak prošla jedna misao kroz glavu: „Sad bar znam kako se Albanci osećaju, ili bar većina njih, na svakom punktu, na svakih nekoliko kilometara.“

„Merdita“ – nije imao ništa što bi bilo deo uniforme, što bi me upućivalo na to da je pripadao vojnoj formaciji. Da nije bilo nekoliko delova uniformi na ljudima okolo i nekoliko pušaka, ne bih ga ni povezala sa UČK.

„Merdita, i to je sve što znam da kažem na albanskom“ – odgovorila sam.

„Nema problema, znam ja srpski. Imaš li ličnu kartu ili neki drugi dokument?“

„Može li pasoš, nemam kod sebe ličnu kartu? – pitala sam tuđim glasom.

„Gde ti je lična karta?“

„Ostala mi je kod policajca na aerodromu. Uzeo mi je da mi napiše prijavu i ja sam se naljutila i otišla na vožnju, nisam htela da sačekam.“

Bila je to istina. Pre sletanja aviona Uskoković mi je uzeo da mi piše prijavu. Video je da imam keks-čokoladu u kolima i posumnjao je da sam ušla unutra i da sam je tu kupila. Pokušala sam da mu objasnim da mi je bila u kolima, ali on je tvrdio da me video kad sam izlazila iz zgrade, a ja nisam ni izlazila iz kola od kada sam došla. Pobesnela sam, okrenula se i otišla dalje od njega, nisam htela da se svađam.

Čovek u civilu mi je pogledao pasoš pažljivo, bacio pogled u unutrašnjost kola, video firmu koja je bila iznad zadnjih sedišta, pored stakla, tako da se odmah vidi, čim se pogleda u vozilo.

„Ti si stvarno taksu. Prođite.“

Nisam verovala da me pustio. Mislila sam da će mi pucati u leđa neko od tih ljudi u uniformi, ili da me pustio da odvezem ljude do kuće pa će me kasnije ubiti, u povratku. Odvezla sam putnike do kuće jednog od njih. Izašli su članovi porodice da ih sačekaju, pozdravili su me pristojno i ljubazno, ali nekako neuobičajeno tiho. I putnici su mi pružili ruku, dali mi nekoliko čokolada i novac za vožnju. I jedno i drugo sam spustila na sedišta pored sebe i tu je ostalo do kuće. „Možda me neće ubiti, zašto bi mi inače platili i dali ovolike čokolade, čak i paklicu „marlbora?“ – mislila sam, nadajući se da sam u pravu. Ali, stvarne nade nije bilo. Ako masakriraju, seku testerama, urezuju svoje inicijali i ko zna šta sve ne rade nekim drugim Srbima, kojih se dokopaju, zašto bi mene poštedeli? Bar sam slušala neverovatne priče o njihovim „zverstvima“, o mučenjima, ubistvima. Ne znam da li su tačne, nikada ništa nisam videla, ali sam pretpostavljala da u njima ipak mora biti istine.

„Šta da radim? Oni će me ubiti, zar ne?“ – obratila sam se putniku koji je još stajao, želeći da me isprati.

„Neće te ubiti. Zašto bi to uradili? Ali, ako se plašiš, onda idi ovim drugim putem, isto ćeš doći do asvalta, a onda skreni levo.“

„Ima li tamo vojnika?“

„Ne znam, veruj mi da ne znam.“

Razmišljala sam koliko sam mogla u situaciji u kojoj sam se našla, bezizlaznoj. Ali, i um se razbistri u momentima kad čovek oseti da je u opasnosti. Ako krenem drugim putem, ko zna koga tek tamo ima, i kakvi su tamo ljudi, kakvog raspoloženja? Videla sam da jedan vojnik ima radio-stanicu, ako primete da bežim, da se ne vraćam istim putem, mogu da obaveste neke druge grupe, neke druge ljude da me sačekaju, da pucaju, da me ubiju. „Ne. Vraćam se istim putem, pa neka bude što mi je suđeno. Valjda će biti dovoljno ljudi da me ubiju ljudski, metkom. Nikome ništa nisam skrivila da bi uživali mučeci me.

„Do viđenja, gospodine. Ako preživim, verovatno ću vas voziti opet, ako me ubiju, vi ćete to sigurno znati, imate broj mog telefona, nazovite i recite da sam poginula. Toliko možete da učinite za mene. Prijatno.“

Mahnulo mi je. Sigurna sam da ni on nije znao da li ću preživeti ili ne. Krenula sam poluukočena, poluutrnula, polusvesna svega oko sebe. Posle kilometar vožnje, ugledala sam „ladu-nivu“, kako se penje putem u mom pravcu. To vozilo sam videla na mestu gde su me zaustavili. Kad su mi prišli dovoljno blizu, videla sam nepoznatog vozača i pored njega čoveka u crnom, sa kratkom bradicom. On mi je gledao pasoš. Podigao je ruku u znak pozdrava i ja sam mehanički otpozdravila. Nisam smela da se okrećem, da zagledam u šumarak oko puta. Nisam smela ništa da zapazim. Nije me se ni ticalo. Fiksirala sam pogled napred ispred volana, u put kojim sam se kretala. Pomislila sam da su ljudi na tom punktu imali smenu, da sam verovatno zato i srela one ljude u „ladi“. Možda će sada doći neki lošiji ljudi, možda je neko od njih izgubio nekog svog pa je sada besan na sve srpsko, možda su nekome zlost-

vljani neki članovi porodice, i sama sam bila svedok mnogih zlostavljanja bez ikakvog razloga i povoda. Možda su ovi vojnici sada željni osvete, možda jedva čekaju da se vratim. Teško će doći do onoga ko je stvarno kriv, ljudi u besu i mržnji „vrate“ onom ko im bude dostupan. Jednim delom svog bića sam razumela, ali ja nisam kriva, zašto bi se na meni svetili? Sećala sam se svih upozorenja koje sam slušala: „Nemoj, stalno voziš, naći će te negde, ubiće te. Uzmi nešto od oružja, za svaki slučaj.“ Tada sam mislila da nema razloga za strah, da niko nema razloga da me ubije... Sada sam shvatila da možda i nije bilo baš tako kako sam mislila. Šta bi tek bilo da sam dopustila da me nagovore da uzmem oružje, sada bi me sigurno ubili!

Prišla sam mestu na kome je bio punkt. Tu su bili ljudi sa oružjem i u nekompletnim uniformama. Jedan od njih mi je puškom pokazao da stanem na malo proširenje na levoj strani puta. Uradila sam ono što mi je pokazao, imala sam iskustva sa punktovima. Prišao mi je čovek u civilu, plav, dobroćudnog i blagog izraza lica i seo na obalu pored puta, na metar od mog otvorenog prozora.

„Zdravo, imaš li posla? Kako je u civilizaciji?“ – počeo je da priča sa mnom tiho, skoro šapatom. Tražila sam na njegovom licu i u očima nešto što će mi dati nadu da ću preživeti ili mi je do kraja oduzeti. Učinilo mi se da u njegovim očima nema ničega zlog, ili sam samo lagala sebe. Pokušavala sam da budem mirna.

„Vidiš i znaš i sam kako je. Sada nigde nema civilizacije. „Nekom rat – nekom brat“. Ali to je uvek tako. Sve je sudbina.“

Ni sama ne znam šta sam govorila, kao da sam buncala.

„Nije uvek onako kako je suđeno. Ponekad ljudi sami određuju svoju sudbinu, utiču na nju, menjaju joj tok.“

„Da, u pravu si, verujem da je tako“ – pomislila sam, ali nisam smela da kažem. Ja sam se upravo poigrala sa svojom sudbinom.

„Hoćeš li da mi kažeš šta čekam sada, šta će mi se desiti?“

„Otišli su po nekog od šefova, čekaš da dođu.“

„Hoće li me ubiti? – pitala sam kao da se interesujem da li će mi platiti vožnju.“

„Neće, zašto bi te ubio bilo ko? Tamo se priča da mi ubijamo, da pljačkamo, ali nije tako. Jesi li povredila nekoga, jesi li uradila nešto loše?“ – pitao me.

„Ne. Nisam povredila nikoga, bar ne namerno. Bilo je ljudi kojima sam u trenutku želela nešto loše, ali samo dok sam ljuta. Posle me to prođe i zaboravim. Bog i pravda će jednog dana ispraviti sve nepravde.“

Preko puta nas, na ivici puta je stajao mlađi muškarac sa puškom u rukama. Imao je samo gornji deo uniforme, nešto kao prsluk sa puno džepova. Iz jednog od džepova je virila radio-stanica, prilično velika, bar veća od onih kakve sam videla kod „mojih“ policajaca. Svih sedam ili osam muškaraca, koje sam mogla da vidim ne okrećući se, bili su loše obučeni, svaki je imao po jedan deo uniforme, niko kompletnu. Upravo tada je bila zaista smena na punktu. Dolazili su drugi muškarci, menjali ove koji su bili već tu, uzimali te delove uniformi i oblačili sami. Ako je to ta „silna“ „teroristička“ vojska, onda sam morala da zaključim da su smešne priče o brojnosti i naoružanju. Bar sam to ja iz onoga što sam videla mogla da zaključim. Sad zaista nisam mogla da shvatim zašto se zlostavljaju civili na putu? Jedino ako je nekome stalo da i njih dignu na pobunu, a to mi je izgledalo verovatno. Čovek sa puškom besno je progovorio nešto mom sagovorniku. Bio je ljut, varnice su mu sevale iz očiju kad bi me pogledao. Moj sagovornik mu je na albanskom odgovorio nešto, takođe grubim glasom i on je začutao. Više me nije gledao.

„Imaš li decu?“ – pitala sam sagovornika.

„Ne, nisam oženjen. Bio sam na fakultetu.“

I sama sam primetila da je drugačiji od ostalih, nekako pitomiji.

„A majku, sestre, devojk?“

„Da, imam.“

„Onda mogu da te molim da mi učiniš nešto. Ne plašim se da me ubijete. Ali se plašim mučenja. Nemam snage za mučenje. Nemoj dozvoliti da me muče. Nikome nisam ništa loše uradila. Veruj mi da ne zaslužujem da me bilo ko muči, a najmanje vi. I ne znate me, ne znam ni ja vas. Ubijte me ljudski, to te molim, metkom. Kažu da se lako umire od metka.“ Osećala sam da mi se suze skupljaju u uglovima očiju, ali nisam zaplakala.

Pogledao me i rekao ozbiljnim tonom, obećavajući:

„Ne plaši se. Vidi se po tebi da si dobar i pošten čovek, inače ne bi došla čak ovamo. Dovezla si Albance ovamo, iako si mogla pretpostaviti da ovde ima UČK. To dovoljno govori o tome da nemaš razloga za strah od bilo koga. Mi to znamo. Oni koji nemaju mirnu savest ni u kući nisu sigurni, plaše se, ne šetaju nikuda. Neće ti se ništa desiti, veruj mi.“

Želela sam da mu verujem. Pogledala sam na sat. Već četrdeset minuta sam sedela u kolima. Čim sam stala i kad mi je prišao, pitala sam ga da li smem da zapalim cigaretu. Uslužno mi je ponudio jednu iz svoje paklice. Nakon desetak minuta sam htela ja njega da poslužim, ali on je odbio.

„Mi ne smemo ništa da uzmemo ni od koga. Izvini, ali to su pravila.“

Čula sam da nam se približava neko vozilo iz pravca sela. Bio je to trenutak odluke. Ponovo sam utrnula. Moj sagovornik je ustao, namignuo mi nekako zaverenički i pošao u susret ljudima koji su upravo parkirali iza mog vozila svoju „ladu-nivu“. Svi su reagovali kad se vozilo zaustavilo: promenili su položaj tela, popravili stav, nameštali pušku u rukama. Zaključila sam da je došao neko ko je za njih bio autoritet. Do mog prozora je prišao plav muškarac, srednjeg rasta, sa veoma uredno ošišanom plavom bradicom, u žućkastoj uniformi, sličnoj onom

prsluku koga sam već opisala. Užasno mnogo mi je ličio na mog sagovornika i poverovala sam da mu mora biti brat. Odakle inače tolika sličnost? U džepu je imao radio-stanicu, ali manju od one koju sam zapazila kod vojnika. Po čitavoj njegovoj pojavi videlo se da je neko od šefova.

„Dobar dan. Dajte mi vaš pasoš da pogledam“ – na mom jeziku mi se obratio. Ništa iz njegovog glasa nisam mogla da zaključim. Sigurna sam da je znao da nemam ličnu kartu. Uzeo je moj pasoš i vratio se do vozila, do „lade-nive“. Nakon nekoliko minuta mi je doneo nazad pasoš i rekao:

„U redu je. Idite slobodno. Nemojte silaziti sa glavnih puteva, previše je rizično. Ovo je opasno vreme kada svi imaju oružje u rukama. Neki sa oružjem su kriminalci, lopovi, bande bez ikakve kontrole. Čuvajte se, srećan vam put.“

Okrenuo se i vratio u svoje vozilo. Jedan dugi trenutak nisam uspeła da se pomerim, nisam verovala da je sve gotovo. A onda sam naterala sebe da se pokrenem. Upalila sam auto i krenula nazad, ne gledajući ni levo ni desno pored puta. Još je bilo šansi da neko od vojnika pored puta ili iz šume, puca na mene. Ništa se nije desilo. Tek kad sam izašla na glavni put, stala sam i pogledala se u retrovizor. Nisam se prepoznala. Bila sam kao da sam tek okrećena belim krečom, i usne su mi bile bele, bez kapi krvi. Preživela sam, to je bilo jedino važno. Prošla sam punkt kod Glogovca bez problema. Kao da su nekako osetili da bi bilo sramota da me oni diraju.

Ovaj događaj me još više naterao da stvari gledam pravim očima, da jasno prepoznajem zlo, da ga priznajem bez kolebanja. Više nisam bila ista. Strah svojih putnika sam doživljavala kao svoj, patila sam sa njima, pokušavala da im olakšam koliko sam mogla i uvek kad sam mogla. Ali, moje mogućnosti su bile male, gotovo ništa u poređenju sa onim što im je trebalo. Moje reči ohrabrenja i utehe teško da su i dopi-

rali do njih, moje stiske ruke teško da su i osetili tako paralisani od straha. Došla sam kući, ušla u sobu i bacila se na krevet. Nisam imala snage da uđem u kuhinju, niti da se javim. Setila sam se Verine „bele knjige“. Možda je i bila u pravu? Možda su zaista zapisivali sve koji su im naneli zlo, možda se svete samo njima? Zašto bi inače mene pustili? A ako neko nastrada, a nije na spisku, možda se slučajno našao u zao čas na pogrešnom mestu, ili u pogrešnom društvu, ko zna? Ili je bio žrtva neke od bandi na koje me upozorio i čovek iz UČK.

11. 5. '98.

Kupila sam broj od pošte i sada sam imala svoj telefon, priključili su ga – 68629. Sada sam svojim putnicima ostavljala još jedan broj telefona. Dešavalo se da i jedan i drugi telefon istovremeno zvone i da i ja i Vera ugovaramo vožnje, usput se konsultujući oko slobodnog termina. Mislila sam da zaista celo Kosovo ima moj broj i zna za mene. Šalila sam se sa Verom:

„Vero, zamisli sledeću situaciju. Policajci zarobe neke „teroriste“ i u njihovim džepovima pronađu moj i tvoj broj telefona. Odmah bi me proglasili njihovim „duhovnim vođom“, došli bi po mene i odveli bi me na raskrnicu, gde bi me streljali za primer drugima. Šta misliš, nisam daleko od istine, zar ne?“

Ne mogu tačno da odredim vreme otvaranja i zatvaranja puta Priština–Peć i Priština–Suva Reka–Prizren. Put Priština–Klina–Đakovica je takođe često zatvoren i otvoren, nije se znalo kada će jedan od ovih puteva biti zatvoren i kada ponovo otvoren za saobraćaj. Dešavalo se da odem na vožnju i ne mogu da se vratim istim putem već moram da tražim neki drugi, koji nije bio zatvoren. Čak mi se dešavalo da dođem do punkta i da mi kažu:

„Hajde, prodi, ali vozi brzo, da izmakneš. Počće akcija. Već su nam javili da zatvorimo put.“

Pokušaću da se setim svih fiksnih punktova koji su bili postavljeni na putevima koje sam svakodnevno koristila. Priština–Đakovica, preko Brezovice i Prizrena, put koji je bio gotovo uvek prohodan. Prvi punkt je bio negde kod Starog Kačanika, ili malo pre njega, oko kilometar pre skretanja prema Brezovici, na kome nikada nisam videla ružne scene, i na kome ni ja ni moji putnici nismo zlostavljani. Odmah posle skretanja za Brezovicu, nekoliko stotina metara od samog skretanja, takođe je bio punkt, na kome su uglavnom bili korektni policajci, bar prema meni i mojim putnicima. Iza ovog, bio je postavljen još jedan u Štrpcima, ali nije uvek bilo policajaca na njemu. Isti takav, povremeni, bio je iza same Brezovice. Još jedan, veliki i stalni bio je na platou iza Brezovice na mestu koje je očigledno bilo izletišta u neko mirnije vreme. Tu je bio i restoran u kome su se policajci „hladili“. Zloglasan, opasan punkt. Još jedan, još gori od ovog, bio je u Sredskoj, na desetak kilometara pre Prizrena, zatim još jedan odmah na izlazu iz Prizrena, na par kilometara od samog grada, pa još jedan kod fabrike vina, još jedan u Bistražinu, i na samom ulazu u Đakovicu, povremen. Sve ove punktove, i brojne punktove „iznenađenja“ morala sam da prođem u jednom pravcu, zatim u povratku, a često i dva puta na dan. Svi su me znali. Da su bili dobronamerni, da su bili bar malo ljudi, shvatili bi, ili bi bar priznali da se osećam „slobodno“. Ali nisu bili baš mnogo ljudi. Na svakom od ovih punktova sam, svaki put kad prođem, ostavljala po neku novčanicu, i to su takođe svi znali, to je bilo pravilo.

Put Priština–Klina–Peć je takođe bio pun punktova fiksnih, pokretnih, onih koje su policajci trenutno postavljali, odnosno kad su iskakali iz šume čim bi primetili vozilo i zaustavljali ga. Ovaj put je bio veoma „opasan“ i policajci na raskrsnici kod Glogovca su bili veoma nervozni u prvoj polovini marta, verovatno zbog onoga što im se desi-

lo u „akcijama“ koje su imali tih poslednjih dana februara i prvih dana marta, pa su onda svoj bes iskaljivali na svakome ko se usudio da prođe putem. A iz Glogovca ili u tom pravcu ranije nije smelo ni da se pomisli da se kreće. Čak ni pešaci, koji su prolazili kao onaj stariji bračni par koji sam videla, ako bi se usudili da krenu iz Glogovca ili prema njemu. Bez obzira na to što su bili nenaoružani civili.

Morao je biti maj ili jun mesec. Nisam sasvim sigurna, ali to su bile prve velike akcije policije protiv sela duž puta Priština–Peć. Rano ujutru sam sa Verom otišla po putnike koje je trebalo da dovezem na aerodrom. Bilo je mračno, a i inače sam vozila jako brzo, i nisam videla ništa van puta. Ali, kad sam se vratila, nisam mogla da verujem svojim očima. Prizor je bio zastrašujući. Prvi put sam videla nešto tako strašno. Ovaj prizor sam videla posle prvih „velikih“ akcija policije, koja je zatvorila put Priština–Peć kod Glogovca, a onda ga ovakvim „akcijama“ učinila prohodnim. Ali je opet povremeno bio zatvaran. Sliku koja je bila sa jedne i druge strane puta upoređivala sam sa Vukovarom. Pored puta je bilo mrtvih životinja, neke su izgadnele i još žive poludivlje, šetale u blizini puta. Sve kuće, zgrade, zidovi, sve što je čovek svojom rukom sagradio, bilo je izrešetano mecima, puno rupa od nečeg većeg od običnog metka, polusrušeno, ili srušeno sa zemljom.

„Zašto su rušili kuće, gde će ljudi da žive? Gospode dragi, zašto?“

Ispred mene je bila uzvisina, stala sam i izašla iz kola. Povraćalo mi se. Gledala sam bez straha od metka u pravcu malog zaseoka koji je bio u ruševinama. Sve je uništeno. Kud god pogledam, sve je uništeno. Gde su ljudi, pitala sam samu sebe? U svakoj albanskoj porodici i kući ima bar po nekoliko članova. Gde su ti ljudi? Žena u kolima je sedela ćutke, nije se ni pomerila. Vera je izašla do mene.

„Uđi u kola, da li si luda? Može neko da te ubije, znaš li odakle mogu da te vide? Uđi, tako im i treba, šta su hteli, republiku? Ovo je Srbija.“

„Ti si bolesna ako možeš tako nešto da kažeš“ – odgovorila sam joj.
 „Da li smemo da dođemo da uzmemo neko tele za zamrzivač, da li će nas pustiti policajci da prođemo, šta misliš?“
 „Mislim da si luda! Ne bih to uradila ni po cenu života! Idemo.“

Početak juna '98.

Prvih dana juna pošla sam sa Verom po putnike u Đakovicu. Krenule smo ranije i nakupovale neke namirnice za njene kućne prijatelje kod kojih smo htele da svratimo na kafu, pre nego što uzmemo putnike. Vera se čula sa njima telefonom, i oni su naručili mleko, mlečne proizvode i još neke sitnice kojih tada nije bilo u Đakovici. Sve smo kupile, i to ne prvi put, i platile mojim novcem, koji naravno nisam dobijala nazad, i krenule u posetu porodici Bosanac. Nikola Bosanac je bio penzionisani policajac, mislim da je bio komandir dok je radio ili tako nešto, i sada je opet bio mobilisan. Kad smo došle tamo, kod kuće je bila samo njegova žena Rada, a kasnije je došao i Nikola. Plakali su. Bili su uplašeni za svoja tri sina, koji su svi bili u policiji. Za njihovog sina Branka sigurno znam da nije bio mentalno zdrav, ali mu to nije smetalo da radi kao policajac. Ali, da se vratim putu do njihove kuće, koji nije bio lak.

Nekako smo došle do Sredske i tu smo stale na znak „stop“ i zatim na dati znak prišle smo do policajca koji nas je pozvao da pridemo. Stala sam tačno pored zida, kojim je bio „podzidan“ prostor, odnosno plac na kome se nalazila policijska stanica i odmah uz nju neki restoran, sa bašticom ispred, u kojoj sam često gledala policajce kako sede i piju. Iz te bašte, tačno ispred kola, iskočio je policajac sa nekim činovima na ramenima. Bio je u maskirnoj uniformi, na nogama je imao čizme, koje ću kasnije dobro upoznati. Vera se trgla više nego ja, jer sam ga videla kad je ustao. Došao je do mog prozora pošto je uzeo

papire od policajca. „Kriger“, ili Šćekić, kako sam saznala kasnije od jednog policajca.

„Gde ste se digle vas dve, gde ste pošle?“ – derao se na nas.

„Izađi, otvori gepek!“ – vrisnuo je ponovo.

Drhtavim prstima otvorila sam gepek.

„Kome nosiš mleko? Teroristima?“

Vera je odmah izašla. Nemoj neko da joj dira mleko, ona je htela da obraduje svoje prijatelje, naravno tuđim novcem. Takva je bila. Za jedan dinar mogla je da se potuče sa bilo kim.

„Ako im je dosta pet litara mleka, onda mogu sama da izađem na kraj sa njima. Pošle smo kod Nikole Bosanca, njegovoj ženi Radi nosimo mleko. U povratku Ceca ima neke putnike da vozi.“

„I tebe viđam često sa njom. Da li si ti normalna. Žena u godinama muva se oko terorista? I ti taksiraš sa njom?“ – vikao je Kriger na Veru.

„Sramota je krasti i otimati, a raditi pošteno nije sramota. Da sam malo mlađa da mogu da polažem vozački ispit, i ja bih prijavila taksi, a ti samo viči, baš me briga. Ja, kad sam nosila zastavu, tebe nigde nije bilo.“

Vera nije propuštala priliku da pomene svoju veliku ulogu u „revoluciji“.

Zbog „podrške“ i za svaki slučaj, vodila sam nju ili Radosava. Bilo koga samo da ne budem sama. Tako sam štitila sebe, ali i putnike. Nije isto ako se nešto desi pred svedocima. Zato sam od svake vožnje jedan deo novca davala i njima. Uz njih sam se i ja osećala malo slobodnije. Bojala sam se svoje policije, u svojoj zemlji. Na početku se nisam plašila njih, naprotiv. Ali kasnije, kad sam shvatila na šta su sve spremni, kad sam gledala šta rade i kako se ponašaju, plašila sam se jedino njih. I teško sam podnosila to osećanje. Bila sam besna na sve.

„Tebe viđam svaki dan. Šta se muvaš ovuda, koga voziš? Špijuniraš?“

Okrenuo se besno prema meni.

„Radim, gospodine. Dok nije bilo policije na putevima, nisam radila, jedva sam preživljavala. Sad ima policije svugde i slobodnije se krećem. Evo, pogledajte poresku knjižicu, moram da plaćam porezu i da živim.“

„A što ne voziš Srbe?“

„Vozim ih kad ih nađem. Vi i sami znate da Srba ima malo. Avioni su puni Albanaca, to je činjenica. A ja moram da vozim sve. To mi je posao.“

Vratio mi je papire i otišle smo. U Đakovici, dok smo bile kod porodice Bosanac, Vera je pričala Nikoli o ponašanju ovog policajca.

„Svi su nervozni. Vidiš da se gine, nije ni čudo. Ceco, možeš li da odvežeš moje prijatelje do Ulcinja i koliko košta?“ – pitao me Nikola.

„Mogu. Cena je sedamsto maraka“ – odgovorila sam.

„Neki policajci odavde voze i za četiri ili pet hiljada maraka, to nije skupo.“

Još jedan podatak sam saznala. Ne samo Goran Pavlović sa aerodroma, čak i iz Đakovice policajci voze one iste Albance, koje su proglasili za neprijatelje i teroriste. Ali, zato meni „zameraju“ što zarađujem dok oni ginu? U povratku ja i Vera nismo imale problema. Jedin problem je bio što sam upoznala Krigera, čoveka koji će uništiti moj život.

Kraj juna '98.

Ni sama ne znam gde nalazim putnike koje vozim. Prolazim putevima pored kojih kao da nema života. Imam utisak da života ima samo u nekoliko katoličkih sela oko Đakovice. I u gradovima. Ali mnogo,

mного manje nego što je bilo pre nekoliko meseci. A i oni ljudi koje vidam uplašeni su, uznemireni.

Ugovorila sam dve vožnje iz jedne porodice. Žene i deca. Idući od Prizrena odmah iza punkta u Bistražinu, desno vodi put u selo. Sa punkta, ili desetak metara dalje u pravcu Đakovice od njega, može da se vidi gotovo celo selo. Rano ujutro sam otišla po decu. Prvo njih da prevezem. Ona su najvažnija, najvrednija.

„Gde ideš?“ – pitali su me na punktu.

„U ovo selo ovde. Da li je bezbedno?“ – pokazala sam rukom gde idem.

„Da, idi slobodno. Nema ništa tamo. Vidimo skoro celo selo.“

Odvezla sam decu, između sedam i petnaestak godina. Ostavila sam ih kod sebe u stanu i obavezala Veru da pazi na njih. Dala sam joj dvadeset maraka, tako sam bila sigurna.

„Vero, pazi na decu dok ne dođem sa njihovom majkom. Daj im da jedu, izvadi mesa, zamrzivač je pun, spremi im. Daj im čokolade, grožđa, sok. Pazi da ne izađu napolje da ih neko ne uplaši. I ti imaš decu.“

Vera je mrzela Albance, ali je isto toliko volela novac. Možda je, čak sam sigurna da je mnogo više volela novac nego što je njih mrzela.

Vratila sam se ponovo na punkt. Onaj policajac od malo pre više nije bio tu. Ili se sakrio. Ponovo su me pitali gde idem i ponovo sam rekla isto. Nisam se plašila, nije bilo razloga, nisam očekivala da se nešto ružno desi. Uzela sam dve žene i neke devojke koje su mogle imati nešto više od šesnaest godina. Na istom punktu u Bistražinu su nas zaustavili.

„Stani tamo desno i izađite iz kola svi“ – rekao je policajac koji nam je uzeo dokumenta.

Pomerila sam kola udesno i izašli smo.

„Čekajte tu dok izvršimo proveru“ – rekao je i otišao sa papirima.

Sunce je peklo, vode nismo imali. Jedini muškarac sa nama je bio desetogodišnji dečak. Bio je bled i videla sam da se pribija uz majku. Nije više mogao da stoji. Plakao je i krio suze, iza majke skrivajući glavu.

„Možemo li da se sklonimo sa sunca? Pozliće dečaku, nemamo vode“ – usudila sam se da zamolim. Videla sam da oni na punktu imaju sokove.

„Ti idi pod šljivu (mislim da je bila šljiva), oni ne mogu.“

Nisam se pomerila. Bilo bi užasno neljudski da odem u hladovinu i ostavim njih na suncu. Dva sata smo stajali na suncu, čekajući da se smiluju i da nas puste. Brinula sam za decu koju sam ostavila kući. Nisam mislila da ću se ovoliko zadržati.

Čim smo stigli do Kosovog Polja, odmah sam pozvala čika Đemu, jednog starijeg kolegu, koji je godinama živeo i radio u Beogradu, čak mi je pričao da je tamo bio i predsednik Udruženja taksija. Odbio je da vozi sa mnom u Podgoricu.

„Ne smem sine. (Uvek mi se tako obraćao) Ja sam Albanac, neko će jedva dočekati da mu sam dođem, kao serviran na tanjiru. Nemoj da se ljutiš. A i ti se pričuvaj, vreme je mnogo loše. Ljudski život ne vredi ništa.“

Setila sam se Popare. Došao je odmah i u dva vozila smo odvezli decu i žene do Podgorice.

U toku maja i do polovine juna sam bar deset puta vozila nekoga od porodice Karoči iz sela Dobre Bare kod Đakovice. Starija gospođa Karoči je bila u bolnici. Izveli su je i ostavili kod nekih rođaka u Prištini, koji su bezuspešno pokušavali da nađu nekoga da je odveze kući, u selo. Koliko mogu da se setim, bilo je to početkom maja. Nisam sigurna kako su došli do broja mog telefona, ali čim su rekli da treba da je vozim u Dobre Bare, pretpostavila sam da je neko od mojih put-

nika dao moj broj i preporuku. Iz tog sela verujem da nema porodice čijeg bar jednog člana nisam vozila. Svi su me znali. Kad uđem u selo i deca su me pozdravljala i mahala mi.

Nije mi baš bilo prijatno i lako da prevezem bolesnu ženu pored tolikih punktova i policije. Nisam smela da krenem sama na taj put, rekli su i da je žena veoma bolesna. Radosav i Vera nisu bili tu. Njihov sin Dragan je jedini bio slobodan i pristao je da ide sa mnom.

„Idem sa tobom. Ako se ti ne plašiš, ni ja ne smem da priznam strah.“

Pronašli smo adresu u Prištini koju su nam ostavili. Ni sama ne znam šta sam osetila kad sam videla kako iznose gospođu Karoči. Bila je u pravim nosilima, gotovo cela u gipsu. Oborila sam sedište i pomerila ga napred utisnuli smo neku ćebad, da napravimo što ravniji ležaj za nju. Uzeli smo njene papire i vodu i krenuli. Dragan je seo pored njene glave na zadnjem sedištu, povremeno joj je mokrim peškirom kvasio lice. Bila je u jakim bolovima, čitavim putem je plakala, ali se ustezala da ne uznemiri i uplaši nas dvoje. Videlo se da pati. Kasnije sam saznala da je imala rak kostiju, ne znam kako se to medicinski ispravno naziva, operisala je kuk mislim desne noge, i zato joj je cela noga, čak i kičma do vrata, bila fiksirana gipsom. Koji bi monstrum, makar bio policajac, makar bio sto puta Srbin, i makar hiljadu puta bio „veliki Srbin“, mogao da dirne takvu ženu? I ko bi mogao da me spreči, čime da me uplaši, da ne pokušam makar da stanem na stranu takve žene i pomognem joj? Ali nije jednostavno proći zloglasnu Sredsku, koja je bila pod direktnom upravom najgoreg sina ljudskog roda, Krigera, ili Šćekića. Zaustavili su nas u Sredskoj. Sve dotle nismo imali nikakvih problema. Na svakom punktu bi samo pogledali papire i ženu u bolovima i pustili bi nas da mirno idemo svojim putem. Ali, ne i Šćekić!

„Izlazi napolje! Ti, imaš li kakav dokument?“ – vrisnuo je na Dragana.

Dragan je bio plašljiv i malo mu je trebalo da poplavi od straha.

„Imam“ – dao mu je svoju ličnu kartu.

„Srbin! Voziš Šiptarku. Gde ti je uniforma i puška?“

Dragan je počeo da se njiše.

„Vadite je napolje, da vidimo šta ima od oružja ispod nje?“

Pobesnela sam. Znala sam da ne smem mnogo da ga ljutim, znala sam da može bilo šta da nam uradi, morala sam da smirujem sebe i svoj gnev, ali ipak nisam uspela da se obuzdam.

„Ne, gospodine. Ne mogu da pomeram ženu. Ona je u užasnim bolovima, ne mogu da je mučim još više. Ispod nje nema ništa osim sedišta i ćebadi. Greh je pomerati je. Ona je samo žena, starija, bolesna žena, ide sa teške operacije, iz bolnice.“

„A tebi je nje žao? Sigurno je okotila najmanje pet terorista. Hoćeš i ti da plačeš sa njom?“ – vrištao je.

Verujem da je žena u kolima sve čula. Stidela sam se tog čoveka.

„Već plačem“ – odgovorila sam. I plakala sam.

Pored nas je bilo nekoliko policajaca. Šćekić je bio besan. Bacio je papire kroz prozor, što je značilo da možemo da idemo. Ušli smo u kola. Dragan je, beo kao kreč, drhtavim rukama pokupio papire. Vozila sam što laganije, da ne bih truckanjem još više nanosila bol umirućoj ženi. Smeškala mi se blago, materinski. Nikada neću zaboraviti njen lik i uplakane oči. Odvezli smo je do njene kuće i pomogli njenom sinu i mužu da je unesemo. Bili su veoma zahvalni. Jedna njena ćerka je bila udata u neko selo kod Kline, i vozila sam je nekoliko puta do Kline ili iz Kline do Dobre Bare. Čak iz Kline me zvala da dođem po nju i da je vozim kod njenih. Dve ćerke i jedan sin su živeli i radili u Švajcarskoj. Imala je još jednog sina, koji je bio kući i videla sam ga svaki put kad sam nekoga od njih vozila.

Ubrzo posle ove vožnje, sa aerodroma sam odvezla njenog sina i dve ćerke na vikend, da vide svoju majku, i ponovo ih vratila na aerodrom. U obe vožnje Vera je bila sa mnom. Nisam sigurna koliko puta sam ih ukupno vozila, ali svakog vikenda, u narednih nešto više od mesec dana, nekoga sam dovozila ili odvozila iz njihove kuće. Dolazili su da naizmenično budu pored majke, po nekoliko dana. A onda su mi javili da je umrla. Morala sam da sačekam na aerodromu njene dve ćerke, sina i snaju. Za Veru nije bilo mesta. Avion je kasnio i ja sam vozila što sam brže mogla da bi na vreme stigli na sahranu koja je bila zakazana u dva sata popodne. Sve punktove smo prošli bez problema, kao i obično. Ali, na Brezovici nas je sačekao Šćekić. Kad sam ga videla, grlo mi se steglo. Bio je u uniformi i čim nas je video, uašo je u kontejner i poslao po papire čoveka u civilu, mislim da je bio pomoćnik ili zamjenik komandira. Kad je taj čovek bio sam, bez Šćekićevog prisustva ili blizine, na bilo kom punktu, samo bi nam pogledao papire, provirio u unutrašnjost kola, što i jeste bio zadatak svakog policajca na punktu, i pustio bi nas da mirno nastavimo svoj put, bez i jedne ružne reči, uvrede, pretnje. Ali, kad je njegov „šef“ bio tu, on je samo slegao ramenima. Nije smeo da mu se suprotstavlja da ne bi okrenuo njegov gnev protiv sebe, ili je želeo da i sam „napreduje“ u službi pa nije hteo da mu se zamera. Tako i ovog puta, pokupio je pasoše i moje papire i odneo ih Šćekiću.

„Nemojte da izlazite iz kola, tako je naredio Šćekić“ – rekao je tiho kao da mu je neprijatno.

„Ali gospodine, sećate se one nepokretne žene što sam je vozila pre mesec dana. Ona je njihova majka, umrla je, u dva je sahrana.“

Pogledom je govorio da razume i da mu je neprijatno, ali je ipak morao da odnese naše papire u kontejner. Iza mene su sve tri mlade žene plakale. Karoči se takođe gušio od tuge, ali verovatno i od poniženja i besa. I meni je bilo teško. Sedeli smo više od sata u kolima,

sunce je peklo i ubijalo nas. Pored nas je prošlo dosta vozila koja su posle nas došla na punkt, prošla kontrolu i odlazila svojim putem. Nisam mogla više da samo sedim i čekam. Znala sam da se taj bolesni, naoružani čovek samo izživljava. Mrzela sam ga. Izašla sam i poslala kod njega u kontejner. Čovek u civilu me gledao širom otvorenih očiju, i čim sam ušla unutra, on je pobegao. Šćekić je podigao noge na neku stolicu ili stočić, više se ne sećam, udobno zavaljen u stolicu i pio je nešto iz limenke. Papiri su bili na stolu, ispred njega. Ušla sam unutra i stala ispred njega, pored njegovih čizmi.

„Gospodine, dajte nam papire, moraju ljudi da stignu na sahranu svojoj majci.“

„Hoćeš li da ih pozoveš da stanu pored puta, tamo. I ti sa njima. Sad ćemo da vas postreljamo i samo da vas otisnemo dole, u provaliju.“

Još jedan policajac bio je unutra, sedeo je, i zasmejao se grohotom kao da je čuo dobru šalu. Okrenula sam se da izađem. Ako ima srca, neka puca u četiri žene i u nenaoružanog muškarca što su krenuli na sahranu. Junački, baš Crnogorski. To je bio pravi Slobin policajac: udri po ženama i deci, ruši kuće ljudima!

„Gde si pošla?“ – dreknuo je na mene.

Zastala sam u pola pokreta.

„Klekni na kolena i moli da ih ne pobijem“ – zapovedio je. Drugi policajac se uozbiljio. Možda mu je nešto doprlo do mozga, ko zna. Trenutak sam stajala a onda sam se spustila na kolena.

„Molim vas, pustite ih. Oni žive i rade u Švajcarskoj, pošli su na sahranu. Grehota je. Oni su stvarno dobri ljudi“ – plakala sam zbog poniženja, nemoći, besa, revolta. Ne od straha. Ne, posle susreta sa vojnicima UČK, koji su prema meni bili izuzetno korektni, više se nisam bojala. Ali mi je bilo teško. Ti njihovi takozvani „teroristi“ me nisu povredili iako su mogli, a policajci iz mog naroda da se ovako ponašaju? To mi je bilo najteže. Ako je i bilo u meni straha, onda ga je

bilo više za ljude koje sam vozila, nego za mene i moj život. I bio je potisnut prezirom, gađenjem. Bes iz Šćekića je prosto kipio. Pljunuo mi je u lice, besno.

„Klečiš i moliš za Šiptare! Streljaću te, upamti. Za koga radiš?“

Mirno, što sam mirnije mogla, pokupila sam papire sa stola, izašla van, izvadila papirnu maramicu iz džepa, i obrisala majicu koju je Kriger upljuvao. Došla sam do kola, izvadila flašu sa vodom iz gepeka i oprala majicu. Prijala mi je hladna voda i mokra majica. Nisam se okretala. Nisam ništa rekla Karočiju, ali verujem da su mogli videti nešto na retrovizoru koji je gledao tačno u kontejner. Stidela sam se svog policajca. Ja i ovi ljudi u kolima, ali i mnogi drugi koje sam na punktovima gledala uplakane i izobličene od straha, bili smo samo crvi koje je mogao svako, ako je samo imao čizme, da gazi. Nismo imali identitet, nismo imali dostojanstvo, nismo imali ni jedno ljudsko pravo, čak ni ono elementarno, osnovno, pravo na život, pravo na slobodu kretanja glavnim putevima, civilnim. Svako je mogao da nam uradi šta želi, zavisili smo od dobre ili loše volje policajaca, ljudi poput Šćekića. A bilo ih je mnogo! Šta li se tek dešavalo ljudima van tog puta, u selima, zaseocima? Tamo su bili prepušteni na nemilost obesnim, naoružanim policajcima.

Stegla sam srce i vozila. Sahrana je čekala da stignu moji putnici. Na kapiji su čekali brat i otac. Karoči je izašao i pretpostavljam da je u nekoliko reči objasnio ocu zašto toliko kasnimo. Verujem da je znao da se nešto strašno desilo u kontejneru, iako nisam ništa rekla kad sam došla u kola. Nisam mogla. Stari Karoči me zagrlio i pomazio po kosi. Plakao je. Za svojom ženom, koju nisam znala dok je bila zdrava i čila, ali je i onako bolesna bila izuzetno draga i osetljiva. Zнала sam da ne plače samo zbog nje, plakao je i zbog straha.

Vratila sam se istim putem, nisam imala izbora. Opet sam prolazila istu napornu, iscrpljujuću proceduru. Od svih policajaca koje sam

često vidala oko Prizrena ovaj ovde bio je najkorektniji. Pogledala sam okolo, i pošto sam bila sigurna da niko neće videti ni čuti, obratila sam mu se. On je zavirivao u gepek, ispod haube, ispod sedišta, to je bila obavezna provera.

„Nemam loših namera, ali zaista ne mogu a da ti ne kažem da si jedan od retkih policajaca koji obavljaju svoj posao gospodski.“

„Vreme je ludo. Svi su ljudi. I ako hoćeš da budeš čovek i normalan, ne smeš. Odmah si sumnjiv.“

„Gde je Šćekić? Kaži mi zašto se tako ponaša, zašto radi ovakve stvari? Da li je prema svima takav ili samo prema meni?“

„On je takav čovek. Stalno je u šumi, na terenu, ali kao da zna da naiđeš, pa dođe. Prema svima je takav. Mrzi Šiptare, a ti ih voziš. On to ne može da shvati. Naredio nam je da ti svaki put kad prođeš detaljno pregledamo auto, ako posumnjamo i gume da ti ispustimo.“

„Ali zašto?“

„Misli da radiš i špijuniraš za neke strance. Plaši se da ne silaziš sa puta, da snimaš nešto. Zato je rekao da ti i olovku proverimo. Da tražimo bilo šta što liči na kameru, ili tako nešto. Mi znamo da ne silaziš sa puta ali on je ubeđen da ne bi rizikovala da voziš, da ne radiš za nekoga. Čuvaj se. On je takav, niko ne sme da mu kaže ništa.“

„On stvarno nije normalan. Nemam ništa protiv, vi tražite i radite sve što treba da radite, ali zašto maltretira i mene i ljude koje vozim. Jednom mi je doviknuo „Koliko pušaka si prenela teroristima“. Skamenila sam se od straha.“

„Ma kakve puške, to su gluposti. Ne voze se puške u kolima pored policije u sred rata. Nešto drugo njega muči“ – šapnuo je policajac.

„Ne radim, brate, ni za koga. Moram i hoću da radim. Ovo nije više njegova zemlja nego moja, nije njegov put, nisam na njegovom imanju. Ja nisam kriva za „rat“. Radiću, a on neka me ubije ako misli da treba i da može. Znam da nema prava ovako da se ponaša, nije ljudski.“

Sad sam bar znala zašto mi na svakom punktu oko Prizrena, svaki put kad prođem, prosto „raskomadaju“ auto. Dešava se da traže i džepove da izvrnem. To je Šćekićeve nemirna „savesť“, mislila sam. Kad je nešto kriv, čovek se plaši i svoje senke.

Dan ili dva pre petnaestog juna, povezla sam jednu devojkicu do Đakovice. Na punktu u Sredskoj bio je Šćekić. Policajci koji su, kad njega nije bilo u blizini, bili „normalni“, koji su čak ponekad znali i da se našale i nasmeše, da pokažu da su pripadnici ljudskog roda, pretvarali su se u strašne SS-ovce, čim bi Kriger bio u njihovoj blizini. Tako i ovog puta. Nisam mogla ni da pomislim da bi bilo šta ružno moglo da se desi. Vozila sam ljupku, mladu ženu, katolkinju, koja je najveći deo svog života provela u Švajcarskoj i tamo poprimila kvalitete za koje mi još nismo znali. Ali, Šćekić je uzeo njen pasoš i moje papire i ušao u stanicu. Mlada žena je držala ruku pored sebe na sedištu, pored svog kolena. Nije se pomerala. Drhtala je. Nije baš dobro govorila jezik, ali sam shvatila šta je mislila kada je promucala:

„Nemoj me ostaviti ovde, molim te.“

Dodirnula sam njenu ruku svojom.

„Ne plaši se, neću te ostaviti. Odvešću te do kuće.“

Policajac na ulaznim vratima je viknuo i mahnuo besno rukom, što je značilo da treba da dođem tamo. Bio je ozbiljan, valjda da bi pomogao Šćekiću da se „upriliči“ prava ozbiljna situacija. Stegla sam čvršće ruku mlade žene i otišla unutra. Pravo kroz polumračan hodnik, mali, ako se dobro sećam, a onda levo u neku prostoriju. Znala sam da je nešto smislilo. Da, bila sam svesna nesvesnosti tog čoveka. Mislila sam da je bolestan, da povremeno dobija napade i zato muči ljude na putu. Ali, on je uvek bio takav, nije dobijao napade. Kad sam ušla, pogledao me svojim, pretpostavljam najotrovnijim pogledom.

„Gde je voziš?“ – pitao me vrištećim glasom.

„U Bistražin, kod Đakovice“ – odgovorila sam što sam mirnije mogla.

„Sad sam je proverio, ima brata u UČK. Mora da ostane ovde. Ti se vrati i gledaj svoja posla, ako misliš da radiš i da te niko ne dira.“

„On nije njen brat. Čak i ako jeste on u UČK, ona s tim sigurno nema veze, inače ne bi smela da dolazi u zemlju. Uzela sam je sa aerodroma da je odvezem u Bistražin, do kuće. Ili ću je odvesti tamo ili ću i ja ostati sa njom. Imate moć, imate oružje. Mi smo žene, ne možemo da se branimo. Ali, nije ljudski. Verujem u Boga, a vi radite šta mislite da treba, samo i vi imate decu i ženu.“

Pokušao je da me prekine, ali ja sam se zaletela i nisam mogla da se zaustavim. Morala sam da mu pomenem decu i ženu, valjda je toliko čovek da može da zamisli koliko bi strašno bilo da nekoga iz njegove porodice tako zaustavljaju i maltretiraju, recimo vojnici UČK, samo zato što je on policajac. Ali, on nije bio čovek. Koliko god bila moćna i organizovana služba koju je on predstavljao, ipak nije mogao za manje od dva minuta da proveriti ženu. Tada sam to pomislila, i sada sam sigurna da je nije mogao proveriti. Ustao je i dao mi njen pasoš i avionsku kartu. Pokazao mi je rukom da se „gubim“.

„A policija na punktovima? Kako da idem bez papira?“

Samo me pogledao sa prezirom, prošao pored mene i zadržao vrata da i ja izađem. Papiri su ostali na stolu. Izašla sam i odvezla ženu. Znala sam da će Šćekić reći svim punktovima i patrolama da me samo propuste. Prvi put sam „gospodski“ prošla sve punktove a da me niko i ne primeti, osim što mi mahne rukom da prođem. Na punktu u Bistražinu žena je izašla, platila mi i sada ona meni stegla ruku. Oči su joj bile pune suza. Ne moram ni da ponavljam da su nekome oči bile pune suza. Tada su svim ljudima oči uvek bile pune suza. Celo Kosovo je plakalo, i nebo iznad njega je, čini mi se, plakalo, ili je bar trebalo da plače.

„Nije daleko, bolje da se što pre vratiš po papire.“

Nisam joj rekla da su moji papiri ostali kod Šćekića, ali ona je verovatno videla da sam vratila samo njene i pretpostavljala je da moram sada da se vratim po svoje. Nije mi rekla da dođem po nju da bih je vratila na aerodrom i ne znam da li je ostala u selu „zarobljena“ situacijom, ili je uspela da se vrati u Švajcarsku. Vozila sam nazad toliko polako da bi i pešak mogao da uđe i sedne unutra. Razmišljala sam, ako je to uopšte razmišljanje. Nisam se pokajala tada što sam pokušala da pomognem ženi, a ne kajem se ni sada. Ti takozvani „teroristi“ mene nisu povredili, nisu me čak ni uvredili, nisu me pitali šta radi moj brat. Šta bi tek bilo da su „proverili“ i saznali ko je moj brat? O „Crnom“? Ali nisu. Zašto onda ja ne bih pomogla mladoj nemoćnoj ženi? Ko može da mi zameri to? Ne bi bilo normalno da sam ćutala i da sam je ostavila.

Ako kažem da nisam mogla da kontrolišem strah od onoga što me čeka kada se vratim po papire, neću objasniti ništa o onome što sam osećala dok sam polako vozila, odlažući trenutak susreta sa Šćekićem. Do skora sam ignorisala strah, nisam mnogo razmišljala, ali sada je već živeo u meni. Morala sam da se vratim po papire. Čak i da sam htela da ih ostavim i vratim se kući, ne bih mogla to da izvedem. Isto tako kao što je javio svim punktovima da me propuste bez kontrole, mogao je da javi da me zaustave, uhapsu, ubiju. Mogao je bilo šta. Vraćala sam se istim putem nazad, i osećala sam se lošije nego onda u Drenovcu, kad sam se vraćala ponovo do punkta sa vojnicima UČK. Sada su osećanja mnogo jača, čitavo telo mi je bilo ukočeno od straha.

Na punktu u Sredskoj, policajac mi je pokazao rukom da parkiram malo više u desno.

„Idi po papire“ – poslao me unutra.

Nasmešila sam mu se, bar verujem da je grimasa ličila na osmeh. Nije bilo prvi put, a ni zadnji, da hodam uz jak vetar, svojim putem,

da prkosim zlu, bolesnim umovima, do zuba naoružanim ljudima. Takva sam. Iako znam da je bolje da sačekam da prođe oluja, ja ipak idem njoj u susret. Zašto bih ja morala da se ponašam onako kako mi neko naredi, onako kako drugome odgovara? Zašto moram da svoj život usklađujem sa nečim ili sa nekim s kime nemam nikakve veze i ko nema pravo da upravlja mojim životom i osećanjima? Bilo me je baš briga za Šćekića i njegov „rat protiv dobro naoružanih terorista“, koji je vodio na civilnom putu, uglavnom protiv preplašenih žena i dece. Pored tolikih policijskih snaga, oružja, radio i ko zna kakvih još veza, ne bi pokušao da prođe ni neko ko je dva puta kažnjen za prekršaj u saobraćaju, a ne terorista. Setila sam se Verine priče o onome što je čula od Koste Bulatovića, iz Beograda, „iz prve ruke“. Trećinu pobiti, trećinu proterati u Albaniju, a ostatak će nam služiti. Zнала sam, slušala sam priče čak i od policajaca, koje sam često povezla, da ubijaju sve redom, bez milosti, to je valjda ta trećina, prva. Ovoj drugoj sam ja svedok. Treća je zaplašivana, šikanirana, zlostavljana, iscrpljivana. Njih su valjda hteli da nateraju da beže, da se sele, da se „vraćaju u Albaniju, odakle su i došli“, kako su inače govorili. I uspevali su. Ljudi su bežali već mesecima, sve više, praznili svoje domove, u koje su često odmah useljavali policajci, a ponekad su i sami isterivali ljude ako bi im neka kuća po svojoj konstrukciji ili položaju odgovarala za „ratne namene“.

Parkirala sam auto, izašla i kao na drvenim nogama krenula prema zgradi stanice policije. Teško sam se popela uz nekoliko stepenica. Ušla sam u hladnu prostoriju, u odnosu na jako sunce napolju, kroz polumračan hodnik, i prišla vratima iza kojih me je čekao Šćekić. Kucala sam, i ne čekajući odgovor, ušla unutra.

„Stani tu i pričaj“ – viknuo je.

„Kažite o čemu hoćete da pričam?“ – promucala sam.

„Za koga radiš? Koliko je para donela teroristima? Znaš li koliko je policajaca izginulo? Pričaj!“ – vrisnuo je.

„Radim za sebe i opštinu kojoj plaćam porezu. Da li je, koliko i kome ova žena donela novaca ne znam. To je njena stvar. Nisam je pitala a i nemam prava da je pitam“ – počelo je već da mi se magli pred očima. Ustao je, prišao mi okolo, kao da hoće da mi pokaže da mu se ne žuri, preteći, stao ispred mene i ošamario me, snažno. Kao moj otac kad sam bila mala. Ponovo sam bila u podrumu. Ali ne samo ja, celo Kosovo, svi stanovnici Kosova bili su u podrumu. Većina civila je drhtala, kao ja u tom momentu. Trebalo je da ga pogledam sa visine, da mu kažem: „Ko si ti? Ko si ti da uzimaš život iz mene, iz bilo koga? Ko si ti da gaziš po dostojanstvu ljudskom?“ Ali nisam smela, nisam imala prava da se bunim. Nisam ni plakala. Ja plaćem za sitnice, za bilo šta što nije u redu, što nije lepo. Plaćem za gluposti koje većina ljudi ne bi ni primetila. Ali ne plaćem kad mi je stvarno ugrožen život, kad verujem da je kraj. Tada se u meni podigne i preplavi me inat. Čutala sam.

Ošamario me još jednom.

„Za koga radiš? Za koga špijuniraš?“

„Ne znam šta vam odgovara, pa da vam to kažem. Ne radim ni za koga osim za sebe i opštinu kojoj plaćam porezu iz kojeg i vi dobijate platu. To je sve. Jači ste, možete da uradite šta hoćete, ali nije u redu. Hoću da idem kući“ – koliko se sećam mislim da sam ovo rekla između šamara.

Pobesneo je, izvadio pištolj, uhvatio mi jednom rukom lice i stegnuo jako, od prilike tamo gde se vilice spajaju. Zbolelo me mnogo, užasno mnogo. Gurnuo mi cev pištolja u usta, mislim da sam osetila da je bila masna. Htela sam da kažem „To me boli, povređuješ me“, ali nisam uspela od njegovog stiska. A i bilo bi glupo, on i jeste želeo da me povredi. Bila sam svesna da mu ne pada na pamet da me ubije, ne bi to uradio tu, da isprlja pod, to sam odmah pomislila. Hteo je samo da me ponizi, da me zgazi kao crva, da mi pokaže svoj prezir, da me

uplaši. Sklonio je pištolj na neki metalni orman iza moje glave i još jednom me ošamario. Opet sam, kao kad sam bila mala, osetila toplu krv kako se sliva iz nosa. Zateturala sam se i pomerila prema ormanu, prema zidu, ali nisam pala. Stisnuo mi je lice rukama, i gurnuo mi jako glavu u zid. Jako, ali ne previše, tako sam bar pomislila tada. Bila sam sigurna da može jače i bolje. Srpski sin, srpski policajac, detić crnogorski. Tukao je žene i decu na putu. Proklet bio! Gnječio mi je glavu o zid. Jednom, dva, tri puta... Osetila sam se umornom, iscrpljenom, telo mi se opustilo, kao da sam vozila hiljade kilometara bez odmora, pa sam upravo legla u krevet i počela da tonem, propadam u dubinu, nepoznatu ali prijatnu. Osetila sam ukus metala, možda sam pomislila da je od cevi pištolja. Ako sam uopšte mogla da mislim. Uhvatio me za ruku i gurnuo u hodnik.

Ne znam kako sam uspela da dođem do kola, ne znam da li sam teturala ili sam hodala visoko podignute glave. Ali sećam se da sam došla do kola. Čak mislim da mi je jedan policajac iz stanice trčeći doneo papire, možda sam se i njemu nasmešila, sigurno sam htela, volela sam ljude, uvek sam mnogo volela ljude. Želela sam da živim pored njih i da ih nikada ne povredim, ne uvredim. Trudila sam se, bila sam dobra čak i prema onima koji to nisu zasluživali, sve dok sam to mogla. Niti jednog jedinog punkta, ni jedne kontrole, ničega što je vezano za povratak do kuće se ne sećam. Ničega nema u mojoj memoriji, sve je izbrisano.

Kad sam se probudila, osetila sam užasnu glad i žeđ. Trebalo mi je nekoliko trenutaka da se osvestim, da shvatim gde se nalazim. I da se setim šta se desilo. Imala sam vrtoglavicu, neku čudnu mučninu, i mislila sam da je to od gladi. Telefon je bio isključen, nisam mogla da se setim kada sam ga isključila. Napolju je bilo tiho, ništa se nije čulo. Ustala sam, upalila kola i krenula da kupim hleb i mleko, u „Eni“, kod mojih komšija, kod mojih dragih poznanika. Pipnula sam glavu rukom

i uplašila se. Nisam mogla da naslonim glavu na naslon sedišta zbog otoka i bola. Okrenula sam se na raskrsnici i vratila. Nisam mogla takva da ulazim u market. Polagano sam se popela stepenicama do vrata Verine terase, otvorila sam vrata i videla Radosava kroz otvorena vrata na kuhinji, kako sedi i gleda TV, verovatno izveštaj o poginulim ili ranjenim policajcima, o „divljanjima terorista“. Smučilo mi se sve. I ta preterivanja u traženju dovoljno dobrog i „jakog“ razloga za „progon“ nedužnih ljudi. Radosav mi je mahnuo rukom da uđem, nije mogao da odvoji oči od nečega što je gledao. Skinula sam levu patiku, pošla da skinem i desnu, ali nisam uspela. Više nisam imala kontrolu nad telom. Ne znam da li sam pala ili sam uspela da se spustim, ali, odjednom sam ležala na podu Verine terase. Radosav je video moje noge iz kuhinje, video je da sam u ležećem položaju, skočio je, za njim i Dragan koga nisam ni videla da je unutra. Bila sam svesna da pokušavaju da mi pomognu, da me podignu, pitaju me šta da rade. A ja nisam mogla ništa da im kažem. Htela sam da kažem: „Pozovite hitnu“, ali sam i sebi zvučala čudno i nerazumljivo. Nekako sam pobrkala slova, neka sam ispustila, „zaboravila“, neka sam dodala. Nisam uspela da izgovorim ni jednu reč. Glas više nije bio moj. Kao da je dolazio iz neke dubine, negde izvan mog tela. Radosav je plakao, Dragan je izvukao ključeve od kola koji su ostali zarobljeni u mojoj ruci, stisnuli. Nije imao položen vozački ispit, jedva je i znao da vozi. Ali nekako su me odvezli u hitnu. Bilo je kasno popodne, Vera je bila kod ćerke. Čula sam Radosava kako viče i kroz plač se obraća nekome, pretpostavljala sam, lekaru:

„Pomozite joj, uradite sve što treba. Spasite je, ima ona novca, platiće.“

Preneli su me na neki ležaj, dali mi infuziju, injekciju, ili nešto tako. Merili su mi pritisak.

„Dobro je, TA 160/90, nije strašno“ – govorila je neka žena, lekarka iznad moje glave.

Pokušala sam da joj očima, pokretima, pokažem da je to za mene strašno mnogo. Čitavog života je moj pritisak bio nepromenljiv, 110/70. Tako visok pritisak moj organizam doživljava kao šok. Pomerila sam ruku, imala sam kontrolu nad njom, pomerila sam i drugu. Odlučno, samo da ne ostanem vezana za krevet, da mogu bar jednom rukom da se služim, trebaće mi ako ostanem invalid. Nisam mogla da dozvolim sebi da ostanem nepokretna. Nipošto! Nisam imala uslove za takav „luksuz“. Teško izgovorenim rečima, odvojenim u slogove, kao kad deca uče da pišu i čitaju pa sriču slovo po slovo, slog po slog, služeći se i pokretima ruku, uspela sam da objasnim lekarki da moj organizam ne poznaje tako visok pritisak.

„Daćemo ti nešto odmah, vratićemo ga dole, ne brini.“

Dali su mi još neku injekciju.

„Možeš li da pričaš? Možeš li da mi kažeš da li si imala neki stres, da li si možda pala i udarila glavom o nešto?“

Okrenula sam glavu prema zidu da ne vidi da plačem, da ne gleda. Sad kad je prošla opasnost, mogla sam da plačem.

„Isplaci se slobodno, izbaci sve iz sebe, biće ti lakše“ – govorila je žena, jer je videla da plačem. „Hoćeš li da mi kažeš šta ti se desilo? Da li te neko povredio? Kaži mi slobodno.“

Odmahnula sam glavom. Šta sam mogla da kažem? Milošević je dozvolio, čak naredio policajcima da muče Albance na putu, ali i Srbe koji ne pokažu radost zbog toga? Da kažem da je neko dao neograničenu slobodu u upotrebi sile protiv civila? Da me udario Šćekić? Nisam mogla, nisam smela? Posle nekog vremena, kad su mi „spustili“ pritisak na 130/90, dali su mi upute za još neke analize, FOU, EEG..., dali su mi sredstva za umirenje i lekarka mi je rekla:

„Sigurna sam da si doživela veoma jak stres. Ja sam lekar i znam to. Mislim da ti se desilo nešto o čemu nećeš ili ne smeš da govoriš. Uradi ove analize i ako budeš htela, dođi da pričaš sa mnom neki drugi dan. Ne možeš da čutiš, to može još da ti naškodi.“

Vratili smo se kući. Dragan i Radosav su me gotovo nosili, ja sam samo vukla noge. I ruke i noge sam osećala, ali kao da su „gumene“, nekako sam ih pobrkala. Kad hoću da pokrenem desnu ruku ili nogu, ja pomerim levu i obrnuto. Desna ruka mi je bila neposlušna više od leve. Kasnije uveče kad je Vera došla kući, stiskala mi je desnu ruku svom snagom, ali ja nisam reagovala na njen stisak. I sada ne osećam desnu ruku kao levu kao što sam je osećala pre Šćekića, ali sam ipak uspela, delimično, da se oporavim od onoga što mi je uradio taj bolesni čovek.

Nosila me snažna volja za ostvarenjem pravde, za životom, za osvetom. Preživela sam Krigera. Da, silno sam želela da mu se osvetim. Nije smeo da me povredi, nije smeo ni da me dirne! Ko je on da me veže za krevet, ko?

„Ceco, kaži mi šta je bilo? Ti si sva otečena, glava ti je otečena, imaš tamne podočnjake. Mislila sam da nisi tu, da si ostavila kola i da si otišla negde. Kucala sam na vrata i na prozor, zvala sam i telefonom da proverim da li si stigla, da ne izlazim iz kuće. Telefon zvoni do kraja i izbaci. Ti si prespavala dva dana! Mogla si i da umreš! Jesi li srela teroriste, UČK-e, jesu li te mučili? Kaži mi, molim te.“

Odmahnula sam glavom i polako, sričući slogove, odgovorila:

„Nikada mi ovako nešto Albanci ne bi uradili. Pogotovo ako ih ne povredim. Oni nisu teroristi, oni se samo bore protiv ogromnog zla. I ti si svesna toga, ali nećeš da priznaš. Ono što može da uradi Srbin koji ima vlast, moć, oružje i dozvolu da radi šta hoće, Albanac nikada neće.“

Ponovo sam zaplakala. To što sam mogla da se isplačem mi je činilo dobro, bio je to moj ispusni ventil. Eksplodirala bih da nisam

zaplakala. Nikada više, sve do bombardovanja, nisam čula Veru da govori nešto ružno o Albancima. Bar ne otvoreno i ne direktno meni. Više me nije pustila da idem sama na vožnju. Često je odlagala svoje obaveze samo da bi išla sa mnom. A bilo je još vožnji, bilo je još ružnih stvari.

„Neka samo proba taj skot da te dirne kad sam ja tu, da vidi šta će biti sa njim? Da li on zna šta može da mu se desi?“

Sledećeg jutra sam se probudila i suočila sa svojim užasno lošim stanjem. Nisam mogla da govorim, nisam mogla da se krećem, nisam mogla da se služim desnom rukom, iako sam je osećala. Ali bila je „neposlušna“, nisam mogla da vozim. Ja da ne mogu da vozim? Bilo je bolje da sam umrla, lakše bih pogledala smrti u oči nego da prihvatim činjenicu da ne mogu da vozim.

„Ka-fa“ – sricala sam Veri.

Odmah je skuvala. Levom rukom sam polako primakla šoljicu usnama, ali sam više sagnula glavu nego što sam podigla ruku. Pipala sam glavu pozadi. Otok je skoro spao, ali još je bilo bolno na dodir.

Otišla sam sa Verom u bolnicu.

„Moraš da ideš na skener kod privatnika, dole kod Kičme, ali skupo je. Niko neće da te pogleda ako nemaš para.“

Ovako me primila lekarka, mislim da se zvala Marica ili Milica. Bila je iz Kosovog Polja. Pogledala sam i bez reči uzela sa stola svoje papire i izašla. Vera me pratila i pridržavala rukom, za svaki slučaj. Nisam htela da dozvolim sebi da padnem. Probudilo se nešto u meni, natčovečansko, natprirodno, nešto što prevazilazi snagu ljudskog organizma. Dragan je vozio. Probala sam ja da vozim, ali umesto u prvu ja ubacim menjač u treću, umesto da pritisnem papuču za gas, ja pritisnem onu za kočenje. Nisam umela da vozim. To mi je bilo najteže.

Otišla sam na skener kod Kičme, kod nekog privatnika. Snimila sam glavu. Na čitanju tih snimaka je radio prof. doktor S. Milatović.

Dolazio je iz Niša nekoliko puta svake nedelje i radio kod čoveka koji je bio vlasnik te privatne ordinacije „Rezonanca“.

„Vi imate neku povredu na glavi, jeste li pali, udarili glavom u nešto?“ – pitao je stariji lekar.

„Ne sećam se da sam ikad pala. Bar ne skoro“ – lagala sam, a šta je trebalo da kažem – „udario mi glavom o zid Šćekić“? Ne, bilo me stid, bila sam ponižena. A i nisam smela da kažem. Nikako.

„Ova povreda se jasno vidi i jedino je moguće da je nastala od udarca. Vama treba bolničko lečenje, strogo mirovanje i snažna volja da se izvučete iz ovoga.“

Vratila sam se kući, šta sam drugo mogla da uradim. Opšte poznato je bilo da bez novca ne treba ići u bolnicu. I sama sam se uverila dva puta u to. U Kosovom Polju su Bugarke imale stalnu „tezgu“ malo iznad raskrsnice, ispred bivšeg restorana, mog bivšeg „poslodavca“ Ljube Radinovića, čoveka koji je pobjegao u Rusiju, gonjen dugovima. Redovno su donosile iz Bugarske robu i prodavale je bez problema na trotoaru. Stali smo pored njih, izašla sam i uz Verinu pomoć u sporazumevanju, što zbog njihovog lošeg srpskog jezika, što zbog mog sricanja, kupila aparat za merenje pritiska. Vera je htela da proveri da li je ispravan. Spustili smo se niže, do raskrsnice i tu sam ostala u kolima a Vera je otrčala preko puta, u apoteku, da proveri ispravnost aparata.

Rekla sam Draganu da ide kući, a ja sam sela za upravljač i vežbala: leva, desna noga, prva, druga, treća brzina. Moram, moram! Od raskrsnice do mog stana ima oko trista metara, moram sama polako da dovezem svoj auto. Vežbala sam i gledala u retrovizor. Videla sam Veru kako se žurnim, sitnim koracima vraća do Bugarki, nešto raspravlja sa njima. Pomislila sam da možda aparat nije ispravan. Nakon par minuta sam je videla da se vraća sa Jadrankom Nešović, devojkom iz Kosovog Polja, koju sam znala, ali se nisam družila sa njom. Njena majka i brat su prodali kuću u Kosovom Polju, kupili u Kuršumliji i tamo se

preselili. Jadranka je radila u prištinskoj bolnici kao glavna sestra u porodilištu, stanovala je privatno. Bila je izuzetno lepa žena, visoka i lepo građena. Od Bugarki do mojih kola Vera joj je ispričala da sam se razbolela. Prišla je i pozdravila me.

„Idem kući da se presvučem, doći ću za sat vremena.“

Više se nismo razdvajale, gotovo do kraja bombardovanja. Kasnije mi je ispričala da je Vera htela da ubedi Bugarke da aparat nije ispravan, ali da će ga ona ipak uzeti ako joj vrate pet maraka. Ali one nisu pristale. I takvim stvarima se Vera služila da bi došla do novca.

Nisam se osećala dobro, opet sam imala vrtoglavicu, mučninu, nisam još progovorila. Jaca je došla za manje od sat vremena.

„Ceco, nemoj da se igraš. Ti nisi dobila ništa od terapije. U bolnici teško i da dobiješ pravi tretman i pravu terapiju. Kod nas su dobro prihvaćeni samo Albanci koji imaju para da daju u džepove. Od tebe neće uzeti, čak i da im daješ zato što si Srkinja. Savetujem ti da ideš u „Auru“ kod doktora Jusufa Uljaja. Dobar je čovek i dobar lekar. Idi odmah, radi svako popodne, nemoj da se igraš sa životom.“

Odveli su me u privatnu ordinaciju kod doktora Uljaja. Možda će mi mnogi zameriti mnogo toga što sam napisala, pa verovatno i ovo što ću sada. Primili su me kao ljudsko biće do čijeg im je života stalo, ne kao nižu vrstu, kao tog jutra u državnoj bolnici. Putem do ordinacije Vera me uputila:

„Ceco, ti imaš para. Oni su privatnici, oderaće te. Nemoj da pokažeš da imaš novaca.“

Uslužno, uljudno, čak zabrinuto, uveli su me na pregled, u malu sobu. Doktor Uljaj je pozvao još dvojicu svojih kolega.

„Da li ti se nešto desilo? Samo klimni glavom ako je tako i odmahni ako nije, nemoj da se naprežeš da govoriš. Moramo da znamo šta je uzrok.“

Klimnula sam glavom.

„Da li te je neko povredio fizički?“

Klimnula sam.

„Udario te? Po glavi?“

Klimnula sam ponovo.

„A stres? Zbog maltretiranja?“

Još jednom sam klimnula glavom.

„Da li je to uradio neki Albanac? Možda negde gde si vozila?“

Odmahnula sam glavom.

„Hoćeš li da pričaš o tome?“

Odmahnula sam odrečno glavom i zaplakala. Nisam mogla da govorim Albancu ružno o svojoj policiji.

Dok su pričali sa mnom uključili su mi infuziju, ubacili i neke vitamine i još neke lekove. Bocu su podigli na čiviluk, objasnili su mi da će mi biti dobro, da će mi pomoći koliko god bude u njihovoj moći. I jesu. Oni su mi spasili život, posebno doktor Jusuf Uljaj. Dali su mi hrpu lekova i uputili me u Dom zdravlja u Kosovo Polje da tamo primim ostale boce infuzije. Sledećeg dana sam se osećala nešto bolje. Jaka je morala da ode kod majke u Kuršumliju koja je tada takođe bila bolesna, a ja sam morala da idem u Dom zdravlja u Kosovo Polje da primim još jednu bocu infuzije; ali kad su videli da sam bila kod Albanca u privatnoj ordinaciji, nisu hteli ni da me pogledaju. Bukvalno su izbacili i mene i Veru napolje. Ponudila sam da platim, sasvim privatno, koliko treba. Ne! Vera se bunila, svadala, psovala. Nije vredelo. Pobesnela sam. A nisam smela da se uznemiravam, da se nerviram.

Vratile smo se i pozvala sam doktora Uljaja. Nije bio tu, ali ga je sestra obavestila i posle nekoliko minuta me pozvao.

„Doktore, neprijatno mi je, ali moram da vam kažem da niko neće da mi da infuziju. Imam drugaricu koja bi mogla, ali nije trenutno tu, šta da radim?“

Već posle prve boce koju sam primila i onoga što je još dodao doktor, bilo mi je mnogo bolje, mada još ne dovoljno. A nikad više kao pre Šćekića!

„Možeš li da dođeš ovde? Mi ćemo ti davati terapiju. Nemoj da se nerviraš, ne smeš to da dozvoliš sebi.“

Nekoliko dana sam uredno uzimala terapiju, a onda se iz Kuršumlije vratila Jaka i nastavila da brine o tome.

Oporavila sam se dovoljno da mogu da vozim, doduše lagano i mnogo više se koncentrišući na obične, refleksne radnje. Nikada više nisam mogla da govorim kao pre tog petnaestog juna. Mnogo imena, likove, događaje, imam negde u svesti, ali ne mogu da se setim, ili bar ne sasvim jasno, i svakako ne pre nego što dugo prevrćem po memoriji, odakle ih znam, gde tačno pripadaju. Teško slažem rečenicu, mnogo, mnogo teže nego ranije. Ponekad se „izgubim“ u pola rečenice i moram da se koncentrišem, da ulažem napor, da ponovo hvatam niti i završim je do kraja, onako kako sam htela, ili bar dovoljno jasno. Samo onaj ko me zna od pre petnaestog juna, može sasvim jasno da vidi koliko je ostalo mene, posle tog kobnog „susreta“ sa Šćekićem. Svaki susret sa njim odnosio je deo mene, svaki njegov pogled, reč, uvreda, psovka, pretnja, udarac, nosio je u nepovrat moje zdravlje, moj život. Ali i sve ono što je radio mojim putnicima, i ne samo njima. Sve one ljude koje sam viđala da je ostavljao na punktovima, a koje nisam sretala u povratku, iako sam ih u svakom vozilu, u svakom pešaku, tražila pogledom, svakog tog čoveka sam žalila i dugo mislila na njega. Pre Šćekića sam bila izuzetno „živa“, temperamentna, kako su obično komentarisali ljudi koji su me znali, uvek u pokretu, uvek spremna da skočim, uradim nešto za tren. Bilo je u meni mnogo života, mnogo snage i volje. U odnosu na to vreme, preko noći sam postala usporena, tupa, bez života. Sklona sam razmišljanju da je možda humanije ubiti čoveka, nego ga zlostavljanjem, izivljavanjem uništiti, kao što je on mene.

Desnom rukom se ni sada ne služim bez problema. Nemam osećaj kada njome uzmem neki tanji papirić, ispustim ga iz ruke a da i ne primećim. Ruke su mi uvek utrnule, pogotovo desna. Loše spavam, premeštam ruke u neki drugi položaj, bolji. Moje ruke više nisu iste. Ne izlazim iz kuće, pogotovo ne sama. Od tog dana, stalne vrtoglavice mi ne daju da hodam. Zanesu mi se telo, zakačim za nešto. Često zastanem da se skoncentrišem na sledeći pokret, sledeći korak. Iz čista mira padnem. Više mi ni pritisak nije kao ranije stabilan, često se spusti mnogo ispod „mojih“ 110/70, i tada sam vezana za krevet. Ne mogu da se krećem normalno. Vrlo često osećam ukus metala, ili krvi. Veoma često mi „utrnu“ zubi, pa čak i jezik. Tada mislim na Šćekića, i još više pogoršavam svoje ionako narušeno zdravlje. Ne mogu da zaboravim. Pitam se da li će ikada biti kažnjen? Za ono što je uradio meni, ali i za sve one druge ljude? Za sve nestale koji su imali nesreću da se sretnu sa njim na putu, ili još gore, negde pored puta.

Preplašeni ljudi su i dalje zvali i molili da dođem po njih i vozim ih. Vera je nekako i uspevala da ih odbije ako su zvali na njen telefon, uz obrazloženje da sam bolesna i da moram prvo da se oporavim. Ali ja nisam mogla. Čim bih čula molećiv glas sa druge strane žice, pred očima bi mi se pojavio uplašen lik, uplakane oči. Ljudi su želeli da žive, a ja sam možda mogla da ih izvučem, da ih odvezem na sigurno. Posle onoga sa Šćekićem, otvoreno sam priznala sebi, Jadranki, ali i Veri, na glas:

„Nemojte me tako gledati i ubediavati da ne idem. Nije novac u pitanju već ljudski životi. Da vozim zbog novca, naplaćivala bih kao policajci, po nekoliko hiljada maraka od vožnje. Rekla bih da se snađu i dođu do Prištine nekako, ne bih rizikovala svoj život da sama idem po njih, da bi ih koliko-toliko štitila svojim prisustvom, zato što mislim da niko neće povrediti nekoga pred svedokom. Vozila bih samo iz Peći ili Kline, Istoka, a ne bih prelazila svaki dan pedeset kontrola oko

Prizrena. Ja iz Prištine idem u Đakovicu i iz nje vozim do Ulcinja ili Podgorice za sedamsto ili sedamsto pedeset maraka i sada kad je rat iako nije proglašen. Toliko se naplaćivala u mirno vreme vožnja do Pogorice i to iz Prištine ili sa aerodroma. Prema tome ne radim zbog novca i nemojte mi ga ni pominjati. Od sedamsto maraka, koliko uzmem, bar polovinu ostavim na punktovima, sto maraka obavezno dam za benzin, održavam auto, plaćam porezu, stan, telefon, živim... Zna li koliko mi ostane? Da me sami ljudi ne časte na kraju vožnje, svesni svega kroz šta prolazimo putem, ništa mi ne bi ostalo, bila bih u minusu. Voziću i dalje. Verujem da Šćekić više neće smeti da me dira.“

„Znači, ipak ti je on nešto uradio? Videla sam ja da je taj čovek lud.“

Vera je shvatila i znala odmah da se nešto desilo baš sa Šćekićem, iako joj nisam rekla ništa konkretno. Verovala sam da pred svedocima neće smeti da diraju ni mene ni ljude koji su bili pored mene, i zato nisam smela da plašim Veru, da ne bi zbog straha odbila da ide sa mnom.

„Vero, voziću sve dotle dok ne čujem, jasno i glasno, da je rat proglašen zvanično. Ili dok ne poginem.“

„Ti si luda. Nisi se još oporavila, ne treba da ideš da se nerviraš.“

„Manji je rizik za te ljude ako ih ja vozim ovako nedovoljno oporavljena, nego ako ih ostavim tamo odakle žele da pobegnu.“

Par dana pre početka jula ponovo sam počela da vozim. Radosav, Vera, Dragan, čak i Jaca, kada je imala slobodan dan, obično vikendom, ako nije išla u Kuršumliju, išli su sa mnom. Često sam u toku vožnje osećala da se „gubim, rasplinjavam“ u prostoru. Onda bih stala, uzela vodu iz gepeka i sipala na sebe. Mokra odeća na meni mi je prijala i nekako me držala svesnu. Ne, ne mogu da objasnim šta sam osećala dok sam vozila. Stezala sam se, napinjala iz petnih žila, borila se sa nesvesnicom, crpila snagu iz atmosfere, iz Pravde u koju sam slepo verovala. Bilo mi je potrebno da verujem, nešto je moralo da me „drži“

u životu. Možda bi neki stručnjak iz medicine mogao tačno da zna šta me nosilo tih dana, verujem da bi mogao da shvati. Bes, inat, prkos, revolt, ko zna šta još. Prema ratu, prema svim malim, bednim, ili „velikim“ Šćekićima.

Jul

Prvih dana jula, zvali su me neki ljudi iz Švajcarske. Umro im je tamo rođak, i neko je morao da sačeka leš na aerodromu, obezbedi pogrebna kola, sačeka ljude koji će doći na sahranu i sve ih bezbedno preveze u Đakovicu, do njihove porodične kuće koja je bila na nekih pet stotina metara iza autobuske stanice. Rekli su da uopšte nije važno koliko košta, samo da se to uradi. Iz Đakovice su uspeli da obezbede samo jedan auto. Niko više nije smeo da krene za Prištinu da bi sačekao ljude. Iz Prištine takođe niko nije smeo da ide za Đakovicu. Molili su. Pristala sam. Da li iko zna kakav je osećaj kad neko odrastao, ozbiljan, moli da mu se pomogne oko sahrane nekog dragog? Kad se ljudi plaše da u svojoj zemlji prevoze i sahranjuju mrtve? Da li iko zna koliko je to ponižavajuća situacija? Odmah sam otišla da u Prištini potražim neki pogrebni zavod, i obezbedim vozilo. Ali, niko nije hteo ni da razmotri mogućnost odlaska u Đakovicu. Svi su odbili pre nego što sam stigla da počnem da ih molim ili ubeđujem. Neverovatno, svi su se plašili!

„Ne, ne smemo. Ni jedan vozač ne sme da ide tamo. Svakome se još živi. A da nekoga nateram, pa da pogine, to ne mogu sebi da dozvolim.“

Ovo je bio odgovor koji sam čula u svakoj firmi koju sam pronašla i gde sam molila. Isti odgovor sam čula i u firmi preko puta kasarne, na ulazu iz Kosovog Polja u Prištinu. Tu sam često prolazila pre par godina kad sam vozila Snežu koja je stanovala u jednoj od zgrada preko puta te firme.

„Gde su vam vozači, mogu li da razgovaram sa nekim od njih?“ – pitala sam šefa, koji je odbio moju molbu. Pozvao je jednog vozača.

„Ne, nemoj da me ubeđuješ, ne smem. Neću da me tamo ubiju.“

To je ipak bilo njegovo pravo, nisam mogla da mu zamerim, ali mi je bilo teško.

Onda je sa ulazne kapije naišao čovek sa brkovima, Mića, kako mi je rekao šef kad ga je ugledao. Stajali smo ispred zgrade u krugu firme. Vera je bila takođe tu, i ona je pomagala u ubeđivanju. Šef nam je predstavio vozača pogrebnog vozila. Čim sam rekla gde treba da vozi, odlučno i odrečno je odmahnuo glavom. Uхватила sam ga za rukav, povukla u stranu, dalje od ostalih, i zaplakala:

„Mićo, brate, sramota i grehota da niko ne sme da preveze mrtvog čoveka da ga ljudi sahrane. Kakvi smo mi to ljudi? Životinje? Pa i one znaju za neki red. Ako ja smem da vozim svaki dan u svako selo, zašto ti ne smeš? Koga i čega se plašiš? Kaži mi, molim te.“

„Plašim se terorista. Ako me uhvate, ubiće me? A zašto?“

„Ne boj se terorista. Kunem ti se da ti se neće ništa desiti. Policije ima toliko duž celog puta, da ni mrav ne može da prođe ni blizu puta. Da ih ima i da hoće tako nasumično da nas ubijaju, do sada niko ne bi preživeo. Albanaca ima deset puta više nego nas, mogli su golim rukama da nas pobiju. Kakvi teroristi? Slobodno pođi. Dobićeš trista maraka samo za vožnju, molim te pristani, ne budu kukavica.“

„Posebno plaćaš za vozilo firmi?“

„Da, posebno. Odmah ću uplatiti. Ali, razmisli dobro, nemoj sutra da se ne pojaviš.“

„Ako mi ti garantuješ da me UČK-e neće ubiti, onda hoću.“

„Da, za njih ti garantujem.“

Odahnula sam. Ali bilo mi je potrebno još jedno vozilo za putnike, gde to da nađem? Koga god od kolega sam našla i pitala, niko nije hteo ni da objašnjava zašto neće.

„E, dete moje. Čuvaj se. Ja ne smem, sramota me da ti kažem da se plašim“ – tihim glasom mi je čika Đema odgovorio.

Setila sam se Popare. Znala sam da mnogo voli novac, morala sam da pokušam. Našla sam ga kod kuće. Objasnila sam mu da sve bukvalno „vri“ od „naše“ policije, da je sve pored puta „očišćeno“, da nema opasnosti.

„Popara, koliko tražiš da voziš do Đakovice?“

„Za koliko ti voziš?“ – pitao me.

„Ovih meseci za dvesta pedeset maraka po vožnji.“

„Onda si ti luda.“

„Da li ti je dosta petsto? Više ne mogu da ti dam.“

„Dobro, voziću zbog tebe, ali i to je malo.“

Sačekali smo ljude na aerodromu, došao je i Albanac iz Đakovice koji se zvao Đok, katolik. Imao je neku turističku agenciju i vozio žutog „mercedesa“. Znala sam da radi za policiju, često sam ga viđala na punktovima kako prolazi gotovo bez ikakve kontrole, pogotovo oko Prizrena. Čak sam ga jednom videla da se rukuje sa Šćekićem i još nekim u civilu. Čitavo to leto on je bio jedan od retkih „taksista“ koji je svaki dan vozio, iako nije imao papire, nije plaćao porezu. Dolazio je i na aerodrom i sa Uskokovićem često pio kafu u restoranu. Nisam ga podnosila, a nije ni on mene. Kako sam se samo ružno osećala kad je na punktovima nonšalantno prolazio pored mene dok sam ja stajala i čekala da se policajci „smiluju“ i da me puste. Smeškao mi se „važno“ dok me pozdravljao na putu. Kad sam videla da će on biti sa nama, malo mi je laknulo. Pozvala sam Miću i Poparu u stranu i uputila ih:

„Ja ću ići ispred vas, vi me samo pratite. Poznajem put i svaku neravninu na njemu, mogla bih zatvorenih očiju da vozim. Kad ja vozim brže, vozite i vi, ne smete da zaostajete. Ispred svakog punkta ćemo usporiti i propustiti Đoku da prvi bude kod policije, a kad prodemo kontrolu, onda ćemo ga ostaviti iza nas.“

Otišli smo u maloj koloni do Đakovice i vratili se bez ikakvih problema. Isplatila sam Miću i Popari za njihove vožnje.

„Ako imaš još neki put neku vožnju, pozovi me. Imam ja „zastavu“, mogu i sa njom da vozim“ – zamolio me Mića. Ali nisam ga zvala. Bilo je previše opasno, nisam smela da dozvolim da mu se nešto desi.

Prva polovina jula. Koliko se sećam, moglo je biti oko desetog u mesecu. Ako sam i pogrešila, sigurna sam da u SUP-u Lipljan mora imati neko svedočenje o tačnom vremenu događaja. Sedela sam u kolima i čekala avion. Pored mene je bilo desetak najhrabrijih kolega, koji su vozili do Prištine, do Obilića preko sela Kruševac, možda do Lipljana i u sela oko Prištine, ako su bili sigurni da nema policije. Službenom „zastavom“ je, na parking ispred samog ulaza u zgradu aerodroma, došao Jevtić, koji je ranije radio tu u stanici, a onda je sa prvom grupom policajaca premešten odatle. Nisam sa njim nikada pričala, on se družio i saradivao sa Lazićem, Hodžom, Trošupom i Redžom iz Prištine, mene je ignorisao. Pomislila sam da je došao u fri-šop, u kupovinu, kao što je često činio. Po nekoliko puta je iznosio pune ogromne kese „robe“ sa fri-šopa. Nešto za sebe, a nešto za šverc. Pozdravio se sa nekim mojim kolegama koji su bili oduševljeni što ga vide.

Onda je pogledao mene, prišao mi do otvorenih vrata i rekao tako da mogu svi da ga čuju:

„Daj mi sve papire koje imaš kod sebe.“

Začudila sam se. Zašto bi on iz Lipljana dolazio na aerodrom da proverava moje papire? Zar tu nema policije, zar Priština i Kosovo Polje nemaju policiju koja je u svakom slučaju nadležnija za sve poslove pa i za proveru papira? Bilo mi je neprijatno zbog kolega. Uzela sam papire koji su mi uvek bili spremni na dohvat ruke, dala mu ih i pitala ga:

„Zašto? I možeš li da govoriš normalnim tonom, zašto vičeš? Zbog „publike?“

Zagledao je papire. Tražio je nešto.

„Daj mi novčanik, torbicu, sve što imaš.“

Dala sam mu sve što je tražio. Još je tražio i ćutao. Uzeo je knjigu koju sam pokušavala da čitam, ali posle Šćekića, više nisam uspevala. On mi je oduzeo i čitanje. Okretao je list po list i više nisam izdržala da ćutim:

„Kaži mi šta tražiš? Možda mogu da ti pomognem?“

„Gde ti je propusnica? Nju tražim?“

„Kakva propusnica, o čemu ti pričaš?“

„Propusnica koju ti je dao Adem Demaći.“

„Objasni mi šta to tačno znači? Srbine, ne razumem ništa. Čula sam za Demaćija, ali nemam pojma ko je on i kakvu bi mi propusnicu mogao dati?“

„Adem Demaći ti je dao propusnicu za prolaz pored UČK. Zato ti možeš da voziš svugde, zato te do sada nisu ubili. Ti radiš za njih, je li tako?“

Pobesnela sam. Ovo je već bilo previše. Svi su slušali i nije me bilo briga.

„Ko te je poslao kod mene?“

„Načelnik Nikola Ilić.“

„Vrati se i kaži mu da se nosi zajedno sa tobom! Kako te nije sramota. Nikoga osim policije nema nigde. Sve se plavi i šareni od vas. Vozim glavnim putevima i prolazim dvadeset punktova sa po dvadeset policajaca koji obilaze oko mene i kola i svi redom zavlache ruke u moju svojinu, lopovi. Cela Srbija obukla šarene uniforme i ne može da uhvati sto „terorista“, ako ih i ima toliko, ako ih uopšte ima. I sad sam vam ja kriva za to. Kako vas nije sramota, posebno tebe. Ti me bar dobro znaš iz vremena kad si „sarađivao“ sa kriminalcima. Vrati mi papire i ostavi me na miru. Kako ste posejali tako ćete i žnjeti! Ovo je moja zemlja isto kao što je i vaša, samo što joj ja mislim mnogo bolje nego vi, ovo je moj narod, voziću ga koliko hoću po mojim putevima.“

Jevtić je sada u Smederevu, nadam se da će imati prilike da sazna da sam progovorila o svemu, pa i o njegovom bednom ponašanju i da će se bar postideti. Ako je sposoban za tako nešto!

Kad sam se uveče vratila sa vožnje, ispričala sam Jaci šta se desilo. Ona je, inače, gotovo svo slobodno vreme provodila kod mene, čak je često i spavala kod mene. Kad god sam imala slobodnog vremena, sa njom sam išla na jagnjetinu ili dobru prasetinu u restoran, u baštu, na Grmiji ili u Gazimestan. Nismo se tako reći ni razdvajale, osim kad smo bile na poslu.

„On nije normalan! Znam ja Ilića. Dođi sutra po mene oko dva, izaći ću ranije, pa ćemo ići u Lipljan kod njega. Zvaću da proverim da li je tu i da li može da nas primi.“

Otišle smo kod Ilića koji nas je primio korekno, čak i ljubazno. Znao je Jadranku od ranije. Objasnila sam mu sve što sam mogla i pitala ga zašto su mi tražili propusnicu za koju i ne znam da postoji. Ništa nisam znala o tome.

„Reći ću ti koliko mogu. Dobili smo informaciju od nekog policajca da imaš propusnicu, i da ulaziš u sela gde ima puno vojnika UČK.“

„Ne gospodine. Ne znam ništa o tome. Da imam propusnicu, već bi je neko otkrio do sada. Ne ulazim u sela koja su daleko od puta i policije. Obično me ljudi nazovu i siđu do puta, pa čak i kod punktova me čekaju. Jedina sela u koja smem da uđem i u pola noći su Guska, Bistražin, Dobre Bare i još neka. Tamo me svi znaju, uvek se voze sa mnom. I mala deca me pozdrave kad uđem u selo i meni je drago što je tako. Nikada nisam videla drugu uniformu osim naše, zato se i ne plašim.“

„Ja tebe znam. Odmah sam rekao da to nije moguće, ali pošto je informaciju dao čovek iz naše službe, morao sam da pošaljem Jevtu da razgovara sa tobom, pošto je on radio na aerodromu pa te verovatno zna.“

Nisam mogla da pretpostavim ko bi imao pravog razloga da uradi tako nešto. Zašto bi neko hteo da mi napakosti dajući lažnu informaciju? A opet, to je mogao da uradi bilo ko.

Nastavila sam da radim. Povala sam Jacu jedne subote na aerodrom. Bila je slobodna i htela je da ide sa mnom. Uzele smo vožnju do nekog malog sela odmah pored Kline. Često sam vozila do Kline, Istoka, Đurakovca, Peći. Ali nigde nisam imala problema osim u Prizrenu i kasnije u Đakovici. Zato i ne pominjem mnogo ove druge gradove, mada sam mnogo manje vozila za njih. Odvezle smo dva muškarca i obećala sam da ću doći po njih da ih vratim na aerodrom. Na punktu na raskršnici za Đakovicu, ispred mosta iza koga se skretalo za Klinu, mislim da su bili policajci iz Vojvodine, bar po naglasku sam mogla da zaključim tako. Kad me neko od njih zaustavi, profesionalno pogleda papire, sadržaj torbe i pušta da idem svojim putem. Dešavalo se da su me molili da im u sledećoj turi donesem obične vode za piće. Ja sam se tada vraćala do Kline, točila pitku vodu i nosila im na punkt. Bezbroj puta bi me na punktu pitali da povezem nekog od policajaca do grada ili nekog drugog odredišta. Nikada nisam odbila. Jednom sam upravo sa tog punkta do Prištine vozila „matičnog“ policajca, toliko pijanog da su ga jedva ubacili u kola, padao je na sedišta, nije mogao da sedi. Zamolila sam ih da njegovu pušku „zakoče“ i spuste je na pod. Bezbroj puta sam se vraćala sa vožnje iz tog pravca i na raskršnici u Kosovom Polju videla policajce koji pokušavaju da se prevezu „stopom“ do Komorana, Glogovca ili do punkta. Okrenula bih kola i odvezla bi ih tamo gde su želeli. Radila sam to i ranije, kad nisam imala dovoljno novca ni za benzin, kad sam se vraćala ko zna koji dan za redom sa aerodroma bez vožnje, i nisam znala da li će je uskoro biti. Kad nisam mogla da radim upravo zbog policije. A ipak sam ih vozila. Nisu svi isti, mislila sam. I tada kad sam njih vozila, njihove kolege me nisu pitali „za koga radim“, ali zato kad vozim Albance obavezno postavim takvo ili slično pitanje.

Došla sam sa Jacom do punkta. Zaustavio nas je „matični“ policajac.

„Pokažite mi vaše papire. Gde ste bile? Vozite Šiptare, a? Mi ginemo a ti zarađuješ? Lepo bogami. Da vidimo šta imaš u kolima? Znaš li albanski?“ – pitao me.

„Osim nekoliko reči vezanih za posao, ne znam ništa.“

„Zašto lažeš? Praviš me budalom? Šta će ti Rugova u kolima? A ne znaš albanski, a? Pametniji smo mi nego što ti misliš.“

Uzeo je novine, mislim da je bila „Koha Ditore“ i pokazao mi ih, uneo mi ih u lice.

„Evo ti ga Rugova. Stavila si ga na izlog, da se vidi?“

Pretpostavljam da je neko od putnika imao te novine i spustio ih iza sebe, na prostor iza sedišta i kad je izašao, verovatno ih zaboravio. To sam i pokušala da objasnim policajcu koji je besneo. Ali, on me nije slušao, i dalje je psovao i vređao. Onda je Jaca izašla iz kola, stala ispred njega i počela da viče.

„Šta hoćeš, bre, ti? Ko ti je dao pravo da određuješ ko će šta da čita i šta da ima u svojim kolima. Ovo su njena kola, preturaš po njima kao da ti ih je tata kupio. Da su moja, ne bi im ti prišao. Ko te tera da „gineš“, sedi kući, šta si uzeo pušku u ruke? Rugova je moj lični prijatelj, ako baš hoćeš da znaš. Imaš li nešto protiv?“

Nekoliko policajaca se okupilo i slušalo Jacu kako besni.

„Hoćeš da vas uhapsim?“ – dreknuo je „matični“.

„Ti da me uhapsiš? Idi, bre, u svoje selo, ori zemlju. Što ne probaš da me uhapsiš?“

„Idemo Jaco, nemoj da ga ljutiš, moram da prolazim i bez tebe ovuda.“

Otišle smo. Jaca nije mogla da veruje da je sve popaljeno i izrešetano mecima pored puta kojim smo prolazile. Nastavila sam da vozim. Svaki dan sam prolazila istim putevima, gledala ista lica, zla uglavnom, na jednoj strani, i preplašena, uplakana na drugoj strani. Vozila sam iste

ture, po istoj ceni. O novcu nisam mnogo razmišljala. Sredila sam „askonu“ tako da su je svi radoznalo zagledali. Najbolje gume, ratkapne, sve najbolje i najkvalitetnije sam kupovala za nju. „Kako možeš da platiš jednu gumu više od sto maraka?“ – pitao me Radosav kad je sa mnom otišao po gume i kod vulkanizera da ih odmah postavi. Po nekoliko dana mi je novac stajao u fascikli Vojvođanske banke, u kaseti u kolima, na dohvata ruke. Nikad nisam tačno znala koliko će mi novca kada zatrebati da platim „prolaz“ za sebe i za svoje putnike. Kada se nakupi malo više novca i kad se setim, odnosila sam ga u kuću i ostavljala, ali ipak nije mnogo ostajalo.

Noć koju ću opisati, mislim da pripada prvoj polovini jula, ili prvoj polovini septembra, mada ipak mislim da je jul bio u pitanju. To zaključujem po tome što sam već bila bolesna, što je „nezgoda“ sa Jeftićem bila iza mene, i po tome što sam vozila „askonu“. A nju nisam vozila između 27. 7. i 14. 9. Bilo je veoma toplo, pa me i to navodi da je ipak bila prva polovina jula.

Kao što sam već rekla, vozila sam veoma često i ljude iz Peći. Mislim da sam tih kobnih meseci bila jedini noću, a jedan od veoma retkih učesnika u saobraćaju danju. Na svakom punktu je bilo bar desetak policajaca, u blizini još jedan broj, duž puta, oko punkta takođe. Malo je bilo kilometara koji nisu bili „pokriveni“ policijom. Na svakom punktu je bio bar jedan policajac iz matične stanice i njega smo zato zvali „matični“. On je bio postavljen da bi „prepoznao“ ljude, zato što je bio upućeniji od onih policajaca iz Srbije i znao kako prema kome treba da se ponaša. Ako nekome u ličnoj karti piše da je iz Prilepa, Glodana ili nekih drugih sela za koja su vezane priče o UČK, onda se prema njemu ponašalo izuzetno grubo, divljački. Svejedno je bilo da li je u pitanju dete ili žena. Ti ljudi su zbog podataka u ličnoj karti imali užasan tretman. „Matični“ su bili tu da upućuju neupućene policajce iz Srbije.

Na punktu kod Komorana i Glogovca upoznala sam jednog visokog plavog miroljubivog policajca, kasnije sam saznala da je većina policajaca na tom punktu bila iz rezervnog sastava, mada sam i po ponašanju mog poznanika mogla da zaključim da nije pravi „profesionalac“. Imala sam prilike da upoznam i razgovaram sa još nekoliko policajaca za koje sam mislila da im nije mesto među tadašnjom, takvom policijom, i svakako ne u to vreme. Stupila sam u kontakt sa tim policajcem i bila sam zadovoljna što sam ga često viđala. Kad god bi video da prilazim punktu, izdvajao se i sam me zaustavljao. Znala sam da to radi da bi mi pomogao i sprečio nekog drugog „agilnog“ kolegu da maltretira mene i ljude pored mene.

Jednom sam išla u Peć po neke ljude koji su želeli da odu u Crnu Goru. Tih dana sam često slušala na punktovima komentare poput ovog:

„Gde ih voziš? Ti ih „izvlačiš“. Beže, a? I treba da beže.“

Ovim putnicima koje sada pominjem sam rekla:

„Na punktu kod Glogovca ćemo reći da idete na neku sahranu u Prištinu i da ću vas ujutru vratiti.“

Nije bilo teško ubediti policajce da ljudi idu na sahranu. Tako su i izgledali, skrušeno, uplašeno, izgubljeno. Bili su iz nekog sela kod Peći. Tada je bio tu policajac koga želim da pomenem, i kad me video, prišao je svom kolegi zainteresovano. Molila sam Boga da ne pogledaju mesto rođenja tih ljudi. Znala sam da postoji mogućnost da ih „ostave“ a to nisam htela niti smela da dozvolim. Policajac kao da je osetio kakav problem imam, počeo je da priča.

„Daj kolega, ja ću to da završim. Da vidim da li mogu da je ubeđim da mi proda „askonu“. Skoro nisam video bolji auto. Kaži cenu, sutra ti donosim novac.“

Uzeo je papire od kolege koji se nije bunio. Gledao je više u kola nego u putnike.

„Gde voziš ljude?“ – pitao me kad je ostao sam.

„Na sahranu. Sutra ih vraćam ponovo za Peć.“

„Ja ću sutra biti tu, videćemo.“

Vratio nam je papire i mahnuo policajcu ispred da nas propusti.

Sledećeg dana popodne me ponovo zaustavio, tada sam vozila još neke članove iste porodice.

„Ovo nisu isti ljudi. I njih voziš u istom pravcu. Gde su oni od juče?“

„U Crnoj Gori“ – odgovorila sam.

„Znao sam gde ih voziš, samo da znaš da me nisi prevarila.“

„Znala sam da znaš. Imaju prava da idu gde hoće.“

„Da“

Ime tog krupnog, visokog, plavog policajca je počinjalo sa „O“. Da li se zvao Ognjen ili nekako slično, u ovom trenutku ne mogu da se setim. Te noći o kojoj sada prvi put govorim, on je bio na punktu. Nikada nisam videla da nosi pancir, čak ni onda kada su svi ostali nosili, a vidala sam to. Osim pištolja za pojasom, nikada nisam videla da je imao neko drugo oružje u rukama. Osim jednog ili dvojice policajca koji su proveravali vozila na putu, svi ostali su imali bar puške u rukama ili pored sebe, ako su negde sedeli.

Između dva i tri sata posle ponoći pošla sam za Peć po putnike koji su želeli na aerodrom. Gotovo svaku noć sam u ovo vreme polazila od kuće, sama ili sa Verom u pravcu Đakovice ili Peći. Pošto sam imala mnogo više putnika nego što sam mogla da prevezem, po neke sam odlazila mnogo ranije i ostavljala sam ih na aerodromu, a ja sam se vraćala po neke druge da bi i oni stigli na isti avion. Tog jutra sam mogla biti na punktu oko pola tri ujutro. Na putu između Kosovog Polja i tog punkta su te noći bila postavljena još dva: jedan u Vragoliji ispred Trošupine kuće i drugi na samoj uzvisini par kilometara dalje. Kod drugog pokretnog punkta, gledajući iz pravca Prištine, na desnoj

strani je bila šuma a na levoj skretanje za neki vojni objekat, za repertitor Goleš i, mislim, za neku farmu. I kod jednog i drugog preko noći i samo za tu noć postavljenog punkta bila su po dva oklopna vozila okrenuta suprotno jedno od drugog, sa dugim cevima nekog oružja. Bilo je po par policajaca koji nisu obratili pažnju na mene. Nije bilo prvi put da vidim ovakve prizore u ranim jutarnjim satima i znala sam da će me na punktu zaustaviti dok prođe kolona vozila, ili nešto drugo, zbog čega i jesu bili postavljeni ovi dodatni punktovi. Te noći sam još jednom čula objašnjenje za takve prizore. Već sam imala prilike da od nekih „pitomijih“ policajaca slušam o prevozu nekih „tereta“, ali nisam razmišljala mnogo o tome. Nisam verovala u takve priče.

Došla sam do samog punkta gde je bilo više „budnih“ policajaca nego inače kad je situacija bila „redovna“. Nervoznim, kratkim pokretima i vičući „Sklanjaj se odatle, uđi dublje u Komorane iza zgrade, ne smeš da budeš na putu“, policajac mi je pokazivao da treba što pre da krenem u selo Komorane. U jednoj kući, nedaleko od punkta, preko puta benzinske pumpe, bilo je uvek dosta policije. Civile su isterali zato što im je ta kuća odgovarala za „potrebe službe“. U tom momentu sam videla policajca „O“, koji je nešto doviknuo ovom prvom, otvorio je vrata na mojim kolima i seo pored mene.

„Okreni se brzo i vrati se nazad stotinak metara. Ima skretanje levo. Tamo ćeš da sačekaš da prođu.“

Skrenula sam i stala na parking, okrenuvši auto prema putu. Gledano iz pravca Prištine, zgrada koju pominjem nalazi se na oko sto metara uvučena od puta, takođe oko sto ili dvesta metara, desno ispred punkta. Bila je puna policije, nekih aparata, radio-veza i pretpostavila sam da se odatle komunicira sa drugim punktovima.

Kad je sve na putu završeno, „O“ me uveo u neku prostoriju i tamo sam videla deo onoga što mi je on rekao da je smešteno tu. Stajali smo

pored kola i pričali, čekajući da prođe kolona vozila, kad mi je pažnju privukla čudna kolona od dva kamiona i po jedno policijsko vozilo ispred i iza njih.

„Samo dva kamiona? Zbog njih ne mogu da prođem?“

„Da.“

„Malo čudno, zar nije? Često srećem ovakve „kolone“.“

„Prevoze hranu za policiju“ – odgovorio mi je „O“.

„Sad ti mene lažeš. Hranu ne bi vozili prema Prištini već obrnuto. Misliš da ne znam? Povremeno nam kažu da u Kosovom Polju zatvaramo prozore, samo nisam mogla da verujem, mislila sam da su to gluposti preterivanja. Kaži mi da li je istina to što se priča?“

„Šta se priča?“ – pitao me „O“, iako je tačno znao o čemu govorim.

„To da noću u ovo vreme prevoze pune kamione leševa i spaljuju ih u Obiliću i Trepči! Da li su i ovi kamioni sa leševima? Da li zato povremeno zatvarate put i sklanjate vozila? Da ne vidimo?“

„Da, prevoze ih i spaljuju u Obiliću, za Trepču ne znam. Tako bar mi čujemo. Skupljaju ih na jedno obezbeđeno mesto i posle ih kamionima voze dalje. Ima ih mnogo.“

„Gospode dragi! Znaš li koliko leševa može da stane u jedan kamion? A ja sam ih do sada videla bar deset?“

„Ne pune ih do vrha, ispadali bi putem. Video sam kako su nabacani jedan preko drugog. Užas.“

„Misliš li da to može da se sakrije? Misliš da je to u redu?“

„Ne. Ali šta ja mogu da uradim?“ – slegnuo je ramenima.

„Skoro iz svake kuće po neko je mobilisan, ili bar po jedno ili dvoje iz ulice, oni pričaju kući sve što se dešava i tako za dva sata svi sve znaju. Tako i u mojoj ulici često kažu „zatvaraj prozore“ a to znači da pale leševe. Par puta sam izašla da vidim ima li dima u Obiliću i bilo ga je. Možda se stvarno i pale. To je strašno.“

Slične „pošiljke hrane“ sam imala prilike da srećem i sklanjam se pred njima dok ne prođu i kasnije u septembru na brdima Brezovice, češće nego u julu i avgustu.

27. 7. '98.

Imala sam vožnju iz sela čijeg se imena ne sećam, ali znam da se graniči sa selom Dobre Bare. Bila sam nekako sigurna da ta katolička sela nisu bila na meti policije, bar su me neki policajci uverili u to, u retkim prilikama kad smo razgovarali. Mislila sam da su u „ratu“ sa Muslimanima. Možda sam i verovala da niko neće stvarno povrediti stanovnike tih mirnih sela, u koja sam često ulazila i niko me nikada nije povredio. Čak nikada nisam ni videla nešto sumnjivo u njima, recimo veću grupu muškaraca, a nikada nisam videla niti jedno uniformisano lice. Nikada. Zato sam mislila da su policajci zahvaćeni „euforijom“ i da se malo više „busaju u prsa“, ali da nemaju ni jedan razlog da povrede stvarno bilo koju ženu ili dete iz tih sela. Jednostavno nisam mogla da shvatim zašto bi neko dirao žene i decu. I još ne shvatam.

Ali... Na stotinak metara od punkta Bistražin, prema Đakovici, vodio je neasvaltirani put preko livade kroz šumicu i odvajao se: levo za Dobre Bare kroz jedan mali zaseok, kroz šumu i pored crkve, i upravo iz tog malog sela ili zaseoka sam imala putnike tog jutra, a desno se odvajao put u neko selo koje je bilo nešto „rizičnije“ zbog blizine veće i gušće šume, kako su me putnici upozorili. Zbog nedostatka vremena, da ne bih ulazila u selo, putnici su sami došli do glavnog puta i čekali me na stotinak metara od punkta, sa koga su ih mogli videti. Mirno su sedeli pored puta na travi i čekali.

Kad sam prošla punkt, među policajcima je bio i jedan nešto blaži od ostalih, koga sam upoznala pored Zorana Janjića, takođe policajca iz Đakovice. Da drugi ne čuju, šapnuo mi je:

„Pričuvaj se, Šćekić obaveštava čim prođeš prvi njegov punkt. Čuvaj se, namestiće ti nešto.“

„Već mi je mnogo toga uradio, valjda se zadovoljio, valjda će sada stati.“

Zaista sam verovala da će stati i da će mu čak biti neprijatno da mi pogleda u oči. Ali, prevarila sam se.

Kad sam se vratila sa dve žene i jednim dečakom, tog policajca nije bilo na punktu. Starija, punačka žena, u šarenoj, širokoj i dugoj suknji, pastelnih boja, mogla je imati nešto manje od pedeset godina. Mlada, lepa, crna visoka žena mogla je imati oko dvadeset pet godina i dečak star dvanaest ili trinaest godina. Bili su civili. Prišao nam je policajac koji je govorio naglaskom koji se može čuti na jugu Srbije, u Vranju, Vladičinom Hanu ili Leskovcu. Znam da nije bio sa Kosova.

„Gde voziš ove Šiptare? Sklanjaš ih, izvlačiš ih, a? Ja sam došao iz Srbije vas da branim od njih, a vi sa njima radite i pomažete im da pobegnu. Ne može tako, sad ćeš da vidiš šta ću da vam uradim. Idete na streljanje.“

Pokupio je naše papire i otišao u sklonište iza džakova. Pre nego što je seo, dao je papire drugom policajcu koji je otišao iza punkta. Imala sam priliku često da vidim autobuse koji su bili na „pregledu“ ispred mene i pošto sam morala da čekam da završe sa njim i brojnim putnicima, gledala sam kako iz autobusa izvode nekoliko muškaraca i drže ih pored puta ispred puški a njihove papire nose isto iza zgrade: znala sam da im je tamo „veza“ sa SUP-om u Đakovici. Autobusi su odlazili bez putnika. Šta se sa njima dalje dešavalo ne znam, ali mogu da pretpostavim da su ih kasnije vodili u Đakovicu. Ovih autobusa bilo je ponekad i vozili su, koliko se sećam, za Beograd i Skoplje, tako se bar pričalo. Mene su „proveravali“ bezbroj puta, da se čak i Raca, koji se nikada nije uzbuđivao ni zbog čega, iznervirao, i jednom čak viknuo u vezu:

„Šta je, bre, svaki čas proveravate? Šta hoćete od nje, šta vam smeta? Radite nešto drugo, ostavite moju komšinicu na miru više.“

Kasnije mi je Raca to ispričao i ja sam rekla:

„Neka ih Raco, izdržaću. Ničija nije gorela do zore, neće ni njihova.“

Već više od pola sata smo sedeli u kolima tog jutra. Nisam smela da izlazim, osetila sam pravu opasnost u glasu punom sile policajca sa juga Srbije. Čula sam vozilo koje se približava i pogledala u retrovizor. Iza nas je stala službena plavo-bela „zastava“ sa tri policajca u njoj. Jedan je izašao, uzeo papire sa punkta i došao kod mene do kola. Ženu sa prednjeg sedišta je premestio pozadi i sam seo pored mene zajedno sa svojom puškom.

„Okreni se i vozi ispred „zastave“ u SUP. Idete u SUP da date izjave a onda na albansku granicu na streljanje. Tamo vam je mesto.“

„Gotovo je“, mislila sam, „sada je zaista kraj“. Ali, kad se gleda smrti u oči, znam da ništa ne boli. Znam to. Samo telo utrni i nekako se čudno opusti. Nisam se toliko plašila smrti koliko mučenja pre nje.

Došli smo na parking ispred zgrade SUP-a. Tu je bilo krcato vozilima koja nisu pripadala službi već su, bar većina, bila oduzeta po raznim osnovama. Na nekim od njih je bilo mnogo prašine i videlo se da dugo stoje tu.

„Parkiraj tu. Daj mi ključeve. Vi, iznesite torbu!“

Kao da su znali kada ćemo stići, istog trenutka kad smo stali, iz zgrade su prema nama došla dva policajca. Gojko Gojković, tako je bar potpisao papir o oduzetom vozilu, i još jedan čije ime nisam ni znala. Oni koji su nas „priveli“ odmah su svojim službenim vozilom napustili parking. Gojković je pretresao moj auto, „čupao“ sve što nije uspeo svojim pijanim prstima lepo da otvori ili pomeri. Da, zaudarao je na alkohol kao da je upravo otvoreno bure neke „džibre“ pored nas. Jezik mu se zaplitalo, on se teturao obilazeći oko kola i kao nešto zagledajući.

Drugi policajac je stajao sa puškom u rukama i ćutao. Gojković je otvorio malu kasetu i iz nje izvadio sve. Našao je novac u mojoj fascikli koji je uvek stajao tu, bar neka „pristojna“ količina novca, za svaki slučaj.

„To je moj novac“ – rekla sam.

„Više nije. Odakle ti toliki novac? Znaš li ti koliko je to para?“

„Da, znam to je četiri hiljade maraka, koje sam teško zaradila, nisam ih otela niti ukrala. To je lično moje.“

„A koliko si pušaka prodala teroristima za četiri hiljade maraka? Koliko je Srba ubijeno tim puškama?“

„Dobro, daćete mi potvrdu o oduzetom novcu.“

„Ti ne znaš gde si došla? Sad ti je život u pitanju, kakve marke, šta pričaš ti? Odavde se ne izlazi lako.“

Dobro mi je i rekao. Zaista nisam znala gde sam došla? Bio je to zverinjak sa razjarenim zverima. Povelili su nas unutra. Ušli samo zajedno, a onda je policajac sa puškom odgurao žene i dete negde levo, koliko sam mogla da vidim, a mene je Gojković proveo pored dežurne službe odmah desno u hodnik, a zatim levo u malu prostoriju gde je očigledno bio šef dežurne službe. Čim smo ušli, počeli su da viču svi u jedan glas, da se nadvikuju, kao da se takmiče ko će vulgarnije da psuje, preti, ko će bolje i više da se „naroguši“ i pokaže otrovnu mržnju prema Albancima i svakome ko u njima vidi ljude.

„Ti prodaješ Šiptarima oružje?“

„Gde sve ima terorista, ti si stalno sa njima, znaš to?“

„Šta si im sve nosila, kakve si im „informacije“ dala?“

„Znaš li koliko su Srba pobili? Samo tebe nisu ubili, samo ti možeš da prođeš pored njih, pazi da ti ne poverujemo? Misliš da smo ljudi?“

Gubila sam tlo pod nogama, ne zbog straha nego zbog besa. Stezala sam zube, nisam smela da počnem da vrištim na njih, da ih nazovem pravim imenima.

„Ništa ne znam o tome što pričate. Ništa ne razumem i ništa me ne interesuje. Vratite mi moja kola, to je lično moje i vratite mi moj novac. Hoću odmah da idem kući. Odmah!“

„Znaš kad ćeš da dobiješ kola? Nikada! Treba ti da izvlačiš teroriste. Oprosti se od kola i od novca.“

„Ali to je moje, žaliću se.“

„Sutra dođi po pare. Sutra ćeš da dobiješ i novac i kola“ – rekao je jedan od onih koji su bili u dežurnoj.

Otvorila su se vrata i unutra je ušao Nikola Bosanac. Obradovala sam se, pomislila sam da će se on iznenaditi što me uopšte vidi tu, da će im reći da su pogrešili, da nije u redu to što rade, da će reći da me dobro poznaje. Pa on sam je tražio da dođem i odvezem njegovu prijatelje do Crne Gore; još je primetio da vozim po izuzetno niskoj ceni u odnosu na neke od tih policajaca koji su meni zamerali što vozim Albance, a sami su im naplaćivali po nekoliko hiljada maraka za slične vožnje. Možda je neko od tih bio tu u toj prostoriji, možda mu je bilo neprijatno, ko zna. Nikola je tražio od mene da „izvučem“ ljude koje je znao i „spasim“ ih onoga za šta je znao da ih čeka: progon, mučenje a možda i više od toga. Puna nade, pogledala sam ga u oči i molećivo oslovila:

„Čika Nikola, vi me znate, hoćete reći ovim ljudima da su pogrešili. Neka mi vrate kola i novac, vi znate kako sam ga zaradila.“

„Izvini, ja te ne poznajem, prvi put te vidim“ – okrenuo se i pobećao.

Mislili da sam videla da mu je bilo neprijatno, bar to. Sagnuo je glavu i pobećao. A jeo je moje mleko za koje sam takođe bila maltretirana na punktovima, pa i Vera sa mnom.

Povelili su me na saslušanje, na sprat stepenicama, čim se popenje, do vrha levo hodnikom, mislim da su bila druga vrata po redu. Uveli su me unutra i počeli. Tretman je uglavnom bio isti ili sličan kod svih

„ispitivanja“ koja sam imala. Dva čoveka u civilu naizmenično ulaze, ispituju me, svaki po desetak minuta, jedan je grub a drugi je kao „fijni“ pa pokušava da „lepo“ priča sa mnom.

„Nije te valjda udario kolega? Taman posla ženu da udari. Ako nešto znaš, slobodno kaži, razgovaraću sa njim, zataškaćemo sve. Mi smo Srbi, moramo da pazimo jedni na druge. Ako radiš za neke strance, meni kaži, nemoj njemu. Znamo da oni daju velike pare našim ljudima da „špijuniraju“, a ljudi se „prevare“ za pare.“

Bedni, mali crvi. Prostaci, divljaci. Tako sam mislila dok sam sedela na stolici i gledala ih kako izvode „predstavu“ za mene.

„Gospodine, vi imate prava da me mučite. Radite šta god hoćete. Ali, sve što mogu da vam kažem i posle sedam dana iscrpljivanja, i pod pretnjom smrću je ono što svaki dan govorim kada me neko pita: ništa me ne interesuje osim mog posla. Isto kao vi i ja imam prava da radim svoj posao i ja ga volim a vas potpuno razumem što ne razumete. Ovo je još moja zemlja i radiću dok mogu.“

Suviše jadno. Ako su to srpski islednici, koji treba da izvuku nešto iz onoga koga ispituju, onda je zemlja kojoj služe jedna... Na način njihovog ispitivanja ću se vratiti bar još jednom. Oko dva sata su me tako „znalački“ ispitivali, a onda su me pustili da idem.

„Mogu li da uzmem žene i dete, da ih sačekam da idu sa mnom, zajedno smo došli, treba zajedno da odemo.“

„Hoćeš da ideš sa njima? Jesi sigurna da ih toliko voliš da bi išla sa njima? Bolje idi dok se nismo predomislili“ – vrisnuo je jedan, onaj niži rastom, punačak, dobro uhranjen, plav, okruglog lica kao mala bundeva.

„A kola i novac?“

„Oprosti se od svega. To je zaplenjeno.“

Bacili su moje papire na sto i mogla sam da idem.

Gospodin Nikola Bosanac mora imati odgovor na pitanje gde su dve žene i dete? On je bio tu toga dana, sigurno nešto zna o njima. Gde

su, da li su još živi? Ko ih je odveo i gde? Čije sam krike tada čula da se ore hodnikom? Jesu li oni mučeni? Da li su ih kasnije stvarno odveli negde na granicu sa Albanijom kako su rekli da će uraditi? Da li su stvarno tamo vodili i ubijali ljude? Sramota! I Gojko Gojković mora znati odgovore na ista pitanja, iako je bio pijan. Izašla sam napolje, našla taksi i rekla vozaču da vozi polagano pored SUP-a. Nadala sam se da ću ugledati dve žene i dete. Ali nisam ih videla. Odakle taksi iz Đakovice za Prištinu? Da, bilo je par ljudi koji su imali „slobodan prolaz“ na svim punktovima oko Prizena. Čime su to „zaslužili“, ne znam. Pretpostavljam da su radili za policiju, da su bili sluge zlu. Nikada nisu stajali na punktovima i čekali „tretman“ kao ja.

Vratila sam se kući i plakala. Plakala sam zbog žena i deteta, ali i zbog kola i novca. Zbog svega. Neograničena sloboda policije. Mogli su da rade zaista šta hoće. Ni jedna policija na svetu nikada ne bi radila to što su oni tih meseci radili. Mučenje i „odvođenje“ žena i dece u nepoznatom pravcu? Sramota! Viknula bih, da se do neba čuje, da ceo svet čuje, da se nikada više niko i nigde ne usudi da radi slične stvari, da niko ne dirne ni jednu ženu, ni jedno dete. Stidite se vi, koji ćete se jednog dana setiti svega što ste radili! Vi bedni, mali zlotvori, lopovi i kriminalci! Otimali ste, tukli ljude, izivljavali se nad njima, upadali im u kuće, od njih oteim novcem kupovali sebi kuće po Srbiji, vozili dobra auta! A kad se taj narod digao i pobunio protiv vas, onda ste se svetili civilima, onima koji nisu mogli da se brane! Decu ste nazivali teroristima! Ali nisam mogla tada da vičem, a ne mogu ni sada dovoljno glasno.

Uveče je došla Jadranka kod mene.

„Gde su ti kola?“ – pitala me iznenađeno.

„Otela mi ih moćna đakovačka policija!“

„Šta pričaš? Kako može neko da ti uzme tvoja kola?“

„Uzimaju i živote, što ne bi kola? Ja sam srećna što sam Srпкиnja, inače ni ja sada ne bih bila ovde. Ali nisu sigurni da li možda imam nekoga ko će da ih pita za mene, pa nisu smeli. Oni su divljaci!“

Pobesnela je i ona. Zgrabila je telefon i pokušala da nađe Žuju. Nije se javljao na telefon pa mu je poslala poruku na pejdžer. On nije imao broj, samo poruka za „Žuju“.

„Dođi ili zovi, hitno je – Jaca.“

Došao je sledećeg dana. Ali, prvo da ga predstavim. Miodrag Janković – Žuja. Crnogorac iz malog sela kod Murina, radnik Javne bezbednosti u SUP Priština, strah i trepet za Albance i ništa manji za Srbe. Godinama je bio Jadrankin prijatelj, a neko vreme i moj, do kraja bombardovanja. Tih letnjih i jesenjih, najgorih kosovskih meseci, nerado je oblačio maskirnu uniformu, i odlazio na teren oko Mališeva, gde ga je i našla poruka koju mu je Jaca poslala.

„Šta je, gori nešto? Šta se desilo? Ko vas je dirao?“

Objasnila sam mu šta se desilo. Uzeo je telefon i zvao kolege u Đakovicu.

„Zašto ste joj uzeli kola? Što je dirate, šta vam ona smeta? Nije fer, ona je bar naša.“

Nisam čula šta mu govore, ali sam po onome što je on njima govorio mogla da pretpostavim.

„Ma daj, kolega, to su priče za malu decu. Baš nju briga šta se dešava oko puta i na putu. Što je zadržavate? Što je ne pustite da prođe?“

Opet je slušao i odgovarao na njihove komentare.

„Ja je dobro znam i znam da vozi žene i decu, a oni sigurno ne mogu da budu terirosti. Prema tome nemoj to da mi pričaš, to su gluposti. A ako se plašite i nje, onda nemojte da je zadržavate na punktovima, pustite je da prođe. A kola sam lično proverio i nema šansi da je to u pitanju. Vratite joj kola, nije ljudski. Ima prava da radi, rat niko nije proglasio a porezu plaća još, znači da mora i da radi.“

Kad je završio razgovor, znala sam da će mi teško vratiti kola i novac.

„Od para nema ništa. Kažu da nisu pregledali kola. Sve što ti je u njima, ostaće tu, a kola moraju da „provere“ zato što su ih zadržali, da opravdaju to. Ako ti vrate bez provere, možeš da ih tužiš, tako kaže, kao da sam ja lud pa ću da mu verujem. Kaže: „Lako je vama tamo u Prištini, mi ovde ratujemo sa Šiptarima, a vi se tamo družite sa njima.“ Za deset dana će izvršiti proveru i vratiće ti. Garantujem ti da neću dati da ti ne vrate kola. To im neću dozvoliti, stvarno su preterali.“

Dani su prolazili, zvali smo, molili, ali ništa nije vredelo. Došao je i Raca.

„Šta je bilo? Zašto su ti uzeli auto? Bezobrazni su. Idemo sutra kod jednog čoveka, on ima autoritet, mislim da će moći da ti pomogne.“

Otišli smo u Auto-moto savez Srbije, kod direktora Veljkovića, koga je Raca znao. Ranije je Veljković radio u SUP Priština. Ispričali smo sve.

„Zvaću ih ja odmah. Znam Jankovića, dobar je čovek.“

I zvao je. Objasnio je Jankoviću zašto su mi uzeli kola. Kad je završio razgovor, rekao nam je:

„Idite sutra u Đakovicu po kola. Javite se Jankoviću (mislim da se tako zvao čovek koji je bio neki šef, verovatno onima koji su me tada ispitivali). Stvarno treba da se stide! Ceo svet će da okrenu protiv nas. A i neće mi biti čudno, kad vidim i čujem kakve sve nenormalne stvari rade.“

Kako sam bila srećna. Raca je pristao da ide sa mnom „zastavom“. Otišli smo u SUP i u dežurnoj službi pitali za Jankovića i gde ga možemo naći. Da nismo rekli zašto smo došli, možba bi nas i pustili da vidimo Jankovića, ali kad smo rekli, čovek iz dežurne je otišao kod svog šefa, a on je već bio upućen u to ko mi je, zašto i kako uzeo auto i nije hteo ni da nas pogleda.

„Ma kakav Janković? Izlazi napolje. Malo sutra ćeš da dobiješ kola. A ti, šta ti tražiš sa njom?“

„Kolega, ja te se ne plašim. Nemoj da vičeš ni na nju ni na mene. Janković je rekao da dođe po kola koja ste joj bez razloga uzeli“, pobunio se Raca.

„Izadite napolje pa čekajte. Na terenu je i ko zna kada će doći. A ti, kolega, bolje da si otišao u „šumu“, nego što juriš njena kola, da prevozi Šiptare.“

Šta smo drugo mogli? Izašli smo i pošli za Prištinu. Vozila sam polako svoju „zastavu“ koju je Raca dodatno upropastio, i gledali smo bašte oko puta. U jednoj smo videli dva muškarca i nekoliko žena. Bio je već kraj jula i ljudi su brali papriku za pijacu.

„Raco, hoćeš li da stanemo i kupimo papriku?“ – pitala sam uplašenog Racu.

„Ti si stvarno luda! Da pridemo tamo? Zamisli da iz bašte izvuku neki „kalašnjikov“?“

„Sad ćeš da vidiš kakvi su ti ljudi. Nemoj da se plašiš. Pravimo od njih monstrume.“

Stala sam desno uz ivicu puta i doviknula ljudima u bašti, koji su nas приметили čim smo stali i gledali su u našem pravcu.

„Halo! Dobar dan. Možemo li da dođemo da kupimo papriku?“

Gotovo svi su istovremeno mahnuli rukom da dođemo i pozvali nas.

„Hajde, dođite ovamo!“

„Vidiš Raco, to su ljudi koji ne smeju da se kreću normalno gde žele. Ovakve ljude vozim pa mi policajci koji se „bore protiv terorista“ to zameraju. Ja ove ljude poštujem i dragi su mi. Kome se ne sviđa, baš me briga.“

Kupili smo dva džaka paprika i otišli kući, pošto smo malo popričali sa ljudima. Ali nismo smeli da se zadržavamo mnogo da ne bi neko od policije prošao i zapazio nas, pa da nam posle kažu da su nas i dublje od puta videli i da im budemo još sumnjiviji.

Avgust '98.

Tih mesec dana Žuja je bio uglavnom na terenu, intervencija gospodina Veljkovića nije uspela. Odustala sam od čekanja da mi vrate moj, lično moj, bespravno oduzet auto. Imala sam još nešto novaca i morala sam da kupim drugi auto. Ljudi su i dalje zvali danonočno i molili da ih prevezem, a kad bih rekla da nemam kola nudili su mi i novac da ga kupim. Bilo im je stalo da izađu iz Đakovice.

Tada više nije bilo auto-pijace, nije bilo izbora. Sve je zamrlo. Ulice su bile tako reći puste. Najveći broj Srba sposobnih za vojsku ili policiju bili su mobilisani. Albanci su retko izlazili iz svojih kuća, koje su uveče čak bile zamračene. Plašili su se. Sve češće se kroz ulicu u kojoj sam živela, uglavnom srpskoj, pronosila poruka:

„Zatvarajte prozore, dimi se u Obiliću.“

Bilo je to avetinjsko vreme. Vreme straha, sile, smrti. Mnoge albanske kuće su već bile bez svojih stanovnika. Mnoga sela duž puta Priština–Klina–Peć spaljena, porušena, mrtva. Slušali smo „vesti sa terena“ svaki dan i uglavnom smo znali sve što se dešava.

„Ili mi, ili oni“ – često sam mogla čuti u mojoj ulici ove reči.

„Završićemo sa njima zauvek, dosta je bilo.“

Slušali smo o borbama sa teroristima u selima oko Đakovice. Nisam verovala u takve priče. Nisam mogla da povežem mirne, ljubazne stanovnike nekih sela sa pričama o strašnim UČK-ama. U mnoga sela sam ulazila sama, ili sa Verom, Radosavom ili Draganom. Nikada nas niko nije uvredio, nikada ništa nismo videli, ni приметили, pogotovo ne uniformisane ljude. Jedini put kad sam ih videla bilo je još početkom maja.

Zorić me još povremeno jurio za porezu, ali više nisam htela njemu da plaćam i to sam mu rekla. Nosila sam je lično Branki i sama plaćala. Imala sam motive, razloge i volju da radim. Tražila sam da kupim auto

u polumrtvom gradu. Koga god sam pitala, niko nije hteo da proda svoja kola, svi su čuvali za „ne daj bože“, kako su sami govorili, možda će morati da se beži, šta znaš. Opet sam se setila Popare i njegove gladi za novcem. „Setio“ se da njegov komšija prodaje „pežo 305“, jer je kupio drugi auto, i odmah shvatio da može da „posreduje“. Auto je bio zaista dobar, ali je koštao 4.000 maraka. Zнала sam da će Popara uzeti najmanje pola od toga, ali nisam imala izbora, uostalom, za nekoliko dana opet ću imati to što će mi Popara na „prevaru“ uzeti. Žao mi je samo što mu nisam rekla da sam znala za taj „dil“ i da sam svesno pristala na tu cenu, da ne ostane u ubeđenju da je uspeo da me prevari. Tada su mi bili mnogo važniji životi onih ljudi koji su me čekali u Đakovici, sakriveni i uplašeni, nego dve hiljade maraka. Imala sam „askonu“ za koju sam znala da će mi je jednom vratiti ili platiti. Imala sam „zastavu“ koju mi Raca još nije bio platio. Imala sam više od pet hiljada maraka. Nisam morala da jurim i radim po bilo koju cenu, mogla sam da preživim i bez rada dovoljno dugo. Ili sam mogla da kupim neki auto i vozim od železničke stanice do Prištine i neke manje rizične vožnje. Ali nije mi bio glavni motiv novac. Želela sam da još nekoga izvučem iz tog opasnog područja. Neka ratuju koliko hoće policija i UČK međusobno, to je njihova stvar, ali neka ne diraju i ubijaju civile. Zašto moraju deca i žene da stradaju? To me teralo napred. Čim čujem glas na telefonu, odmah uz njega vidim i uplakano lice, puno nade da će pobeći, da će se spasiti. To je bilo jače od straha za zdravlje, jače od svega. Zaboravila sam na opasnosti i punktove.

4. 8. '98.

Uzela sam tog „pežoa“, unela ga u radnu dozvolu i počela da vozim. Napravila sam samo nekoliko vožnji, moglo je biti oko desetog ili dvanaestog dana istog meseca, kad me pozvao Palj iz Švajcarske. To je

čovek koga sam više puta sa aerodroma do Đakovice i nazad, a jednom čak i u Peć vozila, zajedno sa Verom. Mislim da je tada bio jun, i on je bio na odmoru.

Otišle smo po njega u Đakovicu. Put Priština–Peć preko Kline nije bio otvoren, a isto tako i put Đakovica–Peć preko Dečana nije bio prolazan. Morala sam da ga vozim preko Prizrena, Prištine, Kosovske Mitrovice, Rožaja, do Peći. To je bio pakao. Do najbližeg grada moraš da prođeš celo Kosovo i pola Crne Gore. Odvezle smo ga i posle dva ili tri dana smo ponovo otišle po njega. Sad, kad je pozvao i podsetio me na tu vožnju, nisam mogla da odbijem. Mislim da je on bio u nekom kumstvu sa Đokom Ćuni iz Dobre Bare.

„Ceco, imam bratanca u Đakovici kod kuće. Tamo nije dobro, molim te da ga dovezeš do Ulcinja. Mlad je i dobar, grehota je da mu se nešto desi. Pre nekoliko dana je dobio pasoš u SUP-u u Đakovici. Da nije dobar, ne bi dobio pasoš, pogotovo ne sada. Idi sutra uzmi ga, molim te, znaš gde je moja kuća.“

„Dobro Palj, ići ću. Ali ti znaš da je loše, i šta sve može da se desi.“

Nije mi bilo lako da krenem na tu vožnju, kao da sam nešto predosećala. I uopšte sam tih zadnjih par meseci izbegavala da vozim odrasle muškarce. Ipak sam shvatila da je to mlad dečak, a i ohrabrilо me to što je dobio pasoš. Retki su bili muškarci koji su u to vreme mogli dobiti tu putnu ispravu, to je bilo vreme kad su se i one već izdate oduzimale. Pitala sam Radosava da li sme da ide sa mnom na tu vožnju i on je pristao, a i Vera ga je ohrabрила rečima:

„Ima da ide, nego šta. Znam, setila sam se čiji je to bratanac. Oni su stvarno dobri.“

Otišli smo do Paljove kuće, uzeli bleđog dečaka i dve manje putne torbe koje nam je doneo njegov stric i seli u kola. Dečak je seo na zadnje sedište. Pogledala sam pasoš i uverila se da je izdat od SUP-a Đakovica pre kratkog vremena.

„Da nemaš nešto što ne bi smeo u torbama?“ – pitala sam uvek svakog putnika pre kretanja na vožnju.

„Ne, samo garderobu, neke lične stvari i slike iz vojske, da ih sklonim. To je uspomena.“

„Kakve slike?“ – pitala sam uplašeno.

„Ne boj se, slike iz JNA. Moje i od moje braće.“

Dobro je, laknulo mi je. Krenuli smo.

Na izlazu iz Đakovice, prema Prizrenu, pored neke firme, zaustavila nas je patrola policije. Uzeli su mu pasoš i tražili „proveru“, i dok su čekali, pregledali su mu torbe. Ali nisu bili neljubazni. Jedini put su radili zaista profesionalno, bez nekih ružnih i bednih pokreta, uvreda i slično. Pošto su dobili odgovor da je sa dečakom sve u redu, pozdravili su nas i pustili da idemo.

„Valjda više niko neće da nas dira, proverili su ga jednom, neće valjda svaki policajac i rezervista posebno“ – rekla sam Radosavu.

„Da ne idem sa tobom na vožnje, ne bi ni znao šta se sve radi ljudima. Ovo je stvarno sramota“ – komentarisao je on.

Pre nešto više od mesec dana, odmah pošto sam se ja razbolela od Ščekića, Radosav se razboleo od čira na želucu. Pukao mu je čir a on nije odmah otišao kod lekara, već je čekao da ja dođem sa vožnje. Odvezla sam ga čim sam stigla, i istog trenutka su ga odveli u salu za operacije. Bio je u kritičnom stanju, izvukao se i tek počeo da se oporavlja, ali još se videlo već na prvi pogled da je bolestan. Još je bio pod terapijom. I on je bio stariji čovek, šezdesetih godina, veoma miran i dobre naravi, bez i jednog zuba, stalno se svima smeškao. Dirnuti u takvog čoveka je više nego sramota.

Stigli smo na punkt ispred Prizrena, mislim da se zvao Pirane, a u svakom slučaju to je bio zadnji punkt na putu od Đakovice do Prizrena. Nisam ni pomislila da bi tu moglo nešto da se desi. I opet sam se prevarila. Sa rukama na kukovima, nizak rastom, punačak policajac,

prišao nam je užurbanim kratkim koracima. Već smo imali spremne papire, zgrabio ih je iz moje ruke i prvo pogledao u Radosava, pa u dečaka i onda u njegov pasoš. Vrisnuo je kao da je otkrio ko zna šta, svi su se trgli iznenađeno.

„Evo ga terorista!“

Pošao je kroz moja otvorena vrata da ga udari, ali nije mogao od mene i sedišta, pa se iznervirao i besno otvorio zadnja vrata i odmah počeo da udara pesnicama preplašenog dečaka, koji se povukao u drugi ugao kola. Radosav se paralisao od straha, i iznenađenja.

„Nemoj da ga udaraš, brate. On nije terorista. Sad su ga proverili u Đakovici, nazovi ih i pitaj. Skoro je izvadio pasoš, da je terorista ne bi mu ga dali.“

„Dosta! Ti ćeš večeras da vidiš albansku granicu.“

Došla su još dvojica, valjda kao pojačanje, jedan je izvukao Radosava, grubo kao da je „uhvatio“ ko zna koga, nabio ga licem prema kolima i pretresao ga. Da vidi da nema pištolj!

„Ja sam Srbin, zašto mene dirate?“ – uplašen Radosav je potražio „spas“ u pripadnosti srpskom narodu.

„Kakav Srbin? Srbin ne sedi sa Šiptarom u kolima.“

„Otvori gepek!“ – dreknuo je jedan na mene.

Drhtale su mi ruke, nisam mogla da ubacim ključ i otvorim gepek. Uzeo je ključ, otvorio gepek i u njega istresao sadržinu torbe. Naravno, odmah su iz nekog notesa ispale slike. Zgrabili su slike i izvlačili jedan drugom iz ruke željni da što pre vide šta je na njima.

„Evo slika! Evo ih UČK-e! Sad si gotov, pozdravi se sa životom!“

E, to je bio strah! Ako se njemu nešto desi, ako mu nešto urade, neću moći da živim sa tim. Slušala sam priče o tome kako izvode iz automobila i retkih autobusa putnike i odvođe ih u nepoznatom pravcu, da se više ne vrate svojoj kući. Imala sam prilike da na punktu na Brezovici gledam kako odvođe grupu ljudi, isto tako i u Bistražinu.

Odlučila sam da se borim za njegov život koliko budem mogla i da ga ne ostavim. On nije bio terorista i to je svakome moralo biti jasno, čim je dobio pasoš. A i ne bi išao putem toliko kontrolisanim, pravo u smrt. Javili su nekome radio-vezom:

„Uhvatili smo teroristu, sa jednom ženom i još jednim Srbinom. Došli su da ga izvuku. Šta da radimo sa njima.“

Ovako su nas predstavili vezom koju je slušao ceo Sekretarijat. Sa druge strane su se odmah zatim čule psovke, uvrede, uputstva šta da nam rade, a onda glas Šćekića.

„Uz jaku pratnju ih privedite u bazu.“

E, sad više nije bilo nade da ćemo preživeti. Radosav možda, ali nas dvoje svakako ne. U međuvremenu su naslonili nesrećnog dečaka na kola pozadi i udarali ga redom svi, valjda da ne gube na vremenu. Pokušala sam da ih odvojim od njega, ali su me odgurali dalje. Plakala sam na glas.

„Nemojte ga udarati tako jako, ubićete ga, on je još dete. I sami znate da nije terorista“ – molila sam.

Psovali su i mene i Radosava koji je takođe zagnjurio glavu u ruke i plakao. Stigla je „pratnja“ za nas. „Pojačana“, naravno, jer mi smo „opasna“ lica. A nije lako privesti u smrt nejake, nedužne kosovske civile. Za to treba pojačanje, jaka podrška, i moralna, naravno. Ispred nas je išlo službeno vozilo, policajac u njemu je sedeo pozadi sa puškom okrenutom prema nama. Iza nas takođe vozilo, sa naoružanim policajcima. Iza mene sedi policajac, mali, debeli, mislim da je bio zamenik ili pomoćnik Šćekiću, sa kratkim prezimenom koje je počinjalo sa „D“, možda Denić, Dimić, ili slično. I on je imao pušku u ruci. Da okolnosti nisu bile takve, mogla bih sve to da uporedim sa nekom lošom filmskom komedijom.

„Parkiraj tu iza službenih vozila“ – rekao je „D“.

Parkirala sam.

„Izađite svi napolje, polako.“

Izašli smo. Pristigli su i ostali iz vozila iz pratnje.

„Penji se gore, ulazi unutra. Požuri, pravo.“

„Majku terorističku, šiptarsku, izdajničku... Mi ih hvatamo da pobijemo gamad a vi ćete da ih spašavate! Sad ćemo da vidimo“ – slušali smo užasne reči putem kroz hodnik. Ušli smo pravo u prostoriju za „prihvat“.

Ne želim ni da pokušam da upoređujem tretman koji sam imala pri susretu sa takozvanim „teroristima“ i ovaj sa mojim policajcima. Možda bih mogla samo da se zapitam glasno: „Ko su zapravo teroristi?“ Ugurali su nas u prostoriju u kojoj je već bilo nekoliko ljudi „privedeno“: dvoje Albanaca i dvoje Roma. Jedan policajac je već uzimao izjavu Romkinji koju su optužili da nosi tri ili četiri kutijice sa lekovima.

„Nemoj bre, brate, evo imam majkine dijagnoze i otpusne liste i recepte. Vidiš da je paralizovana i da su to lekovi za tu bolest. Pusti nas da idemo, molim te.“

„Zaveži! Ništa te nisam pitao! Ideš pravo u zatvor!“

„Pusti mi bar oca, neka nosi lekove majki, ne može da živi bez njih.“

„Prekini! I on ide sa tobom u zatvor.“

Ako se dobro sećam bilo je još dva Albanca, koji su bili skamenjeni. Sedeli su u ćošku, na drvenoj klupi i ćutali. Iza naših leđa, pored samih vrata, sa puškom u ruci je stajao policajac.

Prošlo je nekoliko minuta, grabila sam neku nepostojeću energiju, prisiljavala sebe da izdržim, ali sam osetila ukus metala negde u ustima, u glavi, zubi u gornjoj vilici su mi utruli, desna ruka mi se beživotno opustila. To su bili simptomi na koje me upozorio doktor Uljaj, upućujući me da se što pre odvezem do prve bolnice ili neke druge ustanove, čim primetim te znake. Znala sam da umirem. Nisam mogla da nateram sebe da ostanem u potpuno svesnom stanju. Radosav je znao da

sam još teško bolesna i stalno gledao u mene. Učinilo mi se da iza njega, na podu, vidim flašu sa vodom. Mislim da sam podigla ruku i pokazala u tom pravcu. Radosav je shvatio, znao je da sam tokom napornih vožnji, često stavljala i sipala vodu na sebe, da bih ostala sve-sna. Uzeo je flašu i pokvasio mi glavu, ali to nije bilo dovoljno, uzela sam je svojom levom rukom i sipala više vode na sebe. Presekao me i malo osvestio Šćekićeve glas. „Na streljanje! Bez milosti! Na albansku granicu!“ Grmeo je Šćekićeve glas. Kao „dobermani“ su mu hodali uz noge, dvojica policajaca. Njih dvojica i još jedan su zgrabili nas troje i povelili su nas na sprat, stepenicama.

„Ne smeš da se uznemiravaš, moraš mirno da živiš, bez stresova. Shvati da jedan mali stres množe da te veže za krevet, ili da te ubije“ – setila sam se svog dobrog, dragog doktora Jusufa Uljaja. Šta bi rekao da me sada vidi? Šta bi rekao da vidi tri naoružana „grmalja“ kako nas vode u neizvesnost?

Ono što se dešavalo sledećih nekoliko sati, samo ću pokušati da rekonstruišem. Nekih momenata se ne sećam, a neki su mi još previše „živi“ u sećanju. Mene su uveli u jednu kancelariju desno, Radosav je bio u sledećoj a pretpostavljam da je dečak odveden u sobu iza Radosava. „Sedi“ – policajac me smestio u stolicu. Vežao mi je levu ruku lisicom i zakačio za orman, metalni, uz čiju sam ivicu sedela na stolici. Kasnije, tek posle nekoliko dana, Radosav mi je rekao da su isto i njemu uradili. Mladi Albanac ništa nije morao da nam kaže. Kad je u moju sobu ušao čovek u civilu, policajac je izašao.

„Hoćeš li da saraduješ i da ideš kući, ili da se ne mučim sa tobom, da te odmah pošaljemo na albansku granicu?“

Čutala sam. Ošamario me jednom, pa još jednom. Došao je još jedan u civilu, nešto stariji, koliko se sećam.

„Gde si ga našla? Znaš li da je on terorista? Znaš li da je ubio dosta Srba? Koliko si ukupno terorista „izvukla“?“

Čutala sam. I šta bih mogla da mu kažem? On je znao da nije istina to što priča. Igrao se, trenirao, ili se izivljavao.

„Ubićemo ga, znaš li to?“

„Ne! Nemojte ga ubiti, znate da nije terorista! Ja znam da nije.“

„Žao ti je njega? Braniš ga?“

Čutala sam.

„Za koga radiš? Gde si sakrila kameru? Pričaj!“

Udarao me. Otvorila su se vrata i provirio je, glavom i bradom, Šćekić.

„Pobijte g....! Špijuni su to! Na granicu!“ – dao je uputstva i povukao se.

„Gde ti je kamera? Govori. Špijuniraš za Šiptare.“

„Gde će vam duša? Bolesna sam. Pre mesec dana sam imala blaži moždani udar. Ako nastavite da me udarate, ubićete me.“

Kroz poluukočene vilice sam pokušala da ga uplašim. Ali, ne, on je bio neustrašiv.

„Sad ćemo da ga pojačamo ako je bio blag! Prosuću ti mozak tu i zgaziću ga nogama!“

Čula sam krike iz susednih soba. Zнала sam da tuku i Radosava i albanskog dečaka. Počela sam da plačem. Jedan me polivao vodom, drugi udarao, a onda su se nešto konsultovali, zagledali me, odmarali se, izlazili naizmenično napolje. Kasnije sam od Radosava saznala da su ulazili kod njega, to su zapravo bila ista dva „islednika“, i naizmenično su išli i kod njega. Trajalo je satima. Kad su me poslednji put polili vodom, rekli su mi:

„Ti i čiča možete da idete. Terorista ostaje.“

Došlo mi je do svesti šta to tačno znači. Morala sam da pokušam da pomognem dečaku, jedinim načinom kojeg sam mogla da se setim u tom trenutku.

„Nemojte ga povrediti do sutra. Zvaću nekoga u Beograd. Nikako se ne mogu svi Albanci pobiti, neko mora da preživi. Ovaj dečak nije terorista.“

Kad bih samo mogla da opišem koliko mi je snage bilo potrebno da pokrenem svoje ukočene vilice i govorim, kao i jezik koji više nisam ni osećala.

„A koga ćeš ti da zoveš u Beograd? Koga ti tamo imaš?“ – rugao mi se.

„Sigurno imam nekoga. Inače ne bih ni rekla da ću zvati.“

Pozvao je telefonom nekoga.

„Dođi, izvedi je odavde. Ako ostane još minut, pucaću joj u glavu.“

Došao je isti onaj koji je sedeo pored dečaka sa puškom u ruci. Zamenu ga je „D“. On je bio „ljubazan“. Uhvatio me za nadlakticu i polako me poveo naniže stepenicama. Usput mi je šapnuo:

„Nisam smeo da se mešam i da vam pomognem. Šćekić je moj šef, ne smem protiv njega. On je ovde glavni za sve. I za nas u stanici i za PJP. „Teren“ je na nekoliko kilometara odavde, skoro svaki dan je tu.“

„Dajte mi vode“ – spustila sam se na stepenik. Posle nekoliko sati psihičke i fizičke torture, teško sam pomerala svoje „odrvnjene“ noge. Pomogao mi je da sednem i doneo vode.

„Dajte i papire i kola“ – tražila sam.

„Papire ćeš dobiti, a kola su ti „zaplenili“.“

„Ne. Ne možete to da uradite. Pa ovo je nemoguće, ovo se ne dešava ni meni ni mojoj zemlji“ – čini mi se da sam počela histerično da se smejem.

„Gde su dečak i Radosav?“

„Radosav će doći, a Šiptar ne znam“ – odgovorio mi je.

„Ne idem bez njih dvojice. Ili ih pustite ili ostajem sa njima. Zvaću Beograd, mogu to. Ovaj Albanac ne zaslužuje da umre. Dovedite i njih, ne idem bez njih nigde.“

Vratio se negde gore. Sedela sam na stepenicama i čekala. Bila je to najteža neizvesnost u mom životu. Posle nekoliko minuta se vratio i izveo me napolje.

„Proverio sam. Pustiće i njih dvojicu. Nazovi me sutra da vidim da li mogu da razgovaram sa Šćekićem i da ga ubedim da ti vrati kola.“

„Mogu li da uzmem dečakove torbe iz kola?“

„Ne, kola idu na pregled u garažu.“

Došao je i Radosav, možda je prikladnije da kažem da se doteturao. Nisam smela da mu pogledam u oči.

„Skupo nas košta ovo tvoje „spašavanje“ ljudi. Ne znam da li je mali živ i da li može da hoda. Toliko je urlikao da mi se kosa dizala na glavi. Hoće li i njega da puste?“

„Da. On nije terorista nego dečak bar sedam ili osam godina mlađi od tvog Dragana. Da je terorista, ne bi ga pustili.“

Izašao je i dečak. Hodao je nekako ukrućeno ali podignute glave. Držao se bolje, hrabrije od nas. Glava mu je bila natečena, imao je tamne podlive ispod očiju. Na rukama je takođe imao krvne podlive, nosio je majicu kratkih rukava. Izašli smo u mrak. Napolju je već bio mrak. Nismo mogli da potrcimo da bi stigli na poslednji autobus. Hodali smo polako, vukli smo se. „D“ me upozorio da potrcimo ako hoćemo da stignemo na taj jedini autobus, ali mi smo jedva i mogli da se krećemo. Našli smo taksi.

„Dajte pedeset maraka da stignemo autobus. Ne smem da vozim za Prištinu“ – rekao je taksista.

Pojurio je i stigli smo autobus negde kod tunela, malo izvan Prizrena. Blicao je i autobus je stao. Kondukter nam je pomogao da uđemo unutra i našao nam mesta da sednemo. Videlo se da idemo sa policijskog „tretmana“, svi su nas zagledali. Kad je dečak pokušao da sedne, primetila sam da se polako spušta na sedišta i da se ne naslanja na njega leđima. Videlo se da ima bolove. Još sam bila mokra od poli-

vanja vodom. Svi smo ćutali. Kad je došao kondukter da naplati karte, dečak je pogledao u mene. Nije imao novac. Kupila sam tri karte. Ovog puta me nisu pokrali, ili tačnije nisu mi oteli bar novac, mada sam ga imala mnogo manje nego u Đakovici. Ni na jednom punktu oko Prizrena niko nas nije dirao. Već su bili obavešteni, a lako su nas prepoznali. Kad smo skoro došli do Prištine, setila sam se da pitam dečaka:

„Gde ti je pasoš?“

„Nisu mi dali“ – više mi je objasnio rukama i pokretima nego rečima.

Nije znao srpski jezik.

„A lična karta? Novac?“

„Ništa. Nemam ništa. Sve su ostavili“ – izvrnuo je džepove. Nisam znala šta da mu kažem. Nisam mogla da mu pomognem.

U Prištini smo izašli iz autobusa i sklonili se u mračniji ugao. Ni tu nismo bili sigurni. Ko zna kome su i šta su javili iz Prizrena. Bili su spremni na sve. Otišla sam do taksi-stanice i uzela jedan. Prvo sam pogledala lica, naučila sam da čitam sa lica karakter ljudi, a onda sam izdvojila jednog kolegu u stranu:

„Imam jednog dečaka iz Đakovice. Nema papira, nema novaca i nema gde da ide da prespava. Ne smem da ga vodim kod sebe. Bili su sa njim u SUP u Prizrenu. Tukli su ga, verovatno mu treba i lekar. Pomozi mi. Gde da ga smestimo?“

Povezao nas je kod nekog poznanika i tamo smo ostavili dečaka, a nas je odvezao kući. Pre nego što smo stigli, Radosav me pitao:

„Šta ćemo da kažemo? Da si ostala u kvaru? Ne smemo da pričamo šta se stvarno desilo, mene je sramota. Bruka!“

Ćutali smo dva dana, a onda smo morali da kažemo Veri.

Sledećeg dana sam zvala „D“, ali čim je počeo da govori, znala sam da mi on neće pomoći. Jaca je opet slala poruke Žuji, ali on je bio negde kod Mališeva, nije mogao odmah da dođe. U međuvremenu,

besna od bola, skupljala sam brojeve telefona raznih novina, razmišljajući da bih možda mogla da napišem, ako neko sme da objavi, bar deo onoga što se dešava na Kosovu. Setila sam se snage beogradskog taksi-udruženja. Više se ne sećam tačno koga sam sve tada zvala, verujem da negde u pošti mora biti tragova tih poziva. Htela sam da razgovaram sa nekim, da čujem neki savet, da me možda neko uputi na to šta bih mogla da uradim i kome da se žalim. Tako sam na informacijama dobila broj telefona nekog beogradskog taksi-udruženja i pozvala sam. Kad sam počela da pričam sa čovekom, odmah mi je rekao da on ne može da mi pomogne i dao mi broj telefona na kome mogu dobiti nekog predsednika, mislim da se zvao Slobodan. Pričala sam sa zbunjnim čovekom koji nikako nije mogao da shvati to što čuje.

„Zar vi tamo nemate udruženje, advokate?“

„Ne, nemamo mi ništa.“

„Ovo nije vreme za članak u novinama, pogotovo što si ti tamo. Opasno je i neuobičajeno da se žališ na svoju policiju, tim pre što je tamo rat. Ne razumem zašto i po kom osnovu bi neko mogao da ti uzme sredstvo za rad. Idi kod načelnika u policiju u Prištinu.“

Onda je došao Žuja.

„Gde ti je „pežo“?“ – pitao me sa vrata.

„I njega su mi uzeli!“ – plakala sam.

„Ko ti je uzeo? I zašto?“ – počeo je da drhti.

Pobesneo je.

„Šćekić u Prizrenu!“

„Zašto? Jesu li pustili dečaka?“ – pitao je pošto sam mu rekla da su i Radosav i još jedan dečak bili sa mnom.

„Jesu, došao je sa nama.“

„Da je pravi terorista, ne bi im došao u ruke sam, dobrovoljno. Kako ih nije sramota? Daj mi telefon ovamo.“

Zvao je SUP Prizren, ali je toliko vikao u slušalicu da sam pomislila da će mu spustiti slušalicu. Zvao je Milana Pavlovića (mislim da se tako zvao), čoveka koji je bio načelnik ili šef bezbednosti, ali nisam sigurna da li Javne bezbednosti ili Državne.

„Milane, ja i ti se dobro znamo. To što to đubre od čoveka radi sa Cecom stvarno je sramota. Namestio je da joj uzmu „askonu“ u Đakovici. Malo im je bilo to, pa su joj uzeli i pare. A sad i „pežoa“. Šta hoće on od nje? Sutra joj vratite vozilo, ili idem sa njom kod Lukića. Ja ću da je najavim i vodim. Pozdravi tog Šćekića, ja ga ne znam, da će me upamtiti ako joj sa glave jedna vlas zafali.“

Još su malo pričali o nekim stvarima koje su ih od ranije povezivale, a onda je prekinuo vezu i rekao:

„Idi sutra u Prizren. Javi se Pavloviću. Daće ti kola i neće te više dirati.“

Kako sam bila srećna. Sa „pežoom“ nisam ni stigla da zaradim dovoljno novaca, a ono što sam imala potrošila sam na njega. Bilo bi mi teško da se izvučem da mi nisu vratili kola. Vera je bila odlučna da ide sa mnom u Prizren. Otišle smo autobusom i ona me sačekala u hodniku dok sam ja bila kod Pavlovića.

„Zašto ti je Šćekić uzeo kola?“ – pitao me.

„Ne znam“ – odgovorila sam.

„Šta ti je rekao? Šta se dešava između vas?“

„Zamera mi što vozim Albance. Ljut je na mene što nisam htela da ostavim jednu mlađu ženu. Od tada me maltretira.“

„Imaš li dozvolu za rad?“ – pitao me.

„Da, naravno“ – dala sam mu papire i poresku knjižicu.

Pitao me još kako dolazim do putnika i o stanju na aerodromu, a onda pozvao telefonom Šćekića.

„Šćekiću, vrati joj vozilo i nemoj više da je uznemiravaš.“

Objasnio mi je gde da nađem Šćekića i ja sam sa Verom pošla u veliku Šćekićevu kancelariju. Vera je krenula da uđe zajedno sa mnom, ali je Šćekić zaustavio.

„Ti sačekaj ovde, ne možeš unutra.“

Seo je za sto i izvadio neki papir.

„Potpiši ovde“ – procedio je kroz zube.

„Mogu li da pročitam prvo?“ – usudila sam se da kažem.

Lupio je besno preko papira po stolu.

„Potpiši bre!“

Potpisala sam. Gurno je ispred mene ključeve i saobraćajnu dozvolu.

„Mogu li da uzmem taj papir?“ – mislila sam da bi trebalo da mi da jedan primerak onoga što sam potpisala. U Đakovici sam dobila potvrdu za kola.

Besno me pogledao preko ramena i viknuo tako da je, pretpostavljam i Vera upamtila reči i ton, isto kao ja:

„Marš napolje! Ako te sretnem negde na mojoj teritoriji, lično ću te streljati.“

Izašla sam. „Možda hoće da me zaplaši, ljut je što je morao da mi vrati kola“, nadala sam se. Sad kad je čuo da se neko interesuje za mene, valjda neće smeti da me još povredi. Jedno vreme me zaista ignorisao na putu. Kad sam došla kući i pogledala bolje auto, zaplakala sam. Sve je bilo u njemu pokidano, ispreturano, iščupano. Gepek je bio tako rasturen, dve torbe su bile tu, ali potpuno prazne. Osim četkice za zube, nekih malih ogledala i par užasno isprljanih majica, ničega nije bilo. Sredila sam kola, odmorila se par dana, primila kod doktora Uljaja još par infuzija i počela da radim. Da, nisam se zaustavila. Bilo je to vreme „teških“ borbi i „čišćenja“ oko Đakovice i Mališeva, tako smo bar mi „informisani“ u ulici. Morala sam da radim, istim putem do Đakovice i nazad.

Sve češće sam nailazila na čudna dešavanja oko puta. Gledala sam kako policajci trče sa punkta prema obližnjoj šumici i uzvikuju: „Teroristi!“. Čudila sam se kako bi i zašto teroristi došli do samog punkta, ali sam brzo shvatila da to ljudi koji ne smeju da prođu kroz punkt pokušavaju da ga „zaobiđu“. Verujem da je ovo što ću sada, inače prvi put, ispričati, posledica takvog „zaobilaženja“.

Pošla sam na vožnju iz Đakovice do Prištine. Često su ljudi dolazili i ostajali u Prištini misleći da su tu bezbedniji, ili su kasnije odatle nekako odlazili dalje.

Iza Brezovice, na oko petsto metara pre punkta na samom platou, na jednoj krivini, videla sam zaustavljena vozila: jedan zeleni džip i ispred njega „zastavu“. Neki oficiri su bili van kola i videla sam da su otišli malo dalje od vozila i gledali su u nešto na travi, na desnoj strani puta, možda desetak metara dalje od puta, na „obali“. Prišla sam vozaču koji je sedeo u „zastavi“ i pitala sam ga šta se dešava. Bio je vojnik.

„Ne znam. Nisam ni prilazio. Izgleda da su nekog ubili.“

Došao je i jedan oficir do nas:

„Nemoj da gledaš, vidiš kako si bleđa. Sada će ih pokupiti. Pokušali su da prođu iza punkta, tu su ih stigli i ubili. Ima još neko gore, malo dalje.“

Podigla sam se malo na prag od svojih kola i mogla sam da vidim dva tela, jedno pored drugog, kako leže, kao da su tu dovučena i spuštена na travu. Gornji deo tela im je bio pokriven nekim džemperima ili jaknama, nisam mogla da vidim sa udaljenosti od možda stotina metara. Polako sam ušla u kola, spustila ih iza krivine, dalje, da me slučajno ne bi video i zapazio neko od policajaca, i drhteći sam čekala. Trajalo je možda petnaestak minuta, a onda su vozila ispred mene krenula. Ja sam ostala još koji minut, ali nisam smela ni predugo da ostanem da opet i to, ako neko ipak primeti, ne bude još sumnjivije. Prošla sam punkt bez problema.

Ceo septembar je trajala preregistracija vozila, sa crnogorskih na naše tablice. Žuja je ponovo zvao Đakovicu. Zvao je i šefa onih ljudi koji su me „ispitali“ i oduzeli mi vozilo, mislim da se zvao Janković. Nižeg rasta, punačak. Onaj do koga ja i Raca nismo mogli da dođemo.

„Nije fer. Može da vas tuži, zadržali ste joj vozilo bez ikakvog osnova. Izmišljate opravdanje. Vodiću je kod Lukića, sve će mu reći. Šta je ona kriva za rat?“

Prekinuo je vezu i rekao:

„Idi sutra da uzmeš kola. Traži Jankovića, kaži da te on zvao. Ako te ne puste, ti izađi i sa nekog telefona ga zovi, on će te sačekati.“

Nisam bila presrećna. Ipak su morali da mi vrata vozilo. To je moje i oni su mi ga oteli. Ne samo meni. Mnogo vozila pored punktova sam gledala tako zaustavljena a ljude iz njih sam stizala putem, dok su išli pešice. Mogao je da radi ko je šta hteo. Nikakvih ograničenja nije bilo. Svako je po svom nahođenju „splašavao“ Kosovo.

Pozvala sam Čvora. Neko je morao da vrati „pežoa“ do Prištine.

„Ideš li sutra sa mnom za Đakovicu. Treba da vratiš „pežoa“. Ako smeš.“

„Ne znam da li mogu sutra?“ – odgovorio je, znala sam da se plaši.

„Ako ne smeš, kaži tako. Uzeću nekoga da ide sa mnom. Nekoga ko je hrabriji od tebe.“

Uspelo je, pošao je sa mnom. Putem je bio nekako skupljen u sedištu, pokazivao je samo ličnu kartu, nikako službenu. Da se ogradi od mene i mojih „aktivnosti“, znala sam to. Kukavica, nema šta, čovek vredan gađenja. Otišli smo u SUP Đakovica, i tamo je naišao na mnoga njemu poznata lica. Znali su se sa terena, sa „akcija“ u kojima su zajedno učestvovali. Stajala sam nešto dalje od njega i čekala Jankovića. Onda je naišao neki policajac koga je on malo bolje poznavao i odveo nas je na sprat, u bife, na kafu, dok ne stigne Janković. Čvoro je pričao da imam problema sa nerazumevanjem nekih policajaca za moj posao.

„Sad je teško. Sve se tumači lično. Opasno je. Ako se zameriš nekome, ima milion načina da ti se osveti i da te „pojede mrak“ – rekao je policajac.

Začuli se se povici, neka užurbanost u hodniku, a nedugo zatim su strašni krici doprli do nas. Orilo se zgradom. Dalje hodnikom su bile sobe u kojima su i mene pre nešto više od mesec dana „ispitivali“.

Oživela je u mom sećanju slika skorog „ispitivanja“ u Prizrenu. Setila sam se dečaka i njegovih krika i izgleda posle „torture“ kojoj je bio izložen, Radosava koji nije hteo da prizna da su ga tukli, ali se po njegovom izgledu videlo da je i on bio fizički maltretiran.

„Terale su me da se setim svih razgovora telefonom kad smo zakazivali vožnje. Ja mu kažem da su svi razgovori bili isti, uglavnom vezani za cenu i vreme, a on kaže: „Mi znamo da ona radi za nekog, znamo da prenosi oružje „teroristima“. Seti se, čiča. Možda je razgovarala u „šiframa“, i tebe možemo da optužimo kao saučesnika“. Ja mu kažem: „Nemoj bre sinko, to je smešno, nije tačno, i ja i žena idemo sa njom na vožnje, nikada nismo primetili ništa sumnjivo, što je tako napadate? I što mene dirate? Operisao sam čir na želucu pre mesec dana, još se nisam oporavio?“, a on meni kaže: „Sad ću da ti izvadim želudac, da te više ne muči, samo ako ne priznaš!“

Ali, osim što mi je rekao da su ga vezali liscama za orman, isto kao što su mene, ništa drugo nije hteo da mi kaže. Sve mi se to sada, dok sam slušala krike, vratilo u sećanje. Bilo mi je muka, preznojila sam se, ruke su mi drhtale.

„Šta ti je? Nije ti dobro?“ – pitao me policajac koji je sedeo preko puta mene. Video je da drhtim.

„Dobro mi je. Šta se to čuje?“ – pitala sam ga.

„A, to. Tresu tepihe“ – odgovorio je sa osmehom.

„Tepih vrišti!“

„Nije to ništa. Malo „ispituju“ teroristu“, propuštaju ga kroz šake, izvlače iz njega „informacije“ – odgovorio mi je.

„Pravog teroristu?“

„Svi su pravi. Od bebe u klevki do onih koji su jednom nogom u grobu. Koga god uhvatiš, ne možeš da pogrešiš“ – odgovorio mi je samouvereno.

Došao je Janković, pozvao me u svoju kancelariju i rekao mi:

„Idite uzmite svoja kola. Morate razumeti. Nama je ovde mnogo teže nego vama u Prištini. Tu nam je i granica blizu. A i oko nas ih ima (mislio je na teroriste). Svi su nervozni i besni. Radite slobodno, ali se čuvajte. Ni prema vama neće imati milosti ako vas uhvate. Nemajte poverenja u Albanca, svaki je isti. Neće mnogo gledati što ste žena, ubiće vas.“

Posmislila sam da mu kažem nešto o tome i kako bih bila zadovoljna kad bih to zaista i smela, ali je bolje bilo da ćutim.

Ušla sam u kancelariju gde mi je rekao, i obratila sam se čoveku koji je tu bio, objasnivši mu da sam došla po svoja kola.

„Došla sam po kola. Poslao me vaš šef.“

„Sačekaj dok dođe kolega, ali teško da će ti dati. Baš sad je ožalošćen, pronašli su mu ubijene roditelje u Radonjičkom jezeru. Ubili su ih teroristi. Besan je.“

Udržavala sam se da ne prokomentarišem. Bolje da ćutim. Žao mi je svakog izgubljenog života, ali nisam bila kriva ni za šta. Kad sam mogla da pomognem, učinila sam to ne misleći mnogo na posledice po sebe. A bilo ih je. Nisam bila kriva, ni na koji način nisam učestvovala u tome što se Markoviću desilo, i nisam videla ni jedan valjan razlog da bi se meni svetio za tu tragediju. Još malo sam stajala u hodniku i sačekala dok je i on došao. Bio je u crnini. Upravo je došao negde sa Radonjičkog jezera gde je išao da prepozna neke predmete koji su pripadali njegovoj majci, tako su mi bar rekli. Osećala sam se nelagodno.

Ušao je u svoju kancelariju pošto me pogledao kratkim podozrivim pogledom. Nisam imala izbora, ušla sam za njim i ja.

„Došla sam po svoja kola i novac, gospodine.“

Nisam znala šta i kako drugačije da kažem.

„Marš napolje! Nećeš dobiti kola! Kakve pare, ko ti je uzeo pare, gde ti je potvrda? Izlazi! Zbog takvih kao što si ti mi ne možemo da završimo sa Šiptarima jednom zauvek. Ubili su moje roditelje, a tebe ne diraju! Takve kao što si ti oni ne ubijaju!“

Nisam mogla da prećutim. Šta se dere na mene, ja nisam kriva za smrt njegovih roditelja, nisam morala da trpim njegov bes. Sam je morao o tome da razmišlja mnogo ranije, pre nego što je upisan u „belu knjigu“. Verovatno me nisu upisali u njihovu „belu knjigu“, nisam ničim zaslužila.

„Žao mi je vaših roditelja, sigurna sam da oni nisu krivi ništa. A kola ću dobiti nazad! I novac!“

Izašla sam na hodnik i srela Jankovića.

„Gospodine, Marković je besan zbog smrti svojih roditelja, i neće da mi vrati kola. Za novac mi traži potvrdu koju mi onda nisu dali. Imate li vi neki autoritet nad njim, ili da se vratim za Prištinu, pa da ih sam dotera. Ovo je zaista previše. Ne verujem da ima dozvolu da se i nad Srbima izživljava i naziva ih izdajnicima. Mora imati neke dokaze za to, a u mom slučaju ih ne može imati, čak ne može ni da ih izmisli.“

Blefirala sam za Prištinu, ali niko nije mogao da bude siguran da li imam neku vezu ili ne. A nije smeo da rizikuje. Pobesneo je i „uleteo“ u kancelariju. Stajala sam ispred vrata i slušala prepirku, glasnu.

„Vrati joj odmah kola, hoćeš da se žali i da nas tuži. Hoćeš da nam navučesh bedu na vrat. Vidiš da neko stoji iza nje. Šta je ona kriva za moje i tvoje rođake? Nisu mogli da uhvate mene i tebe, pa se svete na našim porodicama. I ja i ti to znamo. Još pre mesec dana sam rekao da joj se vrate kola. Smesta.“

Izašao je besan i rekao:

„Uđite, mora da vam vrati kola.“

Novac nije ni pomenuo. I on i ja samo znali da ga nikada neće vratiti. To je bio „ratni“ plen, uobičajen, i to je išlo onome ko bi pronašao ili bi delio sa kolegom. To smo svi znali. Zato nisu ni davali priznanicu kad su oduzimali novac, bar ne često. Ušla sam unutra. Marković je drhtao od besa. Dao mi je neki papir da potpišem i gurnuo ispred mene ključ i saobraćajnu dozvolu. Kad sam izlazila, morala sam da kažem:

„Primite moje saučeše, zaista mi je žao vaših roditelja, kao i svakog čoveka, ma ko on bio.“

Pogledao me kao da želi da me ubije.

Otišla sam na parking i pronašla svoje vozilo na sasvim drugom mestu parkirano, ne na onom gde sam ga ostavila. Teško sam ga prepoznala. Bio je opljačkan. Sve četiri gume, zajedno sa felnama i ratkapanama bile su zamenjene nekima koje su se mogle naći samo na smetlištu. Pomislila sam da na takvim gumama teško da mogu i da dođem do Prištine. I rezervna je bila odneta. Samo to je bila šteta od oko hiljadu maraka. Retrovizor je bio skinut, presvlake sa kola, tepih, otirači... sve je odneto. Alat koji sam imala u gepeku takođe je nestao. Kola su vožena, pređeno je nešto više kilometara nego što je bilo kad su mi ih uzeli. Ako je vozio neko pijan, besan ili loš vozač, nisam smela ni da pomislim šta je sve mogao da uradi menjaču i novom motoru. Pogledala sam da li ima benzina u rezervoaru? Bilo ga je, dovoljno da odem do kuće. Točili su benzin. Videla sam da je poklopac rezervoara polomljen i bačen, a zatvarač pokvaren, verovatno kad je točen benzin. Naslonila sam glavu na volan i zaplakala. Kakva je zemlja u kojoj svako može da ubija, povređuje, zlostavlja? Kakva je zemlja u kojoj svako naoružan ili sa „dobrom vezom“, može da radi šta hoće, da otima i oštećuje tuđu imovinu. Kome da se žalim i šta da kažem? Već sam

naučila napamet onu narodnu: „Kadija te tuži, kadija ti sudi.“ Ako se žalim, mogu još više da izazovem gnev. Morala sam da ćutim i budem zahvalna i za ovo što je Žuja uspeo da mi vrati na blef, da, i on je išao na blef. Bespravno oduzimanje kola me koštalo oko pet hiljada maraka, u novcu. Stresovi, suze i traume se ne računaju. Kome je stalo do mog života?

Posle razgovora sa predsednikom nekog taksi-udruženja iz Beograda sam pokušala da dođem do Lukića. Stajala sam satima i molila za pet minuta, čekala, ali uzalud. I Vera je jednom poslala sa mnom, čak smo pronašle i neku sekretaricu Tanju kao moguću vezu da dođem do tog, tad „velikog“ čoveka, ali je sve bilo bezuspešno. Nije hteo da me primi.

18. 9. '98.

Preregistrovala sam „askonu“ i odmah je, narednih dana, unela u radnu dozvolu. Kupila sam nove gume, ali nisam mogla naći tako dobre kao one što su mi policajci u Đakovici pokrali. Lopovi! Nekoliko dana kasnije nazvala sam Čvora i pitala ga:

„Koliko novaca tražiš za moj dnevnik?“

„Izgubio sam ga. Ne znam gde je.“

Uplašila sam se, ali ne previše. Toliko toga mi se već dogodilo, da mi to sa dnevnikom više i nije bilo tako strašno. Ako svaki dan gledaš zapaljenu kuće, čovek teško može da odredi u kom je danu koju kuću video da gori. Pogotovo ako teško preživljava to što vidi, i ako svaka nova spaljena kuća za njega znači još jedan stres više, za ionako već iscrpljenu i izmučenu dušu. Ako svaki dan, ili svaki drugi, sretne po neki kamion sa čudnim „teretom“, ako to traje mesecima, teško može da se seti koji je kamion kada tačno i gde video. Tako sam i ja možda pomešala vreme, ali događaje nisam. Ovo sam rekla da bih objasnila kako sam i zašto premetila događaje iz juna ili jula u septembar, ili

obrnuto. Toliko toga mi se desilo u tih nekoliko meseci, toliko maltretiranja, otimanja, paljevina, granatiranja, privođenja sam videla i preživela, da zaista ne uspevam da se setim prvog redosleda. A uz sve to, bila sam i veoma, veoma bolesna. Čitavo to leto i jesen bila sam na ivici između života i smrti. Zato moram da kažem misao koju sam negde čula ili pročitala: „Moja najhladnija zima bilo je jedno leto na Kosovu.“

Zvao me Đok, mislim da je Dedaj, iz Guske kod Đakovice. Trebalo je da dođem u Đakovicu i uzmem njega i jednog malog dečaka i da ih dovezem na aerodrom. Glas mu je bio prilično uznemiren. To je čovek koji se često vozio sa mnom, a pre mene se vozio sa policajcem Goranom Pavlovićem, po ceni od hiljadu maraka po jednoj vožnji, uz obrazloženje da je previše opasno. Bio je nizak rastom, punačak, uvek nasmešen. Pokazivao mi je papire o tome koliko je bolestan. Bio je težak srčani bolesnik i mislim da je bio ili na dugom bolovanju zbog bolesti ili pak u penziji. Zbog toga je morao da živi tamo, ali je često dolazio kući, u Gusku. Uvek sam ga ja vozila sa aerodroma do kuće i nazad.

Tako i te subote, mislim da je bila septembarska, poslala sam po njega u Gusku, do njegove kuće, a zatim smo uzeli dečaka koga su nam do puta izveli deda i baka, kod kojih je bio u gostima. Nisam sigurna da li je bilo selo Dobre Bare ili neko koje se graniči sa njim, ali su ga izveli iz tog pravca na put. Dečak nije mogao imati više od šest godina. Njegovi roditelji su bili tu sa njim neko vreme, a onda su otišli u Švajcarsku a njega ostavili još malo. Sada je Đok trebalo da ga povede u Švajcarsku, gde će ga oni sačekati. Bilo je to u vremenu najžešćih akcija usmerenih na albanska sela u Drenici. Zato se ograđujem i ne tvrdim da je bilo u septembru ali po nekim pokazateljima, verujem da je bilo baš tada. Akcija na sela u tom kraju je bilo često, moglo bi se reći stalno. Đok bi sigurno znao tačno vreme, ako je još živ. Nadam se da jeste.

Policija u Prištini takođe mora znati kada je to bilo. Samo ja nisam sigurna. Išla sam preko Prizrena, „askonom“. Na punktu u Sredskoj mi je prišao jedan policajac, i dok je pregledao vozilo, šapnuo mi je:

„Nemoj da se vratiš ovim putem. Šćekić će ti namestiti da pogineš zajedno sa putnicima i napisaće u izveštaju da ti je vozilo bilo puno oružja i municije i da je zato eksplodiralo.“

Uplašila sam se, ali se nisam mnogo iznenadila. Znala sam da mi neće oprostiti tvrdoglavo odbijanje da ga poslušam i prestanem da radim, ali ni to što mi je ipak vratio „pežoa“, za koga je rekao da ga i ne tražim, da je zaplenjen. Nije bio čovek koji zaboravlja. Toliko se uživao u ulogu koju je imao u tom „ratu protiv terorista“ da je i decu nazivao teroristima. Pomislila sam na Đoka i dečaka. Kad me zvao telefonom, on je bio prilično uznemiren, znala sam da mu se žuri da što pre ode sa tog područja. Nisam mogla da se vratim i ostavim ga tamo. Drugih mogućnosti za odlazak sa Kosova teško da je imao. Pretpostavljam da je znao za neke „akcije“ koje su se spremale na tom području, mada nikada nisam mogla da shvatim: zašto? Kad je policajac rekao to o Šćekićevom planu, poverovala sam odmah, dobro sam upoznala Šćekića i znala sam da ne može da kontroliše zlo u sebi. A ni na trenutak nisam pomislila da ostavim Đoka. Krenula sam po njega. On je bio u istom raspoloženju kao i uvek, nisam mogla da primetim da je uplašen ili uznemiren kao kad me zvao telefonom. Ali ljudi koji su nam izveli dečaka nekako su bili tihi, žurilo im se da što pre odemo.

„Čuvaj nam dete, ne daj da mu se nešto desi“ – molili su me.

„Ne brinite, čuvaću ga. On je previše mali, zašto bi mu se nešto desilo?“

Čim smo se odvojili od njih i krenuli, ne želeći da previše uplašim Đoka, rekla sam mu:

„Ne možemo preko Prizrena, zakasnićemo na avion. Mnogo punktova ima, ako se na svakom zadržimo po deset minuta, a to je sigurno,

onda ne možemo da stignemo. Možemo preko Peći i Dečana pa na Klinu, ili preko Orahovca i Mališeva. Šta predlažeš, šta misliš da je bezbednije?“

„Preko Orahovca i Mališeva. Preko Peći ne možemo, mislim da je put opasan, pogotovo preko Prilepa“ – odgovorio mi je.

„A teroristi? Tamo ih sigurno ima“ – pitala sam.

„Ja ću tebe čuvati od njih a ti mene i dete čuvaj od policije. Važi?“

„Nemamo mnogo izbora. Da pokušamo, pa šta bude. Valjda niko neće dete da povredi, ako nije zaista teško bolestan.“

Krenuli smo preko Orahovca. Duž puta je bilo dosta policije, ali niko nas nije zaustavio. Negde ispred Mališeva više nismo videli policiju. Firma mi je bila u kolima, ne na krovu. Jedan od retkih „dobronamernih“ policajaca mi je jednom savetovao:

„Skidaj firmu, nemoj da je držiš na krovu. Tvoj auto je lako prepoznatljiv, pogotovo ako je firma na krovu. Uočljiv je sa velike razdaljine. A malo taksija ima na putu. Ako neko ima nešto protiv tebe, lako može da gađa.“

Poslušala sam ga. Firmu sam držala u kolima, tako da lako može da se vidi iz blizine, dovoljno za policiju pored puta. Oni koji su bili dalje od puta nisu ni morali da je vide.

Prišli smo Mališevu bez problema i zaustavljanja. Đok je sedeo na prednjem sedištu, a mali dečak pozadi. U centru Mališeva smo naišli na čudnu atmosferu. Ljudi su u grupicama stajali na ulici i osluškivali nešto, gledali nekud u daljinu. Nekako im se na licima videlo da su uplašeni i zabrinuti. Rekla sam Đoku da otvori prozor i pita šta se dešava. Zastala sam pored najbliže grupice i sačekala trenutak dok je on izmenio nekoliko reči sa ljudima. Nisam mogla da razumem šta govore, ali sam mogla da naslutim.

„Gađaju sela, sve ruše i pale. Tamo ima civila još. Prave pokolj. Ne znam da li možete da prođete. Bolje da se vratite preko Prizrena i Đakovice“ – preveo mi je Đok kad smo pošli.

„Šta ćemo sada? Kuda ćemo? Nigde nismo bezbedni. Ako ostanemo ovde, ko zna šta će biti sa nama? Šta da radimo sa detetom?“ – Đok je bio preplašen.

„Idemo dalje, pa dokle stignemo. Ne smemo da se vratimo, a još manje da ostanemo ovde. Ako policija zauzme ovaj kraj, mene će streljati sa zadovoljstvom. Albanci takođe, besni zbog svega. Da se vratimo, ko zna, možda su počele akcije i tamo. Moramo se dokopati Prištine, nemamo izbora.“

Nagazila sam papučicu gasa i krenula što sam brže mogla kao nebrojeno puta tog proleća i leta, kad god sam osetila opasnost, ili kad sam znala da će neka akcija započeti, a dešavalo se da mi neki policajac to kaže. Na oko kilometar pre skretanja za Prištinu, mestu koje ja nazivam Orlate, a mislim da se tako i zove, našli smo se u teškoj situaciji. Ispred nas, na oko dvesta metara, možda malo više, na putu se isprečio ogroman kamion sa prikolicom. Izlazio je sa seoskog puta, sa leve strane u odnosu na onaj kojim smo se mi kretali. Bilo je bar desetak ljudi koji su pomagali vozaču da izvuče kamion, pokazujući mu pokretima na koju stranu da okreće volan. Možda je pokušavao da se okrene, pa je zato jednim delom, zadnjim, bio van glavnog puta u trenutku kada sam ga ugledala. Kasnije sam bila sigurna da se okretao da bi se vratio, zbog akcija koje su bile u toku, a na koje su ga upozorili ljudi koji su bili tu. Na livadi, desno od puta, ugledala sam pedesetak ljudi, u civilu. Neki od njih, retki, imali su puške na ramenima. Svi su gledali u jednom pravcu, ali nekako prema nebu. Pitala sam se šta gledaju tako visoko. Iz auta u pokretu i mesta gde smo mi bili, nisam mogla da vidim šta im je privuklo toliku pažnju. Osetila sam da smo blizu opasnosti. Prošaputala sam Đoku:

„Šta ćemo sad? Gotovi smo, evo ih UČK-e.“

Đok je bio prisebniji od mene iako je izgledao preplašeno. Jednom rukom je podigao dete koje je ležalo na zadnjem sedištu tako da se lepo

vidi, i pozdravio je prepoznatljivim pozdravom, sa dva prsta, ljude koji su nam bili najbliži. Već smo prišli i kretali se polagano, još pedesetak metara pa bi morali da stanemo zbog isprečenog kamiona. A tada bih ja bila mrtva, u to sam sigurna. Čovek pored puta, koji je video dete u kolima i koga je Đok pozdravio, doviknuo je nešto onima bliže kamionu, i oni su odmah počeli da viču vozaču kamiona da stane i propusti nas. Bilo je mesta da se polako i teško provučemo pored njega, levom stranom puta. U prolasku su nas svi pozdravili svojim pozdravom, sa dva prsta podignuta. Prošli smo i odahnuli. Ja sam se prekrstila, Đok se prekrstio. Bili smo zahvalni svojim bogovima na pomoći, ili jednom Bogu koga smo pozdravljali nešto malo drugačijim znacima.

Kad smo došli do samog skretanja u desno, prema Prištini, i pogledali pravo, videli smo šta je uznemirilo ljude u Mališevu, šta su gledali oni na livadi i zbog čega se kamion okretao na uskom putu. Đok je otvorio prozor i u kratkom vremenu, sigurno kraćem od minute, mogli smo čuti „grmljavinu“ nekog teškog oružja ili oruđa sa naše desne strane, sa položaja policije, bar sam ja znala da su imali u tom pravcu položaje, negde oko Komorana, i videli smo pravo ispred nas i nešto malo u levo, gust dim koji se dizao prema nebu. Čule su se detonacije iz pravca sela koje je policija gađala, odnosno granatirala. Nismo smeli da se zadržavamo, nismo mogli nazad, nikako prema Peći, a nije bilo lako ni napred. Krenuli smo prema punktu na raskrsnici kod Glogovca i Komorana. Sela koja su gađana bila su ispod Glogovca, gledano prema Peći. Kad smo stigli na punkt, suočili smo se sa još jednim užasnim prizorom. Policajci su urlali iza svojih zaklona.

„To! Udri, majku im šiptarsku! Bravo! Sravnaj sa zemljom!“

Na sredini puta bio je postavljen zaklon od džakova, između njih, kroz mali otvor je virila cev nekog oružja, i iza nje lice nekog policajca. Stali smo blizu džakova, trebalo je da se osetim da smo na sigurnom, ovo nisu bili „teroristi“, bila je to regularna, državna policija. Ko bi

mogao da pored toliko njih naoružanih i regularnih, oseti strah. Ali... To je tek bila opasna situacija! Žurno nam je prišao visok, plav, mladi policajac koji je izašao iz zaklona. Čim je prišao, besno je udario čizmom u kola, odmah iznad levog branika, u levo krilo vozila. Još i sada stoji ulubljeno levo krilo mog auta, kao uspomena na čizmu srpskog policajca, za koga sam kasnije saznala da ima nadimak „Lutka“. Uzeo je, bolje reći istrkao papire iz moje ruke i pobeo nazad u svoje sklonište, iz koga mi je naredio:

„Vrati se nazad! Na sredinu raskrsnice! Tamo, neka vas lepo vide teroristi, neka vas gađaju!“

Vratila sam se desetak metara nazad i stala tačno na centar raskrsnice. Dečak u kolima je počeo histerično da plače kad je Lutka udario čizmom u kola. Tražio je vode. Videla sam Lutku koji je virio iza skloništa prema Komoranu, na onu stranu gde su bili položaji policije. „Koga se plašite, tamo ni zec nije preživio tolike granate“, mislila sam. A nisam se plašila našeg lako uočljivog položaja, znala sam da bi, ako uopšte ima nekog ko bi uzvratio vatrom iz pravca sela u plamenu, taj lako shvatio da smo postavljeni kao meta i da nas ne bi gađali. Plakala sam zbog dečaka u kolima. Uvek sam plakala čim bih videla suze. Mrzela sam ljude koji muče druge, po pravilu ne jače od sebe. Dečak je bio žedan a ja nisam smela da izađem i iz gepeka uzmem flašu sa vodom. Stidela sam se tada, a ni sada se ne osećam bolje. Bila sam uplašena. Nisam smela još više da pogoršavam ionako lošu situaciju. Odlučila sam da tražim vodu za dečaka. Oslovila sam Lutku, koji je često izvirivao i gledao u pravcu položaja policije.

„Hoćete li da mi date vode za dete. Sama ću doći da uzmem. Ili ako smem da uzmem vodu, imam u gepeku flašu?“

Opsovao je besno i lupio se po pištolju za pojasom.

„Samo izadi, odmah te streljam. Kao da su te Šiptari ubili. Može vode ali u čvrstom obliku.“

Začutala sam. Nisam smela da ga izazivam. Već više od sata smo stajali na sredini raskrsnice i čekali a nisam mogla da pretpostavim šta. Sa Đokom sam izmenila po neku reč šapatom, da ne primete, da ne pomisle da se nešto dogovaramo.

„Pokušaj da umiriš dete, pričaj mu nešto. Kaži mu da su ovo kauboji a ono tamo indijanci, valjda je gledao neki film.“

„Uplašio se. I ne čuje šta mu pričam. Ne smem da se okrećem.“

Gotovo dva sata smo stajali i onda smo videli dva policijska vozila kako se iz pravca Glogovca, velikom brzinom približavaju. Stali su iza punkta i skloništa, prema Prištini. Mahnuli su nam da pridemo. Stala sam iza njih. Stariji, sed čovek, nizak rastom, prilično dobro uhranjen, prišao je kolima sa moje strane. Kasnije sam saznala da se zove Rade Lakušić. Udario je besno kundakom kratke puške iznad moje glave u ivicu krova, iznad mojih vrata.

„Odakle ti ideš? Ko te pustio da prođeš? Nisu te ubili? E, sad ćemo mi.“

Kad je on udario puškom, dečak je počeo da vrišti. To je iznerviralo strašnog policajca Rada Lakušića, pa je besno kundakom udario još jednom, sada iznad desnih vrata, opet u ivicu krova mojih kola.

„Prekini, majku ti šiptarsku! I ovo je terorista. Za dve godine i on će ubijati policajce i Srbe.“

Rekao je da jedno vozilo ide ispred nas, a zatim je dao instrukcije i naređenje jednom od policajaca:

„Sedi u kola, otkoči pušku i uperi joj u leđa. Ako se samo pomeri, ako i najmanji pokret napravi, raznesi joj mozak. Ubij i tog teroristu napred. Nemoj da ti pobjegne iz kola! Pravo u SUP u Prištinu, pa u zatvor.“

Policajac je ušao i seo pored dečaka, koji se već upiškiio od straha.

Nije „mačji kašalj“ silna srpska policija! Prestao je da plače. Samo je drhtao i iz grla ispuštao neke tužne jecaje, kroz zube koje je stisnuo od straha. Pošli smo iza „zastave“ i čuli Rada Lakušića kako viče:

„Streljaj svo troje, pobij bez milosti ako pokušaju nešto!“

Da li je on to izvodio predstavu ili je stvarno pomislio da bi nešto „pokušali“ nas troje? Zar ga nije bilo sramota da viče kao manijak? Zar se nije stideo bar zbog deteta?

Seo je u službeno vozilo iza nas, i lično nas dopratio do Prištine, do SUP-a. Retki prolaznici pored zgrade SUP-a gledali su ružnu, komičnu sliku. U pratnji dva vozila punih do zuba naoružanih policajaca, sa otkočenim puškama, spremnim da ubiju, uvode u SUP jednog srčanog bolesnika, mirnog, miroljubivog i dobroćudnog čoveka; jednu ne-naoružanu, tvrdoglavu i prkosnu ženu i jednog malog dečaka, čije su pantalone bile mokre. Upiškio se od straha pred srpskom policijom. Zašto ih privode? Zato što nisu razmišljali o veri, narodnosti, nacionalnosti. Zato što su se kretali putem koji su smatrali svojim. Zato što su ignorisali rat, zato što se nisu mrzeli međusobno. I zato što su naišli na paranoične, besne i obesne, pune mržnje, možda čak i dopingovane policajce. I to su bili njihovi gresi. Ko bi, bar malo normalan, dirao žene, decu i civile? Policija, naravno.

Uveli su nas u prostorije dežurne službe. Đoka su odveli na ispitivanje dole, desno kroz dežuranu. Dečaka su ostavili kod dežurnog policajca, a mene su povelili na sprat. Zanimljivo je da sam uvek bila ispitivana na spratu, odmah sa stepenica levo, i druga vrata desno. Bila sam zadovoljna što je dežurni policajac bio „normalan“ i što je znao albanski jezik. Pre nego što sam krenula, obratila sam mu se:

„Molim te, brate, umiri dete i daj mu vode. I ti imaš decu. Sramota da plače i grehota.“

„Ne brini, uveću ga kod mene.“

I jeste se pobrinuo za dete. Dao mu je vode i sendvič i čak mu našao neke igračke.

Nisam se nimalo plašila. Uveli su me u neku kancelariju. Iza stola je sedeo mlad, visok i u odnosu na druge, mršav muškarac. Ustao je kad sam ušla, pozdravio me i pokazao mi da sednem.

„Ja sam Novica Filić. Pričaj mi šta se desilo. Odakle si išla i šta si radila u tako opasnom području.“

Ispričala sam da sam otišla da uzmem Đoka i dečaka i da smo se odlučili za kraći put zbog kratkog vremena, da bi stigli na avion oko pet sati.“

„Zašto si baš ti išla po njih? Odakle se znate?“

„Pa znam ga dobro. Znam skoro celo njegovo selo. Svi se iz Guske voze sa mnom, gotovo svi“ – malo sam preterala, nisu baš svi, ali tako sam rekla. Nisam mnogo pogrešila.

„Kako se voze sa tobom? Zašto?“ – pitao je.

„Zato što ni jedan kolega Albanac ne vozi od kada ima toliko punktova i policije putem. Lazić je mobilisan, a Popara vozi samo za Gnjlilane, on tamo ima mnogo putnika.“

„Šta ti radiš? Gde radiš?“ – pitao je iznenađeno.

„Ja sam taksi. Radim na aerodromu. Nisam znala da ima nekih akcija, zato sam išla tim putem. A i kad znam da ima nešto, opet moram da rizikujem i da radim. To mi je posao. Molim vas, kažite im da ne diraju Đoka i dete, dobri su. Đok je srčani bolesnik, ako mu se nešto desi teško bi mi bilo.“

„Pa da li su oni normalni? Šta rade ti ljudi, šta misle? Zašto su vas uopšte zadržavali? Izvini, trebalo je odmah da mi kažeš šta radiš. Ko može tebi da zabrani da voziš i radiš? Ako te još nekad zaustave, slobodno se pozovi na mene.“

Uzeo je telefon i odmah nazvao one koji su ispitivali Đoka.

„Pustite čoveka i dete. Vi niste normalni. Sramota, ja sam mislio ko zna koga nam sad dovode. Ma kakav Raša, on neka radi šta hoće tamo po Glogovcu, ovde ne može. On da privodi i ispituje žene i decu? Rekao sam da ih odmah pustite. Sramota za službu!“

Pustili su Đoka i dečaka. Davno je prošlo pet sati po podne i davno je avion bez njih otišao. Roditelji, kojima je javljeno da smo krenuli i

da čekaju avion sa detetom, bili su prestravljeni kad su videli da dete nije došlo tim avionom. Zvali su u Đakovicu i tamo su im rekli da smo otišli i da smo morali da stignemo na avion. Ne treba ni da kažem koliko su bili uplašeni i zabrinuti. Odmah su zvali i kod mene, ali im je Vera rekla da se još nisam vratila sa te vožnje. Kad su to čuli, svi su bili sigurni da smo negde ubijeni.

Izašli smo iz SUP-a i ušli u kola. Bila sam nema. Nisam mogla da pronađem reči kojima bih se izvinila za ponašanje policije. Imala sam potrebu za tim. Toliko uplašiti malo dete, verovatno je bilo nevideno do tada, to je mogao samo bolestan, „junački“ um Rada Lakušića. Pomislila sam da ljudi poput njega zaista proizvode „teroriste“. Jer, taj dečak je upamtio strah. Jednog dana, kad odraste, kako će se ponašati prema policiji, šta će osećati prema njoj? Tišinu je prekinuo Đok.

„Šta sad da radim? Avion je otišao, sledeći je tek sutra ujutru oko deset. Nemam gde da spavam, nemam ni novaca kod sebe.“

„Ne brini, ne bih vas ni ostavila da spavate u hotelu, i da imaš novaca. Ceo svet je poludeo. Vodiću vas kod mene, tamo ste najsigurniji.“

Odvela sam ih kod mene. Kad su čuli kola, svi su istrčali: Vera, Radosav, Dragan.

„Gde ste vi? Samo zvoni telefon. Svi misle da ste mrtvi. Odmah da se javite da se ljudi smire. Ma znala sam ja da ste dobro“.

Vera je prihvatila dete i odmah mu dala da jede i pronašla neke malo manje pidžamice da se presvuče. Već se malo i smirio pored onog policajca koji je znao albanski. Odneli smo posteljinu u kućicu i spremili im krevet za spavanje. Ujutro sam ih odvezla na aerodrom i ispratila ih na avion.

Odmah po poletanju aviona, sleteo je prvi avion iz Švajcarske. Iz terminala je prema meni potrčao uplakan, mlađi čovek. Znala sam da je to dečakov otac.

„Kaži mi, molim te, gde mi je dete?“

Shvatila sam da nisu uspeali ponovo da uspostave vezu sa Đakovicom i da nisu čuli da smo dobro. Pokazala sam rukom prema nebu.

„Pre pola sata su poleteli za Švajcarsku. Ne brinite, dete je dobro. Uplašen je, ali niko ga nije povredio. Spavali su kod mene. Policija nas je dugo zadržala pa su zakasnili na avion. Sve je u redu.“

„O hvala ti. Hvala što si ih odvela kod sebe, što ih nisi ostavila na ulici. Nikad ti to nećemo zaboraviti.“

„Nije to ništa. Žao mi je što je bio uplašen, ali nisam kriva za to, nisam mogla ništa da učinim.“

Posle nekoliko dana, majka tog dečaka mi je, u znak zahvalnosti, poslala za uspomenu jednu prelepu plavu činiju. Na to privođenje još imam uspomene: dve ogrebotine na krovu kola od Lakušićeve puške, jedno ulubljeno krilo od Lutkine čizme i jednu plavu, ukrasnu činiju.

Poslednji dani septembra. Dnevnik nisam dobila iako sam pokušavala da ga još jednom platim. Tek zadnjih dana septembra shvatila sam zašto više nije vredelo ponuditi otkupninu za njega. U popodnevnom satima me zvao Karoči iz Švajcarske.

„Molim te, Ceco, izvuci mi brata iz sela.“

„Kog brata, onog što je bio kod kuće?“ – pitala sam ga.

„Ne, drugog.“

„Koliko je star? Ima li dosije u policiji? Znaš da ne smem da vozim odrasle muškarce, pogotovo ne same.“

„Ne boj se, nema dosije, nije kriminalac“ – odgovorio je, ali mi je nekako zvučao nesigurno.

„Karoči, kaži mi ko je on? Moram da znam koga vozim. I sam znaš da teško prolazim i sa ženama i decom. Nemoj da me lažeš.“

Malo je ćutao, a onda je progovorio:

„Moram da ti kažem da je bio nekoliko dana u UČK.“

„Onda ne smem da se usudim. Ne mogu da prihvatim odgovornost za njega. Previše je opasno. Shvati me, molim te. Možda je pucao, ubio nekog. Ne, Karoči, to ne mogu. Oprosti.“

„Ne, nije nikoga povredio, veruj mi. Nikoga nije ubio. On ne bi mogao da povredi čoveka, zato i hoću da mu pomognem da ode iz zemlje. Beži od rata. Ne podnosi rat i ubijanje.“

„Ne, ne smem. I ja i on možemo da poginemo. Ne, Karoči, molim te.“

„Razmisli bar. Zvaću te večeras oko deset sati, molim te razmisli. Neće u rat, zato hoće da izađe. Da voli rat i ubijanje, ostao bi tamo“ – molio je.

Drhtala sam. Iskreno rečeno, imala sam želju da pomognem, ali nisam smela. To bi bilo svesno rizikovanje života! A i kuda bih mogla da prođem? Preko Prizrena ni sa decom ne prođem bez problema, kako bi se Šćekić obradovao da mu dovedem živog UČK-u! To bi bio put bez povratka. Poslala sam poruku Žuji, pa posle pola sata još jednu. Čitavo popodne se ne javlja. Treću poruku nisam uspela da pošaljem, nisam imala signala. Bilo mi je teško da idem da zovem sa Verinog telefona. Ležala sam i odmarala se i nadala sam se da će Žuja kasnije doći. Pao je već mrak a Žuje nije bilo.

Nešto posle devet sati, neko je zazvonio na vrata. Skočila sam obradovana. Bila sam sigurna da je Žuja. Tih dana sam donela papriku iz Đakovice za mene, Veru i Žuju. Ja i Vera smo pekle i spremale za zimnicu. Uveče je Žuja sedeo sa nama iza kuće uz vatru dok smo pekle. Otvorila sam vrata i trгла se iznenađeno i uplašeno. Ne primećujući me, ne pitajući da li mogu da uđu, pored mene su, tako obuveni u čizme koje su možda bile isprljane nečijom krvlju, ušli u moju kuću Čvoro i Radivoj Kovač, mislim da se tako zvao. Prezime znam da mu je bilo Kovač.

„Ja sam iz bezbednosti, zovem se Kovač. Ništa ti se neće desiti, nemoj da se plašiš. I ja poštujem Albance, žena mi je Albanka. Ko će drugi da ih zna i poštuje ako neću ja.“

„Zašto bih se plašila? Pa ti pričaš srpski. Ako se Srbi plaše svoje policije, onda ne znam šta bih mogla da mislim o njoj. A koliko onda treba da se plaše drugi, to je posebno teško reći i zamisliti. Naša policija je dobra, sve su to pravi profesionalci, izabrani iz svog naroda. Najbolji.“

„Da li se ti to podsmevaš svojoj policiji?“ – pitao je Kovač. Znao je.

„Ma ne. Ozbiljna sam. Kažite zašto ste došli?“

Pogledala sam Čvora. Rekla sam mu tim pogledom sve što sam mislila o njemu.

„Zašto si ušao obuven? Zar ne znaš koliko se trudim i koliko puta čistim tepih? Tepih mora da bude čist kao posteljina. Hoda se po njemu i sa njega se ulazi u krevet. Kad uđeš obuven negde, to znači da hoćeš da pokažeš svoje nepoštovanje prema kući u koju ulaziš.“

Već sam prepoznala svoj dnevnik u Kovačevim rukama. Čvoro je pocrveneo, a Kovač je pogledao u tepih.

„Izvini, ali policija se nigde ne izuva kad ulazi službeno“ – rekao je.

„A vi ste službeno ovde? Kojim povodom?“ – pitala sam.

„Ovo je tvoj dnevnik? Da li si ga pisala za nekoga posebno, za neku službu, za neku stranu organizaciju?“ – pitao je Kovač.

„Znam da je to moj dnevnik. Jednom sam ga već platila, ali mi je opet ukraden. Ako ste ga dobro pročitali, videli ste da je pisan za mene. Jednog dana kad rat završi, a završiće kad-tad, htela sam da imam podsetnik. Da znam šta je ko radio, koliko je mog novca na kom punktu tačno ostalo, ko je koga tukao i tako to. Za ličnu upotrebu. Ali nije strašno, sve to imam u glavi.“

„Znaš li nekog iz sela oko Đakovice? Otuda je moja žena.“

„Znam gotovo sva katolička sela, ali i poneko muslimansko. I mene gotovo svi poznaju“ – odgovorila sam.

„Kakvo je njihovo mišljenje o tebi, da li te poštuju, da li ti veruju?“

„Neki me sigurno poštuju, oni koji su se više vozili sa mnom i bolje me poznaju. Za neke sam bila samo Srпкиnja u koju se ne može imati

poverenja. Ja sam iz naroda koji je sa njima u ratu do istrebljenja, kako bi mi onda verovali?“ – opet sam iskreno odgovorila.

„Šta misliš o ratu? Ovom sa njima?“ – pitao me.

„Mislim da su ga povelili bolesni ljudi. Oni kojima nije stalo ni do Srbije, a još manje do Kosova. To mislim. Uostalom, iz dnevnika ste mogli da vidite više nego što mogu da vam kažem sada.“

„Znaš li nekoga iz Dobre Bare?“

Znala sam zašto me to pita, odmah sam znala. Žuja mi je jednom rekao da mu je moj telefon sumnjiv i nije hteo da zove sa njega nekog svog prijatelja Albanca. Tada mi je nešto pokazivao kako da proverim da li se prisluskuje, ali ja nisam obratila pažnju na to što mi je rekao. Nisam mogla da poverujem da bi neko gubio vreme prisluskujući moj telefon, bilo mi je to apsolutno neverovatno. Ko sam ja i kakvim se to važnim poslom bavim da bi se neko zamario prisluskiivanjem. Ali, očigledno sam pogrešila. Ljudi su bili previše paranoični, videli su i ono čega nije bilo, plašili su se svoje senke. To se zove „nečista“ savest.

„Da, znam. Znam skoro celo selo. I ne samo to, i okolna sela. I skoro pola stanovnika u njima. Ili sam ih vozila, ili ih viđala kad sam dolazila tamo. To su moji putnici i dobri i mirni ljudi. U pola noći smem da uđem u selo.“

„A porodicu Karoči?“

„Naravno, njih sam najčešće vozila. U proseku sam bar jednom svake nedelje vozila nekog od njih.“

Osetila sam da drhtim od straha. Kad sam htela da pošaljem i treću poruku Žuji, moj telefon nije radio, nije bilo signala. Bilo mi je teško da idem kod Vere, i mislila sam da su trenutno veze u prekidu, pa sam odlučila da sačekam malo. Ali telefon nije proradio. Sad kad je pomeno porodicu Karoči, shvatila sam zašto je baš sada došao. Prišla sam i podigla slušalicu. Telefon je radio. Znači da je neko namerno prekinuo vezu.

„Nemoj ni da pokušaš da lažeš. Više od godinu dana te pratim. Kaži mi da li traktor u Karočijevom dvorištu stoji pravo od kapije, samo malo u levo prema kući. Od njega si teško mogla da se okreneš, smetao je.“

„Da, tako je“ – odgovorila sam. Shvatila sam da je morao ulaziti u dvorište, kako bi inače znao tačan raspored predmeta koji su se nalazili u njemu, precizno. Ja sam jednom prišla kući, onda kada sam vozila bolesnu gospođu Karoči, da bi je lakše izneli, pravo u kuću. Zaista mi je zasmetao traktor. A i okretala sam se na kapiji koju su ljudi otvarali kad sam dolazila, upamtila sam neke detalje koje je pomenio Kovač, iako nisam imala naviku da zagledam i zapažam nešto što me nije direktno interesovalo. Mora da je ulazio unutra, pomislila sam.

„Porodica Karoči su UČK-e. I njih dugo pratimo i znamo sve o njima.“

Ukočila sam se od straha. Nisam smela da prihvatim pomisao da njegovo poznavanje porodice i imovine, ima veze sa pozivom iz Švajcarske. Da li je moguće da se toj porodici nešto desilo, nešto u čemu je učestvovao i Kovač? Da li zato Karoči moli da mu spasim brata, možda je on nešto video, možda je pobegao pred nečim? Ne, nisam smela da poverujem u tu mogućnost. Ali uvek sam ulazila u selo, zašto baš sada Karoči traži da ne ulazim, i kaže da će me sačekati pre sela, u šumi? Ne, ne želim da poverujem u takve stvari. I ja sam postala paranoična.

„Nekoliko žena i dva muškarca? Ne verujem da imaju bilo kakve veze sa UČK-ama! Dobro poznajem tu porodicu, oni ni mrava ne bi zgazili. Toliko puta sam ih vozila i nema ničega što bih mogla da povežem sa pričom o tome. Za mene su oni izuzetno dobri i poštteni ljudi.“

„Sad kad te bude zvao Karoči, pristani da voziš. Ja ću da ti obezbedim „prolaz“ kroz sve punktove. Niko neće smeti da te zaustavi. Kad dođeš do Veternika, videćeš dva civila i jedno vozilo pored puta. Vozilo

će se uključiti ispred tebe, ti ga propusti i pokaži da si ljuta što ti se isprečilo. Uspori malo. Ljudi u civilu će uleteti u tvoja kola, njega će uhapsiti, ali i tebe, zbog njega, da ne pomisli da si ga ti „prodala“. Biće još ljudi koji će u tom trenutku da sustignu tvoja kola i oni će te štiti-ti. Nemoj da se plašiš, sve je već isplanirano. Ako „odradiš“ ovu akciju i pomogneš, moći ćeš da radiš šta hoćeš, imaćeš papir koji možeš da pokažeš svakom policajcu koji te zaustavi, i svako će ti se izviniti što te omeo i zaustavio.“

Akcija je dobro „isplanirana“, ali da li je on lud?

„Imam li izbora?“ – pitala sam i razmišljala kako da izvučem sebe i pomognem Karočiju da ga ne ubiju. Nisam smela da pokažem protiv-ljenje pre nego što čujem Karočija. Dok je Kovač izlagao svoj „plan“, ja sam već imala svoj.

Kad je zazvonio telefon, drhtavim prstima sam uzela slušalicu i ja-vila se Karočiju. Smirivala sam svoj glas koliko sam mogla. Kovač je prišao i prislonio glavu takođe uz slušalicu i pokazivao mi pokretima kako da odgovorim. Bio je to strašan trenutak, poslednji u nizu ružnih toga leta i jeseni.

„Ceco, jesi li razmislila? Molim te, dovezi ga.“

Nisam smela da pokažem Kovaču da neću da prihvatim, mogao bi da mi uradi nešto strašno, imao je moj dnevnik u rukama. Nisam smela ni Karočiju da pokažem da se nešto dešava, jer bi odmah Kovač to shvatio. Proglasili bi me ko zna kako lošom Srpkinjom, i onako nisu razumeli moje vožnje.

„Karoči, ta vožnja je veoma rizična. Ali pokušaću. Ako se nešto desi putem, nemoj mene da kriviš. Javi mu neka me sačeka sutra u deset tamo u šumi. Nemoj da izlazi dok me ne vidi dobro. Kad vidi da sam ja, kad ugleda moj lik, neka izađe. Ako uradi drugačije, nisam ja kriva.“

Kovač me pogledao popreko. Prekinula sam vezu. Odahnula sam. Ne pada mi na pamet da idem na tu vožnju, nipošto! Kad bude video da me nema, valjda će shvatiti da se nešto dešava. Otišli su zadovoljni. Kovač je obećao da će mi sutra dati moj dnevnik. Obećao mi je i neki još bolji auto. Žuja je primio moje dve poruke i shvatio da imam neki veliki problem. Bio je negde na „terenu“, mislim kod Mališeva, i ujutru je uspeo da mi se javi telefonom. Objasnila sam mu sve što se desilo, prekidana njegovim besnim psovkama, upućenim Kovaču.

„Idi odmah u SUP u Prištinu, u sobu (ne sećam se se tačno gde me uputio) i daj izjavu. Kaži da te zvao neko da voziš i da, naravno nisi pristala. Ja ću u međuvremenu da završim to sa Kovačom. Više te neće uznemiravati. On je idiot. I da si pristala i otišla na tu vožnju, ubio bi te zajedno sa njim. Upamti, nikada nemoj da radiš za policiju, nikada.“

„Nikada i nipošto ne bih. Naročito posle onoga što gledam zadnjih godina“ – odgovorila sam Žuji.

Još jednom mi je Žuja pomogao. Još jednom sam mu bila zahval-na. Dala sam izjavu u SUP, za slučaj da je Kovač napisao neku infor-maciju, da bih ja ostala „čista“, kako mi je Žuja savetovao. Na vožnju, naravno, nisam otišla. Nadala sam se da je čovek koga sam trebala da vozim, shvatio i da je preživeo, da se nije izlagao opasnosti da izlazi na put. Kasnije sam čula da je vojska i policija ulazila u ta sela upravo tih dana. Kovača nikada više nisam videla i bila sam srećna zbog toga. Za vreme bombardovanja, pogođena je zgrada SUP-a. Kovač je upravo tada otišao navodno da uzme svoju vrednu jaknu iz kancelarije, i po-ginuo. Nisam osetila ništa. Bio je užasno loš čovek, na tuđim nesreća-ma i životima uzimao je „poene“. Odmah posle događaja sa Kovačom, nazvala sam Čvora:

„Nemoj da probaš da mi se približiš. Mogu i da te ubijem. Ti si mali bednik, ološ, šljam. Teško zemlji u kojoj si ti pripadnik „speci-jalne“ policije.“

Više nikada nisam išla za Đakovicu, Prizren. A sve manje je bilo ljudi koji su se usuđivali da krenu nekuda, ili ih je možda sve manje bilo. Kosovo je već bilo „desetkovano“. Ako se i desilo da me još neko, ko se krio negde kod rođaka po podrumima u Đakovici, i pozvao, odbijala sam.

„Ne, više ne smem da dolazim tamo. Oprostite mi, ali to nije moguće. Ubili bi nas zajedno sve, čim bi nas videli.“

Da sam još jednom krenula tim putem, više se ne bih vratila.

Oktobar '98.

Došla je posmatračka misija. OSCE. Svi Srbi su bili besni na njih. Psovali su ih, vredali, sačekivali, pokazivali im bes i mržnju, ružnim, primitivnim pokretima, čak ih i gađali. I ja sam bila besna na njih. Zato što nisu došli mnogo ranije. Sretala sam ih često na putu prema Peći i oko Prištine. Policija se sklanjala sa puteva kad bi oni naišli, a čim bi prošli, odmah bi se pojavljivali i isto se ponašali prema prolaznicima. Neki punktovi su sklonjeni, ali to nije značilo da na tim mestima više nema policije. Ljudi u gradu su se odjednom pojavili iz svojih skloništa i podruma, živnuli su malo. Ali su i dalje bili tihi i malo su se zadržavali na ulici. Od jednog policajca sam čula, mada ne samo od njega, da je neko selo kod Peći porušeno i da je buldožerom poravnat prostor kao da tu nikada nije bilo ljudi i domova. Spremao se teren za izgradnju srpskog naselja, tako se bar pričalo. I Vera mi je isto to rekla.

„To je nemoguće, Vero. Jesi li čula za kuće koje su izgrađene na mestima gde su ljudi umirali u mukama? Jesi li čula da stanovnici tih kuća noću čuju glasove i jauke? Jesi li čula da ne mogu da žive u takvim kućama i da izlaze iz njih? Celo Kosovo je velika grobnica, mučilište. Ko zna do kada će se čuti noću njihov jauk, zapomaganje, molbe za život.“

Čutala je. I ona je znala da je tako, svi su znali da je tako. Ponekad se pitam da li je moguće da su svi ljudi, bar oni koje sam sretala tokom tih godina, i pogotovo zadnjih meseci, da li je moguće da su svi ljudi verovali da je normalno ubiti toliko ljudi na tako malom prostoru, istrebiti jedan narod? Tako su bar govorili, sa vatrom u očima. Šta se desilo sa mojim narodom?

Svakodnevno vozeći putevima, često i blizu mesta gde su se izvodile akcije policije, retko sam sretala dobre, razumne i plemenite ljude među policijom. Razumnih i profesionalnih je bilo na punktu, na raskrsnici kod Kline, mislim da su to bili Vojvođani. Takođe sam slične njima, razumne, sretala dalje od te raskrsnice, prema Đakovici, na možda desetak kilometara ispred nje. Tu su bili policajci iz Valjeva. Onaj Albanac koji je imao nesreću da se sretne sa policijom iz matičnih stanica, recimo iz Prizrena, Đakovice ili Glogovca, bio je šikaniran, maltretiran, zlostavljan, oduzimano mu je sve bez ikakvih potvrda. Ponekad je i odvođen na put bez povratka. Da, i sama sam imala priliku da vidim kako odvođe neke muškarce iz autobusa, automobila. Dešavalo se da čujem povike iz blizine punkta, negde pored ili iza njega, gde su ljudi pokušavali da se provuku i izbegnu susret sa policijom: „Koliko ih ima, jeste ih sve pobili? Pucaj, pucaj, pobeći će ti, majku mu!“ Bilo je užasno teških scena, scena koje ostaju trajno u sećanju. Ali, sve što sam videla, čula, doživela, bilo je u vezi sa policijom. Sa vojskom ne. Njih sam samo nekoliko puta videla. Vojsku sam videla pored puta Dulje–Suva Reka. Na jednom delu puta, na brdu iznad Suve Reke, sa obe strane puta bilo je dosta vojske, ali je bila dalje od puta, u šumi. Videli su se tenkovi, doduše maskirani i „uklopljeni“ u okolinu, ali su njihove cevi zlokobno virile. Na samom putu ih nije bilo. Još jednom sam imala priliku na istom putu, nešto bliže Dulju, da vidim dva mlada vojnika, koji su istrčali iz šume pravo ispred mojih kola i tražili mi cigarete. Iza mene se toga trenutka zaustavilo crveno

vozilo i iz njega je izašao neki oficir i počeo da viče na mlade vojnike: „Kako ste smeli da izađete na put? Otkrivajte svoj položaj, idioti!“ Pogledala sam vozilo iza sebe. Bilo je civilno i na njemu je bila vidna oznaka, kakvu sam vidala veoma često: „Za potrebe vojske“. To su bila vozila koja su se oduzimala od Albanaca. Još jednom sam videla vojnike, iza Brezovice, kad su neki ljudi pobijeni negde iza punkta, jer su bili neupućeni a hteli su da izbegnu policiju. Tada sam videla jedan vojni džip i „zastavu“, ali oni nisu imali veze sa događajem, samo su bili u prolazu i sačekali su da se sve „smiri“, zbog „opasnosti“ da možda ima još nekog „teroriste“ u blizini. Svi civili su nazivani teroristima.

Svakim mesecom sam sve manje vozila van Prištine. Na svim ostalim punktovima, koji nisu sklonjeni kad su došli OSCE, policajci su penili od besa i mržnje. Za mene je postalo previše mirno, monotono. Navikla sam se na stalnu opasnost, vožnju od sedamsto ili osamsto kilometara dnevno, ponekad i više i teško sam se uklopila na relaciju Kosovo Polje–Priština. Retko sam izlazila iz Prištine, do Obilica ili nekog sela oko Prištine.

Moja ulica je slepa. Završavala se sa Verinim placem, i vodila pravo u kapiju i dvorište komšije Zeke, Albanca koji je živeo mirno u svojoj kući, sa svojom porodicom. Svi iz ulice su ga ili ignorisali, ili su mu pogledima i dobacivanjima kad prođe ulicom, pokazivali svoju mržnju. Veoma primitivno. Stoički su ti ljudi podnosili sve to, i ćutali. A i kome bi se požalili? Za komšiju Zeku su govorili da je otišao u UČK, da se tamo bori protiv Srba, ali on se krio. To je bilo vreme kad su Albanci nestajali sa ulice, čak i iz svojih kuća. Meni su moji sunarodnici zamerili što pozdravljam tu porodicu, a pogotovo što sam jednom prilikom stala i povezla Zeku do Prištine. Ali nisam obraćala pažnju. To je bilo moje pravo. Dvorište Zekine kuće graničilo se sa dvorištem Darka i Violete, ljudi sa kojima sam tokom bombardovanja često bila zajedno, a čija je kuća bila preko ulice, tačno preko puta Verine kuće. Sa

prozora Verine dnevne sobe videla se Darkova kuća, Zekina kuća i celo dvorište. A iza Verine kuće, u delu placa koji je planirala za „kangare“ za smeštaj vojnih lica, videlo se još bolje, celo Zekino dvorište. Iz tog dela Verinog dvorišta, skrivena u mračnom delu, čitavo vreme bombardovanja, sa svoje „osmatračnice“ mogla sam da vidim mnoge ružne stvari koje su moji sunarodnici radili. Stidela sam se onoga što su radili!

Stiglo je „bombardovanje“. Većina ljudi na Kosovu, uključujući i mene, koliko god to izgledalo „bolesno“, gledali su u nebo sa nadom. Blagodat! Primili smo prve bombe kao zemlja prve kapi kiše, ispucala od duge, žestoke suše! Bilo je opasnosti za živote ljudi, obično nevinih, napaćenih, jadnih. Ali kad prođe ta velika kiša, kad bujica odnese sa sobom svoje žrtve, ostali neće morati da pate. Neće im više životi biti ugroženi samo zato što su Albanci, ili što misle drugačije od naoružane „sile“, ili samo zato što su se „zamerili“ nekom moćnom, nekom sa dosta novca ili dobrom „vezom“. Neće više biti montiranih procesa, isprazniće se zatvori. Da, svima koji prežive, biće bolje. Setila sam se Verinih reči, izrečenih u sasvim drugom kontekstu, ali i sada su mogle da se izgovore: „Nema svadbe bez mesa.“ Jeste morbidno, ali jeste tako. Za slobodu, ljudi daju sve od sebe. I živote! Onima koji prežive mora biti bolje! Ni jedan život nije uzalud položen, svaki ima udela u SLOBODI!

Mart '99.

Od neuspelog pokušaja u Rambujeu da se zaustavi sukob policije i civilnog stanovništva na Kosovu i pronade neko rešenje, i od momenta kad je prvi put pomenuta mogućnost bombardovanja, pripremljen je plan osвете prema Albancima i čišćenje Kosova od tog naroda. Svaki policajac, svaki vojnik, svaki Srbin znao je za taj plan i velika većina se čak tome radovala i pripremala za ostvarenje tog plana. Monstruozno,

nema šta! Ali je istina. Nekoliko dana, možda čak i više, osećala se neka uznemirenost, nervoza i neizvesnost. Ljudi su bili nekako izgubljeni, užurbano su vukli zalihe hrane, cigareta, benzina i svega što su mogli da pronađu. Malo je Albanaca bilo na ulicama. Oni su svoje zalihe hrane spremali pre godinu dana. Sada im nije trebalo hrane. Na licima Albanaca je bio jasno vidljiv strah, ali ne od bombi. I oni, kao i mi, znali su šta će im se desiti. Još više su se nego do sada plašili policije, vojske, svakog Srbina. Znali su za plan „čišćenja“ Kosova od njih samih. Oni koji su imali sreću da se izvuku i sklone ispred granata, puški, pa i primitivnog oružja i oruđa za ubijanje, sigurno će preživeti, onima koji su ostali samo Bog može da pomogne. Tek za vreme bombardovanja bila sam zaista ponosna na sebe, bez izbira na sve ružno što sam morala da slušam ili preživljavam. Bila sam zadovoljna što sam bar stotinak porodica, sa manje ili više muke, ipak prevezla i pomogla im da napuste Kosovo. Znala sam da su na sigurnom. Sa mnom su bar izašli živi, ko zna šta bi bilo sa njima da su, kao neki manje opreznici, bežali iza punktova, sporednim putevima ili retkim drugim prevoznim sredstvima. Bar su živi, negde van ovog bojišta.

Često sam slušala priče o podrumima albanskih kuća, prepunim albanskih izbeglica iz Drenice, Đakovice, Prizrena. Bilo ih je čak i u mojoj ulici. Rano jutrom, dok su Srbi još spavali, domaćini tih jadrnih izbeglica su, pokušavajući da sakriju koliko mogu, u džakovima nosili hleb za svoje „goste“. Često i preko noći, iz albanskih pekara. Tačno se znalo u kojoj kući, u kom podrumu, koliko ima izbeglica. Držani su budno „na oku“. Čekao se momenat.

Svi Srbi su bili obavesteni o svemu, o svim aktivnostima, o svim akcijama, o svim opasnostima. Svi su imali zaduženje. Znalo se ko šta treba da radi, kako da „pomogne“ svojoj napadnutoj zemlji od celog „demokratskog“ sveta. Svi su psovali, pljuvali po demokratiji, civilizaciji „ispranih“ mozgova, u koje su zatim ugrađeni specijalni, odgo-

varajući čipovi. Ponašali su se kao mašine, kojima se upravljalo iz Beograda, prestonice, ali šapatom. Narod „idolopoklonika“. Malo je bilo ljudi koji su bili drugačiji. Svi su ili direktno učestvovali, i pomagali „čišćenje“ Kosova od „gamadi“ i „pogani“, ili na druge načine doprinosili „oslobođenju“, neko više, neko manje, zavisno od svojih mentalnih osobina, sklonosti, „sposobnosti“ i zaduženja. Oni koji nisu direktno učestvovali u zločinima, manjim ili većim, a gledali su i znali za njih, takođe su na svoj način, ipak doprinosili svemu tome. Malo je onih koji su se usudili da se, ako ne mogu više da učine i spreče zločine, bar zgražavaju nad njim. Kao da su prokleti ćutanjem. Niko nije otvoreno rekao, bar svom komšiji, da to što se radi nije u redu, da nije ljudski, da se ne sme tako. Svi su bili „špijuni“, svako se svakog plašio. Ako neko jednu reči progovori protiv onoga što se dešava, ili još gore, protiv onih koji to rade, odmah bi se sve saznalo. Zato su ljudi proganjani, privođeni, prokazivani kao „izdajnici roda svoga“. Ali, takvih je bilo malo. U svakoj kući, u svakom dvorištu su se šarenile uniforme. Svi sposobni, i oni koji nisu bili u prošloj godini, sada su mobilisani. Svi. Svaka kuća je dobila oružje, da se brani od „Šiptara“, ako krenu na Srbe, podržavani iz vazduha NATO avijacijom, i eventualno, ojačanim UČK-ama – NATO-vom pešadijom iz Albanije, Makedonije...

Gotovo svaki dan, ili drugi, po potrebi, održavani su sastanci sa civilima. Koliko ja znam, te sastanke su uglavnom saziivali i organizovali Dobrica Lazić, Mića Samardžić i Veljko Odalović, koji je takođe dolazio na njih ili slao nekoga kad ne bi mogao sam da dođe neko iz vrha policije, ili vojni predstavnik. Za te sastanke je u mojoj ulici bio zadužen jedan komšija, aktivan član SPS, čijeg se imena ne sećam, ali znam da je njegova kuća odmah preko puta čika Miletove, sa ulazom iz susedne ulice. Plac mu se graničio sa Miletovim, i jednog dana smo gledali kako buldožer kopa na njegovom placu ogromnu „zemunicu“, koju je zatim pokrio šatorskim krilima i zamaskirao granama, ali se od

NATO bombi nije krio duže od par dana u njoj. Židovi su se urušili sami od sebe, i zamalo da ih žive zatrpa zemlja u tom skloništu. Onda je taj „aktivista“ održavao sastanke sa čika Miletom, Radosavom i ostalima iz ulice, i svi smo sve znali pola sasta posle sastanka. Radosav i Dragan su takođe dobili vojne uniforme, puške i sanduke sa municijom, Vera je izvadila svoj pištolj, očistila ga i spremila za upotrebu, Radosav svoj takođe, a još i od prošle godine su imali nešto naoružanja. Oružje se delilo na nekoliko mesta u Kosovom Polju, između ostalih i u Tehničkoj školi, na pedeset metara, možda i manje od moje kućice. Ljudi su u redu čekali da uzmu svoj komad oružja, grabili su municiju u strahu da ne ponestane.

„Nemojte ljudi da grabite, ima toga koliko hoćete. Biće za sve, samo mirno, bez panike.“

Verin brat, Bora Mirković ili Mitrović takođe je imao kuću u mojoj ulici, i, iako stariji čovek, dobio je vojnu uniformu, pušku i sve potrebno. Njegov sin, inače veoma lošeg karaktera, Vladan Mirković (mislím da se on zvao Vladan a njegova žena Vladica), bio je mobilisan odavno u rezervni sastav policije. Mnogo vremena je prošle godine proveo na prostoru oko Mališeva, i često smo slušali nagađanja koliko je „Šiptara“ pobio, i priče o „osveti“ preživelih. Sad kad je bombardovanje bilo izvesno, on je prosto „pobesneo i podivljao“. Čak i Srbi su šaputali iza njegovih leđa, a nisu ni oni voleli da mu se nađu u blizini da ne bi slušali njegova „hvalisanja“ o tome koliko i na koji način je ubijao ljude.

„Udarila mu krv u glavu. Vidite li kakve su mu oči?“

Dakle, ljudi su „upućeni“, raspoređeni, do zuba naoružani, podrumi za žene i decu, one koji nisu već pobjegli za Srbiju, su očišćeni, uneti u šporeti, posuđe, i „Kosovski boj“ je mogao da počne.

„Kad padne prva bomba, krećemo u konačan obračun sa Šiptarima, sa islamom. Zauvek će ih nestati sa srpske zemlje. Nema milosti, ni

prema deci. Ona će jednog dana postati još ljući neprijatelj. Ionako su Šiptarke rađale decu za rat sa Srbima. Eto im rata. Hoće NATO, daćemo im NATO.“

Spremalo se „veliko čišćenje“ Kosova, koje ću pokušati da ispričam onako kako sam ja videla, doživela, gledala svojim očima ili slušala od ljudi da je izgledalo. Da se nikada više nikome i nigde ne desi! Kao da su svi Srbi istovremeno izašli iz svojih kuća i jurili panično iz jedne prodavnice u drugu, pokušavajući da dođu do još malo zaliha hrane, do još nečega što može zatrebati u dugom ratu protiv celog sveta. „Proći će gore nego u Vijetnamu, svi ćemo da izginemo ako treba, ali oni neće porobiti Srbiju. Mi smo najtvrdoglaviji narod na svetu. „Demokratske“ sile nisu spremne da trpe gubitke u ljudima. Kako će svojoj javnosti da objasne i opravdaju izgubljene živote svojih građana?“ – šaputalo se, ali i glasno pretilo. Kao da su svi zahvaćeni nekom čudnom groznicom, euforijom. „Ne mogu oni da probiju granicu, nećemo im dati da zgaze nogom na našu teritoriju, pa makar svi izginuli. Srbija će stati uz nas, ako porobe Kosovo, doći će i u Beograd.“

Nisam imala nameru da „izginem“, imala sam pravo da uopšte ne mislim ni slično drugima. Bila sam sasvim svesna da moj „položaj“ u tom ratu može da bude veoma opasan. Ionako sam više puta privođena, ispitivana, čak fizički maltretirana. Šta bi ih „koštalo“ da bace neku malu bombicu na moju kućicu i proglase me „civilnom žrtvom rata“? Mnogo manipulacija je već bilo, zašto ne bi još jedna? A to bi mnogo ljudi moglo, čak sa zadovoljstvom da uradi. I nisam se samo ja „setila“ te opasnosti, na nju me upozorilo više dobronamernih ljudi. Zato sam se trudila svom snagom, ponekad ne baš sa uspehom, da sakrijem svoja prava osećanja i mišljenje i komentarisanje ljudi i njihovih postupaka.

Tog 24. marta '99. godine sam vozila na relaciji Kosovo Polje–Priština. Opet sam bila jedna od retkih koja sam ignorisala opasnosti,

euforiju i paniku oko sebe. Ignorovala sam i nebo i mogućnost da može pasti prva bomba. Živela sam u svom svetu, kao i čitavog života, uostalom. Koliko god me nešto bolelo, vredalo, mučilo, ipak sam se pravila kao da to nije ništa, kao da nisam ranjena i nisam na kolenima. Teško sam otvoreno priznavala poraz, dizala sam glavu i nekim čudom je držala uspravno iako mi je vrat bio slomljen. Nije to ništa, sve je to život, sve će proći. Samo što nije prošlo. Ali, duboko u sebi sam ipak bila svesna da sam ranjena duboko i da rane nikada neće zaceliti. Za mene nema ništa bolje, nema pravde. Svaki novi dan mi može doneti samo još malo boli, još malo patnje.

Tog dana svi su jurili hleb i brašno. Samo ja nisam. Iz Prištine sam povezla svog dragog komšiju, sedog starijeg gospodina koji je radio kao prodavac na prehrambenoj robi u marketu „Eni“. Pričali smo. „Jesi li kupila dovoljno namirnica? Ako ti nešto treba svrati da uzmeš kod nas. Uzmi sve što misliš da će ti zatrebati, platićeš posle rata, sada čuvaj novac, ko zna za šta još može da ti zatreba. Neko od nas će obavezno spavati u podrumu prodavnice, da znaš. Kad ti zatreba nešto, ti lupaj na vrata i samo se javi da znamo da si ti.“

„Ništa mi ne treba. Svratiću samo da uzmem još jedan šampon da imam u rezervi i hleb, ako ima“ – zaista mi ništa nije trebalo.

Ušli smo u „Eni“, Agron, jedan od vlasnika je bio tu, za kasom. Nisu imali hleb. Agron mi je dao kafu i čokoladu.

„Nemamo hleb, žao mi je. Šampon neću da ti naplatim, a kafu i čokoladu imaš od mene. Ako preživimo, opet ćemo da pijemo zajedno kafu i jedemo čokolade. Srećno ti bilo“ – pružio mi je ruku. Lice mu je bilo ozbiljno, nisam navikla da ga vidim takvog, uvek se smeškao.

„Hvala Agron, i ja tebi želim sreću. Čuvaj se.“

„Šta ćeš sada za hleb? Idem ja sa tobom do železničke stanice da pitam kod nekih Albanaca u prodavnicama. I ako imaju, sada tebi neće dati hleb.“

Sedi prodavac je krenuo sa mnom. Ali ni on nije našao hleb. Kad smo se vratili, opet je otišao u „Eni“ i izneo mi jedan hleb. Onaj koji je ostavio za sebe.

„Uzmi ti ovaj hleb. Još nisam gladan, a kasnije će mi neko iz Prištine doneti. Srećno ti bilo“ – i on mi je pozeleo sreću.

„Hvala komšija, ja ću biti dobro. Vi se čuvajte.“

Tada sam ga poslednji put videla. Vera je spremila podrum i od njega napravila sklonište od bombi za sebe i svoju porodicu i za one komšije koji nisu imali sopstvene podrumne.

„Ceco, hoćeš li i ti sa nama? Za tebe ima mesto, ti si naša.“

„Ne, hvala. Dobro mi je u mojoj kućici i u mom krevetu“ – odbila sam.

„Ali, kućica je stara, sravnice je sa zemljom. Bolje i sigurnije je u podrumu“ – navaljivala je Vera.

„Ne. Ne želim da me živu zatrpa zemlja. Ako se sruši kućica, mogu da dobijem samo neku čvorugu. A sigurna sam da neće ni gađati baš moju kućicu.“

Popodne je s posla došla Jadranka i donela malo hleba i kafe. Nesigurno je hodala na klecavim kolenima, poplavila od straha. Plakala je.

„Kako možeš da budeš tako mirna? Jesi li popila nešto od sedativa? Evo, ja sam donela punu kesu, trebaće nam, neka se nađe. Moram da budem sa tobom dok se rat ne završi, ne smem da budem sama u stanu, užasno se plašim.“

„Nemoj da plačeš, Jaco, smiri se. Nisu divljaci kao mi, neće dirati civile. Gađaće samo vojne objekte i naravno one civilne u kojima znaju da ima vojske. Budi ovde koliko hoćeš. Nemoj da se skrivaš po podrumima, bezbednije je napolju“ – pokušavala sam da je ohrabim.

Jadrankina panika i histerija je uticala na mene iako sam se trudila da ne pokažem to.

Pala je prva bomba te večeri. Jadranka je skočila i počela da vrišti. Nismo znale gde je tačno pala, ali je, sudeći po snažnoj detonaciji, bila blizu. Nestalo je struje, napolju se čulo vrištanje žena.

„Jadranka, nemoj da budeš kao te babe napolju, nemoj da vrištiš. Smeta mi kad vidim da plačeš, znaš da ne podnosim ljudske suze. Bezbedna si pored mene, veruj mi.“

„Jao, pa oni stvarno bombarduju? Ubiće nas sve“ – plakala je.

„Neće, ne boj se. Moraš da budeš svesna. Ko zna koliko će rat da potraje, trebaće ti snage da prođeš kroz njega i ostaneš zdrava. Sad ćemo ja i ti da napravimo dobro sklonište. Hajde smiri se, imam iskustva iz Bosne. Tamo sam jednom išla u posetu koja je potrajala sedam dana i za to vreme sam od tih ljudi mnogo naučila o ratu i kako se zaštititi od bombi koje padaju blizu. Ako padne preblizu, onda nije strašno, i ne osetiš. Jesam li te ohrabrila?“

„Još više si me uplašila. Kako možeš da budeš tako smirena, ne razumem.“

„Jadranka, ti si zaboravila da sam celu prošlu godinu vodila bespoštedni rat za opstanak. Znaš li ti koliko snage i hrabrosti treba da kreneš put Đakovice i unapred si sigurna da ćeš se sresti sa stotinak policajaca od kojih svaki drugi želi da te vidi mrtvu. A uz to još i Šćekić? To je za mene bio rat. Ovo nije ništa. Ne trebaju mi sedativi, veruj mi.“

Povukle smo krevet do drugog, pregradnog i čvršćeg zida, nosećeg, i još ga odmakle od spoljnog. Ako se i sruši kućica, taj zid sigurno neće. A ako se ipak i on sruši, to će značiti da je bomba pala previše blizu, i verovatno je ne bi ni osetile. U tom slučaju je svejedno u kom uglu je krevet. U kuhinji sam imala još jedan ležaj, ali ona nije smela tamo da spava sama. Ujutru je otišla na posao, malo mirnija.

Pre podne je zazvonio telefon.

„Ceco, gde ti je Jadranka?“ – pitao je Žuja.

„Otišla je na posao. Ona se toliko plaši da će poludeti ako rat potraje. Moramo joj pomoći da prevaziđe strah“ – rekla sam.

„Hoćemo. Ali i ja imam svoje strahove. Mogu li da spavam kod tebe. Zoricu i decu sam odveo kod mojih u Murino. Ni ja ne smem da ostanem u stanu.“

„Naravno, Žujo, ali čega se ti plašiš? – pokušala sam da se našalim.

„Plašim se bombi, Albanaca, ali još više Srba. Sitnica? Ti znaš da sam proganjao kriminalce, znaš kakav mi je bio posao. Neko od njih će me sigurno naći ako ostanem u stanu. Svi znaju gde živim, a i za NATO sam dobra meta, ne mogu da me promaše, tačno preko puta SUP-a.“

„Samo dođi, biće nam lakše ako nas bude više, ima mesta“ – pozvala sam i njega, on mi je mnogo pomogao i zaslužio je da spavam na podu, samo da za njega bude mesta.

„Ceco, nemoj da se prevariš i izađeš da radiš slučajno. Ne smeš da izlaziš iz kuće bar neko vreme, rizično je. Poslušaj me.“

„Znam, Žujo. Neću izlaziti, ne brini.“

Naravno da sam bila u opasnosti ako izađem na ulicu, toga sam bila sasvim svesna. Ali nisam se plašila bombi, već policije. Svaki drugi policajac koji je znao šta sam radila, bio bi srećan da može da me ubije, i učinio bi to bez milosti, da me vidi bilo gde, a pogotovo na putu.

Uveče je došao Žuja i sa sobom doveo i Sašu „Ktitora“. Saša je vodio prodavnicu nameštaja „Ktitor“, preko puta SUP-a, u istoj ulici gde je bila komanda Korpusa, ili Dom Vojske Jugoslavije, kako smo mi govorili za tu zgradu. Saša je zamolio da i on ostane sa nama nekoliko dana dok ne završi sa poslom, odnosno dok ne pokuša da spasi skup nameštaj koji mu je ostao u prodavnici. Ostao je par dana a onda odustao od prodavnice i otišao u Crnu Goru. Nameštaj nije bilo moguće izvući između bombi. Žuja je ostao sa nama oko dva meseca i redovno nas je obavestavao o svim događanjima napolju: o kretanjima vojske i

policije, o tome šta je građano, pogođeno, o kolonama albanskih izbeglica koje napuštaju zemlju prema Makedoniji i Albaniji, o zloupotrebama tih kolona za premeštanje vojske i policije pored kolona civila sa jednog položaja na drugi. Uvek je sa sobom imao radio-stanicu i imale smo priliku da i same čujemo mnogo toga, pa i odakle su i tačno kada poleteli avioni sa smrtonosnim teretom, u kom pravcu se kreću, kada se očekuju. Nekoliko noći smo slušale i gledale NATO bombardere na nebu iznad Kosova, ponekad smo posmatrale i pokušaje vojske da pogodi neki od tih aviona.

Na oko trista metara od moje kućice, u livadama iza Zekine kuće, nalazio se neki magacin sa hemikalijama, i to je jedino čega sam se užasno plašila. Samo da taj cilj ne uoče i gađaju. Tamo je bilo i vojske, a NATO je gađao samo vojne ciljeve. Ukoliko bi znali da tu ima vojske, to bi značilo sigurnu smrt, i to u mukama, za veći deo civilnog stanovništva koje je živelo u blizini. Na železničkoj stanici, odnosno iza same zgrade, u objektima koji su bili u njenom sklopu, nalazile su se ogromne cisterne pune benzina i nafte, namenjene za vojsku i policiju, ali je bilo dosta i vojske i policije. Sama železnička stanica je smeštena na samom obodu Kosova Polja, u naseljenom delu, u blizini su bile civilne zgrade, naselja i sela. Svi su, takođe, bili ugroženi mogućnošću da NATO i te ciljeve uoči i gađa.

Sve civilne objekte je zauzela vojska, policija, rezerva; sve je bilo prepuno oružja i municije. Tehnička škola, pedesetak metara iza moje kućice, je bila takođe puna vojske i municije, i čitavo vreme bombardovanja, postojala je velika opasnost da NATO, jureći za vojnim ciljevima, uoči i ovaj, a to bi opet za mnoge civile, uključujući i mene i Jadranku, značilo smrt. Svi u mojoj ulici bili su oduševljeni kad su videli da nevelika vojna kolona, sa dvadesetak vojnika i nekoliko kamiona i protivpožarnih vozila ulazi u nju i traži neku albansku kuću, pogodnu za smeštaj. Prelepa kuća sa najlepšim travnatim dvorištem,

koje se graničilo sa dvorištem Bore Mirkovića (ili Mitrovića), Verinog brata, pripadala je izuzetno mirnoj i finoj albanskoj porodici, ali je već neko vreme bila prazna, iako je na njenim vratima stajao natpis: „MUP“, i ispod toga „Vladan Mirković“. Ključ od kuće i dvorišta su nesrećni ljudi ostavili Bori, svom prvom komšiji i molili ga da im sačuva kuću i lepe, nove i skupe stvari. Ali, čim je počelo bombardovanje, Bora i njegov sin Vladan su „probili“ ogradu i napravili prolaz iz svog dvorišta u to albansko. Neki ljudi iz ulice bili su besni što se Vladan uselio i zauzeo najbolju kuću, a pogotovu Vera nije mogla sa tim da se pomiri. Da bi se „osvetila“ Vladanu, inače svom bratancu, poslala je svog sina Dragana, sada već mobilisanog rezervistu vojske, da pokaže vojsci spornu kuću, i posle male rasprave između vojske i Vladana, pobedila je vojska. Vladan se iselio privremeno, ali je sklopio dogovor sa pretpostavljenim te protivpožarne vojne jedinice, Slavišom, čijeg se prezimena ne sećam i jedino znam da se nije završavalo na „ić“, da vojska ne izađe iz te kuće pre nego što obavesti Vladana, da bi mogao odmah da se ponovo vrati, pre nego što neko drugi zauzme kuću. A većina ljudi iz ulice, pa čak i iz susednih, je budno držala kuću na oku. Ko se pre useli, njegova je kuća ili stan. To je bilo pravilo tih prvih dana bombardovanja i ljudi su se svađali oko toga ko je prvi počeo useljavanje. Tvrdim, sasvim odgovorno, da je, na samom početku bombardovanja, čak i policija izdavala neke potvrde kojima se ozakonjuje boravak do daljnjeg Srbima, imaocima tih potvrda, u albanskim stanovima. Znam da „nisu smeli da daju trajne potvrde, već samo privremene“, a kasnije će svako ostati u stanu koji je zauzeo. Da, to je na početku bilo tako. Ljudi su u redu stajali ispred ovlašćenih službenih lica za izdavanje takvih potvrda. Dakle, i ta kuća u mojoj ulici je postala sasvim legitimni vojni cilj. (Što se tiče potvrda koje su izdavane od službenika SUP-a, Vladan Mirković je među prvima imao za tu kuću iz komšiluka, i dobio je čim se uselio. Istu takvu potvrdu nudili su i

meni i Davidu, za kuću ili stan koji zauzmemo, ali smo se mi samo ironično nasmejali i odbili. To je bilo legalizovanje otimanja i pljačke tuđe imovine.)

Opština Kosovo Polje je iz svoje zgrade izmeštena u „Musinu kuću“, u čijem je uređenom podrumu (polovina podruma) funkcionisala do kraja rata, a u drugom delu i na spratu je bilo mnogo policije, i mislim da je jedan deo SUP-a Kosovo Polje, takođe bio izmešten tu. Ali, nisu se uselili na samom početku bombardovanja, već nekoliko dana kasnije.

SUP Kosovo Polje, jedan njegov deo je takođe bio izmešten u zgradu koja je pre rata bila „Biblioteka“. Tako je i biblioteka, i ne znam šta je još bilo u toj zgradi, postala legitimni vojni cilj, i opet su brojni civili, koji su živeli u tom delu grada, bili izloženi opasnosti.

Dom zdravlja u Kosovom Polju takođe je bio pun vojske. Zemlja, koja godinama izaziva čitav svet i prkosi mu, a kad taj svet krene u rat protiv naoružane vojske i policije, a onda se ta ista „silna“ vojska i policija kriju među civile, decu i bolesnike po gradovima, selima, školama i bolnicama, sigurno ne može za sebe reći da je ozbiljna i još manje „viteška“, i pogotovo ne može reći da se bori u ime civilnog stanovništva i za njegovu slobodu. Naprotiv.

Za vreme rata, pogotovo na početku, gotovo da nisam izlazila iz kuće ili dvorišta. A i tih četiri ili pet puta, koliko sam morala da izađem, nikada neću zaboraviti i volela bih da ni tada nisam izašla. Dva ili tri dana od početka rata, zvala me Jadranka s posla.

„Ceco, bolnica je puna vojske. Oni nisu normalni, šta traže ovde, što ne idu u šumu? Sad ima mnogo više vojske i policije nego pacijenata i bolničkog osoblja. Plašim se noćnih dežurstava.“

„Uzmi bolovanje ili odmor, nemoj da radiš.“

„Rekli su da će svi koji ne rade dobiti otkaz. Nema bolovanja, odmora, slobodnih dana. Mora da se radi. Ne mogu da napustim

posao. Poludeću od svega“ – ionako plašljivu, Jadranku je prisustvo vojske još više uplašilo.

Dakle, i prištinska bolnica je postala legitimni vojni cilj. SUP Priština je podeljen na nekoliko odeljenja i premeštani su iz jedne u drugu nedovršenu privatnu kuću. U svakoj kući su se zadržavali po par dana a onda su se selili u sledeću.

*

Ono što se dešavalo u mojoj blizini, mislim da je slika Kosova u malom, i sigurna sam da su se širom Kosova dešavale slične ili još strašnije stvari.

Nekoliko dana od početka rata, primetila sam kroz svoj prozor da Dragan, Verin sin, donosi pakete sa hranom, sokovima, i da se više puta vraća ulicom prema raskrsnici, i ponovo donosi slične pakete. Znala sam da pljačkaju nešto i izašla sam na terasicu.

„Dragane, odakle ti to? Šta to radiš?“

„Praznimo šiptarske prodavnice, treba da se pale, šteta da propadne sve u njima“ – odgovorio mi je kao da je to što radi sasvim ispravno.

„Nemoj, Dragane, to je krivično delo, videće te neko, odgovaraćeš.“

„Kome da odgovaram, pa tamo ima i policije i vojske. Čak i oni uzimaju, biraju najbolju robu. Sve je legalno.“

Bila sam zgranuta. Legalno pljačkati tuđu imovinu i uništavati? Neverovatno. Vera je žurno prihvatila „plen“ na vratima terase, i požurivala svog sina da se vrati što pre „dok se nije razgrabilo najbolje“.

„Uzimaj nešto vrednije, nemoj da uzimaš gluposti i sitnice.“

Kad se vratio drugi ili treći put, ponovo sam izašla i pitala ga:

„Šta pljačkate, koju prodavnicu?“

„Sve šiptarske. Sad smo prešli na market „Eni“ – odgovorio je.

„Zašto „Eni“, čoveče? Pa oni su dobri, svima su pomagali, svakoga su poštovali?“ – teško sam uspevala da sakrijem svoj bes.

„Sve druge su već opljačkane. Pekara je zapaljena, još par prodavnica pale. Ostao je „Eni“.“

„Nemoj da učestvuješ u tome, Dragane, kajaćeš se jednog dana. Nemoj, u podrumu ima čovek koji čuva prodavnicu, možda nije smeo da izađe, možda je još unutra. Pustite ga da izađe, ako zapalite, izgoreće živ. Da li ste vi normalni da palite žive ljude? Osvesti se čoveče, nisi mali. Nemoj da te ponese zlo. Kao da su svi poludeli! Ti bar nisi bio zao, šta se desilo sa tobom?“

„I ako izađe, svejedno će ga ubiti, ako ga uopšte puste da se pojavi. Tu je i Vladan, ti znaš da je on lud.“

„Nemoj ti da dozvoliš da te ponese takvo ludilo. Samo teško bolestan čovek može da ubije iz čista mira drugog čoveka. Ko pali? Ko odlučuje o tome šta će se paliti?“ – pitala sam gušeci se u nemoći.

„To Vladan bolje zna od mene. On je kontaktirao sa maskiranim ljudima, ja samo idem sa njima da pokažemo zajedno koja kuća ili prodavnica je naša a koja šiptarska. Onda dođu obično tri maskirana vojnika ili policajca, i kad mi iznesemo sve iz prodavnice, oni je zapale. Ima i policajaca i vojnika u uniformama, znači da i oni znaju šta se i zašto pali, i ko pali.“

Padao je mrak. Izašla sam i popela se na ogradu. Čulo se pucketanje, videla sam plamen koji liže nebo, tačno iz pravca gde je bio „Eni“. Učinilo mi se da čujem nečije krike, glas muškarca, i zaplakala sam. Molila sam Boga da mi se samo učinilo, da taj sedi gospodin nije bio u podrumu, niti bilo ko drugi. Nisam smela da plaćem pred razularenim, podivljalim ljudima. Otišla sam u kuću. Sledećeg dana sam pitala Dragana:

„Šta je bilo sa marketom?“

„Izgoreo je do temelja. Izgleda da je stvarno neko bio unutra. Čulo se kukanje, ali kratko. Verovatno se ugušio od dima.“

„Dragane, šta to radite? Palite žive ljude? I nas će paliti tako, pa ćemo kukati da nas ugrožavaju. Ostaće tragovi, kosti, neko će morati da odgovara za sve te živote, osvesti se.“

„Kažu da uklanjaju tragove i ostatke kostiju. Sve je organizovano. Ja ne palim, samo pokažem šta je njihovo.“

Izbevala sam da pred Verom pitam Dragana bilo šta, svesna da ne bi ni smeo da mi odgovori istinu. Ali, dovoljno mi je bilo i to što mi je sam priznao da on i Vladan pokazuju kuće i prodavnice koje treba paliti, mada sam i sama toga bila svesna, i sama sam videla šta rade. Sve prodavnice su opljačkane i zapaljene, u celom Kosovom Polju. Pokušaću da navedem i opišem nekoliko paljenja kuća u mom kvartu, koje su takođe pokazivali Dragan i Vladan.

U našoj ulici je bila smeštena protivpožarna jedinica, i da sve te aktivnosti nisu bile „legalizovane“, oni bi svakako reagovali. Nisam se trudila da gledam u pravcu kuće gde je bilo smešteno bar desetak vojnika, ali nisam mogla da ne primetim da posmatraju kuće koje gore i ne pokušavaju da ih gase. Za prisustvo te jedinice imam objašnjenje, koje sam čula, slučajno, od Slaviše, kako se zvao šef te protivpožarne jedinice. Oni su bili tu da budu spremni da ugase srpske kuće ili pomoćne zgrade, ako bi slučajno požar sa albanskih kuća prešao na njih.

Tih prvih par dana rata, u pauzi između dva paljenja, Dragan mi je ispričao da imaju veliki problem.

„Sad su bili ovi iz grupe za paljenje, zajedno sa nekim policajcima. Gledali su Musinu kuću. Ne može da se zapali i ne može lako da se sruši. Morali bi da je miniraju. Građena je od izuzetno jakog materijala. Tu će da usele deo SUP-a i još nešto.“

I zaista su već sledećeg dana uselili i SUP i Opštinu, odnosno Upravu prihoda.

Grupa za paljenje je ušla u moju ulicu i počela razgledanje. Zatim su otišli po „materijal“ i vratili se istog dana oko pet ili šest sati popodne. Gotovo sve kuće su palili kasno popodne. Prva kuća za paljenje je i prva na početku ulice, na suprotnoj strani od one na kojoj se nalazila moja kućica, odnosno na strani ulice koja je obeležena neparnim brojevima. Broj te kuće mogao je biti jedan ili tri, nisam sigurna, jer je odmah pored nje bila još jedna kuća koja je izlaz imala na glavnu ulicu i ne znam da li je ta druga kuća bila obeležena brojem jedan u mojoj ulici ili nekim drugim sa glavne ulice.

U dvorištu, prvom od ulaza u ulicu, bile su dve kuće. Jedna je bila uvučenija unutar dvorišta, i prva je bila opljačkana. Iz nje su svi iz ulice, uključujući i jednog redovnog oficira Vojske Jugoslavije, koji je stanovao u susednoj, ali je bio obavешten da je pljačka u toku, grabili i nosili stvari, čak je Vera izvukla bojler iz kupatila i dovukla ga kući. A pomenuti oficir je na očigled svih, više puta jurio kolicima, pakovao u njih sudoperu, kuhinjske elemente, „gubio“ ih zbog pretrpanosti po ulici i ponovo žurno pakovao, odnosio u svoj stan i ponovo se vraćao. Bila je to slika koju je trebalo „ovekovečiti“, da se svi smeju i vide tog srpskog vojnika kako skuplja ukradene stvari po ulici. Kad su opljačkali tu kuću, zapalili su je, ali se nisu baš mnogo trudili da ona sasvim izgori. Ali je zato kuća pored nje izgorela do temelja, čak i više. Ona je imala podrum, i svi su znali, isto kao i ja, da u toj kući ima izbeglica u podrumu. Ja sam primetila da se tu donosi hrana u većim količinama nekoliko meseci unazad i pretpostavila sam da nije moguće da žive samo članovi tog, ne baš tako velikog domaćinstva, u njoj, već da verovatno imaju „goste“ iz ugroženih sela Drenice ili nekih drugih, kao uostalom i sve albanske kuće koje su imale podruma i mogle da prihvate svoje izbegle rođake. Tu kuću nisu pljačkali, već su je samo zapalili. Često sam u tom dvorištu viđala jednu stariju ženu, i verujem da sam baš njenu kuknjavu čula za vreme dok je kuća gorela.

Postoje dve verzije priče o tom događaju. Ja sam lično gledala dok su pljačkali prvu kuću, dok su je palili, naravno iz svog dvorišta. Takođe sam gledala plamen kad su zapalili drugu kuću i čula sam baku koja je vrištala, čak sam je sa svoje kapije mogla videti dok su je ispred sebe gurali dalje od dvorišta prema glavnoj ulici. Kasnije sam od Vladana čula da su se pokajali što i nju nisu vratili unutra da izgori, ali su, kako mi je rekao, bili zbunjeni njenim kukanjem i nisu se „setili“ da je vrate. Vera mi je ispričala da je ta starija Albanka bila u kući, da je nekako iskočila vani kad je počela da gori, a da je kukala za onima koji su bili u podrumu kuće. To isto sam čula i od Vladana, a oni su bili na licu mesta. Od drugih ljudi iz ulice sam čula da baka nije bila u kući već kod nekog komšije Srbina, ali da je dotrčala kad je čula da joj pale kuću i kukala da puste iz podruma ljude koje je ona tu krila. Ne znam koja verzija je tačnija, to moraju znati oni koji su doveli te „piromane“ da pale žive ljude, i oni koji su imali srce da gledaju i slušaju krike iz podruma. Ne mislim čak da je uopšte važno gde je bila ta baka. Strašno je bilo što su ljudi u podrumu izgoreli živi, a bar desetak Srba je bilo tu i gledalo sve to, a niko se nije usudio da ih spasi. Tu baku su negde odgurali i odveli i više je nisam videla, ali sam čula da je hodala još nekoliko dana glavnom ulicom u blizini zgarista svoje kuće, a onda je nestala.

Verujem, nadam se da će, jednog dana, Dragan i Vladan morati da kažu ko su „stručnjaci“ koji su palili kuće i žive ljude u njima, i zašto su to radili. I da će, jednom, svako morati da nabroji sve ljude koje je ubio ili video da neko drugi ubija, i odgovarati za svaki zločin. Ta kuća je zaista temeljno izgorela, i verujem da su i oni koji su je palili, znali da u njoj ima podrum sa živim ljudima. Vojnici koji su bili smešteni u toj ulici su takođe morali znati za te ljude u podrumu i trebalo bi da znaju i ko je palio. Oni su sve posmatrali, i čak kad su se ostali razišli,

oni su i dalje „osmatrali“, da bi na vreme mogli da reaguju ukoliko se nešto od te kuće zapali.

Ne znam šta se dešavalo preko noći, ali ujutro sam sa Verom pošla u Upravu prihoda, u Musinu kuću, zbog bonova za benzin koje su još delili za taksi. Vera je imala još nekih obaveza u pošti. Kad smo prolazile pored izgorele kuće, ona je prišla u dvorište i do same kuće. Na ulazu u dvorište je bio jedan vojnik, ali nas nije dirao. Samo je rekao Veri:

„Nemoj da prilaziš, još su tu. Doći će neko kasnije da ih pokupi.“

Ali, Vera nije obraćala pažnju na njegovo upozorenje, i kad je prišla, pozvala je i mene:

„Dođi, dođi da vidiš. Izgoreli su, majku im šiptarsku.“

Na klekavim kolenima sam prišla ne baš blizu zida, i pogledala naniže u dubinu, gde je bio podrum. Ne znam da li je iznad podruma bio patos, neke grede ili kako se to već zove, ali je sve zaista izgorelo. Videli su se samo ugljenisani ostaci nekog debljeg drveta koji su virili iz zidova. Kako sam se primicala bliže tom otvoru u zidu, tako mi se pred očima ukazivala slika, najstrašniji prizor koji sam ikada videla, nekoliko nogu, izgorelih i ugljenisanih. Kao da su se pred vatrom povlačili do zida i tu ostali, naslonjeni na njega. Nisam videla ništa osim nogu, sklonila sam se odatle i počela da povraćam. Čučnula sam pored ograde na suprotnoj strani ulice i borila se sa mučninom. Vojnik mi je prišao i pitao me da li hoću da mi donese vode. Odmahnula sam glavom. Nisam htela vodu.

„Ja sam vam rekao da ne prilazite, vi me niste poslušale, same ste krive.“

Da li će hteti, da li će imati srca i hrabrosti, ljudi iz moje ulice da priznaju da se u njihovoj blizini, uz njihovu saglasnost, dogodio strašan zločin. Strašan zločin! I Vera mi je pritrčala.

„Ne boj se, što si luda? Znaš li šta su sve oni nama radili? Neka gore. Neka upamte čija je ovo zemlja. Hoćeš li da te odvedem do kuće?“

„Ne, sama ću se vratiti. Idi ti u poštu.“

Ipak me dovela do kapije, a sama se vratila i otišla svojim poslom. Dugo sam nepomično ležala i kajala se što sam prilazila toj kući. Sada sam imala problem da oteram tu strašnu sliku iz svoje glave. Nešto kasnije su rekli da su uklonili ostatke tih izgorelih tela, ali niko nije znao gde su ih odneli.

Svskog narednog dana se palila po jedna kuća. Verovatno nisu smeli da pale istovremeno više kuća zbog straha da se požar ne prenese na srpske kuće, koje se ne bi mogle ugasiti lako. Paljenje je bilo organizovano. Danima, u kom god pravcu pogledam, videla sam plamen i dim kako se dižu prema nebu. Nisam znala koja je kuća van moje ulice bila albanska a koja srpska, ali ljudi iz moje ulice su dobro znali taj deo Kosovog Polja. I oni su gledali te požare i nagađali su čija bi kuća to mogla biti, procenjujući po pravcu iz kog se video plamen.

Na mojoj strani ulice, na početku, tačno preko puta one koja je izgorela zajedno sa živim ljudima, bila je još jedna albanska kuća. Tu kuću je Vera „uzela“ za sebe, stavila je svoje ime na ulazna vrata i mislila je da će je time zaštititi od paljenja. Jer, sve kuće koje su bile „zauzete“, nisu bile paljene, one su već bile proglašene srpskim. Dva dana su ljudi dolazili da je zapale, i Vera se svađala sa njima, čak i sa vojskom iz ulice, ali je ipak „izgubila“. Vladan je bio njen bratanac, ali je nije voleo, i namerno je doveo i podsticao ljude da zapale baš tu kuću. Tada se Vera posvađala i sa Vladanom i sa njegovim ocem, odnosno svojim bratom, a već su se jednom svađali kad se Vladan uselio u kuću koju je kasnije ustupio vojsci. Ali, posle desetak dana su se opet pomirili.

I u ulici iza moje, i u sledećoj, i u onoj ispred moje i ispred nje, svakodneвно su gorele prvo opljačkane kuće. Zekina kuća je bila rizična za paljenje jer se graničila sa placem Darka i Violete, odnosno bila je takoreći uz pomoćne objekte na Darkovom placu, i on se protivio da se ta kuća zapali. Ali nije se bunio samo zbog rizika. Tu je bila vojska da pazi na to. Oni su poštovali Zeku i hteli su da spreče da se zapali njegova kuća. Niko nije smeo otvoreno da kaže: „Ne smeš da diraš to, ne dam. To je moj komšija i hoću da mu sačuvam kuću.“

Pošla sam kod Violete i Darka i zatekla u dvorištu Slavišu, komandira vojske iz ulice, koji je ubeđivao Darka da kuća mora da se zapali i da će vojska paziti da požar ne pređe na njegovu kuću.

„Slaviša, ne možete da palite tu kuću. Moja garaža se naslanja na nju, garaža mi je povezana sa pomoćnom kućicom, i ona je na tri metra od velike kuće. Što morate baš sve da zapalite, mora li baš i ona da izgori?“

„Darko, ne palim ja, drugi ljudi to rade. Ako ostane nezapaljena kuća, Zeka će se vratiti kad-tad. Ovakvo neće imati gde da se vrati.“

Darko i Violeta nisu smeli jače da se suprotstave, ušli su u kuću i nisu izlazili dok je Zekina kuća gorela. Vera je vrištala i doprinela da se i ta kuća zapali.

„Ima da zapalite Zekinu kuću! Ako nećete vi, onda ću ja! Naći ću malo benzina i zapaliću je. On je radio u SUP-u i tukao srpsku decu, ne može nikada više da se vrati. Sve ću da vas prijavim što ne date ljudima da pale, šta vi mislite?“

Sa Verom niko normalan nije mogao da izađe na kraj. Zato su i Darko i Violeta popustili i povukli se. Nije bilo vremena da se Zekina kuća do kraja opljačka. Nekoliko večeri, u kasnijim satima, Vera je iznosila po neku stvar i prebacivala je preko ograde u zadnji deo svog dvorišta, pa bi zatim ušla u dvorište i te stvari „raspoređivala“ po kući i šupama, ali nije uspela mnogo toga da uzme. Da je bilo nekoga u

Zekinom podrumu, ako je imao podrum, takođe bi tamo izgoreo, ako ne bi smeo da izađe. Niko nije ni proverio da li ima slučajno nekoga u kući ili podrumu. Samo su došli i zapalili. Ko zna koliko je ljudi tako izgorelo u podrumima?

Nekoliko puta Vera mi je prodavala jaja, dok mi jednom Violeta nije rekla:

„Koliko plaćaš jaja?“

„Odakle znaš da kupujem jaja od Vere?“

„Videla sam kad ti je unela u kuću punu kesu jaja. Znaš li odakle joj tolika jaja?“

„Ne znam. Ona kaže od prijatelja iz Obilića“ – odgovorila sam Violeti.

„Laže. Tamo ne mogu da prodaju jaja pa su čak ovamo doneli? Ja i Darko smo je gledali kroz prozor svako več. Prolazi iza kuće i ide u Zekino dvorište, tamo skuplja jaja. A počela je da prenosi i kokoške.“

Nisam više kupovala jaja od nje, a sama sam često, ili sa Darkom, Violetom i Davidom, gledala kako dovlači tuđe stvari i trpa u dvorište iza kuće. Da, većina ljudi se ponašalo bolesno, kao da su bili istovremeno svi zahvaćeni istim virusom. Pljačkali su, grabili, otimali se o pojedine delove nameštaja, svađali se oko toga ko je šta prvi video, kome šta treba ili odgovara zbog „rasporeda“ u kući.

Zapalili su Zekinu kuću. On i njegova porodica, srećom, nisu bili tu danima. Da Vera nije toliko vrištala i pretila, možda bi Zekina kuća bila sačuvana. Jutro posle paljenja te kuće, videla sam Zeku da ide ulicom. Sakrila sam se u kuću, nisam mogla da budem tu kad se približi i ugleda ruševinu od svoje kuće. To su teški momenti, to su tragedije i traume za čoveka koji je sigurno emotivno vezan za svoj dom, a koji mu je neko iz hira uništio. Nisam mogla da podnesem da me vidi, nisam mogla da mu pogledam u oči. Došao je do moje kapije i pogledao u pravcu svoje kuće, podigao ruku i stavio je na grudni, kao da želi da

umiri srce, okrenuo se i vratio nazad ulicom. Nije prilazio blizu svoje kapije, samo je bacio jedan kratak pogled prema Verinoj kući. Očigledno ga je neko obavestio o svemu. Više ga nikada nisam videla.

Par dana posle njegove kuće, došla je na red ogromna i najbolje opremljena, Šaipova kuća. Ona je bila u ulici ispred moje, i kada bih se popela na ogradu ili Verinu terasu, mogla sam, između čika Miletove i Darkove kuće, preko njihovih placeva, da vidim sprat te kuće. Opet je Vera bila na vreme obavestena o namerama da se ta kuća zapali, i sa svojom prijateljicom Ljubicom, čija je kuća bila preko puta ili uz samu Šaipovu kuću organizovala „brzu“ pljačku. I logično je da je Vera uvek bila među prvima obavestena o sledećoj paljevini, jer su joj i sin i bratanac bili glavni za određivanje prioriteta u uništavanju tuđe imovine. Preko Ljubicinog dvorišta, zatim preko Zekinog, donosila je sa jadnim Radosavom, još bolesnim i ne baš raspoloženim za pljačke, vredne stvari i prebacivala ih preko ograde. Darko i Violeta, i ja i David smo, gotovo svako popodne do samog mraka, pored same kućice, pored terasice, pili kafu i gledali NATO bombardere, paljenje kuća, pljačku i bolesno ponašanje nekih svojih sunarodnika, i pogotovo veoma zanimljive Verine akrobacije preko susednih dvorišta, preko ograde i preko ruševina Zekine kuće. Vera nam je mnogo toga zamerila i sa njom smo imali „iskopanu ratnu sekiru“.

Prvi sukob između Vere i mene se desio u avgustu ili septembru '98. Tada je njen sin Dragan bio „diler“ devizama, jedan od jačih, i „radio“ je nesmetano u centru Prištine, na platou ispred pošte. Svi Albanci dileri su, ili već bili proterani, ili su svaki dan hapšeni i sav novac koji je nađen kod njih im je oduziman. Ali, malo njih je bilo toliko uporno da bi još bili u „poslu“, uglavnom su prestali da rade. Bilo je nekoliko Srba i Dragan, kao vodeći među njima. Jednog popodneva, jedan od retkih profesionalaca u policijskom poslu, dok je bio na dužnosti, odveo je Dragana u Prvu stanicu, uzeo mu podatke za prijavu

i oduzeo mu sedamsto maraka i nešto dinara. Kad se Dragan pobunio, on mu je rekao:

„Zakon se ne piše samo za Albance ili samo za Srbe. Svi moraju da poštuju zakon podjednako. Ako Albanci ne mogu da švercuju devize, ne možeš ni ti. Zašto bi baš ti imao privilegiju da slobodno, pred našim očima švercuješ? Znaš da šverc nije dozvoljen.“

Kad je Dragan došao kući i ispričao Veri šta se desilo i šta mu je policajac rekao, nastala je nepodnošljiva dreka i vika. Dotrčala je kod mene i počela da vrišti:

„Daj mi Žujin broj. Šta oni misle, Srbima da oduzimaju pare? Daj da zovem Žuju, da ih pojuri da mi vrate pare. Za ovo ćemo da se pitamo.“

„Vero, smiri se malo. Apsolutno nisi u pravu. Prvo, Žuja mu je već jednom vratio novac koji su mu oduzeli, ali mu je rekao da više ne „dileriše“ i da se više ne poziva na njega i da ga ne bruka. I sama znaš da nije dozvoljeno to što je Dragan radio i nemaš pravo da se ljutiš. I, na kraju, Žuja me nije ovlastio da dajem bilo kome njegov broj telefona.“

Povređenog ponosa, besna i na mene i na Žuju i na policiju uopšte, pojurila je da otkrije ko je komandir u stanici iz koje je policajac koji je Draganu oduzeo novac. „Otkrila“ je da je komandir te stanice Janković i da stanuje u zgradama nedaleko od naše ulice, takođe u Kosovom Polju. Čak je broj i adresu stana otkrila i uputila se pravo u stan. Još na stepenicama i hodniku, dok deca nisu otvorila vrata, vrištala je i grdila policiju i svojim izopačenim likom i glasom preplašila decu. Mislila je da deca neće da kažu da im je otac u stanu i da se on „krije“ unutra, i čak pokušala da prođe pored dece i uđe u stan. Pošto su preplašena deca počela da vrište, ona se vratila i odustala, ali je kasnije opet došla na vrata. Janković je već bio obavestjen o njenoj prvoj poseti, i kad

je ugledao na svojim vratima nije hteo ni da razgovara sa njom. Zalupio je vrata i ušao unutra. Vera je bila kao ranjeni ris.

„Zamalo vratima ruku da mi iseče! On će meni da kaže: „Marš napolje i bolje vaspitaj sina, ima da odgovara, nego šta, zakon je isti za sve. Šta misliš, Albanci će da gledaju kako pustamo Srbe da rade, a njih da jurimo? Za sve važe ista pravila. Izlazi napolje!“

Drugi, takođe ne mali sukob između mene i nje se desio iste jeseni. Danima me proganjala sa nenormalnom idejom.

„Ceco, ja sam profesionalni mesar. Godinama radim u klanici i u prodavnici mesa. Ajde da idemo dole u Drenicu, ti samo da voziš, ja ću da zakoljem neko tele, da ga na brzinu očistim i isečem na čereke, da napunimo zamrzivač. Tamo ima samo naše policije, oni nas neće dirati.“

„Vero, nemoj više da me opterećuješ tom suludom idejom. Prvo, ni jedna policija nije moja. Što je moja? Nisam do sada imala takav osećaj a možda je tako i bolje. Uništili su mi život i zdravlje i opljačkali me. A nema te vrednosti koja bi me ubedila i naterala da idem u Drenicu ili bilo gde da kradem tuđu stoku. Nikada i nipošto. Molim te da mi to više ne govoriš. Tako si me terala da te ostavim u vinogradima da bereš grožđe kod Đakovice, sećaš li se? Šta bi bilo da sam te ostavila tamo? Ubio bi te neko i veruj mi da bi imao pravo. Rekla sam ti da mogu da te ostavim kod vinograda, ali da neću doći po tebe. Neću da kradem i tačka.“

Onda su došle pljačke i paljenje kuća. Ni jednim gestom, ni jednom rečju nisam odobrila to što rade. Naprotiv. Čak sam, ne uspevajući da sakrijem svoja osećanja za nepravdu, možda nešto grubljim tonom izjavila:

„Vero, nemoj da uzmeš tuđe. Sve će se jednom otkriti. Verovatno će doći dan kada ćeš morati možda da prodaš kuću da bi ljudima nadoknadila ono što si im uzela. Urazumi se, razmisli šta radiš. Sve su to

skupe i vredne stvari. Niko neće ostati miran. Kad-tad će sve morati da se vrati.“

„Šta ih braniš, oni nisu ljudi, ko će da ih primi?“

Možda sam ovakvim stavom sebi uskratila mnoge informacije, jer su obično šaputali i nisu preda mnom baš mnogo pričali, ali tada i nisam razmišljala tako. Nije mi bilo stalo, nisam verovala zaista da će doći dan kada ću ja i mnogi drugi ljudi, smeti da kažem bilo šta o grozotama koje su se dešavale.

I još jedan sukob tih dana najgorih pljački i paljenja se desio između nas.

„Ostavila sam za tebe zamrzivač u jednoj kući. Ajde da ga donese-mo, ionako nemaš, koristiš moj“ – između dve „ture“ Vera mi je predložila način da dođem do zamrzivača.

„Ma da li si ti luda? Koliko puta da ti kažem da neću tuđu muku. Neću da kradem, shvati jednom. Nikada, pa makar umrla od gladi. Ti samo otimaj, jednog dana ćeš sve vratiti i to sa kamatom. Ljudi su isterani iz svojih kuća, pale im se kuće, leševi na sve strane, bombarderi na nebu kruže kao ajkule, a ja da idem da kradem? Ni po cenu života!“

„Onda mi vrati moj zamrzivač, ili ga plati. Košta šesto maraka.“

„Za šesto maraka mogu da kupim veći i nov zamrzivač. Sa zadovoljstvom ću ti ga vratiti“ – odgovorila sam joj.

Zatim sam, koliko sam mogla i smela, podržala Darka i Violetu, u nameri da sačuvamo Zekinu kuću. Razmišljali smo da će taj čovek jednom da se vrati i da će biti teško pogledati mu u oči. Ali, nismo uspeli. Vera je pobesnela i zabranila da Darko i Violeta dolaze kod mene.

„Žao mi je, Vero, ali oni će dolaziti dok ja živim ovde. I mene i njih ćeš morati da gledaš do kraja rata.“

Prošlo je već dvadesetak dana od početka rata. Nije bilo benzina, nije bilo cigareta i deterdženata. Nismo mogli sve to da pronademo i kupimo pa smo David i ja krenuli u Crnu Goru u kupovinu. Kod

skretanja za Obilić su nas usmerili da idemo preko nekih srpskih sela, jer je put iz nekog razloga bio u prekidu, da li zbog bombe koja je pala na njega ili zbog nečeg drugog, više nisam sigurna. Prolazili smo kroz ta srpska sela (u većini srpska, ali je bilo i nekih zaseoka koji su bili albanski), i nailazili na slične prizore, kakve smo već gledali u našoj ulici i susednim. Svaka albanska kuća je gorela ili je već bila izgorela. Paljene su sistematski, „profesionalno“. Kako znam da su to bile baš albanske kuće? Kuće koje su bile blizu puta kojim smo prolazili, a koje su tek bile zapaljene, bile su obezbeđivane od vojske. Na stotinak metara, na putu, pre kuće, i toliko iza, takođe na putu, bio je po jedan ili dva vojnika. Još je bilo vojske i vojnih vozila pored puta. Dva ili tri puta smo zastali pored tih vojnika, jednom je čak to bio njihov starešina, odnosno oficir, i pitali smo šta se dešava, iako smo to dobro znali.

„Palimo šiptarske kuće, da nemaju gde da se vrate.“

To je bio odgovor koji smo dobili, a znali smo ga i od ranije. Koji je to tako „bistar um“ smislio? Koji je to monstrum došao na ideju da ljudima spali kuće i tako ih spreči da se vrate u svoju zemlju? Ideja je bila odlična samo ako je neko hteo da satanizuje ceo srpski narod, da nas prikaže najvećim primitivcima i divljacima na planeti Zemlji. Ko god je smislio taj plan, dobro ga je razradio i sproveo u delo. Istovremeno je gorelo na sve strane, gde god bi se pogledalo, širom Kosova. Bar tamo gde je bilo srpskih kuća i srpskog stanovništva. I bar tamo gde sam ja tada prolazila, od Kosovog Polja, preko Obilića, pored Mitrovice, prema Crnoj Gori. Pored puta, nešto ispred Vučitrna, koliko se sećam, „higijeničari“ su završavali ukopavanje nekih leševa, sudeći po načinu ukopavanja i obeležavanja humki, albanskih. Bilo je nekoliko radnika romske nacionalnosti, sa narandžastim prslucima, koji su pored puta upravo zatrpavali poslednji leš u trenutku kad smo mi prolazili. Bilo je desetak svežih humki, poredanih jedna pored druge. I oko

puta kod Mitrovice, takođe su kuće ili već izgorele ili su još bile u plamenu.

Došao je Uskrs, jedan od najvećih srpskih, pravoslavnih praznika. Trebalo je kupiti jaja, farbu, i ispoštovati tradiciju i običaje, obeležiti praznik i u ratnim uslovima. Vera je pohvatala sve Zekine kokoške i smestila ih u svoju šupu, sada su bile „njene“, ali ipak nisam više kupovala jaja. U svim državnim prodavnicama koje su radile, mogla su se kupiti jaja, to je bilo organizovano. Naša država je mislila na nas, doterali su jaja čak iz Srbije uoči praznika.

Krenula sam sa Davidom u jednu od tih prodavnica na železničkoj stanici. I tu me sačekao odvratan prizor, iako sam već navikla na njega. Na platou ispred samog ulaza u zgradu stanice, gotovo do samih stepenica, bilo je policijsko vozilo, oklopno, mislim da se zvalo BOV, sa dugom cevi nekog oružja na krovu i policajcem koji je zaista ozbiljno shvatio svoje zaduženje, iza te cevi. Prišli smo kolima i hteli smo da stanemo na mestu određenom za taksi-stanicu, ali se cev preteći okrenula prema nama. Ukočila sam se. David je podigao ruke i pokazao „nišandžiji“ da se odmah vraćamo. Prokomentarisao je svog kolegu:

„Ovaj se ne šali. Da smo još malo prišli, možda bi i pucao.“

„Trebalo bi ga gađati kamenjem. Šta kog vruga radi tu? Imam pravo da uđem i na stanicu, ako hoću.“

„Nije on kriv, neko ga je postavio tu i naredio mu da ne pušta bliže. Ipak je sada rat.“

Nismo smeli da parkiramo kola u blizini i izađemo, da bi pogledali izbliza šta je sve izgorelo i šta se dešava iza zgrade železničke stanice. Ipak, dovoljno je bilo i ono što smo videli dok smo se vozili, sada već polako, razgledajući, ulicom kroz Kosovo Polje. Bili smo podjednako potrešeni, mada David to nije mogao i smeo da prizna otvoreno. Ni jedna albanska kuća, ni jedan lokal, ni jedna prodavnica nije ostala nezapaljena. Tu ulicu sam dobro znala, i tačno sam znala šta je alban-

sko a šta srpsko. Prolazeći pored poprečnih uličica, koje su izlazile na glavnu, takođe smo mogli videti da su i tamo neke kuće do temelja izgorele, a neke nisu oštećene.

„Isto je i u Prištini, sve albansko su popalili. Osim onih kuća koje su zauzeli Srbi“ – potvrdio mi je David.

„Isto je širom Kosova, sve je u plamenu, kolonama ljudi i leševima“ – i Žuja mi je kasnije, kad smo pričali o tome, potvrdio.

„Sve albansko gori, nešto vidim iz kruga bolnice, nešto sa terasa i prozora, nešto čujem od kolega, pacijenata, policije i vojske“ – i Jadranka mi je potvrdila istu priču. Sve je mirisalo na dim i smrt, kao u najgorim pričama o Kazanu iz Pakla.

Jedne večeri je došao Žuja i prilično uzbuđeno ispričao priču koju sam već čula, i samo je potvrdio.

„Šetaju Albance putevima. Pošalju ih u jednom pravcu, negde ih sačeka policija pa ih preusmeri u suprotnom. Šetaju ih i putevima i stazama pored granice, igraju se sa njima, iscrpljuju ih. Pored kolona civila, vojska se premešta sa jednog položaja na drugi, bežeći pred NATO-om, koristeći ih kao „štit“. Prema Uroševcu, odnosno Đeneral Jankoviću je nepregledna kolona. Idu prema Albaniji, Makedoniji.“

Ovo nije samo Žuja ispričao. Istu priču su donosili i mobilisani ljudi iz ulice, Vladan, Dragan, Jovan, vojnici koji su bili smešteni u blizini... Svi su znali za kolone jadnih ljudi koji su isterani iz podruma gde su se skrivali cele zime. Isterivali su ih iz podruma i usmeravali put Albanije, Makedonije, ili ih šetali u krug, zloupotrebljavajući kolone da bi premeštali vojne i policijske jedinice i zavarali NATO. Nesrećni su oni koji nisu smeli da izađu iz podruma, ili kojima možda nije ni data prilika da izađu, kao ljudima u kući na početku moje ulice. Zaista je NATO zaostajao za „mudrim“ Srbima.

„U svakom ratu ima civilnih žrtava. Nema svadbe bez mesa.“ Ta užasna, morbidna Verina rečenica, još jednom se pokazala kao istinita.

Vojska se krila u civilnim objektima. Taman je NATO otkrije i gađa, oni su već pobešli, a nedužni civili koji su morali da ostanu iza nje, bili su žrtvovani, ginuli su od bombi. A onda smo mogli čuti komentare: „Eto, oni gađaju civilne objekte gde stradaju civili.“ Niko se nije pitao ko je i sa kojim pravom žrtvovao civile i njihovom smrću mahao pred svetom, zloupotrebljavao svoje mrtve, poginule greškom ili namerom onih koji su krili vojsku i policiju među civile?

Imala sam prijatelja Mikija, koji je stanovao u stanu iznad mog u zgradi, pre nego što sam se doselila kod Vere. Jednog dana me pozvao telefonom i pitao me da li hoću da mi donese benzin i koliko litara mi treba. Rekla sam da bi mi to značilo puno i naručila sam dvadeset litara, još ne znajući odakle mu zapravo taj benzin. Miki je radio na železnici, mislim da je tada bio mašinovođa, ali je jedno vreme radio i neke kancelarijske poslove. Došao je istog dana popodne i doneo pun kanister benzina. I on mi je potvrdio priče koje sam već više puta čula. Njegova priča je bila iz „prve ruke“, a on je bio previše ozbiljan čovek i pošten da bih i na trenutak posumnjala u njegovu priču.

„Ljudi u kolonama dolaze već danima i guraju se da uđu u vagon. Prati ih policija. Ima ih toliko da treba svaki dan, neko vreme samo njih da vozimo. Na ulazu stoji policija i uzima im sva dokumenta, sve što imaju, čak i zdravstvene knjižice. Novac uzimaju i guraju u džepove, a papire bacaju na gomilu, ne znam šta posle rade sa tim. Kažu da teraju tamo negde iza SUP-a i pale.“

„Strašno je to što se radi. Šta dobijaju sa tim, osim još neku bombu?“

„Idioti! Misle tako da ih spreče da se vrate jednog dana. Kažu da će posle teško dokazati da su sa Kosova. Gluposti.“ Miki je bio besan.

„Nije to desetoro ljudi, čoveče! To su stotine hiljada, nisu mogli pasti s Marsa. Moraju znati odakle su, makar i nemali dokumenta.“

„Sve knjige iz opština, katastre, zemljišne knjige, sve su odneli i rasporedili po Srbiji. Verovatno će posle da kažu da je sve izgorelo i da nema dokaza da su ti ljudi živeli na Kosovu, ali ne mogu da verujem da će taj plan moći da prođe. To je samo još veće izazivanje gneva čitavog sveta“.

„Ne znam šta će biti? Miki, ja se zaista plašim da ostanem na Kosovu posle svega što je urađeno Albancima. Misliš da će oni da zaborave? Nikada. A ne bih ni ja, veruj mi.“

„Znaš li Selima i Denija? Oni su taksisti, tvoje kolege. Znaš da si sa prozora od kuhinje mogla da vidiš njihovu kuću i garažu. Sa mog prozora vidim i celo dvorište. Obojica su ubijeni.“

„Kako ne znam? Deni je radio na železničkoj stanici, nije smeo da dolazi na aerodrom, a njegov otac, Selim je radio i na aerodromu. Znam ih dobro“ – rekla sam. Zaprepastila sam se. Zнала sam te ljude. Bili su mirni i nisu imali konflikte, koliko ja znam ni sa kim, osim sa Zoranom Lakićevićem.

„A ko ih je ubio? Gde?“ – pitala sam.

„U njihovom dvorištu, neko u policijskoj uniformi. Bili su mirni i zaista mi je žao. Gledao sam sa prozora kad su neki ljudi otvorili kapiju, Selima sam video da leži pored same garaže sa unutrašnje strane dvorišta. Za Denija kažu da je ubijen u garaži dok je uterivao kola“ – ispričao mi je Miki.

„Jesi li video ko ih je ubio? Ali zašto?“ – pitala sam.

„Nisam video. A i ako vidiš nešto, moraš da čutiš. Čuo sam da se šapuće nešto, ali nisam siguran da li je istina.“

„Kaži mi šta, ako hoćeš, naravno. Neću te izdati“ – pitala sam Mikija.

„Priča se da se Deni zamerio Lakićeviću, ne znam ništa o tome, ništa nisam čuo.“

„Znam ja za to, Miki. Kad je Deni prijavio firmu, nije hteo da plati reket Lakićeviću. Čak se žalio na njega nekome u Prištinu. Ništa nije mogao Lakićeviću, ali posle nije smeo da ode na aerodrom. Deni mi je sam jednom rekao: „Bolje si prošla ti što si mu dala pare i ćutala, nego ja što mu nisam dao i što sam se žalio na njega. Dva puta mi je skinuo putnike i namestio mi saobraćajnu patrolu, jednom su me čak i tukli.“ Znam da je Lakićević mrzeo Denija, ali da stoji iza ubistva i njega i njegovog oca, to je previše. To je neverovatno.“

Bila sam zaista potrešena smrću dvojice svojih kolega, i to onih najmirnijih, ljudi koji su gledali sebe i nisu se zamerili nikome.

„Miki, odakle ti benzin?“ – pitala sam ga.

„Znaš li koliko ima cisterni punih benzina i nafte? Doteraju za potrebe vojske i policije. Ako padne bomba, sve će da izgori, kakva bi to eksplozija bila? Nego, daj Bože da ne pogode.“

Dan ili dva posle ovog razgovora, čim sam videla Vladana, odlučila sam da ga pitam za ovaj događaj, iako nisam verovala da će mi reći pravu istinu. Ali on je bio pravo „muvalo“, znao je sve što se dešava u Kosovom Polju, i često je bio sa policajcima. Bio je dobro obavešten o svemu.

„Jesu, ubijeni su pre nekoliko dana. Neko iz policije je poslao ljude da ubiju Denija, a njegov otac je čuo pucanj i istrčao iz kuće prema garaži, i verovatno je video ko je ubio Denija, pa su i njega ubili, naravno, što da ostave živog svedoka“ – hladno mi je ispričao svoju verziju.

„Ko, Vladane? Šta misliš, ko bi mogao to da im uradi?“

„Zašto pitaš ko bi mogao da ih ubije? Pa oni su Šiptari, mogao je bilo ko to da uradi, mogao sam i ja, zašto ne bih?“

Zaćutala sam. Sa njim zaista nije bilo šale. Već i pre rata nešto u njegovoj pojavi, ponašanju i očima me teralo da se zapitam da li je taj čovek mentalno zdrav. Držala sam se dalje od njega.

Prvi dan nakon Mikijeve posete nisam izdržala da ne odem do početka ulice odakle sam mogla da vidim glavnu ulicu koja je vodila prema železničkoj stanici. Želela sam da se sama uverim u kolone jadnih ljudi koji su pokušavali da zauzmu svoje mesto u „vozu spasa“, za koji mi je Miki rekao da vozi pun samo prema granici a nazad se vraća prazan. Izašla sam i gledala. Da, to je bilo istina. Kolona ljudi je hodala iz pravca Prištine prema železničkoj stanici. U toj koloni je bilo žena, dece, staraca. Videla sam jednu potresnu sliku koja mi je još pred očima. U baštenskim kolicima sedeo je star čovek, a kolica je gurala mlađa žena, verovatno ćerka, snaja ili unuka. Nije htela da ga ostavi, a on nije mogao da hoda. Gledala sam nekoliko minuta i sama se uverila u priču o kolonama izgnanika koje su šetale obodima Kosova, ili strpljivo čekale u redu da ostave svoje dokumente policiji i napuste svoju zemlju bez ikakvog dokaza da joj pripadaju, ili da zemlja pripada njima. Za razliku od većine mojih sunarodnika, nisam verovala u priču da se svi ti ljudi neće jednom vratiti na svoja ognjišta.

Danonoćno su padale bombe na Kosovo. Pogotovo na aerodrom, koji nije bio tako daleko od Kosovog Polja. Svaku bombu smo čuli i osetili detonaciju. Jedne večeri, negde na samom početku rata, Jaca je zaspala na krevetu u kuhinji i pošto je nisam budila, ostala je tamo i preko noći. Ja sam zaspala u sobi. Probudio me zvižduk, nešto me podiglo sa kreveta i čula sam snažnu detonaciju i prskanje stakla na prozorima. Zatvorila sam oči i sačekala jedan duži trenutak. Ništa se nije desilo. Čula sam Jacino vrištanje u kuhinji i potrčala sam tamo. Bila je u šoku, ali nepovređena. Smirila sam je i otvorile smo vrata. Vera je jurila iz kuće u podrum sa nekom činijom punom tečnosti i gazicama.

„Uzmite ovo, pokvasite gazice i dišite preko njih. Sve će da nas potruju, noćas su gađali sa nekim hemijskim bombama.“

„Vero, ne širi paniku među ljude. Nemoj da vičeš. Već bi osetili nešto da si u pravu. Neće gađati nehumanim bombama, nisu valjda ljudi.“

Jaca se još više uplašila. Znala sam da su tom zadnjom bombom gađali objekat koji je bio oko trista metara dalje od nas, u livadama, a koji je pripadao nekoj zemljoradničkoj zadruzi ili slično i bio pun hemikalija i ko zna čega još. Srećom, bomba nije pogodila svoj cilj, već se zarila u meku izoranu zemlju i osim razbijenih prozora na najbližim kućama, druge štete nije bilo. I vojska koja je bila u blizini nije imala gubitke. Kao da su znali gde se Pavković nalazi i krije, bombarderi su besomučno jurili za njim i ispuštali svoj smrtonosni teret, ali su kasnili najmanje nekoliko sati. Ili je Pavković znao da će stići NATO pa se premeštao na druge lokacije? Na štetu svom narodu, Pavković je bio brži i lukaviji od NATO-a. Gde god je bilo civilnih žrtava, čuli smo da je Pavković bio tu, i da je tek otišao. Kad su gađali Laplje selo, nadomak Prištine, Pavković tek što je bio umakao. Kad su gađali Aleksinac, isto smo čuli da je i tu bio Pavković i da je umakao. Verovali smo da zaista jure za njim i seju smrt među civilima, pored kojih se krio i „provlačio“ legendarni Pavković.

„Ne daj Bože da se seti nas i dođe da nas „ohrabri“ – šalili smo se.

Ako bismo uključili TV, obavezno smo mogli čuti svađu i provokiranje, ili propagandu, ili bi videli braću Srbe kako igraju i pevaju, „prkose“ NATO-u i smrti, i verovatno još više dokazuju da smo narod koji zaista treba „prevaspitati“ i „naučiti pameti“. Šta su ti ljudi radili na mostovima? Kako su mogli da pevaju, čemu su se „veselili“, kome „prkosili“? Sebi samima i svojim poginulima?

Jedne noći smo ja i Jadranka spavale same, u istom krevetu, u trenerkama. Bile smo okrenute jedna suprotno drugoj. Pored nje, gotovo na dohvata ruke, bio je prekidač za sijalicu. Mogla ga je dohvatiti ako se samo malo podigne u krevetu i izvije prema vratima. Probudio me po-

znati zvuk aviona koji su se približavali. Imala sam utisak da lete niže nego inače. Ovo se dogodilo u prvih desetak dana rata. Uplašila sam se da ne gađaju vojsku u školi iza nas, pa sam polako budila Jacu da je ne uplašim još više.

„Jaco, ustani upali sijalicu. Bliža si prekidaču.“

Skočila je i počela da se okreće oko svoje ose, pipajući u mraku oko sebe.

„Jaco, nemoj da se plašiš, samo ustani i upali sijalicu, šta ti je.“

„Ne mogu da ustanem. Gde god se okrenem udarim u zid“ – plakala je.

„Evo, ja ću da ustanem. Ostani mirna.“

Ustala sam i upalila sijalicu. Okolnosti su bile strašne, ali i sada se nasmejem kada se setim te scene i Jacinog zida. Izašle smo napolje i gledale prema Prištini, koja kao da je gorela. Plameni jezici su lizali nebo. Tu noć su bombe pogodile i zgradu SUP-a u Prištini, i usmratile jednog od najgorih policajaca, Kovača. Niko nije žalio za njim, čak ni Srbi, pa ni njegove kolege. Bio je previše zao i podmukao. Gotovo svaki dan, odnosno svaku noć, negde iza ponoći, avioni su leteli nebom iznad Kosova, obilazili oko Prištine i besomučno ispuštali svoj smrtonosni teret. „Amortizeri“, „Jumko“, „Plastika“, autobuska stanica, kasarna, sve je to bilo duž puta Priština – Kosovo Polje, i sve je više puta gađano, a sve je osim kasarne, bilo puno vojske i oružja. Pitali smo se kako je to moguće? Kako NATO uvek gađa prava mesta, ali sa zakašnjenjem? Naravno da niko nije žalio zbog toga što NATO zakasni, naprotiv, bilo bi strašno da bomba padne među stotinak ili više vojnika. Samo nam se činilo neverovatnim i to je sve.

Desetak dana pre kraja rata, slušali smo razne informacije i dezinformacije. Ono, čemu se Srbija suprotstavljala i polagala ljudske živote, sada je bilo sasvim izvesno da će se dogoditi. Ući će NATO, sa svojom pešadijom, oružjem. Zašto nisu ušli na „vreme“, ranije? Čemu toliko

inačenje sa celim svetom, čemu tolike ruševine? Mostovi, fabrike, škole? Ljudski životi, prekinuti snovi? Uništene nade, prijateljstva? Zar nije sve moglo drugačije, pametnije, bezbolnije? Civilizovanije, ljudskije? Poslednji avion je napustio nebo iznad Kosova. Kažu da se vratio sa bombom koje se nije oslobodio, i da će je verovatno ispustiti negde u more. Prvi dan po zvaničnoj objavi „kapitulacije“, muškarci iz ulice su otišli na sastanak sa Lazićem, Samardžićem i ne znam kim, ko je osim njih još vodio taj sastanak. Srbi moraju da se sele! Iz dva razloga. Prvi je da bi „porazili“ svet i pokazali da njihova „misija“ nije uspešna, da nisu uspeli da zaštite srpski narod pred šiptarskim teroristima. Ali drugi razlog je imao pravu težinu. Kad uđe NATO, naravno da će se svi preživeli Albanci vratiti uprkos tome što su im sva dokumenta oduzeta, kuće i imanja spaljeni i opljačkani i što su „izbrisani“ iz naših knjiga. A kad dođu, kad vide svoje kuće, zgarišta, kad prebroje svoje mrtve i „nestale“, ko onda sme da im se nađe u blizini?

SUP Đakovica, SUP Prizren... Sve se seli, iznose se knjige, arhiva, sve što je važno i nije preporučljivo da padne u ruke Albancima ili NATO-u, i što bi moglo da dokaže način rada i postupanja sa albanskim narodom. Sve se razmešta po gradovima Srbije. U kolonama sa policijom, odlazi i malobrojno srpsko stanovništvo. Seli se i vojska. Kolone vojnih vozila sa graničnih područja slivaju se put Prištine, Kosovog Polja, ponovo tutnje i uništavaju puteve teška vojna vozila, ovog puta u suprotnom pravcu. Civilna vozila presecaju vojnu kolonu, ubacuju se među tenkove, tu se osećaju sigurnijim, žure da što pre napuste teritoriju Kosova.

U Kosovom Polju se takođe sačekuju vojne kolone, formiraju veće, i žurno kreću put Srbije. Teško da se ikada više mogu vratiti na Kosovo. Ali, na vojnim vozilima vojnici dižu tri prsta, poneko od građana koji stoji pored puta baci po neki buket cveća prema njima.

„Izdali nas Rusi! Prokletnici!“ – dobacuju vojnici sa kamiona i tenkova građanima koji ih psuju, svoje opravdanje.

Tragedija. Tri prsta. Pobjednici koji gube, ali i to su spremni da proglase pobjedom, uvek je neko drugi kriv. Naročito Rusi! A desetak godina slušamo obećanje:

„Dirne li nas neko, izbiće treći svetski rat! Ni Americi ni Evropi ne odgovara da se napravi velika Albanija. Prećutno su nam dali zeleno svetlo da desetkujemo Albance. Ko bi nas zbog njih dirao?“

Čime nas sve nisu „dopingovali“, ispirali nam mozgove, uvlačili u prijav rat protiv celog albanskog naroda i protiv celog sveta? Sada se, tako ponosna i žestoka vojska i policija, podvijenih repova, povlačila ispred NATO-a. A za NATO-om, išli su vojnici UČK i za njima preživeli civili.

Pre godinu ili dve, vojska UČK je bila mala, nenaoružana, slaba. Što je policija bila agresivnija, što je više zlostavljala civilno stanovništvo, UČK je postajala brojnija, jača, ljuća. Ljudi su napuštali svoje domove i priključivali se vojsci UČK, zato što su je želeli, odobravali, ali i da bi pobjegli i sklonili se ispred policije. Sami smo proizvodili, ubrzano, mahnito, svoje protivnike, UČK.

Da se vojska i policija nisu krili među civile, u civilnim objektima, rat bi trajao nekoliko dana. Ovako su nepotrebno produžili rat i uništavanje sopstvene zemlje i sopstvenog naroda. Da su se borili „fer“, možda bi, slučajno, poginuo i neki civil. Zaista nesrećnim slučajem. Ali, oni su dobro znali da će se NATO uzdržati od gađanja tamo gde ima civilnog stanovništva. I jeste! Jer, da su gađali svaki cilj gde je bilo vojske i policije i njihove tehnike, bar pola stanovništva bi stradalo. I tada bi NATO imao opravdanje jer bi mogao da kaže da je gađao samo legitimne vojne ciljeve. I ona kolona jasnika, izmučenih, prognanih Albanaca sigurno ne bi bila pogođena i deca ne bi gorela živa u traktorima, da takođe nije zloupotrebljena od vojske i policije. Uz takve

kolone su se sklanjali pred NATO-om, selili sa jedne na drugu lokaciju. Znam da svi znaju istinu! Pitanje je samo da li ljudi imaju dovoljno ljudskog u sebi da to priznaju sebi i drugima, pitanje je da li se bar sada, posle tri godine, narod oslobodio straha, užasne propagande kojom je bio zaveden, ratnih pokliča, da li se „otreznio“?

Slivale su se reke vojske, policije i civila. Kosovo Polje je bilo podeljeno u dva suprotstavljena tabora. Gledali su kako se kolone formiraju, gledali su svoje sunarodnike iz pograničnih područja kako u žurbi napuštaju Kosovo. Jedni, ogrezli u mržnji, zlu, ali i gorim stvarima, podstrekivali su one druge, umerenije, koji su ostali „čistih ruku“, ali ne i čistih obraza, da što pre napuste Kosovo Polje. Čim je poslednji avion napustio nebo iznad Kosova, oni koji su „učarili“, odmah su počeli pakovanje i izvlačenje prvo ukradenih stvari, za svaki slučaj. Oficirima Vojske Jugoslavije je bilo najlakše. Oni su bili privilegovani, imali su vojne kamione kojima su selili svoje i tuđe stvari. Civilni koji nisu imali „sreće“, poput Vere, da dođu do motokultivatora, ili kao neki još „srećniji“ do traktora, uzalud su jurili i molili retke kamiondžije da ih presele. Cena je bila oko hiljadu maraka po „turi“, do prvog grada u Srbiji, ali je svakim danom sve više rasla. I ovo, naravno, za one koji su imali sreću da nađu kamion.

Vera je napakovala ukradene stvari Šaipove, Zekine i još nekih ljudi iz naše i susednih ulica na takođe ukradenu motokultivator. Najmanje dva puna kultivatora je napunila i odvezla do Merdara, gde ih je kod Radosavljeve sestre odlagala, i ponovo se vraćala po sledeću turu. Kasnije će lako prodati „višak“, kako nam je sama govorila. Prikolicu kultivatora je daskama produžila i povećala joj površinu, pa je na nju moglo da se spakuje neverovatno mnogo stvari.

Darko, Violeta, David i ja smo izašli 19. juna, sa jednom od poslednjih kolona vojske. Nisam želela da odem, ali nisam imala ni snage da ostanem. Pitala sam se da li bih imala vremena da Albancima koji

su se vraćali kažem: „Ne, nisam nikoga povredila.“ Da li bi me uopšte i saslušali? Ko je slušao molbe i krike njihovih civila? Zato je bilo bolje otići, dok se strasti ne smire, dok ljudi ne shvate šta se desilo, dok ne počnu razumno i razložno da razmišljaju.

Pitali smo se šta će biti sa Verom, da li ona sme da ostane i sačeka Zeku, Šaipu, preživela rođake onih ljudi koji su živi izgoreli u podrumu. A svi su morali znati da ima živih ljudi, svi! Dragan je pokazao prvo tu kuću za paljenje, nju nisu pljačkali, i zapalili su je i bili tu dok nije sasvim izgorela! Zašto? Znam da nije slučajno, to zna i Dragan, to zna i Vladan, a verovatno je i Vera znala? Zašto bi inače prilazila da vidi „šta je bilo u podrumu“? Čula je kuknjavu, isto kao i ja? Plakala sam. Još i sada nisam sigurna za čime sam tačno toliko žalila, ali bio je to najteži rastanak u mom životu, najviše me bolelo. Tamo, na Kosovu nekako sam bila „svoja“, pronašla sam sebe u tom prostoru, u poslu, među tim ljudima čiju sam patnju i sama patila. David je imao dobrog „golfa“, ja svoju otimanu, pljačkanu, kundacima i čizmama „obeleženu“ „askonu“, osiromašenu, ali još uvek dobru. Darko i Violeta nisu imali kola, a morali su sa sobom povesti Darkove roditelje i Violetinu sestru sa dvoje dece. Sve njih, morali smo ja i David povesti svojim kolima, nismo ih mogli ostaviti. Darko i njegovi roditelji su izbeglice iz Hrvatske, sada još jednom, sa Kosova. Pošli su u Beograd, kod Darkovog brata koji je iz Hrvatske došao i ostao. Spakovali su najpotrebnije i najskuplje stvari i počeli smo da pakujemo u kola. David iz svog stana u Prištini nije uzeo apsolutno ništa, sve je tamo ostalo. Ja sam iz svog takođe uzela najosnovnije, onoliko koliko je moglo da se spakuje u kola pored Darkove porodice i njihovih stvari. Neko drugi je pljačkao albanske kuće, nemilosrdno otimao, a mi smo ostali bez svojih. Možda je to neka naopaka pravda, ko zna?

Ušli smo, poput drugih, u kolonu vojnih vozila. Išli smo prema Kosovskoj Mitrovici i sretali u suprotnom pravcu, Albance koji su se

vraćali u svoju zemlju, verovatno iz Crne Gore. Ironija, Mi smo odlazili sa dokumentima koji nam više ništa ne znače, a oni su dolazili bez dokumenata i niko ih nije pitao čime dokazuju da su građani Kosova. Kiša je padala celim putem. Možda je nebo plakalo nad ljudskim životima, nad ljudskim sudbinama? Možda je htelo da spere krv sa kosovske zemlje?

Prestizali smo sporija vozila, traktore, kultivatore, kamione. A onda smo ispred sebe ugledali sliku koju je zaista trebalo zabeležiti. Ukradeni kultivator koji je Dragan vozio, bio je ispred nas. Proširena prikolica bila je majstorski napakovana stvarima. Zaprepastili smo se koliko toga je vukao taj mali traktorčić. Sve je bilo lepo uvezano kanapima, učvršćeno, nije bilo straha da nešto ispadne. Vera je stajala bukvalno „razapeta“ pozadi, okrenuta prema pozadi, prema nama licem, a leđima naslonjena na kultivator, odnosno na trpezariju. Raširenih nogu, držala se čvrsto za kanape kojima su stvari bile uvezane. Noge je takođe zaglavila među daske koje su virile, kojima je povećala površinu prikolicice. Kako je mogla u tom položaju da izdrži stotinak i više kilometara? Neverovatno. Kad je trebalo nešto da „učari“ ona je postajala prava zver! Bila je to treća tura koju Vera sklanja u Merdare, i sve stvari su nam bile nepoznate. Znali smo da će i naše stvari pokupiti kad se ponovo vrati, neće ih ostaviti da propadnu. Svoje je ostavila za kraj. Važno je da iznese tuđe na vreme, da ih neko ne prepozna, svoje može slobodno i pred Albancima da seli. Bili smo, ipak, iznenađeni, kad smo kasnije čuli da je imala srca da ostane i sačeka kupca za kuću, gotovo poslednja u ulici. Htela je dobru cenu i nije znala za strah. Nije imala karaktera, obraza, obzira.

Darko i Violeta su sa svojom porodicom ostali u Prokuplju. Odatle će nekako za Beograd. Kuda ja da idem? Poslednji grad na planeti u kome bih se zadržala bilo je Vranje. A ipak sam tamo otišla. Zašto? Ne, još ne znam. Pet godina nisam dolazila u Vranje, osim što sam prolazi-

la putem pored grada. Pet godina nisam imala nikakve kontakte ni sa kim iz porodice. I sada nisam želela da budem tu, a ipak sam se našla ispred svoje kuće. Zatekla sam dvoje izmučenih staraca, u istom međusobnom odnosu kao onda kad sam otišla od njih. Žalila sam ih i borila se sa željom da im pomognem, da ih zaštitim, da im olakšam. Ali, oni su srasli sa svojim mukama, avetima, prošlošću. Ne znaju za bolje, ne umeju bolje. Nisu spremni da prihvate otvorena srca moju ispruženu ruku. Možda se plaše da nisam zaboravila, možda se stide? Ko zna?

Našla sam brata koga sam jedva prepoznala. I sa njim se život poigrao. Ali, ne samo život. Šešelji, Milošević, Bogdanović, Bajić, Jeremić, Simatović... Zlotvori! Prepoznali su u njemu dobru podlogu za svoje zlo seme, posejali ga, požnjeli, iscedili sve, i odbacili ga kao upotrebljenu krpu. Znam da je kriv. Ali, krivi su i oni. Svi koji su ga odbacili i sada ga ne priznaju. A bio je deo njih. Nisu se zapitali šta će biti sa njim kada ostane sam. Nisu im bila važna njegova osećanja, nisu mislili na živote ljudi koji će morati da žive pored njega i onoga što mu je jedino ostalo od velikih srpskih vođa, „bosanskog sindroma“, nisu ni pomislili na živote njegove dece.

Sadržaj

Životna priča – pre Kosova	3
Moj brat	9
Traženje brata	12
Dolazak na Kosovo	43
„Dobrodošlica“	45
Srbi – Albanci	49
Opet, opština	51
„Šiptarski restoran“	55
Opet – taksi udruženje	58
Kosovo – „slika u malom“	62
Aerodrom	66
Ponuda za Maguru	78
Magura	81
„JUL“	84
Dozvola za rad	95
Opet aerodrom – „prijem“ kolega	97
Prva vožnja	103
Kosovo Polje	111
Kraj marta '97. godine	120
Proleće '97.	125
Maj-jun '97.	127
„Azilanti“	133
Februar '98.	145
Okolo 10.3. '98.	154
Maj '98.	159
Početak juna '98.	175
Kraj juna '98.	177
Jul	202
Avgust '98.	225
Oktobar '98.	264
Mart '99.	267

Fond za humanitarno pravo redovno i sistematski sprovodi istrage o kršenju ljudskih prava u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori.

Brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, ravnopravnost pred zakonom i jednaku zaštitu pred sudovima, kao i druge vrednosti civilnog društva.

Od osnivanja, 1992. godine, Fond istražuje ubistva, nestanke, silovanja, diskriminacije i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava do kojih je došlo u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

Svetlana Đorđević
Svedočanstvo o Kosovu

Izdavač:
Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:
Nataša Kandić

Lektor i korektor:
Nevenka Bošnjak - Čolić

Grafičko oblikovanje:
Dejana i Todor Cvetković

Štampa:
Publikum

Tiraž:
500

Beograd, 2003

Copyright © 2003. Fond za humanitarno pravo

ISBN 86-82599-43-0

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94

ЂОРЂЕВИЋ, Светлана
Svedočanstvo o Kosovu : Svetlana
Đorđević. - Beograd : Fond za humanitarno
pravo, 2003 (Beograd : Publikum). - 310 str. ;
24 cm. - (Edicija Dokumenta /
[Fond za humanitarno pravo])

Tiraž 500.

ISBN 86-82599-43-0

COBISS.SR-ID 106264076

Fond za humanitarno pravo redovno i sistematski sprovodi istrage o kršenju ljudskih prava u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori.

Brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, ravnopravnost pred zakonom i jednaku zaštitu pred sudovima, kao i druge vrednosti civilnog društva.

Od osnivanja, 1992. godine, Fond istražuje ubistva, nestanke, silovanja, diskriminacije i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava do kojih je došlo u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.